

07.06 | 21

Fagrappport kulturarv

E18Tvedestrand - Bamble. Detaljreguleringsplan.

Nye Veier AS | Tangen 76
4608 Kristiansand
nyeveier.no

Oppdragsnr:	A203403
Oppdragsnavn:	E18Tvedestrand - Bamble. Detaljreguleringsplan.
Dokument nr.:	NV38E18DT-YML-RAP-0005
Filnavn	RAP_E18TB_ Fagrapport kulturarv.pdf

Revisjonsoversikt

Revisjon	Dato	Revisjon gjelder	Utarbeidet av	Kontrollert av	Godkjent av

Forord

Denne fagrapporten er utarbeidet som en del av arbeidet med reguleringsplan for E18 mellom Tvedestrand og Bamble. Veistrekningen går gjennom kommunene Bamble og Kragerø i Vestfold og Telemark, og kommunene Gjerstad, Vegårshei, Risør og Tvedestrand i Agder. Rapporten tar for seg temaet kulturarv.

Tiltakshaver og ansvarlig for utredningen er Nye Veier.

Hos Nye Veier leder Stian Blindheim arbeidet med reguleringsplanen. Kristian de Lange er prosjektleder hos COWI AS. Fagansvarlig for kulturarv har vært Magnus Torp, i samråd med Anette Hansen.

April 2021
Rugtvedt

Innhold

Forord	3
1 Sammenheng	6
1.1 Bakgrunn	6
1.2 Metode.....	6
1.3 Beskrivelse av dagens situasjon	6
1.4 Virkninger av tiltaket.....	7
2 Innledning.....	14
2.1 Bakgrunn	14
2.2 Mål for prosjektet og planarbeidet.....	14
2.3 Kort beskrivelse av tiltaket.....	15
2.4 Influensområde.....	16
3 Rammer og premisser for planarbeidet.....	17
3.1 Utdrag fra planprogrammet.....	17
3.2 Gjeldende rammer og premisser.....	17
4 Metode og kunnskapsgrunnlag	20
4.1 Kriterier for vurdering av verdi	20
4.2 Kriterier for vurdering av virkning	22
4.3 Avgrensning av temaet.....	23
4.4 Kunnskapsgrunnlag.....	23
4.5 Usikkerhet	24
5 Dagens situasjon.....	25
5.1 Kulturhistorisk utvikling.....	25
6 Virkninger av tiltaket	31
6.1 K1 Dørdal.....	31
6.2 K2 Bakkevannet Nord.....	36
6.3 K3 Bakkevannet Sør	40
6.4 K4 Auråa	44
6.5 K5 Østerfoss og Farsjø.....	49
6.6 K6 Gjerde.....	55
6.7 K7 Holtane	59
6.8 K8 Brynemo og Humlestad	63
6.9 K9 Sannidal.....	69
6.10 K10 Fikkjebakke – Vestre Slettefjell	74
6.11 K11 Bråtvannsdalen.....	76
6.12 K12 Østerholtheia	80
6.13 K13 Østerholt.....	83
6.14 K14 Sundebru	88
6.15 K15 Brokelandsheia.....	95

6.16	K17 Molandsvann	97
6.17	K18 Stormyråsen	99
6.18	K19 Kirkeveien	103
6.19	K20 Moland	108
6.20	K21 Langhøl og Savannet	112
6.21	K22 Brumyr	119
6.22	K23 Aklandstjenna	123
6.23	K24 Lia og Langtveit	128
6.24	K25 Blekkstjennheia	131
6.25	K26 Nattvann og Sandvann	133
6.26	K27 Djupmyrheia	135
6.27	K28 Lyngrotheia	138
6.28	K29 Skjerkholtdalen	144
6.29	K30 Sandvann	153
6.30	K31 Fosstveit	159
6.31	K32 Bjørnstad	166
6.32	K33 Rødmyr	168
7	Skadereduserende tiltak	171
7.1	Anleggsperioden	171
7.2	Permanent situasjon	175
8	Samletabell og oppsummering	179
9	Referanser	186
10	Vedlegg	187

1 Sammendrag

1.1 Bakgrunn

Detaljregulering for E18 Tvedestrand – Bamble gjelder ny firefelts motorvei fra Dørdal i Bamble kommune til Rødmyr i Tvedestrand kommune. Her skal den nye veien kobles til ny E18 Tvedestrand – Arendal som ble åpnet 2. juli 2019. I Bamble skal den planlagte veien kobles til ny E18 Rugtvedt – Dørdal som ble åpnet 2. desember 2019. Det planlegges for hastighet 110 km/t.

Det skal etableres planskilte kryss ved Gjerdemyra, Fikkjebakke, Brokelandsheia og ved avkjøring til Risør.

1.2 Metode

I konsekvensutredningen for dette planarbeidet er det valgt å ta utgangspunkt i Statens vegvesen sin håndbok V712 (2018) for ikke prissatte konsekvenser.

1.3 Beskrivelse av dagens situasjon

De tidligste menneskene i området var fangstfolk som drev med jakt, fiske og sanking. Landskapet i området var for vel 10 000 år siden dominert av øyer, holmer og fjorder, og dermed svært ulikt fra i dag.

Perioden yngre steinalder og bronsealder var en brytingstid mellom fangst og jordbruk. Husdyrhold førte til at menneskene ble mer bofaste enn før. Plan- og influensområdet er rikt på kulturminner fra eldre steinalder og steinalder, særlig i områdene nord for fylkesgrensa.

I løpet av jernalderen begynte menneskene å opparbeide seg tun, innmark og utmark. Da fikk de også hevd på eget område. I plan- og influensområdet finnes det flere kulturminner fra jernalderen, særlig i områdene rundt Fosstveit og Moland, men også ved Sannidal.

Næringsgrunnlaget i middelalderen var som i periodene før, jordbruk, husdyrhold, jakt og fiske. Tidlig på 1300-tallet stagnerte samfunnet. Mye av forklaringen er Svartedauden hvor mer enn en tredjedel av folket døde. Flere eldre gårder, og også såkalte Ødegårder finnes i plan- og influensområdet, bl.a. ved Farsjø, Sannidal, Sundebru og Moland. Mange av disse er SEFRAK- registrert.

Med bedret situasjon og økende folketall utover 1500-tallet fulgte store gjenryddinger av ødegårder, samt nydyrking og deling av større gårder. De første utbyggingene i vassdragene kom i siste halvdel av 1500-tallet. Trelasthandel og håndverksfagene utviklet seg. Bergverksdrift og smelteverk kom i gang og ble en stor og viktig industri. I plan- og influensområdet, bl.a. ved Fosstveit, Farsjø og Skjerkholt, fikk tømmerdrift, fløting og gruvedrift stor betydning.

Trelasthandelen på 1500- og 1600-tallet ga grunnlag for bydannelser i Kragerø og Risør og senere Tvedestrand, med utgangspunkt i en god havn ved utløpet av elver fra skogsdistriktene rundt.

I regionen har havet og fjordene vært viktige transportalternativer. Til lands har det også vært viktige ferdselsårer på tvers av vannveiene. Eksempler på dette er Postveien som har røtter tilbake til middelalderen. Omkring 1800 startet byggingen av Vestlandske hovedvei fra Stathelle langs kysten mot Kragerø (Sannidal), senere ble Sørlandske hovedvei etablert. Flere steder i plan- og influensområdet er strekninger av disse historiske veifarene bevart. Kragerøbanen er dels bevart ved Farsjø.

1.4 Virkninger av tiltaket

Tabell 1-1 Samlet vurdering av konsekvenser for alle delområdene og alternativene

Verdi og virkning			
Delområde	Verdi	Virkning	Vurdering
K1 Dørdal	Noe	Noe forringet	<p>Delområdet er gitt noe kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg, historiske veifar og arkeologiske minner.</p> <p>Det kulturhistoriske landskapet omkring Dørdal vil bli noe forringet av tiltaket. Tiltaket vil bli et synlig element i landskapet sørvest for bebyggelsen. Tiltaket vil påvirke elven som delvis må legges om.</p> <p>Virkningen vurderes til å være noe forringet.</p>
K2 Bakkevannet Nord	Middels	Forringet	<p>Delområdet er gitt middels kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg, historiske veifar og arkeologiske minner.</p> <p>Det kulturhistoriske landskapet omkring Bakkevannet bli noe forringet av tiltaket, særlig i sør ved Gamle Sørlandske hovedvei. Tiltaket vil skape en barriere og redusere opplevelsen av landskapet, særlig i sør.</p> <p>Virkningen vurderes til å være forringet.</p>
K3 Bakkevannet Sør	Middels	Ubetydelig endring	<p>Delområdet er gitt middels kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg, historiske veifar og arkeologiske minner.</p> <p>Tiltaket kommer ikke i konflikt med kulturminner i delområdet, og vil dermed ikke endre noe kulturmiljø eller den historiske lesbarheten av det.</p> <p>Virkningen vurderes til å være ubetydelig endring.</p>
K4 Auråa	Middels	Sterkt forringet	<p>Delområdet er gitt middels kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg, historiske veifar og arkeologiske minner.</p> <p>Det kulturhistoriske landskapet mellom Auråa og Ødegård bli forringet av tiltaket. Ny E18 legges i dalsiden og vil med sine skjæringer og fyllinger bli et synlig element i landskapet.</p> <p>Virkningen vurderes til å være sterkt forringet.</p>

K5 Østerfoss og Farsjø	Stor	Sterkt forringet	<p><i>Delområdet er gitt stor kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg, historiske veifar og arkeologiske minner.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske elvelandskapet ved Kragerøvassdraget/Tisjø vil bli forringet av tiltaket. Her krysser ny på bru E18 ved Fosseskjæra og brupilarer og fyllinger legges i og ved vassdraget. Tiltaket vil skape en barriere og svekke opplevelsen av landskapet og miljøet.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være sterkt forringet.</i></p>
K6 Gjerde	Middels	Forringet	<p><i>Delområdet er gitt middels kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg, historiske veifar og arkeologiske minner.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske landskapet vil bli forringet av tiltaket, særlig vestre del av området, mot vassdraget. Tiltaket vil bli et synlig element i området, beliggende relativt høyt over vassdraget.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være forringet.</i></p>
K7 Holtane	Middels	Forringet	<p><i>Delområdet er gitt middels kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg, historiske veifar og arkeologiske minner.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske landskapet bli forringet av tiltaket, særlig ved den nordre av Holtane gårdene. Eksisterende E18 krysser området i dag, og reduserer allerede opplevelsen av det kulturhistoriske jordbrukslandskapet. Ny E18 vil ytterligere redusere opplevelsen av landskapet.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være forringet.</i></p>
K8 Brynemo og Humlestad	Svært stor	Forringet	<p><i>Delområdet er gitt svært stor kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til det kulturhistoriske jordbrukslandskapet, SEFRAK-bygg, historiske veifar og arkeologiske minner.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske jordbrukslandskapet vil bli noe forringet av tiltaket. Tiltaket vil medføre at ny E18 blir liggende nær gårdstunet på Brynemo (ID: 0815-0102-015 m.fl.), og dermed redusere på opplevelsen av tunet og jordbrukslandskapet. Humlestadgårdene vil også bli noe forringet ved at ny tilførselsvei legges like øst for gårdene.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være forringet.</i></p>
K9 Sannidal	Svært stor	Forbedret	<p><i>Delområdet er gitt svært stor kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til et kulturhistorisk jordbrukslandskap, SEFRAK-bygg, historiske veifar, kirkested og arkeologiske minner.</i></p> <p><i>Registrerte automatisk fredete kulturminner, nyere tids kulturminner og det kulturhistoriske jordbrukslandskapet, i delområdet vil få en forbedret situasjon som følge av tiltaket. Ny E18 vil legges i ny trasé i nord, ved Fikkjebakke, i god avstand fra det kulturhistoriske jordbrukslandskapet og kulturmiljøet ved kirken. Eksisterende E18, gamle Sørlandske hovedvei og Krokenveien, vil kunne få betydelig redusert trafikk.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være forbedret.</i></p>
K10 Fikkjebakke – Vestre Slettefjell	Noe	Ubetydelig endring	<p><i>Delområdet er gitt noe kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til arkeologiske minner.</i></p> <p><i>Tiltaket kommer ikke i konflikt med kulturminner i delområdet, og vil dermed ikke endre noe kulturmiljø eller den historiske lesbarheten av det.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til ubetydelig endring.</i></p>

K11 Bråtvannsdalen	Noe	Foringet	<p>Delområdet er gitt noe kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg, rester etter kulturhistorisk jordbrukslandskap og historiske veifar.</p> <p>Det kulturhistoriske jordbrukslandskapet ved Bråtvannsdalen vil bli forringet av tiltaket. Tiltaket vil danne en barriere i landskapet og redusere opplevelsen av området.</p> <p>Virkningen vurderes til å være forringet.</p>
K12 Østerholtheia	Middels	Noe forringet	<p>Delområdet er gitt middels kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg, historiske veifar og arkeologiske minner.</p> <p>Det nyere tids kulturminnet Breidøygard (ID: 273267 m.fl.) og det kulturhistoriske jordbrukslandskapet omkring vil bli noe forringet av tiltaket. Tiltaket kommer i konflikt med søndre del av landskapet og deler av en eldre gårdsvei. Tiltaket vil redusere opplevelsen av området sør for plassen.</p> <p>Virkningen vurderes til å være noe forringet.</p>
K13 Østerholt	Stor	Foringet	<p>Delområdet er gitt stor kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til et helhetlig historisk jordbrukslandskap, SEFRAK-bygg, historiske veifar og arkeologiske minner.</p> <p>Det kulturhistoriske jordbrukslandskapet ved Østerholt vil bli forringet av tiltaket. Tiltaket vil medføre økt barrierevirkning med utvidet fylling i landskapet ved Holte. Fyllingen vil ytterligere svekke opplevelsen av, og sammenhengen i det kulturhistoriske landskapet og daldraget. Skjæringen ved gården Lille Østerholt (ID: 0911-0106-012) vil også bli utvidet og dette vurderes som negativt. Tiltaket vil legges nærere gårdstunet enn dagens vei og svekke opplevelsen av dette.</p> <p>Virkningen vurderes til å være forringet.</p>
K14 Sundebru	Stor	Foringet	<p>Delområdet er gitt stor kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til et historisk jordbrukslandskap, SEFRAK-bygg, historiske veifar og arkeologiske minner.</p> <p>Det kulturhistoriske jordbrukslandskapet ved Sundebru/Østerholt vil bli forringet av tiltaket. Tiltaket medfører økt barrierevirkning mellom Sundebru og kulturlandskapet i sørøst. Plassene Bjørndalen (ID: 0911-0106-019) og Bråtane (ID: 0911-0106-011) vil bli noe forringet av tiltaket. Ny E18 vil legges nærmere plassene enn dagens vei og redusere opplevelsen av disse. Etablering av ny lokalvei vil medføre inngrep i landskapet mellom gårdsbruket Sunde (ID: 0911-0107-037) og Abel skole.</p> <p>Virkningen vurderes til å være forringet.</p>
K15 Brokelandsheia	Noe	Ubetydelig endring	<p>Delområdet er gitt ubetydelig kulturhistorisk verdi. Det knytter seg få kulturminneverdier til området. I delområdet finnes et kjent nyere tids kulturminne, en grensestein, som har noe verdi.</p> <p>Tiltaket kommer ikke i konflikt med kulturminner i delområdet, og vil dermed ikke endre noe kulturmiljø eller den historiske lesbarheten av det.</p> <p>Virkningen vurderes til å være ubetydelig endring.</p>
K16 Haugen			<p>Delområdet tatt ut. Delområdet er vurdert til å være uten betydning.</p>
K17 Molandsvann	Noe	Noe forringet	<p>Delområdet er gitt noe kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg hovedsakelig til grenstesteinslokaliteter.</p> <p>Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig vest for Molandsvann hvor det finnes flere spor etter tidligere utmarksvirksomhet. Tiltaket vil bli et synlig element i området, og dette skaper en negativ barrierevirkning. Tiltaket vil redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet og svekke</p>

			<p>lesbarheten av det. Kulturminnene som blir direkte berørt mister deler av sin opprinnelige kontekst, og dette vurderes som negativt.</p> <p>Virkningen vurderes til å være noe forringet.</p>
K18 Stormyråsen	Noe	Noe forringet	<p>Delområdet er gitt noe kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til teknisk-industrielle kulturminner, samt utvinning av jernmalm og trekull. I tillegg knyttes verdien til antallet grensesteinslokaliteter.</p> <p>Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig omkring myrområdene hvor majoriteten av kulturminnene ligger. Tiltaket vil bli et synlig element, og vil gi en negativ barrierevirkning. Til tross for at det ikke finnes mange kjente kulturminner i delområdet, vil tiltaket likevel bidra til å redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet, og svekke lesbarheten av det.</p> <p>Virkningen vurderes til å være noe forringet.</p>
K19 Kirkeveien	Middels	Noe forringet	<p>Delområdet er gitt middels kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til historiske veifar, merkesteiner, tidligere husmannsplasser, nyere tids bebyggelse og teknisk-industrielle kulturminner i og langs vassdrag.</p> <p>Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig der ny veilinje krysser Kirkeveien. Tiltaket vil bli et synlig element i området, og vil gi en negativ barrierevirkning. Tiltaket vil redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet og svekke lesbarheten av det. Kulturminnene som blir direkte berørt mister deler av sin opprinnelige kontekst, og dette vurderes som negativt.</p> <p>Virkningen vurderes til å være noe forringet.</p>
K20 Moland	Middels	Forbedret	<p>Delområdet er gitt middels kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg, samferdselsminner og arkeologiske minner.</p> <p>Ved Moland vil ny E18 legges vest for, og utenfor delområdet. Eksisterende E18 i nord videreføres, men med redusert trafikk. Dette gir en forbedret situasjon for de automatisk fredete og nyere tids kulturminnene.</p> <p>Virkningen vurderes til å være forbedret.</p>
K21 Langhøl og Savannet	Stor	Sterkt forringet	<p>Delområdet er gitt stor kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til mangfoldet av kulturminner innenfor delområdet, både automatisk fredete og nyere tids kulturminner.</p> <p>Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig gjelder dette nordøst for ny bru, selve brukrysningen og fyllingen ved Knutebekken. Tiltaket vil bli et svært synlig element i området. Dette vil bidra til å redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet i vassdraget, og svekke lesbarheten av det. Kulturminnene som blir direkte berørt mister deler av sin opprinnelige kontekst, og dette vurderes som negativt.</p> <p>Virkningen vurderes til å være sterkt forringet.</p>
K22 Brumyr	Noe	Noe forringet	<p>Delområdet er gitt noe kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til tidligere plasser, merkesteiner og kullfremstillingsanlegg.</p> <p>Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket. Ny veilinje er lagt på terreng, uten fjellskjæringer eller høye fyllinger. Dette vurderes som positivt. Likevel vil tiltaket bidra til å redusere noe av opplevelsen og sammenhengen av det kulturhistoriske landskapet.</p> <p>Virkningen vurderes til å være noe forringet.</p>

K23 Aklandstjenna	Stor	Forringet	<p><i>Delområdet er gitt stor kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til hulveier, teknisk-industrielle kulturminner i utmark og arkeologiske minner, samt den totale funnmengden.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig gjelder dette vest i delområdet hvor ny vei legges på høy fylling. Tiltaket vil bli et synlig element i området, og vil gi en negativ barrierevirkning. Tiltaket vil redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet, og sammenhengen mellom land og vann, mot tjernet, vil gå tapt. Kulturminnene som blir direkte berørt mister deler av sin opprinnelige kontekst, og dette vurderes som negativt.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være forringet.</i></p>
K24 Lia og Langtveit	Noe	Noe forringet	<p><i>Delområdet er gitt noe kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til perioden med husmannsvesen og SEFRAK-bygg.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig ved plassen Lia. Sørvest i delområdet vil ny vei bli lagt på bred fylling. Dette medfører at tiltaket vil bli et synlig element, og bidrar til å skape en negativ barrierevirkning. Tiltaket vil redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet og svekke lesbarheten av det.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være noe forringet.</i></p>
K25 Blekkjennheia	Middels	Noe forringet	<p><i>Delområdet er gitt middels kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til grensesteiner.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket. Nordøst i delområdet vil ny veillinje bli lagt på bred fylling. Dette medfører at tiltaket vil bli et synlig element, og skaper en negativ barrierevirkning. Flere automatisk fredete kulturminner, grensesteiner, vil helt eller delvis bli ødelagt.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være noe forringet.</i></p>
K26 Nattvann og Sandvann	Noe	Ubetydelig endring	<p><i>Delområdet er gitt noe kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til kulturminner i utmark.</i></p> <p><i>Tiltaket kommer ikke i konflikt med kulturminner i delområdet, og vil dermed ikke endre noe kulturmiljø eller den historiske lesbarheten av det.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være ubetydelig endring.</i></p>
K27 Djupmyra	Noe	Ubetydelig endring	<p><i>Delområdet er gitt noe kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til historiske veifar og kulturminner i utmark.</i></p> <p><i>Tiltaket kommer ikke i konflikt med kulturminner i delområdet, og vil dermed ikke endre noe kulturmiljø eller den historiske lesbarheten av det.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være ubetydelig endring.</i></p>
K28 Lyngrotheia	Stor	Sterkt forringet	<p><i>Delområdet er gitt stor kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg, historiske veifar og arkeologiske minner i utmark.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig langs Rideveien. Tiltaket vil bli et synlig element i området, og vil gi en negativ barrierevirkning. Tiltaket vil redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet og svekke lesbarheten av det.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være sterkt forringet.</i></p>

K29 Skjerkholtaldalen	Stor	Sterkt forringet	<p><i>Delområdet er gitt stor kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg, kulturminner i tilknytning til vassdraget og historisk veifar.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig nord i området. Her vil ny motorvei dele dalen i to. Tiltaket vil bli et synlig element i området, og vil gi en negativ barrierevirkning. Tiltaket vil redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet og svekke lesbarheten av det. Miljøet i dalen vil bli oppstykket, og mister flere spor som er med på å fortelle noe om den opprinnelige konteksten.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være sterkt forringet.</i></p>
K30 Sandvann	Middels	Forringet	<p><i>Delområdet er gitt middels kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg, historiske veifar og kulturminner i utmark.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig øst for Langtjern hvor det finnes flere kulturminner, primært tilknyttet tidligere utmarksdrift og fangstaktivitet. Tiltaket vil skape en barriere og redusere opplevelsen av landskapet. Selv om konkrete synlige spor etter automatisk fredete kulturminner mangler, har landskapet likevel en historisk dimensjon som vil bli berørt.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være forringet.</i></p>
K31 Fosstveit	Svært stor	Sterkt forringet	<p><i>Delområdet er gitt svært stor kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til det tekniske-industrielle kulturmiljøet ved Fosstveit bruk, historiske veifar og arkeologiske minner.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig tilknyttet den nye brukryssingen som gir høye fjellskjæringer og fyllinger. Tiltaket vil bli et synlig element i dalen, og vil gi en negativ barrierevirkning. Tiltaket vil redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet og svekke lesbarheten av det. Flere automatisk fredete kulturminner, herunder et historisk veifar og to hulveier, vil helt eller delvis bli ødelagt. Flere nyere tids kulturminner vil bli berørt, særlig Fosstveit industriområde.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være sterkt forringet.</i></p>
K32 Bjørnstad	Noe	Ubetydelig endring	<p><i>Delområdet er gitt noe kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg.</i></p> <p><i>Ved Bjørnstad vil ny E18 føres vest for, og utenfor delområdet. Eksisterende E18 vil bli benyttet som lokalvei, og vil få redusert trafikk. Dette vurderes som positivt for det SEFRAK-registrerte bygget, men vil likevel ikke føre til en forbedring. Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K32 til å være ubetydelig endring.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være ubetydelig endring.</i></p>
K33 Rødmyr	Uten betydning	Ubetydelig endring	<p><i>Delområdet er gitt verdien uten betydning.</i></p> <p><i>Ny E18 føres øst for, og utenfor delområdet. Eksisterende E18 blir benyttet som lokalvei og vil få redusert trafikk. Tiltaket kommer ikke i konflikt med kulturminner i delområdet, og vil dermed ikke endre noe kulturmiljø eller den historiske lesbarheten av det.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være ubetydelig endring.</i></p>

Generelt

Tiltaket berører delområder med alt fra svært stor verdi til ingen verdi. Delområdene berøres i ulik grad. Flere helhetlige kulturhistoriske jordbrukslandskap berøres. Planområdet er rikt på automatisk fredete kulturminner fra steinalder og middelalder, både i inn- og utmark. Dette omfatter bosetnings- og aktivitetsområder, grenselokaliteter, kulturminner tilknyttet jakt, fiske og jordbruk, samt eldre veifar mm. Flere av kulturmiljøene og kulturminnene blir direkte

eller indirekte berørt av tiltaket. Videre finnes en rekke nyere tids kulturminner i området, både i inn- og utmark. Dette omfatter teknisk- industrielle kulturminner, kulturminner tilknyttet jakt, fiske og jordbruk, eldre veifar, jernbane, grenselokaliteter, steinbrudd mm. Det finnes et stort antall SEFRAK-registrerte bygninger langs strekningen, knyttet til offentlige bygg, gårdsbruk, plasser og småbruk, bolig og fritidseiendommer. Det finnes rester etter både plasser, ruiner og bevarte bygninger og tun. Flere blir direkte eller indirekte berørt av tiltaket.

Det foreslås skadereduserende tiltak for å dempe virkningen av tiltaket.

Under oppsummeres virkninger for de ulike delområdene for fagtema kulturarv.

Spesifikt

Delområde K31 Fosstveit vil bli sterkt forringet. Ny E18 vil svekke delområdets historiske lesbarhet. Særlig gjelder dette ved den nye brukrysningen som gir høye fjellskjæringer og fyllinger. Tiltaket vil bli et synlig element i dalen, og vil gi en negativ barrierevirkning. Flere nyere tids kulturminner vil bli berørt, spesielt gjelder dette for Fosstveit industriområde.

Delområdene K4 Auråa, K5 Østerfoss og Farsjø, K7 Holtane, K21 Langhøl og Savannet, K28 Lyngrotheia, K29 Skjerkholt, K2 Bakkevannet Nord, K6 Gjerde, K8 Brynemo og Humlestad, K11 Bråtvannsdalen, K13 Østerholt, K14 Sundebru, K23 Aklandstjenna og K30 Sandvann blir også negativt berørt. Felles for disse delområdene er at ny E18 vil redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet og svekke lesbarheten av det. Veiltaket vil stedvis skape en barriereeffekt, og flere kulturminner vil enten gå tapt eller langt på vei bli redusert. Virkningen i disse delområdene er forringet og sterkt forringet.

Følgende delområder er vurdert til å bli noe forringet av tiltaket: K1 Dørdal, K12 Østerholtheia, K17 Molandsvann, K18 Stormyråsen, K19 Kirkeveien, K22 Brumyr, K24 Lia og Langtveit og K25 Nattvann og Sandvann.

Ny E18 er for delområdene K3 Bakkevannet Sør, K10 Fikkjebakke – Vestre Slettefjell, K15 Brokelandsheia, K26 Nattvann og Sandvann, K27 Djupmyrheia, K32 Bjørnstad og K33 Rødmyr vurdert til å gi ubetydelig endring. Dette skyldes primært at ny E18 legges i rurale områder hvor det er registrert få kulturminner, eller over marin grense hvor det ikke finnes kulturminner.

Enkelte delområder vil få positive virkninger av tiltaket. Dette fordi ny E18 legges i større avstand fra delområdet og/eller at eksisterende vei blir nedgradert. Dette gjelder særlig delområdene K9 Sannidal og K20 Moland. Spesielt i delområdet K9 Sannidal er dette tydelig. Her vil både registrerte automatisk fredete kulturminner, nyere tids kulturminner og det kulturhistoriske jordbrukslandskapet få en forbedret situasjon som følge av tiltaket. Ny E18 vil legges i ny trasé i nord, ved Fikkjebakke, i god avstand fra det kulturhistoriske jordbrukslandskapet og kulturmiljøet ved kirken.

2 Innledning

2.1 Bakgrunn

E18 Tvedestrand – Bamble inngår i kommunedelplanen for E18 Dørdal – Grimstad som ble vedtatt i de åtte berørte kommunene høsten 2019. Styret i Nye Veier har prioritert strekningen E18 Tvedestrand – Bamble for regulering og utbygging. Veistrekningen som skal reguleres går gjennom kommunene Bamble og Kragerø i Vestfold og Telemark, og kommunene Gjerstad, Vegårshei, Risør og Tvedestrand i Agder.

E18 i Norge er del av en internasjonal europavei som begynner i Craigavon i Nord-Irland og ender i St. Petersburg i Russland. I europaveinettet har E18 dermed retning fra vest mot øst. I Norge har E18 hatt motsatt retning, fra Ørje ved riksgrensen mot Sverige, til Kristiansand hvor den møter E39 og fergeforbindelse mot Europa.

I forbindelse med regionsreformen som ble innført i Norge 1. januar 2020, ble det bestemt at E18 i Norge skal snus slik at veien følger samme retning som den gjør internasjonalt. For reguleringsprosjektet har snuoperasjonen blitt iverksatt i løpet av høsten 2020. Prosjektet E18 Dørdal – Grimstad har retning øst mot vest. I oppstarten av reguleringsplanarbeidet for E18 mellom Tvedestrand og Bamble ble retning og navn fra kommunedelplanarbeidet videreført i planprogram for regulering av E18 Dørdal – Tvedestrand. I planbeskrivelse og fagrapporter beskrives derfor prosjektet i retning fra Bamble mot Tvedestrand, selv om prosjektnavnet har fått motsatt retning og blitt til E18 Tvedestrand – Bamble.

Figur 2-1: Utsnitt av utbyggingsområde E18 Sørøst.

2.2 Mål for prosjektet og planarbeidet

Målene for reguleringsplanarbeidet tar utgangspunkt i målene for kommunedelplanen, og er utarbeidet av Nye Veier i samråd med styret i interkommunalt plansamarbeid, IKP.

Samfunns mål

- Planprosjekt E18 Dørdal - Grimstad skal bidra til at de sektorpolitiske målene i NTP 2022-2033 nås.
- Planprosjekt E18 Dørdal – Grimstad skal skape et transportsystem som er sikkert og fremmer verdiskaping i regionen ved å binde sammen bo- og arbeidsmarkedet.

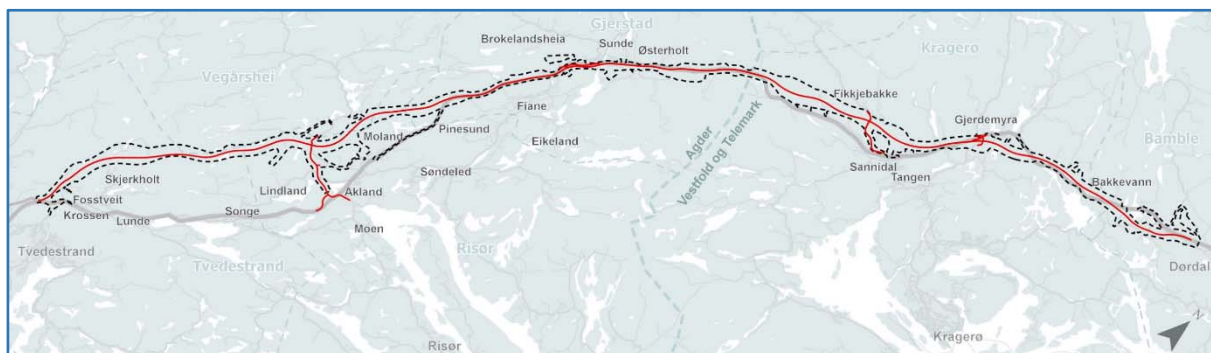
- Planprosjekt E18 Dørdal – Grimstad skal legge til rette for at det nye transportsystemet for strekningen E18 Dørdal – Grimstad blir samfunnsøkonomisk lønnsomt.

Effektmål

- Økt verdiskapning i regionen, gjennom økt mobilitet i berørte bo- og arbeidsmarkeder, med minimum 15 % av investeringskostnadene fra åpningsåret i forhold til Nullveinettet.
- Et transportsystem som samlet sett bedrer trafiksikkerheten med minst 11 færre skadde og drepte per år i forhold til Nullveinettet i åpningsåret.
- Bærekraftsertifisering ved bruk av Ceequal
- Et transportsystem som samlet sett forbedrer framkommeligheten i berørte bo- og arbeidsmarkeder, og legger til rette for økt kollektivtrafikk.
- Et transportsystem som ikke øker negative ringvirkninger for trafiksikkerhet og framkommeligheten på øvrig veinett.
- Mer enn 12 minutters reduksjon i reisetid på ny E18 mellom Dørdal og Tvedestrand.

2.3 Kort beskrivelse av tiltaket

Detaljregulering for E18 Tvedestrand – Bamble gjelder ny firefelts motorvei fra Dørdal i Bamble kommune til Rødmyr i Tvedestrand kommune. Her skal den nye veien kobles til ny E18 Tvedestrand – Arendal som ble åpnet 2. juli 2019. I Bamble skal den planlagte veien kobles til ny E18 Rugtvedt – Dørdal som ble åpnet 2. desember 2019. Strekningen er på ca. 54 km, og planlegges for fartsgrense på 110 km/t.

Figur 2-2: Strekningen E18 Tvedestrand - Bamble. Kartet viser grensen for varsel om oppstart av planarbeidet.

I tiltaket inngår fire kryss på E18; Gjerdemyra og Fikkjebakke i Kragerø kommune, Brokelandsheia i Gjerstad kommune og Risørkrysset i Risør kommune. I tillegg til veikryssene omfatter tiltaket tunneler og konstruksjoner for blant annet kryssende vilt, vann, myke trafikanter, friluftsliv og veier.

Som en del av planarbeidet inngår vurderinger knyttet til anleggsgjennomføring, med tilhørende masseforvaltning, og det er konsekvensutredet og anbefalt arealer for masselagring som en del av tiltaket.

2.4 Influensområde

Influensområdet i denne rapporten omfatter i hovedsak planområdet. Influensområdet går enkelte steder utenfor plangrensen, for å sikre større sammenhengende delområder, kulturmiljø eller kulturhistoriske landskap. Avgrensning av influensområdet framkommer av verdikart vist i kapittel 6.

3 Rammer og premisser for planarbeidet

3.1 Utdrag fra planprogrammet

«...Kommunedelplanen har bestemmelser om at det skal tilstrebes løsninger som minimaliserer tap av og fysiske inngrep i kulturminneverdier og deres landskapsrom. Reguleringsarbeidet skal søke løsninger som minimaliserer visuell virkning av omkringliggende landskap og kulturminneverdier. Dette gjelder både ved utforming av veianlegget, midlertidige anleggsområder og i byggefasen. Gamle Postvei mellom Hullvann og Tisjø, Vestlandske hovedvei og viktige områder for tema kulturarv ved blant annet Sannidal og Fosstveit, er eksempler på områder hvor dette temaet vil tillegges særlig vekt.

Agder fylkeskommune og tidligere Telemark fylkeskommune har i sammenheng med kommunedelplanen i løpet av 2019 gjennomført store deler av § 9-undersøkelser etter kulturminneloven (arkeologiske registreringer). Undersøkelsene vil fortsette i 2020.

Det er påvist flere automatisk fredete kulturminner i planområdet som ikke var kjent da kommunedelplanen ble utarbeidet. Eksempelvis er det påvist omkring 50 steinalderboplasser i tidligere Telemark fylke. Med bakgrunn i dette vil det være behov for en oppdatering av kunnskapsgrunnlaget og omtale for fagtema kulturarv i reguleringsplanen. Kjente og nye kulturminner og kulturmiljø skal beskrives, kartfestes og planens virkning på kulturminnene skal synliggjøres ...»

3.2 Gjeldende rammer og premisser

Definisjon

- Kulturminner og kulturmiljø er definert i Lov om kulturminner av 1978.
- Kulturminner er definert som alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.
- Begrepet kulturmiljø er definert som et område der kulturminner inngår som en del av en større helhet eller sammenheng.
- Automatisk fredete kulturminner omfatter alle faste kulturminner fra før 1537 og alle stående byggverk med opprinnelse fra før 1650 (disse må erklæres automatisk fredet dersom de er oppført i perioden 1537-1649), samt samiske kulturminner eldre enn 100 år. Fredningen omfatter vanligvis en sikringsone på fem meter rundt kulturminnet (kml. § 6).
- Kulturminner fra tiden etter år 1537 betegnes nyere tids kulturminner og kan fredes ved enkeltvedtak. Skipsfunn eldre enn 100 år er statens eiendom og behandles i praksis som automatisk fredete kulturminner (kml. § 14). Slike funn kan ikke frigis gjennom planvedtak, men krever særskilt dispensasjonsvedtak.

- Kulturminner er definert som alle spor etter menneskelig virksomhet, som viser utviklingen som danner grunnlaget for dagens samfunn. Kulturminnene er uerstattelige verdier, som vi har et ansvar for å forvalte på best mulig måte.
- Kulturlandskap er landskap som er betydelig preget av menneskelig bruk og virksomhet.

Nasjonale føringer

Sammen med forvaltningen av naturressurser utgjør kulturminner og kulturmiljø hovedelementene i en samlet miljø- og ressursforvaltning. Ifølge nasjonale retningslinjer for miljøforvaltningen skal mangfoldet av kulturminner og kulturmiljø tas vare på og et representativt utvalg skal prioriteres for vern. Grunngivelsen for å ta vare på kulturminner og kulturmiljø er at de har verdi som kilde til kunnskap, som grunnlag for opplevelse og som bruksressurs. Følgende nasjonale retningslinjer, planer og føringer legges til grunn i forvaltningen:

- I St. meld. Nr. 16 (2019–2020) Nye mål i kulturmiljøpolitikken - Engasjement, bærekraft og mangfold. Med den nye kulturminnemeldingen, som ble lansert i april 2020, har regjeringen innført det nye begrepet «kulturmiljøpolitikk». Begrepet understreker betydningen av helhet og sammenheng, samtidig gjøres tilknytningen til den øvrige klima- og miljøpolitikken tydeligere. Samlebetegnelsen dekker begrepene kulturminner, kulturmiljøer og landskap og omtales når feltet omtales som helhet. Meldingen presenterer tre nye nasjonale mål i kulturmiljøpolitikken, med vekt på engasjement, bærekraft og mangfold:
 - Alle skal ha mulighet til å engasjere seg og ta ansvar for kulturmiljø.
 - Kulturmiljø skal bidra til bærekraftig utvikling gjennom helhetlig samfunnsplanlegging.
 - Et mangfold av kulturminner skal tas vare på som grunnlag for kunnskap, opplevelse og bruk.
- I St.meld. nr. 16 (2004–2005) «Leve med kulturminner» presenterer regjeringen en handlingsplan for kulturminnepolitikken fram mot 2020. Målet med tiltakene i handlingsplanen er å stoppe forfallet og tapet av verdifulle kulturminner. Politikken skal bidra til at kulturminner og kulturmiljø kan gi også kommende generasjoner kunnskap og opplevelser. Regjeringen vil at kulturminnene skal bevares som verdifulle ressurser og være med på å skape verdier i levende lokalsamfunn.
- Stortingsmelding nr. 35 (2012–2013) «Framtid med fotfeste. Kulturminnepolitikken» viderefører mye av hva som står skrevet i Stortingsmelding nr. 16. Målet i Stortingsmelding nr. 35 er at kulturminnepolitikken skal forvalte de kulturhistoriske verdiene på lang sikt som et kulturelt og miljømessig ressursgrunnlag for morgendagens samfunn (jf. s. 5–6).
- Regjeringens kulturminnepolitikk er ytterligere konkretisert og utdypet i Stortingsmelding nr. 23 (2001–2002) «Bedre miljø og tettsteder». Nasjonale mål for kulturminner og kulturmiljøer, oppsummert:

- Det årlige tapet av verneverdige kulturminner og kulturmiljøer skal ikke overstige 0,5 prosent innen år 2020.
- For automatisk fredede arkeologiske kulturminner skal det årlige tapet ikke overstige 0,5 prosent innen 2020.
- Et representativt utvalg kulturminner og kulturmiljøer skal være vedtaksfredet innen 2020.
- Fredete bygninger, anlegg og fartøy skal ha ordinært vedlikeholdsnivå innen 2020. Et representativt utvalg automatisk fredede arkeologiske kulturminner skal være sikret innen 2020.
- Planlegging i kommuner, fylker og regioner skal medvirke til å hindre uønsket nedbygging av matjord og ivareta viktige kulturminner.

I tillegg kan følgende nasjonale føringer innen fagfeltet nevnes:

- St.meld. nr. 22 (2004-2005) Kultur og næring
- St.meld. nr. 26 (2002-2003) Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand
- St.meld. nr. 58 (1996-97) Miljøvernpolitikk for en bærekraftig utvikling
- T- 1497 Nasjonale forventninger til kommunal og regional planlegging
- Riksantikvaren (2016) Kulturminner, kulturmiljøer og landskap - Plan- og bygningsloven
- Riksantikvaren (2015): Kulturarvens samfunnsnytte – verdiskapingsarbeidet 2012-2015. Riksantikvaren, Oslo
- Riksantikvaren (2013) Kulturminner i kommunen - Kulturminneplaner
- Riksantikvaren (2011): Kulturminner i bruk: verdi, vekst og vern: Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet 2006-2010. Sluttrapport. Riksantikvaren, Oslo

Regionale føringer

- Regional plan for bærekraftig arealpolitikk (RPBA) for Vestfold
- Regionplan Agder 2030 Attraktiv, samskapende og bærekraftig
- Et godt varp 2014-2017 - Strategi for kulturminner og kulturmiljøer i Aust-Agder (2014)

Lokale føringer

- Gjerstad kommune Kulturminnevernplan 2019 – 2022
- Kulturminneplan for Tvedestrand kommune (2020-2024) – høringsutkast
- Strategisk plan for kulturminner Kragerø - 2017

4 Metode og kunnskapsgrunnlag

Kommunedelplan (KDP) for E18 Dørdal – Grimstad ble konsekvensutredet. Planforslaget for E18 Tvedestrand - Bamble er derfor ikke konsekvensutredet, men virkningene av planforslaget er beskrevet. Massehåndtering og lokalisering av masselagring ble ikke konsekvensutredet i kommunedelplanen, og er derfor konsekvensutredet i dette planarbeidet. Konsekvensutredning av massehåndtering og masselagring er presentert i en egen fagrapport.

I denne fagrapporten beskrives virkningene av tiltakene som ligger i planforslaget, med unntak av massehåndtering og masselagring. Selv om tiltakene ikke skal konsekvensutredes er det i fagutredningen for dette planarbeidet valgt å ta utgangspunkt i Statens vegvesen sin håndbok V712 (2018) for ikke-prissatte konsekvenser når det gjelder registrering innenfor fagtemaet, vurdering av verdi og vurdering av tiltakets virkning.

Generell metodikk for vurdering av virkninger av planforslaget vil være følgende punkter:

- Informasjonsinnhenting/registrering av dagens situasjon
- Inndeling i enhetlige delområder og vurdering av verdi for delområdene
- Beskrivelse og vurdering av tiltakets virkninger
- Beskrivelse av tiltak som kan redusere eventuell negativ virkning av tiltaket (skadereduserende tiltak)

4.1 Kriterier for vurdering av verdi

Med verdi menes en vurdering av hvor stor betydning et område har i et nasjonalt perspektiv. Kriteriene for verdisetting av delområdene, er gjengitt i tabellen under.

Tabell 4-1 Skala for vurdering av verdi. Kilde: SVV sin håndbok V712, 2018.

Ubetydelig verdi		Noe verdi	Middels verdi	Stor verdi	Svært stor verdi
Kulturmiljønivå					
Kulturhistorisk betydning	Uten betydning	er alminnelig/lokalt vanlig	har lokal/regional betydning	har stor regional/nasjonal betydning	har stor nasjonal/internasjonal betydning
Arkitekturhistorisk betydning		bygningstilbygg som inneholder bygninger av begrenset arkitekturhistorisk betydning	bygningstilbygg som inneholder bygninger med arkitekturhistorisk betydning	helhetlig bygningstilbygg som inneholder bygninger med stor arkitekturhistorisk betydning	helhetlig bygningstilbygg som inneholder bygninger med særlig stor arkitekturhistorisk betydning
Betydning for kulturell eller etnisk gruppe		inneholder få elementer som kan knyttes til en kulturell/etnisk gruppe	inneholder flere elementer som er karakteristisk for en kulturell /etnisk gruppe	miljø som er karakteristisk for en kulturell/etnisk gruppe	helhetlig miljø som er karakteristisk for kulturell /etnisk gruppe og som er sjeldent/unikt
Historisk hendelse eller personer		er svakt knyttet til en lokal historisk hendelse/ person	er knyttet til en lokal historisk hendelse/ person	er knyttet til en regional historisk hendelse/ person	er knyttet til en nasjonal historisk hendelse/ person
Landskapsnivå					
Kulturhistoriske sammenhenger		ligger i en kontekst/sammenheng som er noe fragmentert	inngår i en kontekst/sammenheng	inngår i en helhetlig kontekst /sammenheng	inngår i en særlig helhetlig kontekst
Kulturhistorisk landskap		delvis ødelagt	som har lokal/regional betydning	som har stor regional/nasjonal betydning	sammenheng som har meget stor nasjonal/internasjonal betydning (er unikt)

I denne utredningen er det valgt å ikke dele fagrapporten inn i spesifikke landskapsnivåer. Kulturlandskap blir omtalt under vurderingen av delområdene, og ikke spesifikt i eget kapittel.

I tillegg til håndbok V712 er det i utredningen sett hen til Riksantikvarens tre overordnede verdier som forteller om et kulturminnes verneverdi. De tre verdiene er henholdsvis: kilde til kunnskap (kunnskapsverdi), som grunnlag for opplevelse (opplevelsesverdi) og som ressurs for bruk (bruksverdi).

- *Kilde til kunnskap:* ved vurdering av et kulturminnes kunnskapsverdi skal representativitet, sammenheng/miljø, autentisitet og fysisk tilstand vurderes.
- *Grunnlag for opplevelse:* menneskene opplever kulturminner og kulturmiljø på hver sin måte. Opplevelsene henger blant annet sammen med kunnskap, holdninger, tilknytning til stedet og hvilke sosiale eller etniske grupper en hører til. Kulturminnene er med på å vise kontinuitet og endring i det fysiske miljøet og gir stedet karakter.
- *Bruksressurs:* mange kulturminner og kulturmiljø er i daglig bruk, og har slik sett verdi som bruksressurs i seg selv. I sammenheng med friluftsliv og turisme inngår kulturminnene som en del av opplevelsene, og kan dermed også ha en pedagogisk

verdi. Kulturminnene er med andre ord en indirekte ressurs som gir grunnlag for næringsutvikling.

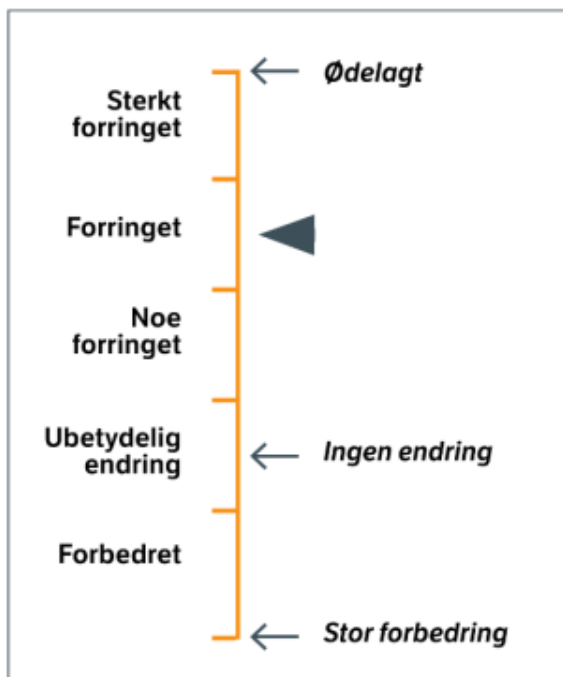
Verdivurderingen er holdt på et generelt nivå. Kulturminner fra middelalderen eller tidligere er automatisk fredet etter Kulturminneloven, og har sammen med vedtaksfredete kulturminner per definisjon stor verdi.

4.2 Kriterier for vurdering av virkning

Påvirkning er en vurdering av hvordan et område påvirkes som følge av et definert tiltak, og vurderes i forhold til referansealternativet, som i dette prosjektet er dagens veisystem med fremskrevet trafikk. Vurderinger av påvirkning relateres til den ferdig etablerte situasjonen. Inngrep som utføres i anleggsperioden, inngår kun i vurdering av påvirkning dersom de gir varige endringer. Påvirkning i anleggsperioden som ikke gir varige endringer er beskrevet separat som midlertidig påvirkning, jf. kap. 6-2. Et veiltak kan gi både negativ og positiv påvirkning. Påvirkningsfaktorer for temaet er gjengitt i tabellen under.

Tabell 4-2 Tabellen viser nivåene av påvirkningsgrad man skal utrede. Kilde: SSV sin håndbok V712, 2018.

Påvirkning	Landskapsnivå	Kulturmiljønivå
Sterkt forringet	Splitter opp det kulturhistoriske landskapet på en slik måte at det sterkt reduserer lesbarheten og forståelsen av sammenhenger. Bidrar til å ødelegge eller sterkt redusere verdien til viktige kulturmiljø. Skaper barrierer.	Ødelegger hele eller størstedelen av kulturmiljøet. Ødelegger den viktigste (mest verdifulle) delen av miljøet. Bidrar til at miljøets funksjon blir ødelagt. Tap av svært viktige enkeltelement.
Forringet	Splitter opp det kulturhistoriske landskapet og reduserer lesbarheten. Reduserer verdien av de enkelte kulturmiljøene. Bidrar til reduserte sammenhenger.	Berører store deler av kulturmiljøet. Reduserer miljøets funksjon. Tap av viktige enkeltelement.
Noe forringet	Splitter opp det kulturhistoriske landskapet, men dette kan fortsatt fungere som ett landskap uten vesentlig tap av lesbarhet. Svekker sammenhenger og forbindelseslinjer.	Berører en mindre viktig del av kulturmiljøet. Tap av mindre viktige enkeltelement. Svekker sammenhengen.
Ingen/ubetydelig endring	Ingen påvirkning/ubetydelig endring.	Ingen påvirkning/ubetydelig endring.
Forbedret	Gjenoppretter sammenhenger der det har vært brudd og bedrer kontakten mellom kulturmiljøer. Bidrar til restaurering av viktige kulturmiljø og kulturhistoriske landskapselement. Reduserer eksisterende negativpåvirkning eller tar bort støy.	Bedrer tilstanden vesentlig ved at eksisterende negative inngrep tilbakeføres. Bidrar til restaurering av kulturmiljøer eller kulturminner. Reduserer påvirkning eller tar bort støy.

Figur 4-1: Skala for vurdering av påvirkning. Kilde: SSV sin håndbok V712, 2018.

4.3 Avgrensning av temaet

Fagtemaet kulturarv omfatter spor etter menneskers virksomhet gjennom historien knyttet til kulturminner, kulturmiljøer og kulturhistoriske landskap. Denne utredningen omfatter en redegjørelse av både automatisk fredete og nyere tids kulturminner.

Landskapsbilde er utredet i egen fagrapport. Denne tar for seg konsekvenser av tiltaket for landskap og landskapsbilde.

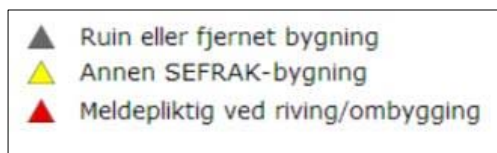
Det er utarbeidet egen konsekvensutredning for masselager og anleggsveier.

4.4 Kunnskapsgrunnlag

Utredningen er utarbeidet på bakgrunn av offentlig tilgjengelig informasjon ved søk i databaser og befaring på strekningen. Det er tatt utgangspunkt i relevant og tilgjengelig informasjon fra datakilder som kart, ortofoto, overordna planer og føringer, fylkeskommunale planer, kommunale planer og temaplaner. Følgende registre er spesielt brukt:

- Askeladden er Riksantikvarens database for registrerte kulturminner og kulturmiljøer som enten er fredet etter kulturminneloven, vernet etter plan- og bygningsloven eller er kulturminnefaglig vurdert som verneverdige.
- SEFRAK er en forkortelse av Sekretariatet For Registrering Av faste Kulturminne i Noreg. Registeret er landsdekkende og viser eldre bygninger i Norge, oppført før 1900. SEFRAK skiller mellom byggverk og anlegg som er oppført før 1850 og de som er oppført i perioden 1850-1900. Dette er vist med trekanten som er fargekodet i

kart. Grå trekant henviser til bygninger som er revet, brent eller på annen måte fjernet, gul trekant henviser til bygninger som er oppført mellom 1850-1900, og rød trekant som henviser til bygninger oppført før 1850. Det at en bygning står listet i SEFRAK gir den ikke i seg selv noen vernestatus.

Figur 4-2 Figuren viser SEFRAK-registerets trekantinndeling.

- Befaring ble gjennomført i oktober 2020. Utvalgte kulturmiljø og kulturminner ble besøkt.

4.5 Usikkerhet

4.5.1 Arkeologiske undersøkelser

Parallelt med arbeidet med detaljreguleringsplanen pågår det arkeologiske registreringer og undersøkelser i regi av Agder Fylkeskommune og Vestfold og Telemark Fylkeskommune. De arkeologiske registreringene ble fullført høsten 2020, men endelige fagrapporter foreligger ikke pt.

Underveis i prosessen er det gjennomført dialogmøter med fylkeskommunene og kommunen, henholdsvis i oktober og november 2020.

4.5.2 Maritim arkeologi

Marinarkeologiske undersøkelser langs strekningen håndteres innenfor prosjektet, og utføres i perioden april 2021 – november 2022. Undersøkelsene planlegges avsluttet innen førstegangsbehandling av planen.

Underveis i prosessen er det gjennomført dialogmøter med fylkeskommunene og Norsk Maritimt Museum 25.11.2020 og 26.1.2021

5 Dagens situasjon

5.1 Kulturhistorisk utvikling

Spør etter eldre tid

For rundt 20 000 år siden lå Norge under en tykk iskappe. I tida etter år 10 000 f.Kr trakk den store innlandsisen seg tilbake i etapper med mindre tilbakeslag. De tidligste menneskene i Norge var fangstfolk som drev med jakt, fiske og sanking. Landskapet i området var dominert av øyer, holmer og fjorder, og dermed svært ulikt i dag. Store deler av dagens landskap lå under havoverflaten, og sør og øst for dagens E18 var det et skjærgårdslandskap med øyer, holmer og fjorder.

Tabell 5-1 Inndeling av epoker fra forhistorisk tid til historisk tid.

Periode	År
Eldre steinalder (mesolitikum)	10 000 - 4000 f.Kr
Yngre steinalder (neolitikum)	4000 - 1800 f.Kr
Bronsealder	1800 - 500 f.Kr
Førromersk jernalder	500 f.Kr - 0
Romertid	0 - 400 e.Kr
Folkevandringstid	400 - 550 e.Kr
Merovingertid	550 - 800 e.Kr
Vikingtid	800 - 1000 e.Kr
Middelalder (førreformatork tid)	1000 - 1536 e.Kr
Nyere tid (etterreformatork tid)	1537 - 1905 e.Kr
Nåtid	1905 -

Perioden yngre steinalder og bronsealder var en brytingstid mellom fangst og jordbruk. Husdyrhold førte til at menneskene ble mer bofaste enn før, og de første slo seg ned på lettdrevet og selvdrenerende morenejord, ofte nært vann. Slike forhold la godt til rette for jordbruk og dyrking av korn. Det er gjort flere funn av bosetningsplasser fra steinalder i området, og da særlig nord i planområdet. I slike områder antar man at gårdsbosetning ble etablert tidlig. Selv om jordbruket ble vanlig, var det i begynnelsen en tilleggsnæring til jakt, fangst og sanking. I plan- og influensområdet er det rikt på kulturminner fra eldre steinalder og steinalder, særlig i områdene nord for fylkesgrensa.

Jernalderen i Norge regnes som tiden fra 500 f.Kr, til omtrent år 1050 e.Kr. Disse 1550 årene deles inn i periodene før-romersk jernalder, romersk jernalder, folkevandringstid, merovingertid og vikingtid. I løpet av jernalderen begynte menneskene å opparbeide seg tun, innmark og utmark. Da fikk de også hevd på eget område og man regner med at eiendomsretten over land kan spores tilbake til jernalderen. I motsetning til bronse som ble importert til landet, kunne jern utvinnes og tilvirkes lokalt. I jernalderen var samfunnet i stadig endring, bosetningene vokste og man hadde økende kontakt med utlandet, inkludert Romerriket. I plan- og influensområdet er det flere kulturminner fra jernalderen, særlig i områdene rundt Fostveit og Moland, men også ved Sannidal.

Vikingtiden fra 750 e.Kr til 1050 e.Kr utgjør slutten av jernalderen, og varte til siste halvdel av 1000-tallet. Arkeologiske funn forteller om et samfunn i endring, både politisk, religiøst, teknologisk og sosialt. Nordboerne reiste på tokt og satte sitt preg på store deler av den nordlige halvkule i denne perioden.

Den norske middelalderen varte i over 500 år, fra år 1000 til år 1536, og den deles vanligvis opp i før og etter Svartedauden (1349), høymiddelalder (1050-1350) og senmiddelalder (1350 - 1537). Næringsgrunnlaget i middelalderen var som i periodene før, jordbruk, husdyrhold, jakt og fiske. De eldste gårdene strakte seg vidt utover og hadde retter til utmark. Ettersom folketallet økte, ble gårdene delt opp i flere bruk. På 1200- og 1300-tallet fortsatte deling og nyrydning i stor stil med bondesønner og frigitte trelles som nybyggere. Bøndene eide ikke all jorden. Stormenn, kongen eller kirken var store jordeiere. Tidlig på 1300-tallet stagnerte samfunnet. Mye av forklaringen er Svartedauden hvor mer enn en tredjedel av befolkningen døde. Det var flere epidemier som herjet utover på 1300-tallet, men det var etter Svartedauden at mange gårder ble lagt øde. Eksempler på slike gårder finnes i plan- og influensområdet, bl.a. Ødegård ved Farsjø. Utover 1500-tallet begynte landet å komme seg etter de harde 1300-årene, og folketallet økte stadig. Flere av de nedlagte gårdsbrukene ble tatt i bruk igjen.

De første byene her i landet oppstod i slutten av jernalderen, og utover i middelalderen ble de flere og større. Med reformasjonen til Luther i 1537 markeres slutten av middelalderen som periode i Norge.

Nyere tid

Med bedret situasjon og økende folketall utover 1500-tallet fulgte store gjenryddinger av ødegårder, samt nydyrking og deling av større gårder. Det oppstod nye næringsveier. De første utbyggingene i vassdragene kom i siste halvdel av 1500-tallet da man tok fossekraften i bruk for å skjære tømmer. Trelasthandel og håndverksfagene utviklet seg. Tømmer ble fløtet på elver og store bekker frem til sagbrukene. Plank ble både eksportert utenlands, men også brukt lokalt, bl.a. til skipsbygging. Bergverksdrift og smelteverk kom i gang og ble en stor og viktig industri med store behov for brensel og byggematerialer i disse områdene. I plan- og influensområdet, bl.a. ved Fosstveit, Farsjø og Skjerkholt, fikk tømmerdrift, fløting og gruverdrift stor betydning. Selv om en bygd ikke var direkte berørt av disse virksomhetene, fikk det ringvirkninger. Handelen i tettstedene og byene økte, og de faste markedene tok seg opp.

Ny matrikkel lå ferdig i 1669, og var fram til 1836 grunnlag for beregning av skatter og fordeling av alle slag, i tillegg til å være et register over jordeiendommer. Kongen forbød de nye jordeierne å øke landskylden og bygselavgiftene. De store jordeierne fant det derfor mer lønnsomt å sette penger i sagbruk, skipsfart og handel, og solgte derfor eiendommene sine til leilendingene. På 1700-tallet ble de fleste leilendinger selveiende bønder, og gårder som tilhørte kirkene og offentlige institusjoner ble færre.

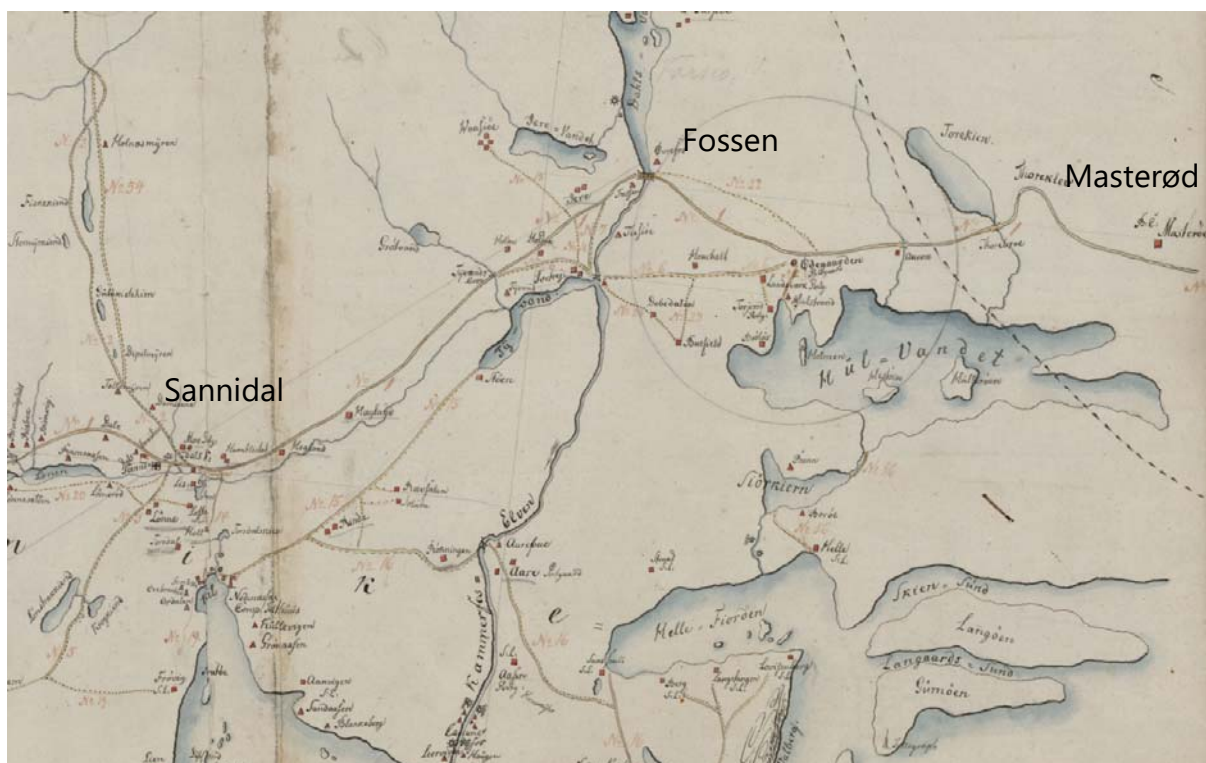
Figur 5-1 Litografi av Fosstveit i Holt sogn, 1825, tegnet av P.F. Wergmann. Kilde: Digitalt museum.

Samtidig økte folketallet og dette måtte først og fremst oppveies med et mer intensivt jordbruk. Husmannsplassene vokste frem i utkantene av gårdsområdene på 1700- og 1800-tallet. Det gamle åkerlandet ble for lite og i perioden ble det derfor ryddet ny jord til dyrking. Jordbruket holdt stand i det gamle sporet frem til 1850 da bedre driftsmetoder og nye redskap reformerte driften. Nye arbeidsplasser i byene og effektivisering av jordbruket førte til en tilflytting til byene og mindre behov for arbeidskraft i jordbruket. Husmannsvesenet ble etter hvert avviklet i andre del av 1800-tallet. I plan- og influensområdet finnes en rekke eldre gårdsbruk, småbruk og plasser, mange av disse med listeførte bygninger.

Ved kysten vokste ladesteder og byer frem. Kragerø og Risør var ladesteder som på 1600- og 1700-tallet fikk egne kjøpstadsprivilegier. Trelasthandelen på 1500- og 1600-tallet ga grunnlag for bydannelsene med utgangspunkt i en god havn ved utløpet av elver fra skogsdistriktene rundt. Tvedestrand ble ladested i 1836. Byens storhetstid på 1800-tallet var i stor grad knyttet til den lokale skipsbyggingen og rederivirksomheten. Tvedestrand var også utskippingshavn for varer fra Næs Jernverk. Bøndene sto for over halvparten av arbeidsinnsatsen ved et jernverk, og det viktigste bidraget var å levere trekull. Noe trevirke brant verkene selv, men uten bøndenes innsats hadde det ikke blitt noe jernproduksjon. Sporene etter den omfattende virksomheten fins mange steder i plan- og utredningsområde, både rundt de gamle jernverkene og andre steder i utmarka. En vesentlig del av trelasthandelen stoppet imidlertid opp ved slutten av seilskutetiden, omkring år 1900 og førte til en langvarig tilbakegang for byene (Store Norske leksikon).

Samferdsel har stått sentralt i regionens historie. Ikke bare har havet og fjordene vært viktige transportalternativer – til lands har det også vært viktige ferdselsårer på tvers av vannveiene. Eksempel på dette er Postveien ved Bakke via Masterød, som har røtter tilbake til middelalderen. Først mot slutten av 1600-tallet ble det mer vanlig med kjøretøy og det oppstod et behov for en høyere veistandard. Postvesenet og den første offentlige administrasjon ble bygd opp på denne tiden. Flere steder i plan- og influensområdet ser man at de gamle ferdselsårene som ble anlagt som postvei på 1600-tallet i dag er i bruk som hovedvei, lokal/privatveier og som stier i utmarka.

Omkring 1800 startet byggingen av Vestlandske hovedvei fra Stathelle langs kysten mot Kragerø (Sannidal), og videre mot Arendal og Kristiansand. Traseen ble stukket av generalveimester Bartolomeus Rummelhoff (1758–1839). Veien sto ferdig som kjørevei fra Stathelle til Kristiansand i 1805, og det ble da montert en rekke milepæler i støpejern langs veien. En direkte telegraflinje fra Christiania til Kragerø ble åpnet langs veien i 1855. Det skal være bevart fundament til telegrafstolper (Arven. nr. 32 – Sannidal historielag).

Figur 5-2 Occuleur cart - Telemarkske infanteriregiment, datert 1812. Kartet viser Vestlandske hovedvei fra Masterød til Sannidal. Kilde: Statens kartverk.

Vestlandske hovedvei var en kjørevei. Om de eldre partier av veien kan sies at de generelt lå høyt i terrenget. Dette har sin årsak i at veien i størst mulig grad skulle være selvdrenerende, og man unngikk derfor å legge veien gjennom landskapet der det var myr og vått lende. (Kilde: Askeladden – Riksantikvaren). Den opprinnelige veitraseen er senere utbedret og omlagt flere ganger.

Figur 5-3 Occuleur cart – Telemarske infanteriregiment, datert 1812. Kartet viser Vestlandske hovedvei fra Sannidal til Brokeland. Kilde: Statens kartverk.

I årene mellom 1860 og 1890 ble det anlagt en ny trasé for Sørlandske hovedvei, i retning sør fra Dørdal mot Årø ved Kragerø. Veien gikk herfra i en nordlig retning mot Postveien ved Sannidal. Veien fungerte som hovedvei frem til begynnelsen av 1970-årene.

Nåtid

Økt samferdsel, og utbygging av jernbane til bl.a. Kragerø i 1927, og senere Sørlandsbanen til Kristiansand i 1938, ga økt tilgjengelighet til hele regionen. Fra 1920 økte godstransporten med lastebil betydelig, samtidig som hestetransporten avtok betraktelig.

Figur 5-4 Gamle Vestlandske (Sørlandske) hovedvei ved Sannidal. Udatert. Kilde: Sannidal historielag.

Mulighetene til å reise kom med økende kollektivtilbud og rett til ferie førte i mellomkrigstida til en utbygging av hytter og fritidsboliger utenfor byene, langs kysten og i utmark. Tidligere bolighus og husmannsplasser kunne også gå over i bruk som fritidsboliger. Med frislipp av bilsalget i 1960 økte biltrafikken kraftig.

I 1965 ble Europaveisystemet innført i Norge, hovedveien til Sørlandet fikk da betegnelsen Europavei 18. Oppgradering av veistandard har skjedd i flere ledd de siste 50-60 årene. Strekningen Dørdal – Tangen ble åpnet i 1971.

Registreringskart

Registreringskart for plan- og influensområdet er vedlagt rapporten, jf. kapittel 10.

6 Virkninger av tiltaket

Inndeling av delområder kulturarv

Plan- og influensområdet strekker seg over to fylker og seks kommuner, fra Dørdal i Bamble kommune i nord, til Fosstveit i Tvedestrand kommune i sør. Strekingen er inndelt i 32 ulike delområder. Delområdene omfatter områder som oppfattes som helt eller delvis sammenhengende kulturmiljø, samt kulturlandskap. Ved oppstart av utredningsarbeidet var plan- og influensområdet delt inn i 33 ulike delområder. Ett av disse er senere tatt ut av rapporten, da området ikke inneholder registrerte kulturminner og ble vurdert til å være uten betydning. Dette gjelder delområde K16.

Verdikart

Verdikart for plan- og influensområdet er vedlagt rapporten, jf. kapittel 10.

6.1 K1 Dørdal

Dagens situasjon for delområdet

Delområde K1 Dørdal ligger langs E18, nordøst for Bakkevannet.

I området ligger flere eldre småbruk og eiendommer med trehusbebyggelse, samt en skole/forsamlingshus. Kulturlandskapet er dels gjengrodd.

Dørdal i Bamle.

Figur 6-1 Et eldre postkort fra Dørdal som er udatert. I forgrunnen småbruket Dørdal, i bakgrunnen skole og grenda. Våningshuset på Dørdal, og skolebygningen er bevart. Kilde: Digitalt museum.

Gjennom området renner vassdraget Lona, også kalt Gongelva. Vest for området er det bevart fløtningsskjermer, som antyder at det kan ha pågått fløtning i vassdraget i tidligere tider.

Postveien (senere Vestlandske hovedvei) mellom Kristiania (Oslo) og Kristiansand har tidligere krysset området. Gamle Sørlandske hovedvei har en delvis bevart trasé som ved Dørdal dreier i retning sør mot Kragerø. Eldre kart viser at denne delen av veien ble etablert i årene mellom 1856 og 1890. Tidligere E18, som ble etablert i 1971, krysser området.

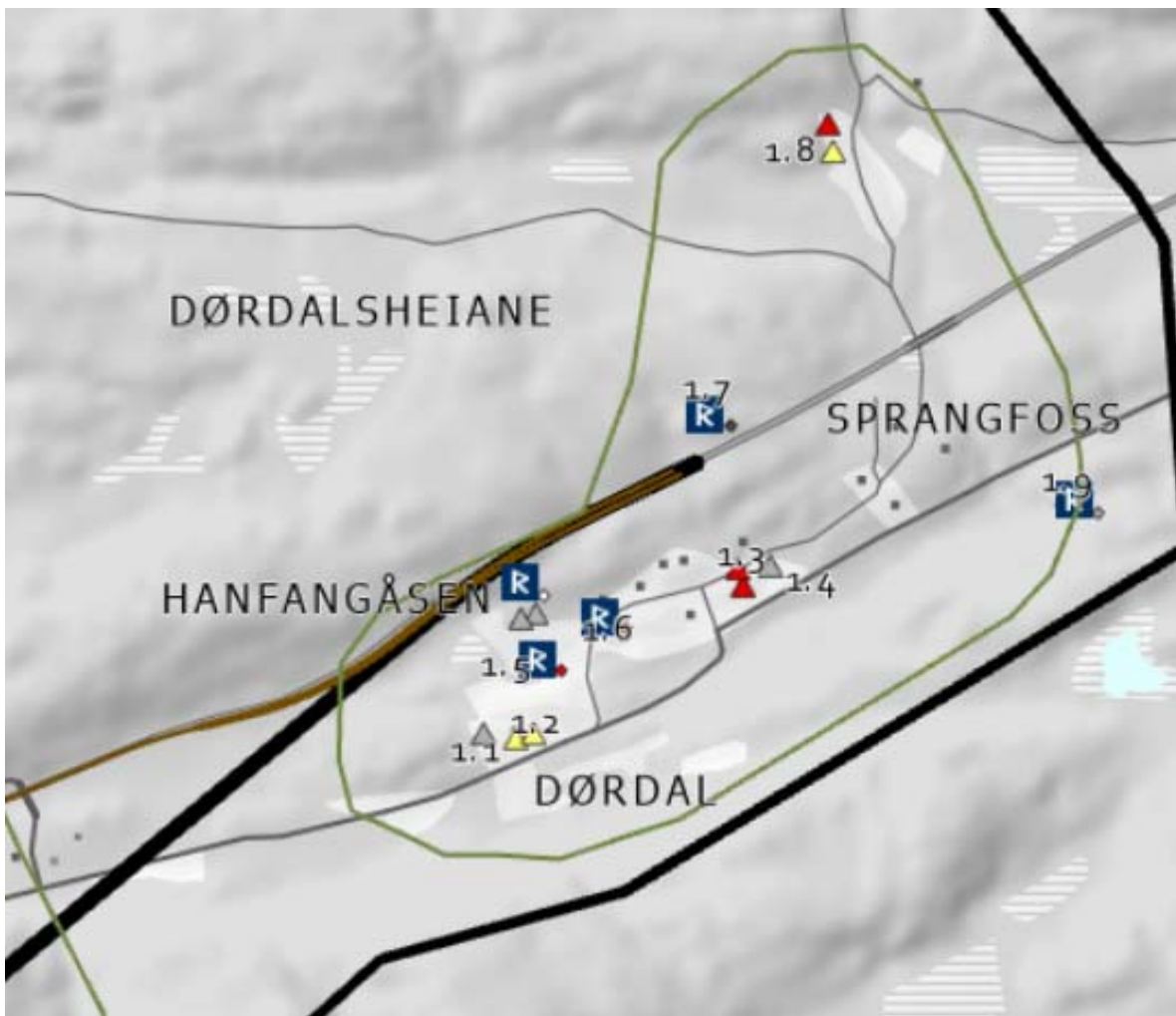
Innen delområdet ligger flere automatisk fredete kulturminner, herunder gravfelt fra eldre jernalder.

Figur 6-2 Porteføljekart - Norge 166, datert 1856. Viser Postveien (senere Vestlandske hovedvei) mellom Dørdal og Farsjø, via Bakke, Masterød, Auråa og Ødegård. Kilde: Statens kartverk.

Figur 6-3 T.v. Dørdal kretshus, også kalt «Skolen». T.h. Dørdal sett fra tidligere E18. Kilde: COWI AS, 2020 og Google Maps.

Figur 6-4 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-1 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminneID: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
1.1. Gamle Sørlandske 29 "Dørdal"	Gårdsmiljø	0814-0052-024 og 025	På småbruket står et våningshus (trehus) i 1-1/2 etasje og en ruin etter et uthus. Begge er SEFRAK-registrert.	1800-tallet, tredje kvartal.	SEFRAK

1.2. Gamle Sørlandske 27 "Dørdal skole".	Andre kulturmiljø	0814-0052-016	På eiendommen står Dørdal kretshus, et trehus i 1-1/2 etasje, også kalt "Skolen", som er SEFRAK-registrert.	1800-tallet, fjerde kvartal.	SEFRAK
1.3. Gongeveien 11	Andre kulturmiljø	0814-0052-050 og 051	På eiendommen står et bolighus, bryggerhus og en ruin som er SEFRAK-registrert.	1700-tallet, fjerde kvartal og 1800-tallet.	SEFRAK
1.4. Europavei 18 – Dørdal - Tangen	Infrastruktur	-	Veistrekningen utgjør objekt nr. 208 i Nasjonal verneplan for veier, bruer og veirelaterte kulturminner (Statens vegvesen). Strekningen går fra Bamble til Tangen i Kragerø og ligger i et kupert landskap med vann og koller. Veien er et eksempel på avkjørselsregulert hovedvei. Veien ligger med slake overgangskurver med brede asfalterte skuldre. Rasteplasser har enkel utforming, anlagt på begge sider av veien. Flere tverrgående bruer sørger for at lokaltrafikk kan passere. Veistrekningen er et tydelig eksempel der samtidens idealer (ca. 1970) innen veiplanlegging har fått komme til uttrykk.	1971	Statlig listeført
1.5. Gravfelt	Kulturminner i utmark	145174-1	Oval flatmarksgrav.	Eldre jernalder	Automatisk fredet
1.6. Gravfelt	Kulturminner i utmark	145361-1	Oval flatmarksgrav, orientert NØ-SV.	Eldre jernalder	Automatisk fredet
1.7. Bosetningsspor	Kulturminner i utmark	146146-1	Fjernet. Undersøkt av KHM 2015.		Fjernet.
1.8. Gongeveien 86 "Fostvedt"	Gårdsmiljø	0814-0052-039	På småbruket, som ligger nord for Dørdal, står et våningshus og en låve som er SEFRAK-registrert.	1800-tallet og 1800-tallet, tredje kvartal.	SEFRAK
1.9. Veianlegg (Hulvei)	Kulturminner i utmark	138139-1	Tydelig hulvei i øst-vestlig retning, parallell med moderne vei.	Uviss tid.	Uavklart.

Vurdering av verdi

I delområdet finnes det flere SEFRAK-registrerte bygg. Disse ligger i hovedsak samlet ved Dørdal. Bebyggelsen er alminnelig forekommende, av lokal betydning og er vurdert til å ha bruksverdi, og noe opplevelses- og kunnskapsverdi. Det kulturhistoriske jordbrukslandskapet oppleves fragmentert, dels gjengrodd, og lite lesbart.

Gjennom delområdet krysser tre generasjoner hovedvei. Postveien (senere Vestlandske hovedvei) og Gamle Sørlandske hovedvei har på denne strekningen ingen vernestatus, men sistnevnte er bevart fra Dørdal i retning Kragerø. Tidligere E18 er statlig listeført, og er i stor grad bevart ved Dørdal. Veiene vitner om utviklingen av samferdselsinfrastruktur fra 1800-tallet og fremover til moderne tid. Veiene er vurdert til å ha noe bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi.

I delområdet ligger det to flatmarksgraver fra eldre jernalder. Disse er automatisk fredet og er dermed gitt stor verdi.

Ved Dørdal knytter verdien seg til SEFRAK-registrert bebyggelse, historiske veifar og arkeologiske minner. K1 Dørdal er samlet vurdert til å ha *noe verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved delområdet Dørdal vil ny E18 legges ca. 100-200 meter nordvest for bebyggelsen i skogkledt terreng, og i forlengelse av eksisterende motorvei. Ny vei vil krysse dalføret på fylling og bru. Terreng og vegetasjon vil dels fungere som buffer mellom vei og bebyggelse. Eksisterende E18 omreguleres i hovedsak i tråd med eksisterende situasjon til Sæteren i sør, med unntak av enkelte adkomstveier.

Figur 6-5 Illustrasjon som viser ny E18 der denne krysser daldraget i Dørdal. Kilde: COWI AS, 2020.

Tiltaket vil ha ubetydelig virkning på registrerte automatisk fredete kulturminner.

Det nyere tids kulturminnet Gamle sørlandske hovedvei vil bli noe forringet av tiltaket. Veien blir brutt av ny E18 sørvest for Dørdal. Gamle Sørlandske blir delvis lagt om i retning nord. Gongelva/Lona-vassdraget vil også delvis måtte legges om grunnet den nye veien.

Det kulturhistoriske landskapet omkring Dørdal vil bli noe forringet av tiltaket. Tiltaket vil bli et synlig element i landskapet sørvest for bebyggelsen. Tiltaket vil påvirke elven som delvis må legges om.

Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K1 til å være *noe forringet*.

6.2 K2 Bakkevannet Nord

Dagens situasjon for delområdet

Delområde K2 Bakkevannet Nord ligger nord og øst for Bakkevannet.

I området ligger flere eldre småbruk/plasser og eiendommer. I nord ligger eiendommene Sæteren og Kåsene. I sør ligger Tronskjær og Skogen. Det skal tidligere ha vært bensinstasjon og butikk på Tronskjær (Vestfold og Telemark Fylkeskommune – muntlig kilde).

Postveien (senere Vestlandske hovedvei) krysser området i nord ved Sæteren, og fortsetter i retning Bakke gård og Masterød. Ved Sæteren ligger også eksisterende E18, bygget omkring 1970. Gamle Sørlandske hovedvei krysser området i sør.

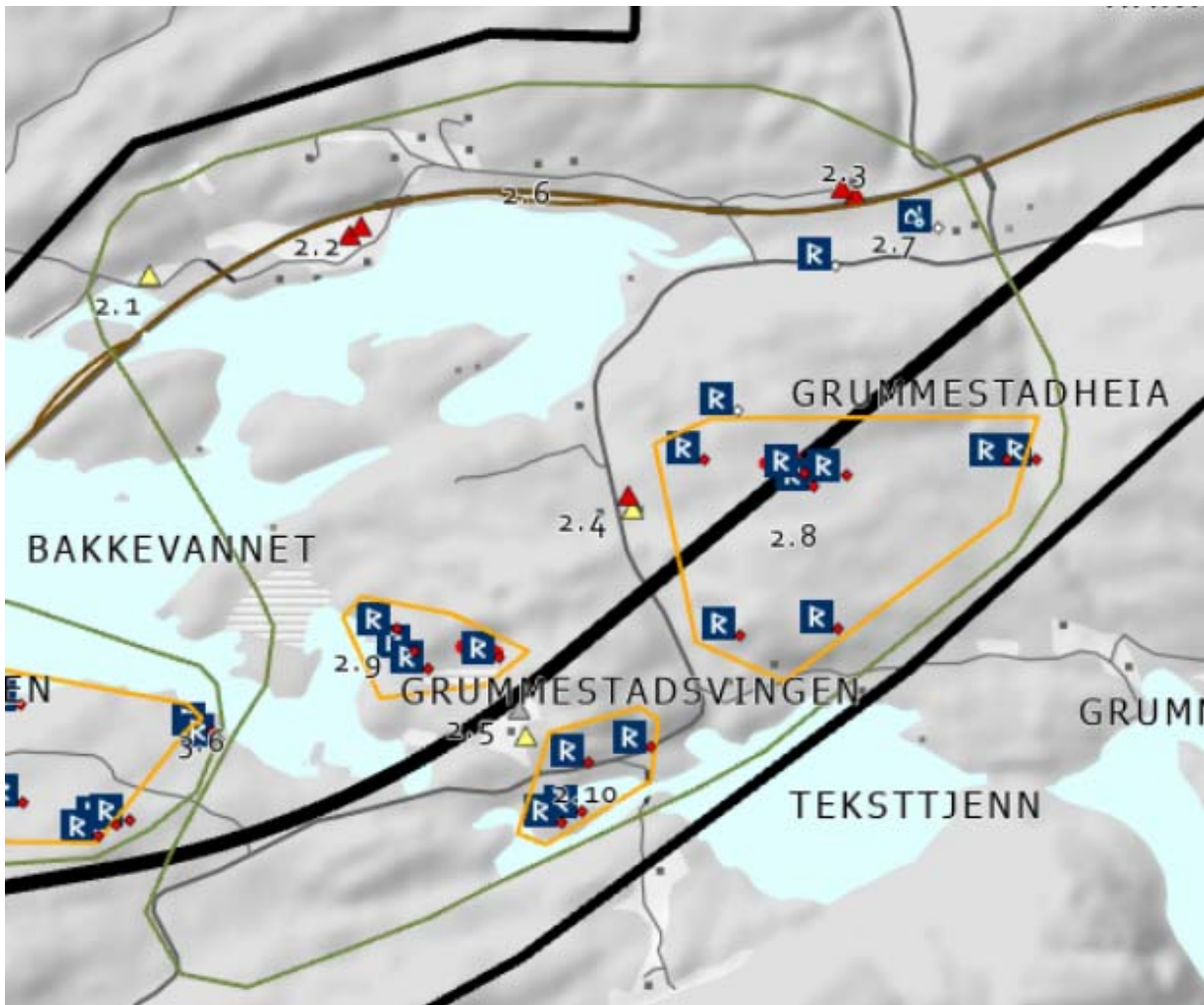

Figur 6-6 Eldre foto av småbruket "Seteren" i dag kalt Sæteren. Kilde: Sannidal og Skåtøy bygdebok.

Figur 6-7 T.v. Kulturlandskapet ved Sæteren, sett i retning øst fra E18. T.h. Gamle sørlandske der denne krysser Bakkevann. Kilde: Google Maps.

Sør i delområdet ligger flere automatisk fredete kulturminner, i all hovedsak bosetningsspor fra eldre steinalder.

Figur 6-8 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-2 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminnelD: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
2.1. Bakkeveien 111 "Bakkeklev"/	Andre kulturmiljø	0814-0052-001	På eiendommen står et våningshus som er SEFRAK-registrert.	1800-tallet, fjerde kvartal	SEFRAK
2.2. Bakkeveien 73 "Sæteren"	Gårdsmiljø	0814-0052-004 og 005.	Småbruk med våningshus og et bryggerhus som begge er SEFRAK-registrert.	1700-tallet, fjerde kvartal og 1800-tallet.	SEFRAK
2.3. Bakkeveien 11 "Kåseskogen", "Rugkåsa"	Andre kulturmiljø	0814-0052-044 og 045	På eiendommen står et sommerhus (tidligere bolig) som er SEFRAK-registrert.	1700-tallet, fjerde kvartal og 1800-tallet.	SEFRAK
2.4. Gamle Sørlandske 198 "Tronskjær."	Andre kulturmiljø	0814-0052-046 og 047	På eiendommen står et bolighus, samt verksted/vedskjul som er SEFRAK-registrert. Det skal tidligere ha vært bensinstasjon og butikk på eiendommen.	1800-tallet, fjerde kvartal. 1800-tallet.	SEFRAK
2.5. Gamle Sørlandske 259 "Skogen/Tangane"	Andre kulturmiljø	0814-0052-056	På eiendommen står et uthus og en låveruin som er SEFRAK-registrert.	1800-tallet, fjerde kvartal	SEFRAK
2.6. Europavei 18 – Dørdal - Tangen	Infrastruktur	-	Veistrekningen utgjør objekt nr. 208 i Nasjonal verneplan for veier, bruer og veirelaterte kulturminner (Se beskrivelse under delområde 1 – Dørdal).	1971	Statlig listeført
2.7. Fløtningsskjerm	Kulturminner i utmark	145480-1	Mur satt opp i overgangen mellom Gongelva og myrlandt terreng. Muren er tørrmurt av naturstein.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
2.8. Bosetningsspor/aktivitetsområde "Grummestad"	Kulturminner i utmark	263549-0 263554-0 263555-0 263576-0 263577-0 263578-0 263579-0 263580-0	8 Steinalderlokaliteter/bosetningsspor beliggende i Grummestadheia.	Eldre steinalder	Automatisk fredet
2.9. Bosetningsspor/aktivitetsområde "Masterød"	Kulturminner i utmark	263572-0 263573-0 263574-0 263575-0	4 Steinalderlokaliteter/bosetningsspor beliggende ved Masterød	Eldre steinalder	Automatisk fredet
2.10. Bosetningsspor/aktivitetsområde "Masterød"	Kulturminner i utmark	263550-0 263551-0 263556-0 263557-0	4 Steinalderlokaliteter/bosetningsspor beliggende ved Masterød	Eldre steinalder	Automatisk fredet

Vurdering av verdi

Den SEFRAK-registrerte bebyggelsen i området ligger ved Sæteren og Tronskjær/Plassen. Bebyggelsen er alminnelig forekommende, av lokal betydning og er vurdert til å ha bruksverdi, samt noe opplevelses- og kunnskapsverdi. Langs elva Lona ligger en fløtningsskjerm i naturstein, et nyere tids kulturminne. Kulturminnet er ikke fredet, men innehar lokal verdi.

Gjennom delområdet krysser tre generasjoner hovedvei. Postveien (senere Vestlandske hovedvei) og Gamle Sørlandske hovedvei har på denne strekningen ingen vernestatus, men er helt eller delvis bevart. Eksisterende E18 er statlig listeført og bevart i delområdet. Veiene vitner om utviklingen av samferdselsinfrastruktur fra 1600-tallet og fremover til moderne tid. Veiene er vurdert til å ha bruksverdi, samt noe opplevelses- og kunnskapsverdi.

Sør i delområdet ligger flere bosetningsspor/aktivitetsområder fra steinalder. Kulturminnene er automatisk fredet og er dermed gitt stor verdi.

Ved Bakkevannet Nord knytter verdien seg til SEFRAK-registrert bebyggelse, historiske veifar som delvis er bevart og flere arkeologiske minner. K2 Bakkevannet Nord er samlet vurdert til å ha *middels verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Bakkevannet Nord vil ny E18 legges sør i delområdet gjennom småkupert og skogkledd terreng. Veien vil krysse Bakkevannet på bru rett nord for Gamle Sørlandske hovedvei. Eksisterende E18 reguleres i hovedsak i tråd med eksisterende situasjon til Sæteren, med unntak av enkelte adkomstveier til eiendommene. Veien vil få redusert trafikk.

Figur 6-9 Illustrasjon som viser ny E18 ved Bakkevannet og Grummestad. Kilde: COWI AS, 2021.

Registrerte automatisk fredete kulturminner vil bli forringet av tiltaket. Dette omfatter bosetningsspor/aktivitetsområder fra eldre steinalder, Grummestad 7-9 (ID: 263577, 78 og 79). Flere av disse kulturminnene vil bli ødelagt, og vil måtte fjernes som del av tiltaket.

Nyere tids kulturminner vil bli forringet av tiltaket. Småbruket Skogen (også kalt Tangane) (ID: 0814-0052-056), (som er et av to småbruk ved Bakkevann med navnet Skogen), vil bli berørt og listeført bebyggelse blir revet som følge av tiltaket. Videre vil Gamle Sørlandske hovedvei bli noe forringet, da veien delvis vil måtte legges om.

Det kulturhistoriske landskapet omkring Bakkevannet bli noe forringet av tiltaket, særlig i sør ved Gamle Sørlandske hovedvei. Tiltaket vil skape en barriere og redusere opplevelsen av landskapet, særlig i sør.

Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K2 til å være *forringet*.

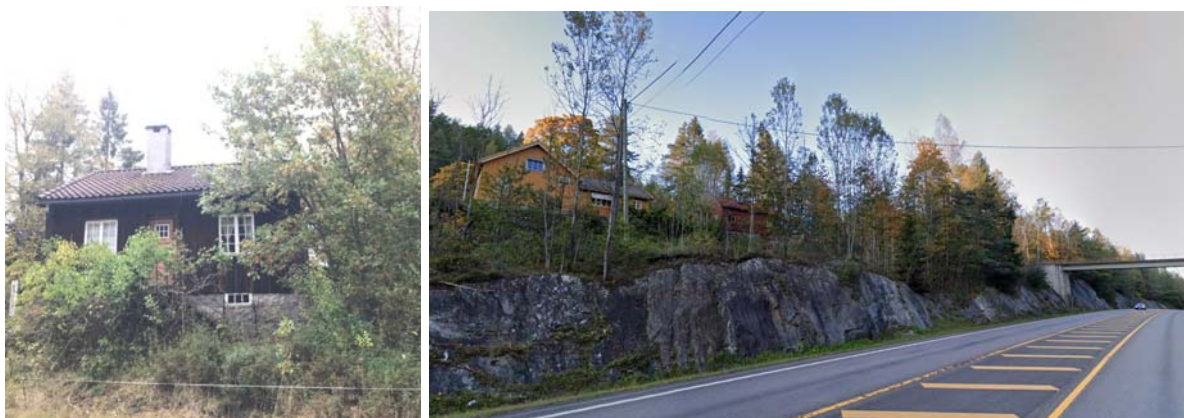
6.3 K3 Bakkevannet Sør

Dagens situasjon for delområdet

Delområdet K3 Bakkevannet Sør ligger sør og vest for Bakkevannet.

I området ligger flere eldre småbruk/plasser og eiendommer. I vest ligger Plassen og i nordøst ligger Skogen, som er småbruk. Ved Skogen ligger også tilliggende småhusbebyggelse. Området krysses i sørøst av Gamle sørlandske hovedvei, og i nord av eksisterende E18.

Sør i delområdet ligger flere kulturminner i form av bosetningsspor fra eldre steinalder.

Figur 6-10 T.v. Bryggerhus på småbruket Skogen. T.h. Småbruket Plassen, sett fra E18. Kilde: COWI AS, 2020 og Finn.no.

Figur 6-11 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-3 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminnelD: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
3.1. Gamle Sørlandske 399 "Tjuvehougen"	Andre kulturmiljø	0814-0052-076	På eiendommen står et feriehus, tidligere bolighus som er SEFRAK-registrert.	1800-tallet, tredje kvartal	SEFRAK
3.2. Gamle Sørlandske 397 "Skogen"	Andre kulturmiljø	0814-0052-075	På eiendommen står et bryggerhus som er laftet og som er SEFRAK-registrert, samt et våningshus og et uthus som er flyttet hit fra et annet sted etter andre verdenskrig.	1800-tallet, andre kvartal.	SEFRAK
3.3. Pladsenveien 112. "Plassen" "Hulldalen"	Gårdsmiljø og arkeologisk minne.	0814-0052-006, 007 og 008	Småbruk med våningshus, bryggerhus og stabbur som er SEFRAK-registrert. Rester etter smie i vest. Tidligere innmark gjengrodd og nedbygget av eksisterende E18.	1700-tallet, fjerde kvartal, 1800-tallet.	SEFRAK
		263800	Øst for tunet ligger en tuft til et vandrevet treskeverk.	1900-tallet, første kvartal	Ikke fredet.
3.4. Europavei 18 – Dørdal – Tangen	Infrastruktur	-	Veistrekningen utgjør objekt nr. 208 i Nasjonal verneplan for veier, bruer og veirelaterte kulturminner (Se beskrivelse under delområde 1 – Dørdal).	1971	Statlig listeført
3.5. Bosetningsspor/aktivitetsområde Skaugheia	Kulturminner i utmark	263563-0 263566-0 263567-0 263569-0 263570-0 263571-0 263581-0	8 Steinalderlokalteter/ bosetningsspor beliggende i Skaugheia.	Eldre steinalder	Automatisk fredet

		263583-0			
3.5. Bosetningsspor/aktivitetsområde "Masterød"	Kulturminner i utmark	263558-0 263559-0 263560-0 263561-0 263564-0 263565-0	6 Steinalderlokaliteter/bosetningsspor beliggende ved Skogen.	Eldre steinalder	Automatisk fredet
3.6. Kullfremstillingsanlegg.	Kulturminner i utmark	263799-0	Kullfremstillingsanlegg/Kullmile.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
3.7. Gamle Sørlandske 395 "Skogen"	Andre kulturmiljø	0814-0052-073 og 074	På eiendommen står et feriehus, tidligere bolighus som er SEFRAK-registrert.	1700-tallet, fjerde kvartal og 1800-tallet.	SEFRAK
3.8. Pladsenveien 112. "Øverplass"	Andre kulturmiljø	0814-0052-011 og 012	Ruin etter hus oppe i åsen nord for eiendommen Plassen, som er SEFRAK-registrert.	1800-tallet.	SEFRAK

Vurdering av verdi

I delområdet finnes det flere SEFRAK-registrerte bygg. Disse ligger ved eiendommene Plassen og Skogen. Bebyggelsen er alminnelig forekommende, av lokal betydning og er vurdert til å ha noe bruks-, opplevels- og kunnskapsverdi. I området ligger også et kullfremstillingsanlegg fra etterreformatorisk tid og en tuft til et vanddrevet treskeverk ved Plassen. Det kulturhistoriske jordbrukslandskapet er dels fragmentert, gjengrodd og lite lesbart.

Gjennom delområdet krysser to generasjoner hovedvei. Gamle Sørlandske hovedvei har på denne strekningen ingen vernestatus, men er hovedsakelig bevart. Eksisterende E18 er statlig listeført og bevart. Veiene vitner om utviklingen av samferdselsinfrastruktur fra siste halvdel av 1800-tallet og fremover til moderne tid. Veiene er vurdert å ha noe bruks-, opplevels- og kunnskapsverdi.

Spredt i delområdet ligger flere bosetningsspor/aktivitetsområder fra steinalder. Kulturminnene er automatisk fredet og er dermed gitt stor verdi.

Ved Bakkevannet Sør knytter verdien seg til SEFRAK-registrert bebyggelse, historiske veifar som er delvis bevart og flere arkeologiske minner. K3 Bakkevannet Sør er samlet vurdert til å ha *middels verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Bakkevannet Sør vil ny E18 legges sør for delområdet gjennom kupert og skogkledd terreng, i god avstand fra jordbrukslandskapet i nord. Veien vil krysse eksisterende E18 sør for småbruket Plassen. Eksisterende E18 i nord vil videreføres, men vil få redusert trafikk. Langs sørsiden av eksisterende E18 legges det til rette for en turvei/grusvei.

Figur 6-12 Illustrasjon som viser ny E18 forbi Plassen og Stidalskilen. Kilde: COWI AS, 2021.

Figur 6-13 Illustrasjon som viser ny E18 forbi Bakkevannet, Skogen og Plassen. Kilde: COWI AS, 2021

Tiltaket vil ha ubetydelig virkning på registrerte automatisk fredete og nyere tids kulturminner.

Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K3 til å være *ubetydelig endring*.

6.4 K4 Auråa

Dagens situasjon for delområdet

Delområde K4 Auråa ligger langs eksisterende E18 på nordsiden av Hullvann.

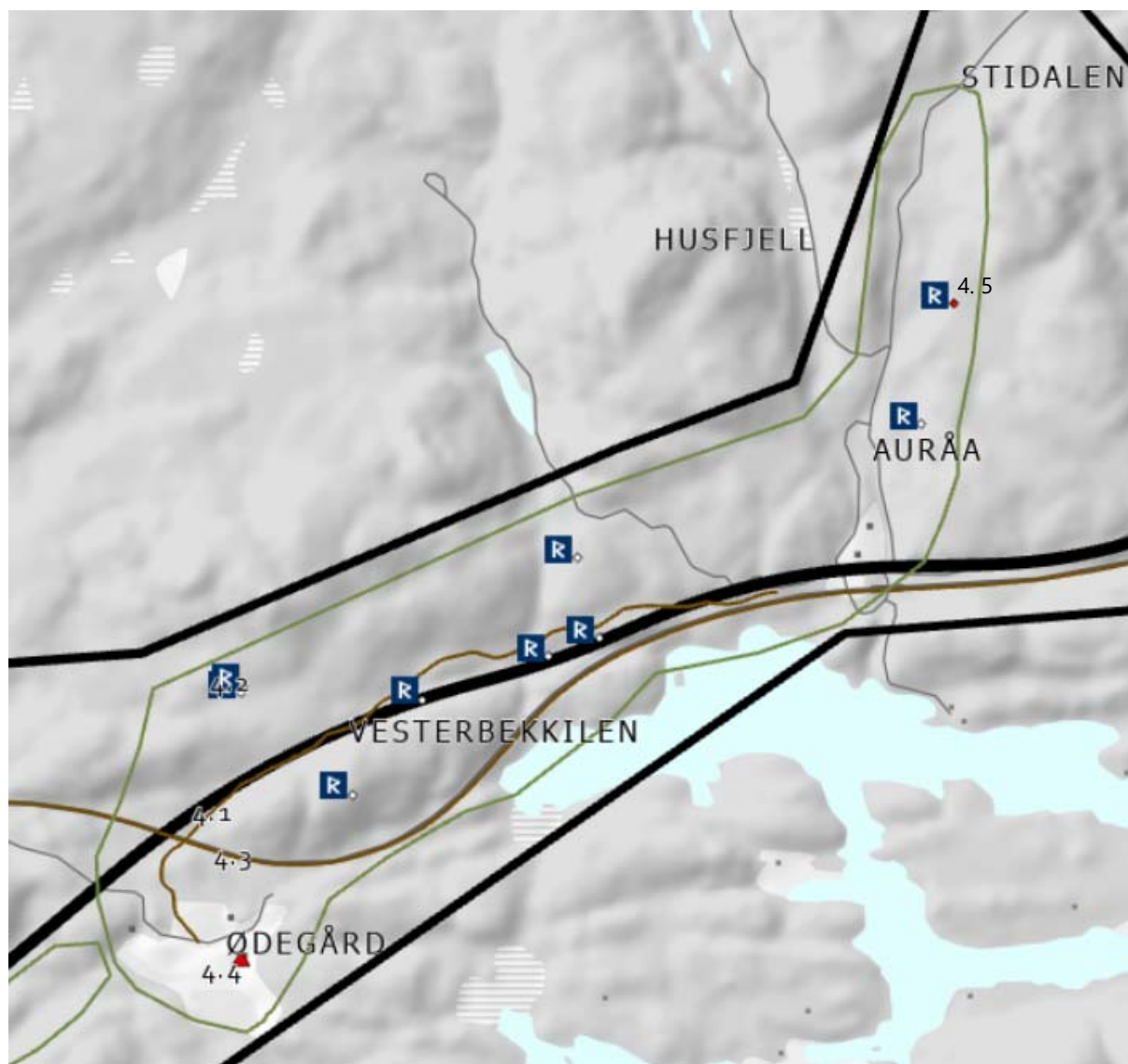
Vest i delområdet ligger gårdsbruket Ødegård (Øygården). Ødegårds navnet indikerer at gården er gammel. På 1800-tallet var det skysstasjon og gjestgiveri her (Sannidal historielag, Arven 1991, nr. 32). I vest ligger det nyere tids kulturminnet Ødegårdgruva, datert til 1800- og 1900 tallet.

Gjennom området, og nær Ødegård, krysser Postveien (senere Vestlandske hovedvei). På strekningen mellom Auråa og Ødegård er veifar, steinfundamenter og brukar over bekker delvis bevart. Andre steder er veien delvis ombygget. Deler av strekningen er registrert i Askeladden. Eksisterende E18 krysser området.

Øst i delområdet ligger et bosetningsspor fra steinalder.

Figur 6-14 T.v.: Ødegård sett i retning sørøst. T.h. Postveien mellom Ødegård og Auråa. Kilde: COWI AS, 2020 og MGT.no.

Figur 6-15 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-4 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminneID: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
4.1. Postveien	Kulturminner i utmark	266161-1	266161-1: En av tre delstrekninger av Postveien. Veipartiet utgjør ca. 1,3 kilometer. Over flere partier er den bygd opp fra terrenget, enten på masse- eller steinoppmuringer.	Middelalder 1600-tallet. 1900-tallet.	Ikke fredet.
		266043-0			
		266043-0	Terrassevei. Steinfundament på terrassevei.		
		266040-0	Grodd steinsatt bru på den gamle Postvei som er ute av funksjon.		

4.2. Ødegårdgruva	Kulturminner i utmark	265845-0 265846-0	Granitt-pegmatitt brudd.	1800-tallet	Ikke fredet
4.3. Europavei 18 – Dørdal – Tangen	Infrastruktur	-	Veistrekningen utgjør objekt nr. 208 i Nasjonal verneplan for veier, bruer og veirelaterte kulturminner). (Se beskrivelse under delområde 1 – Dørdal).	1971	Statlig listeført.
4.4. Ødegårdveien 8 "Ødegård"	Gårdsmiljø	0815-0206-014	Gårdsbruk hvor våningshus er SEFRAK-registrert. Gården ligger langs Postveien og har tidligere hatt en funksjon som bl.a. skystasjon og gjestgiveri. *	-	SEFRAK
4.5. Bosetnings- og aktivitetsområde	Kulturminner i utmark	274095-0	Bosetnings- og aktivitetsområde.	Steinalder	Automatisk fredet

* Navnet Ødegård kan tyde på at stedet har vært bebodd lenge. En ødegård er en beskrivelse som ble gitt til gårdsbruk som av ulike årsaker ble lagt øde, i Norge først og fremst etter svartedauden i 1349–1350. I mange tilfeller ble ødegårdsbeskrivelsen heftende ved gårdsnavnet for ettertiden, da gårdene etter hvert ble tatt i bruk igjen.

Vurdering av verdi

I delområdet ligger det et SEFRAK-registrert bygg, et våningshus som ligger på gårdsbruket Ødegård. Bygningen fremstår som bevart med eldre fasadeuttrykk. Gården har historie som gjestgiveri og skystasjon knyttet til Postveien, og er av regional betydning. Det kulturhistoriske jordbrukslandskapet omkring gården er holdt i hevd. Ødegård er vurdert til å ha stor bruks-, opplevels- og kunnskapsverdi.

Ødegårdgruva, noe lenger vest, er ikke er fredet og er vurdert til å ha noe verdi.

Gjennom delområdet krysser to generasjoner hovedvei. Postveien (senere Vestlandske hovedvei), er et nyere tids kulturminne, registrert i Riksantikvarens database -Askeladden. Veien har stor kulturhistorisk verdi, da den representerer en bevart strekning av en av de eldste kjøreveiene i Norge. Eksisterende E18 er statlig listeført og bevart i delområdet. Veiene vitner om utviklingen av samferdselsinfrastruktur fra middelalderen og fremover til moderne tid. Veiene, og da særskilt Postveien, er vurdert å ha stor bruks-, opplevels- og kunnskapsverdi og underverdien representativ – sjeldenhet.

Ved Auråa vest i delområdet ligger et bosetningsspør/aktivitetsområde fra steinalder. Kulturminnet er automatisk fredet og dermed gitt stor verdi.

Ved Auråa knytter verdien seg til SEFRAK-registrert bebyggelse, dels godt bevarte historiske veifar og arkeologiske minner. På Ødegård finnes ett SEFARK-registrert bygg, men bygningene er ikke del av et helhetlig bygningsmiljø. Postveien er på østre del av strekningen ombygget i nyere tid. K4 Auråa samlet vurdert til å ha *middels verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Auråa vil ny E18 legges sør i delområdet. Traseen legges i åsen langs eksisterende E18 nord for Hullvann/Vesterbekkilen, hovedsakelig i skogkledd terreng. Veien vil krysse

eksisterende E18 på bru ved Ødegård. Eksisterende E18 vil videreføres med blant annet. nye adkomstveier til eiendommene. Veien vil få redusert trafikk.

Figur 6-16 Illustrasjon som viser ny E18 gjennom Hulldalen. Kilde: COWI AS, 2021

Figur 6-17 Illustrasjon som viser ny E18 forbi Auråa og Stidalen. Kilde: COWI AS, 2021

Figur 6-18 Illustrasjon som viser ny E18 gjennom Auråa. Kilde: COWI AS, 2021.

Tiltaket vil ha ubetydelig virkning på registrerte automatisk fredete kulturminner.

Nyere tids kulturminner vil bli sterkt forringet av tiltaket. Tiltaket vil medføre at deler av Postveien (senere Vestlandske hovedvei), delstrekning Auråa-Ødegård (ID: 266161 m.fl.) (anslagsvis 600-800 meter), blir ødelagt, og vil måtte fjernes/flyttes. Tiltaket vil bryte en helhetlig bevart strekning, redusere lesbarheten av kulturminnet og medføre økt støy/støvbelastning i området. Mindre strekninger av veien, og steinkonstruksjoner og bru (ID: 266040 og 43) ved Vesterbekk bru er regulert til bevaring, men nærføring av veien og tilhørende anlegg vil forringe kulturminnet.

Tiltaket vil ha ubetydelig virkning på de nyere tids kulturminnene Ødegård (ID: 0815-0206-014) og Ødegårdsgruva (ID: 265845-0).

Det kulturhistoriske landskapet mellom Auråa og Ødegård blir forringet av tiltaket. Ny E18 legges i dalsiden og vil med sine skjæringer og fyllinger bli et synlig element i landskapet.

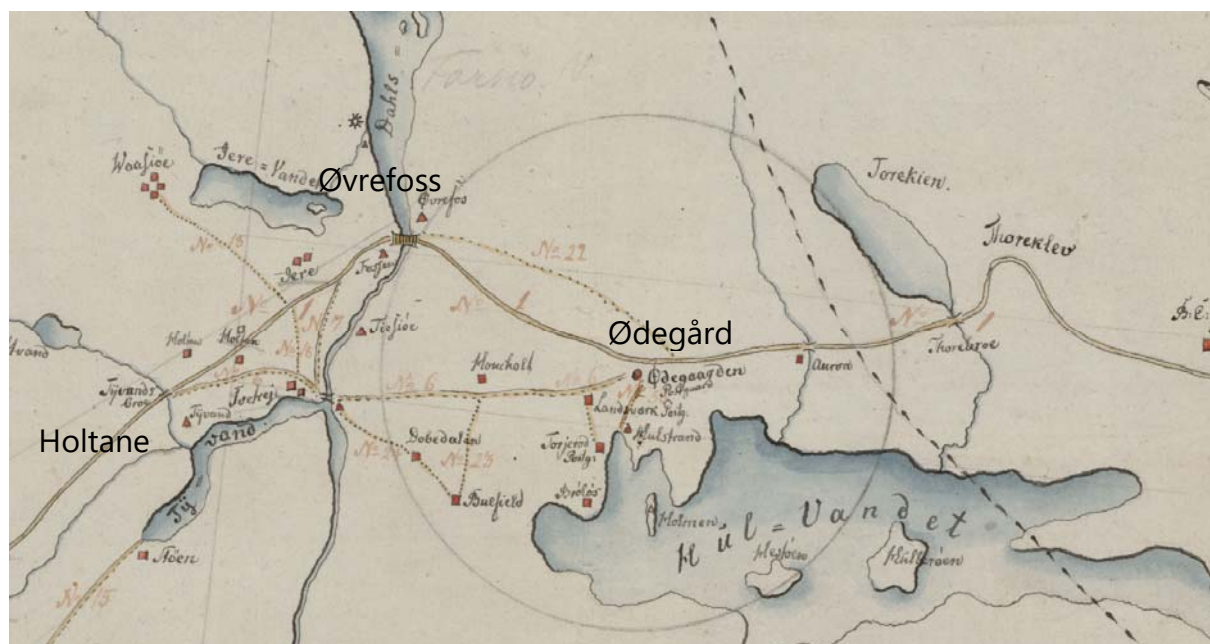
Med tanke på at nyere tids kulturminner blir sterkt forringet, vurderes den samla virkningen av tiltaket for delområde K4 til å være *sterkt forringet*.

6.5 K5 Østerfoss og Farsjø

Dagens situasjon for delområdet

Delområde K5 Østerfoss og Farsjø ligger ved det tidligere stasjonsstedet Farsjø (tidligere Kragerøbanen) og Kragerøvassdraget.

I området ligger flere eldre eiendommer, herunder småbruket Østerfoss, samt Rekviktangen og bebyggelsen ved Fossen. Stedet har tett tilknytning til Kragerøvassdraget. Allerede i 1585 stod det en sag her, kalt Gjerde Sag. Sagen lå til eiendommen Fossen, som var plass til gården Gjerde frem til den ble skilt ut som egen gård i 1742. Vassdraget har også blitt brukt til tømmerfløting. Det ble gitt tillatelse til å benytte vassdraget til fløting i 1774. I 1972 ble tømmeret fløtet for siste gang. Langs vassdraget ligger en rekke kraftverk, de fleste etablert i 1950-60 årene. (Sannidal og Skåtøy bygdebok 1 1949: 65). Farsjø har i tidligere tider vært allfarvei til og fra sjøen fra bygdene ovenfor. På Fossen (også kalt Øvrefoss) var det "stasjon" for Drangedølene på reise langs vassdraget.

Figur 6-19 Occuleur cart - Telemarkske infanteriregiment, datert 1812. Kilde: Statens kartverk.

Postveien (senere Vestlandske hovedvei) krysser delområdet. I eldre tider gikk veien fra Ødegård via Landsverk og Haugholt over elva til Tveitereid. Tidlig på 1800-tallet ble veitraséen fra Ødegård lagt om slik at den krysset ved Øvrefoss (Fossen), og det ble kortere vei over elva og videre til Holtane. Fossebrua ble bygget rundt 1840, og erstattet antagelig en eldre bru. Her er brukar i stein bevart (Sannidal historielag - Arven 1991, nr. 32).

I området ligger den tidligere Kragerøbanen og stasjonsbygningen på Farsjø. Banen og stasjonen ble åpnet i 1927 og nedlagt i 1989. I dag er stasjonen med tilhørende anlegg, samt banens kurvatur, og endel konstruksjoner som bruer, tunneler og forstøtningsmurer bevart.

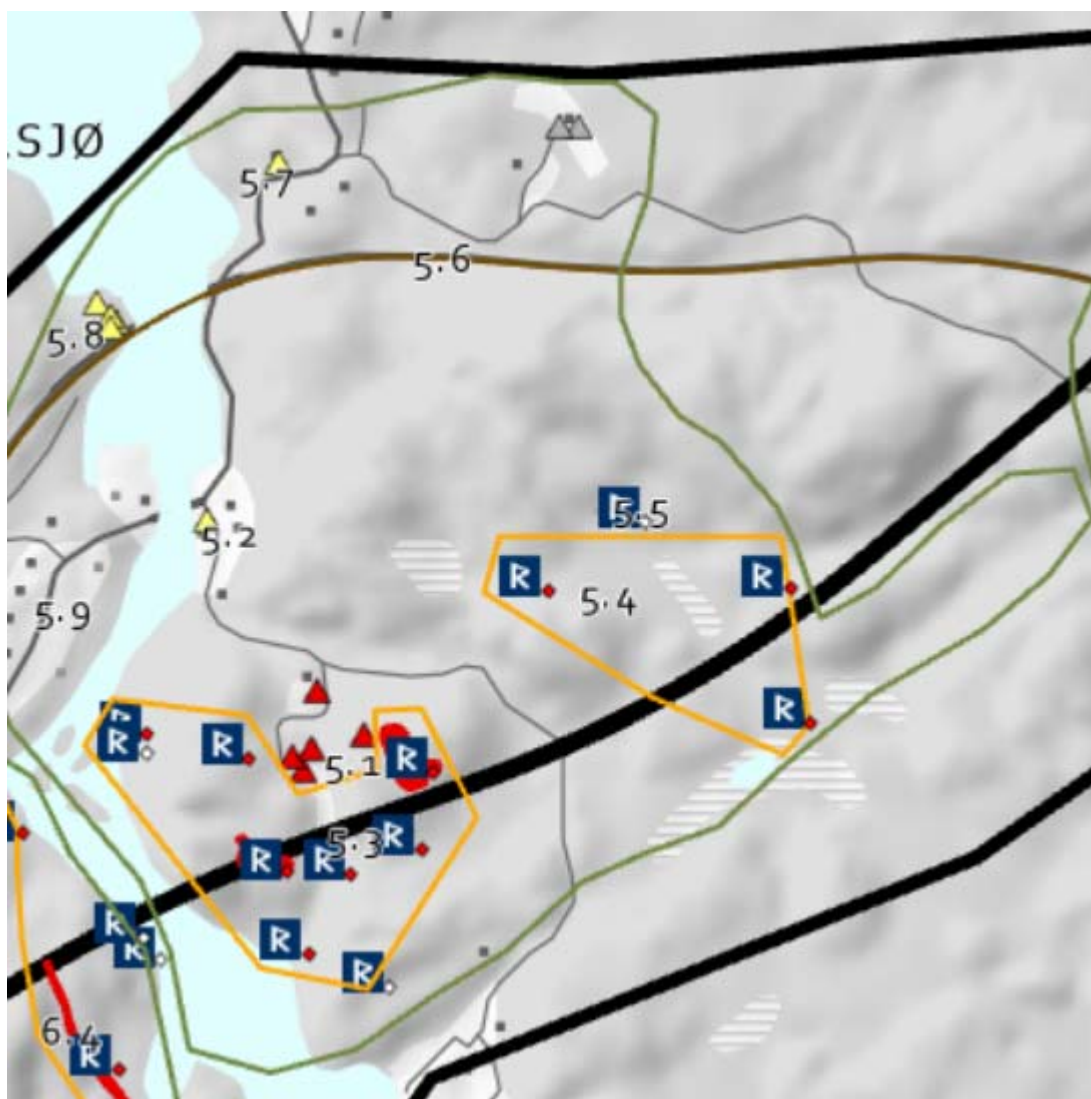

Figur 6-20 Fossbrua, 1917. Tømmerfløting. Fotograf Nils Gamnes. Kilde: Digitalt museum.

Figur 6-21 T.v. Området ved Fossen og Fossebrua sett i retning øst. T.h. Småbruket Østerfoss. Kilde: COWI AS, 2020 og Kragerø kommune.

I området ligger flere bosetnings- og aktivitetsområder fra eldre jernalder, særlig i området sør og øst for småbruket Østerfoss.

Figur 6-22 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-5 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminnelD: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
5.1 Tisjøveien 6 "Østerfoss"	Gårdsmiljø	0815-0206-025, 026, 027, 028, 029	Småbruk med våningshus, tilliggende bolighus, Bryggerhus, smie og høyløe. Alle er SEFRAK-registrert. Eiendommen er tidligere fradelt eiendommen Fossen, og ble tidligere kalt Østre Fossen. Innmark holdt i hevd.	1800-tallet, første kvartal.	SEFRAK
5.2 Tisjøveien 2 "Brubakke"	Andre kulturmiljø	-	Feriehus/bolighus ved brua i Farsjø som er SEFRAK-registrert. Del av et eldre trehusmiljø i området. Ved eiendommen stod Gjerde Sag, som er nevnt i 1585. Fossen ble skilt ut fra gården Gjerde i 1742. På Fossen var det "stoppested" for Drangedølene på byreise.	1800-tallet, fjerde kvartal.	SEFRAK
5.3. Bosetningsspor/	Kulturminner i utmark	265841-0 265842-0	8 Steinalderlokalteter/bosetnings-	Eldre steinalder	Automatisk fredet

aktivitetsområde "Østerfoss"		265843-0 265844-0 273136-0 273137-0 273139-0 273138-0	spor beliggende ved Østerfoss øst for vassdraget.		
5.4. Bopetningsspor/aktivitetsområde "Tisjødal"	Kulturminner i utmark	265837-0 265838-0 265840-0	3 Steinalderlokaliteter/bopetningsspor beliggende ved Tisjødal, øst for vassdraget.	Eldre steinalder	Automatisk fredet
5.5. Tisjødal gruve	Teknisk/industrielt kulturmiljø	265847-0	Gruven er et granitt-pegmatitt brudd. Lokaliteten ligger i den ytterste vestlige del av Tisjømyrane.	18-1900-tallet.	Ikke fredet
5.6. Europaveien 18 – Dørdal – Tangen	Infrastruktur	-	Veistrekningen utgjør objekt nr. 208 i Nasjonal verneplan for veier, bruer og veirelaterte kulturminner (Se beskrivelse under delområde 1 – Dørdal).	1971	Statlig listeført
5.7 Sagaveien 4 "Rekviktangen"	Andre kulturmiljø	0815-0206-069, 070, 071 og 072	På eiendommen står et bolighus, et uthus og hytte som er SEFRAK-registrert.	1800-tallet, fjerde kvartal.	SEFRAK
5.8. Farsjøveien 31 "Løvås"	Andre kulturmiljø	0815-0206-002	På eiendommen står et bolighus som er SEFRAK-registrert.	1900-tallet, første kvartal	SEFRAK
5.9. Kragerøbanen (nedlagt)	Teknisk/industrielt kulturmiljø	-	Kulturmiljøet består av en del av en nedlagt jernbanestrekning (Kragerøbanen). Banens kurvatur, (uten skinner), samt konstruksjoner som bruer, tunneler og forstøtningsmurer er bevart.	1927	-

Vurdering av verdi

I delområdet finnes det flere SEFRAK-registrerte bygg. Disse ligger spredt, er alminnelig forekommende og av lokal betydning. Ved Fossen ligger en klynge eldre trehusbebyggelse, samt Dørdal stasjonen og småbruket Østerfoss. Dette kulturmiljøet oppleves som helhetlig og flere bygninger er godt bevart. Området er av regional betydning og er vurdert å til å ha bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi.

Delområdet har også verdi som knutepunkt og sted knyttet til vassdragsrelatert virksomhet. Her krysser to generasjoner hovedvei og her ligger Kragerøbanen med stasjon. Postveien (senere Vestlandske hovedvei) og Kragerøbanen har ingen vernestatus i dette delområdet, men er delvis bevart. Eksisterende E18 er statlig listeført og bevart. Veiene og banen vitner om utviklingen av samferdselsinfrastruktur fra 1600-tallet og fremover til moderne tid. Kulturmiljøet er vurdert å til å ha bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi.

Sør i delområdet ligger flere bopetningsspor/aktivitetsområder fra eldre steinalder, særlig i området rundt Østerfoss. Kulturminnene er automatisk fredet og dermed gitt stor verdi.

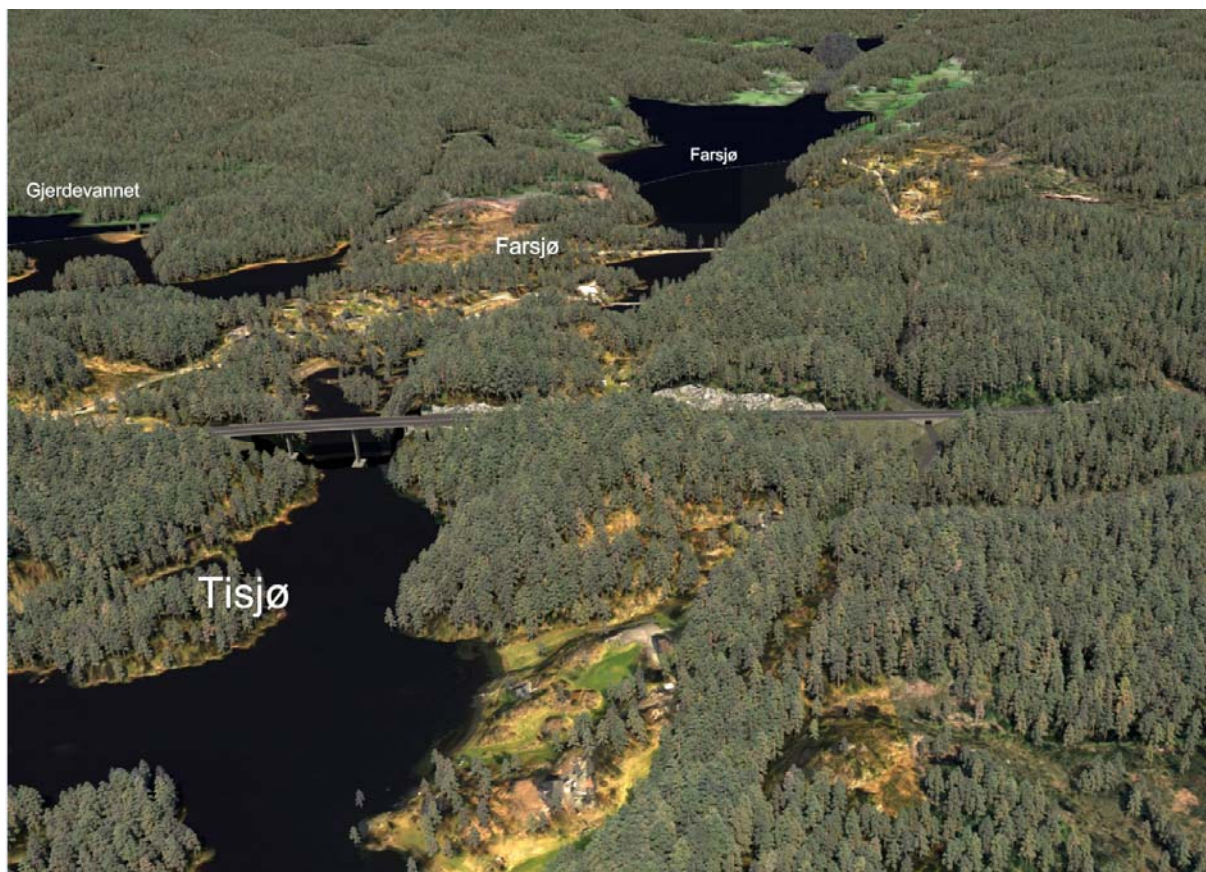
Ved Østerfoss og Farsjø knytter verdien seg til SEFRAK-registrert bebyggelse, stedet som knutepunkt for historiske veifar, bane og vassdrag og arkeologiske minner. K5 Østerfoss og Farsjø er samlet vurdert til å ha *stor verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Østerfoss og Farsjø vil ny E18 legges sør i delområdet gjennom kupert og skogkledt terreng ved Tisjødalen. Tiltaket legges rett sør for småbruket Østerfoss og vil krysse Kragerøvassdraget på bru ved Fosseskjæra. Eksisterende E18 vil videreføres med blant annet nye adkomstveier til eiendommene. Veien vil få redusert trafikk.

Figur 6-23 Brukryssing over Tisjø. Kilde: COWI AS, 2020.

Figur 6-24 Brukryssing over Tisjø. Kilde: COWI AS, 2021

Registrerte automatisk fredete kulturminner vil bli sterkt forringet av tiltaket. Dette omfatter bosetningsspor/ aktivitetsområder fra eldre steinalder, Østerfoss 2-4 m.fl. (ID: 265841, 42, 43, 44 og 273136 og 37). De nevnte lokalitetene blir berørt av tiltaket og flere vil bli ødelagt og vil måtte fjernes som følge av tiltaket.

Småbruket Østerfoss (ID: 0815-0206-025), som er et nyere tids kulturminne, vil bli forringet av tiltaket. På småbruket blir tunet og jordbrukslandskapet omkring berørt av veiens nærføring i sør. Tiltaket vil også ha virkning på Postveien, sør for Østerfoss, hvor nye E18 krysser det eldre veifaret. Denne delstrekningen av veien er derimot ikke listeført eller formelt vernet. En kulvert under ny vei og hensynssone friluftsliv sikrer en mulighet for å reetablere stien/veifaret i ny trasé på sørsiden. Den historiske lesbarheten blir derimot redusert.

Det kulturhistoriske elvelandskapet ved Kragerøvassdraget/Tisjø vil bli forringet av tiltaket. Over vassdraget her krysser ny E18 på bru ved Fosseskjæra. Brupilarer og fyllinger legges i og ved vassdraget. Tiltaket vil skape en barriere og svekke opplevelsen av landskapet og miljøet.

Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K5 til å være *sterkt forringet*.

6.6 K6 Gjerde

Dagens situasjon for delområdet

Delområde K6 Gjerde ligger ved E18 sørvest for stasjonsstedet Farsjø.

I området ligger flere eldre eiendommer og småbruk/gårdsbruk. Gården Gjerde er nevnt på 1500- og 1600-tallet som bondegods. Gården ble senere delt. Gårdene omgis av et åpent jordbrukslandskap (Sannidal og Skåtøy bygdebok 1 1949: 87).

Postveien krysser delområdet, men traséen er i liten grad bevart. Eksisterende E18 krysser området og ved Gjerde ligger et planfritt kryss.

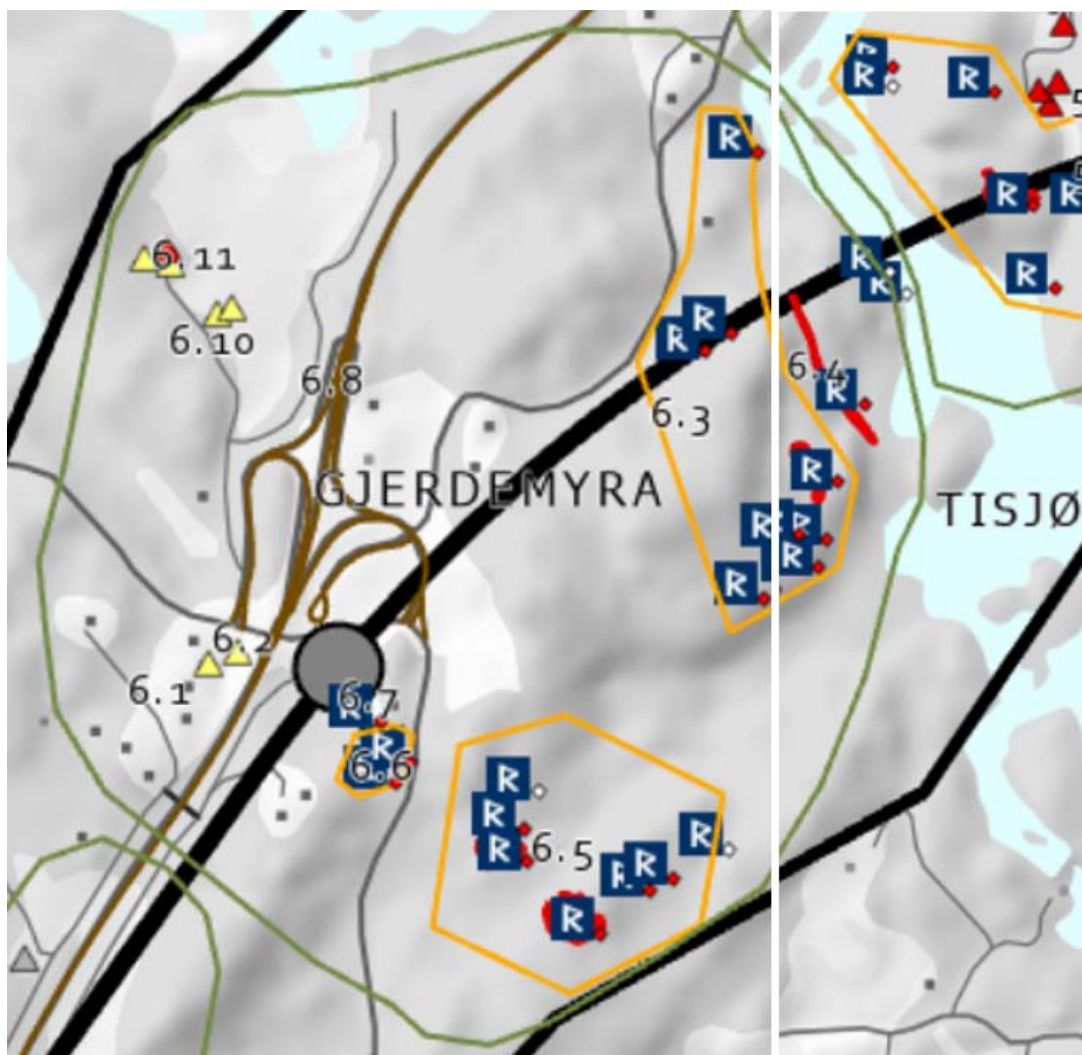

Figur 6-25 Flyfoto av Gjerdegårdene 1952. Kilde: Digitalt museum.

Figur 6-26 T.v. Listeført bebyggelse på Gjerdemyra. T.h. E18 i retning nordøst ved Gjerde. Kilde: Google Maps.

I området ligger også flere gravrøysar og bosetnings- og aktivitetsområder fra eldre jernalder og et veianlegg.

Figur 6-27 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-6 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminnelD: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
6.1 Drangedalsveien 359 "Holterød"	Andre kulturmiljø	0815-0205-031	På eiendommen står et bolighus som er SEFRAK-registrert.	1900-tallet, tredje kvartal	SEFRAK
6.2 Drangedalsveien 361 "Granholt"	Andre kulturmiljø		På eiendommen står et bolighus som er SEFRAK-registrert.	1900-tallet, fjerde kvartal	SEFRAK
6.3. Bosetningsspor/ aktivitetsområde "Farsjøveien og Bjønnås"	Kulturminner i utmark	262959 263149-0 263152-0 263315-0 263318-0 263325-0 263328	8 Steinalderlokaliteter/bosetningsspor beliggende ved Bjønnås sør for Farsjøveien.	Eldre steinalder	Automatisk fredet

		266110-0			
6.4 Veifar	Kulturminner i utmark	263138-0	Synlig del av et eldre veifar fra Tveitereid til Farsjø. Datering støttes av stedsnavn som er nevnt i Biskop Øysteins Rødebok (fra 1390).	Middelalder	Automatisk fredet
6.5. Bosetningsspor/ Aktivitetsområde "Mauråsen"	Kulturminner i utmark	263489-0 263517-0 263534-0 263676-0 263676-0	5 Steinalderlokaliteter/bosetningsspor beliggende ved Mauråsen.	Eldre steinalder	Automatisk fredet
6.6 Gravrøyser	Kulturminner i utmark	144999-1 145001-1	To gravrøyser, ved bolighus.	Jernalder	Automatisk fredet
6.7 Bolig, bosetning	Kulturminner i utmark	272219-8	Stolpehull.	Eldre jernalder	Automatisk fredet
6.8. Europavei 18 – Dørdal – Tangen	Infrastruktur	-	Veistrekningen utgjør objekt nr. 208 i Nasjonal verneplan for veier, bruer og veirelaterte kulturminner. (Se beskrivelse under delområde 1 – Dørdal).	1971	Statlig listeført
6.9. Kragerøbanen (nedlagt)	Teknisk/ industrielt kulturmiljø	-	Kulturmiljøet består av en del av en nedlagt jernbanestrekning. (Se beskrivelse i delområde 5.)	-	
6.10 Gjerdeveien 4 "Gjærde"	Gårdsmiljø	0815-0206-069, 070, 071 og 072	Gårdsbruk på større eiendom. Våningshus og bryggerhus er SEFRAK-registrert. Gården er omtalt på 1500 og 1600-tallet som bondegods. Tilhørende inn- og utmark.	1800-tallet, første og tredje kvartal.	SEFRAK
6.11. Gjerdeveien 3 "Gjærde"	Gårdsmiljø	0815-0205-032, 033 og 034	Gårdsbruk på større eiendom. Våningshus, bryggerhus og stabbur som er SEFRAK-registrert. Gården er nevnt på 1500 og 1600-tallet som bondegods. Tilhørende inn- og utmark.	1800-tallet, andre og tredje kvartal.	SEFRAK

Vurdering av verdi

I delområdet ligger det flere SEFRAK-registrerte bygg. Disse ligger ved Gjerdegårdene og Gjerdemyra. Gjerdegårdene har godt bevarte gårdstun og er gitt lokal verdi. Verdien knytter seg også til gårdens tilknytning til sagbruksvirksomhet i vassdraget. Øvrig bebyggelse ved Gjerdemyra representerer vanlig boligbebyggelse som er delvis ombygget og endret i nyere tid. Bebyggelsen er alminnelig forekommende, av lokal betydning og er vurdert til å ha bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi.

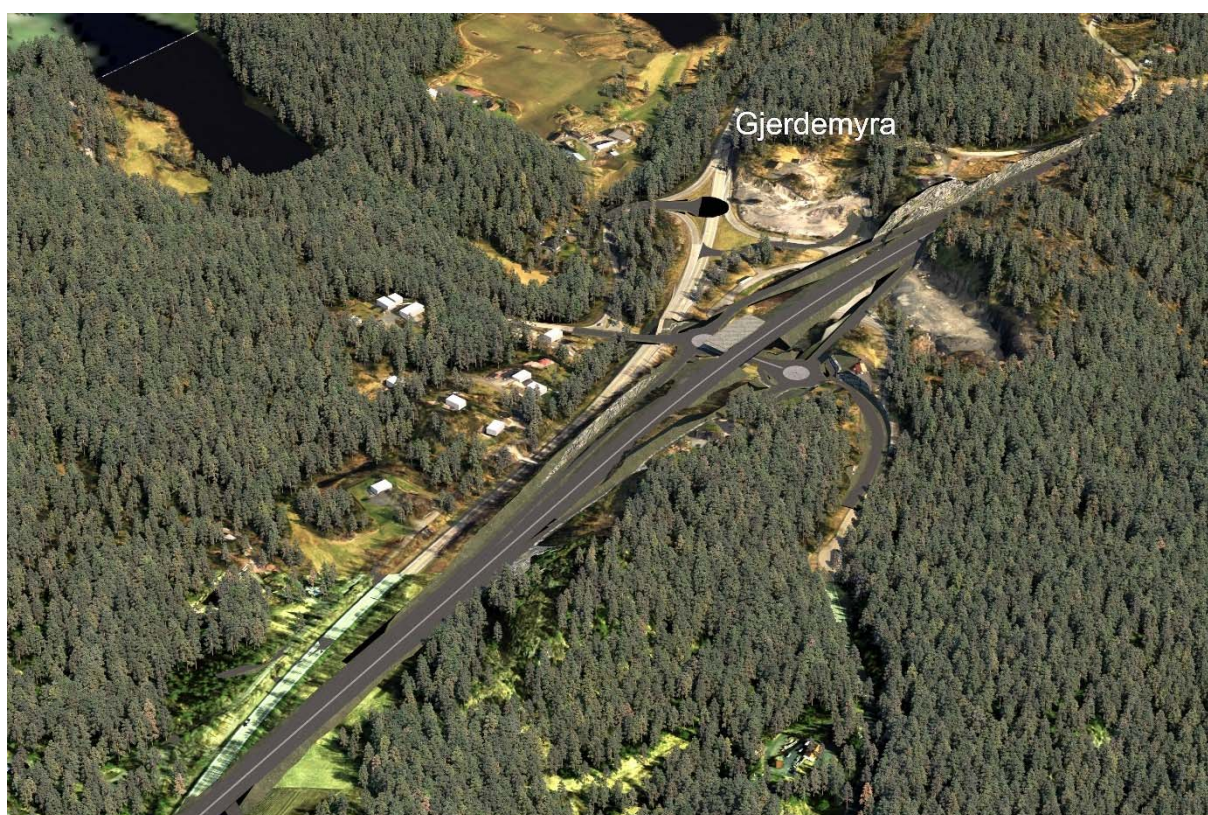
Gjennom delområdet krysser to generasjoner hovedvei. Postveien (senere Vestlandske hovedvei) er i liten grad bevart, og har på denne strekningen ingen vernestatus. Eksisterende E18 er statlig listeført og i hovedsak bevart. Veiene vitner om utviklingen av samferdselsinfrastruktur fra 1600-tallet og fremover til moderne tid. Veiene er vurdert til å ha noe bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi.

Sør og øst i delområdet ligger flere bosetningsspor/aktivitetsområder fra eldre steinalder og et veifar datert til middelalderen. Ved Gjerde ligger to gravrøyser som er datert til jernalder. Kulturminnene er automatisk fredet og er dermed gitt stor verdi.

Ved Gjerde knytter verdien seg til SEFRAK-registrert bebyggelse, kulturhistorisk jordbrukslandskap, historiske veifar og arkeologiske minner. K6 Gjerde er samlet vurdert til å ha *middels verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Gjerde vil tiltaket legges midt i delområdet gjennom kupert og skogkledd terreng. Tiltaket møter eksisterende E18 ved Gjerdemyra, hvor nytt kryss etableres. Eksisterende E18 i nord vil delvis videreføres, men vil få redusert trafikk. Dagens kryss vil bygges om. Brua krysser den tidligere Kragerøbanen og Tisjøvassdraget på bru.

Figur 6-28 Illustrasjon som viser ny E18 ved Gjerdemyra. Kilde: COWI AS, 2020.

Flere registrerte automatisk fredete kulturminner vil bli forringet av tiltaket. Dette omfatter bosetningsspor/aktivitetsområder fra eldre steinalder ved Farsjøveien 1 og 3 (ID: 263315 og 26611), og Gjerdemyra (ID: 272219-8). Bosetningssporene ved Farsjøveien er allerede skadet av nyere tids virksomhet. Alle tre vil bli ødelagt og vil måtte fjernes. Et eldre veifar datert til middelalder ved vassdraget (ID: 263138) vil også bli forringet av tiltaket. Omtrent halvparten av veifaret vil måtte fjernes. To gravrøyser ved Gjerdemyra datert til jernalder (ID: 144999 og 1145001-1) vil også bli forringet, da disse blir fjernet.

De nyere tids kulturminnene, Gjerdegårdene (ID: 0815-0205, 206), vil få en noe forbedret situasjon som følge av tiltaket. Ny E18 og tilhørende kryss flyttes lenger sør og vekk fra gårdene. Krysset ved Gjerdemyra, og traseen sørover mot Holtane vil bli endret som følge av tiltaket.

Det kulturhistoriske landskapet vil bli forringet av tiltaket, særlig vestre del av området, mot vassdraget og Kragerøbanen. Tiltaket vil bli et synlig element i området, beliggende relativt høyt over vassdraget.

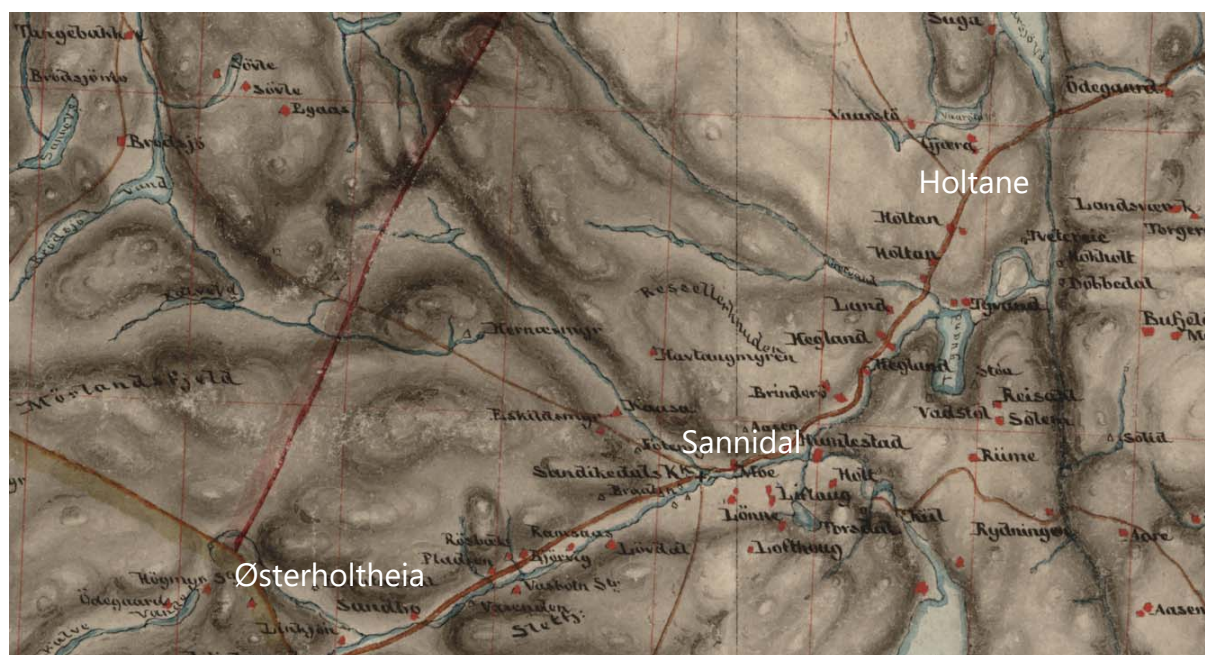
Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K6 til å være *forringet*.

6.7 K7 Holtane

Dagens situasjon for delområdet

Delområde K7 Holtane ligger langs E18 sør for Gjerde.

I området ligger gårdene Søndre og Nordre Holtane. Gårdene har lang historie, og er nevnt som kirkegods på 1400-tallet. Gårdene ligger i et kulturhistorisk jordbrukslandskap som strekker seg fra Gjerde i nord til Grøtvannselva i sør (Sannidal og Skåtøy bygdebok 1 1949: 104).

Figur 6-29 Porteføljekart - Norge 166, datert 1856. Viser Vestlandske hovedvei mellom Farsjø og Østerholtheia, via Sannidal. Kilde: Statens kartverk.

Postveien (Senere Vestlandske hovedvei) krysset tidligere delområdet, men det er uklart hvor mye av den opprinnelige traseen som er bevart. Brukarene til brua over Grøtvannselva er delvis bevart og fremdeles synlige. Gjennom landskapet krysser også eksisterende E18.

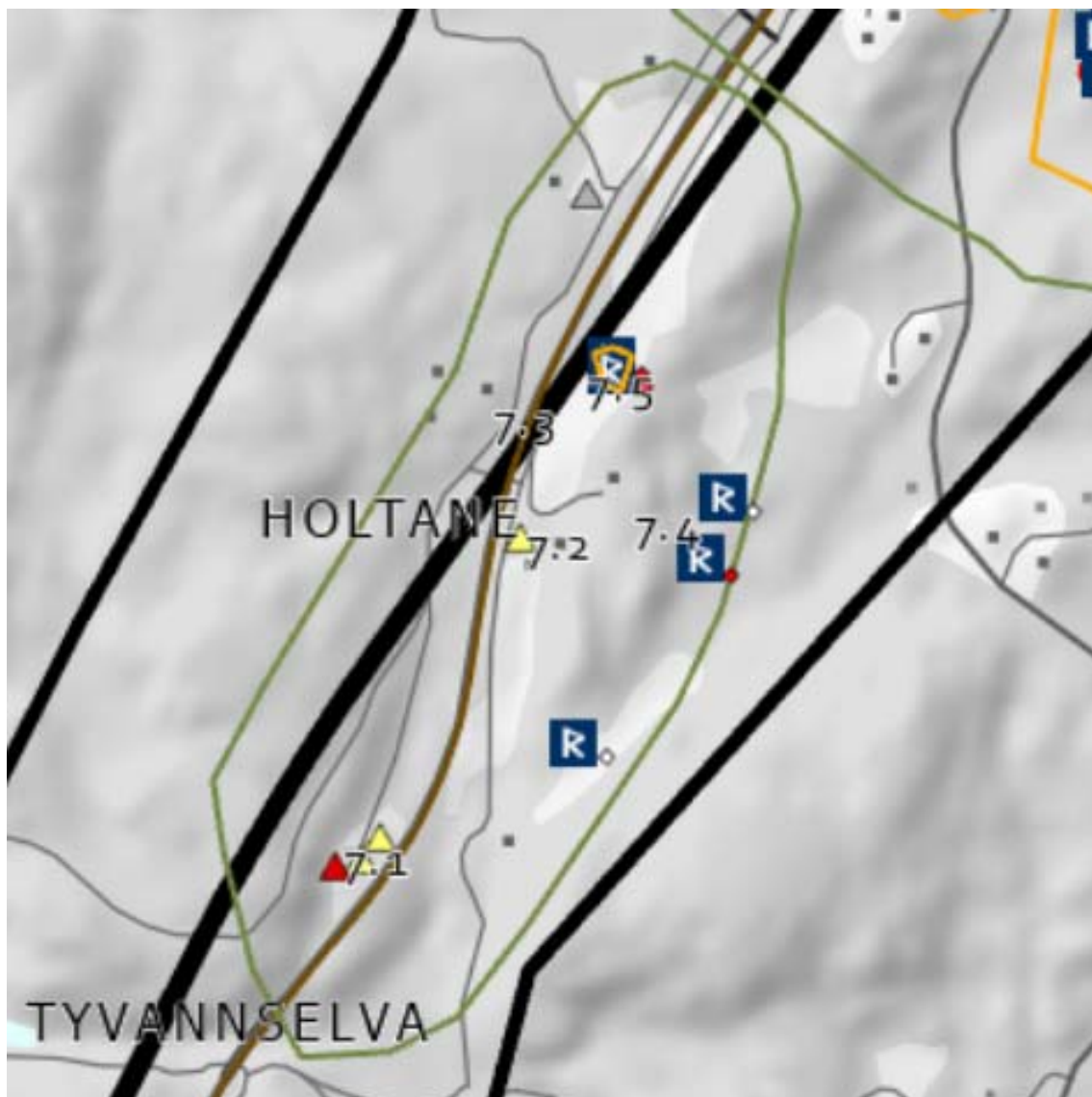
I området ligger også flere bosetnings- og aktivitetsområder fra eldre jernalder og en kullgroper.

Figur 6-30 Søndre Holtane. Kilde: Sannidal og Skåtøy bygdebok.

Figur 6-31 T.v. Den nordre Holtane sett i retning øst. T.h. Den søndre Holtane sett fra E18, i retning nord. Kilde: COWI AS, 2020.

Figur 6-32 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-7 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminnelD: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
7.1. Nordre Hollanesletta 28 "Holtane"	Gårdsmiljø	0815-0205-038, 039 og 040	Gårdsbruk med våningshus, uthus/driftsbygning og stabbur som er SEFRAK-registrert. Synlig beliggenhet på en høyde ved dagens E18. Innmark holdt i hevd.	1800-tallet, tredje og fjerde kvartal.	SEFRAK
7.2. Søndre Hollanesletta 15 "Holtane"	Gårdsmiljø	0815-0205-035	Gårdsbruk med våningshus som er SEFRAK-registrert. Innmark holdt i hevd.	1800-tallet, fjerde kvartal.	SEFRAK
7.3. Europavei 18 – Dørdal – Tangen	Infrastruktur	-	Veistrekingen utgjør objekt nr. 208 i Nasjonal verneplan for veier, bruer og veirelaterte kulturminner. (Se beskrivelse under delområde 1 – Dørdal).	1971	Statlig listeført

7.4. Bosetningsspor/ Aktivitetsområde "Holtane".	Kulturminner i utmark		Steinalderlokalitet/bosetnings- spor beliggende ved Holtane.	Eldre steinalder	Automatisk fredet
7.5. Kokegroper, "Holtane".	Kulturminner i utmark	272051	Kokegropfelt bestående av to kokegroper.	Bronsealder- jernalder	Automatisk fredet

Vurdering av verdi

Den SEFRAK-registrerte bebyggelsen i området er knyttet til Holtanegårdene. Bebyggelsen er alminnelig forekommende, av lokal betydning og er vurdert til å ha noe bruksverdi, samt opplevelses- og kunnskapsverdi. Det kulturhistoriske jordbrukslandskapet er dels fragmentert av eksisterende E18.

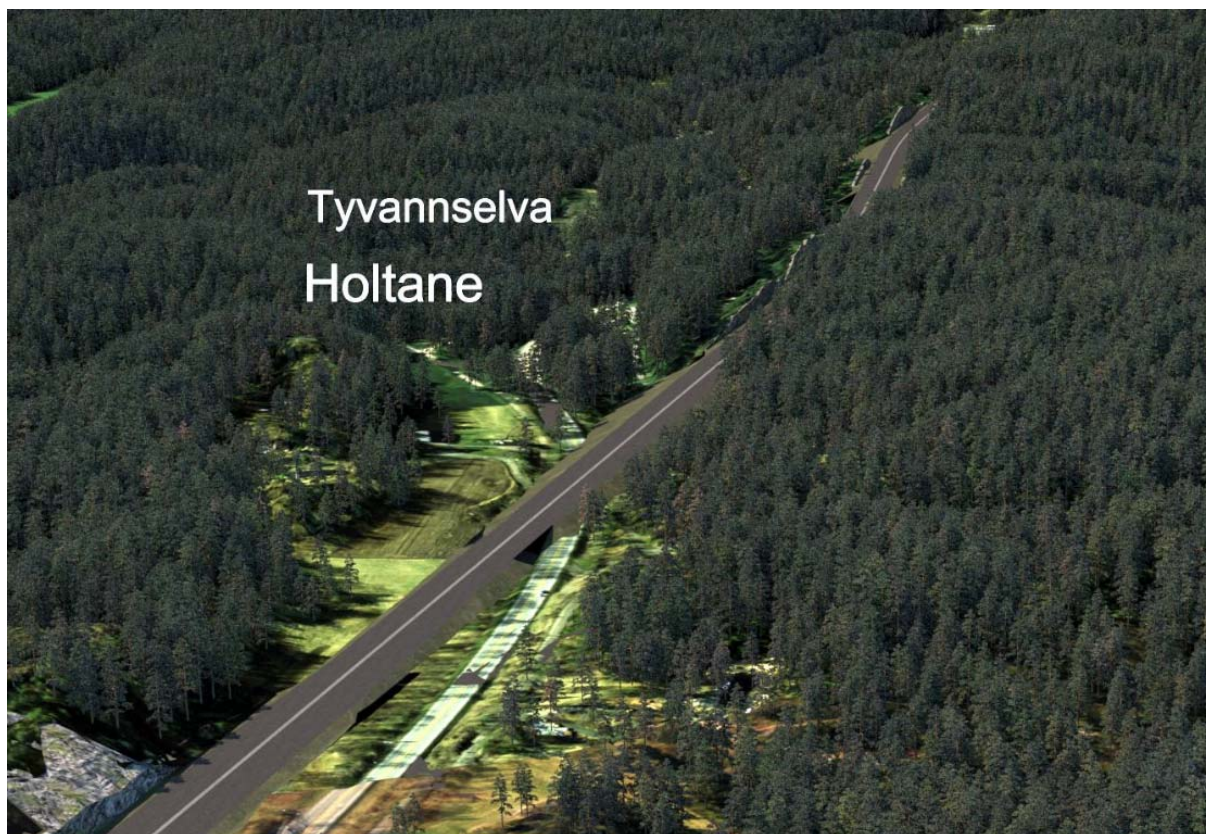
Gjennom delområdet krysser to generasjoner hovedvei. Postveien (senere Vestlandske hovedvei) har på denne strekningen ingen vernestatus, men deler av veien er bevart. Eksisterende E18 er statlig listeført og bevart. Veiene vitner om utviklingen av samferdselsinfrastruktur fra 1600-tallet og fremover til moderne tid. Veiene er vurdert til å ha noe bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi.

Vest i delområdet ligger et bosetningsspor/aktivitetsområde fra eldre steinalder. I nord, sentralt i kulturlandskapet, er det funnet to kokegroper. Kulturminnene er automatisk fredet og dermed gitt stor verdi.

Ved Holtane knytter verdien seg til SEFRAK-registrert bebyggelse, kulturhistorisk jordbrukslandskap, historiske veifar og arkeologiske minner. K7 Holtane er samlet vurdert til å ha *middels verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Holtane vil ny E18 legges sentralt i delområdet. Veilinjens vil følge daldraget. Ved Holtane søndre legges ny E18 på høydedraget nordvest for gården, før det krysser Tyvannselva og dalen på bru. Eksisterende E18 vil videreføres i sør, og med ny trasé i nord. Her legges veien i retning øst over Bråtane og knyttes til Drangedalsveien like nord for Holtane skole. Eksisterende vei får redusert trafikk.

Figur 6-33 Illustrasjon som viser ny E18 gjennom Holtane. Illustrasjon må oppdateres. Kilde: COWI AS, 2021

To registrerte automatisk fredete kulturminner vil bli forringet av tiltaket. Tiltaket vil medføre fjerning av to kokegroper fra bronsealder/jernalder (ID: 272051).

Ett nyere tids kulturminne vil bli noe forringet som følge av tiltaket. Den nordre Holtane gården (ID: 0815-0205-035) vil få nærføring til ny lokalvei. Dette vil redusere opplevelsen av tunet og omgivelsene. Den søndre Holtane gården (ID: 0815-0205-038m.fl.) vil ikke bli direkte berørt av tiltaket. Begge gårdsbruk ligger i daldraget, langs det som tidligere har vært Postveien.

Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig ved den nordre av Holtane gårdene. Eksisterende E18 krysser området i dag, og reduserer allerede opplevelsen av det kulturhistoriske jordbrukslandskapet. Ny E18 og lokalvei i retning vest ved Nordre Holtane vil ytterligere redusere opplevelsen av landskapet.

Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K7 til å være *forringet*.

6.8 K8 Brynemo og Humlestad

Dagens situasjon for delområdet

Delområde K8 Brynemo og Humlestad ligger langs E18 og Heglandselva nord i Sannidal.

I området ligger et kulturhistorisk jordbrukslandskap som strekker seg fra Heglandgårdene i nord til Humlestad/Tangen i sør. Flere av gårdene her antas å ha høy alder. Basert på skriftlige kilder fra 1528 fremkommer det at eier av gården Hegland ga " gjengjeldt til kongen". Humlestad er nevnt i Biskop Øisteins jordebok i år 1400. Gården tilhørte kirken i middelalderen. På 1800-tallet var Humlestad skysstasjon og gjestgiveri. (Sannidal og Skåtøy bygdebok 1 1949: 113, 118).

Flere av gårdene i området har tilknytning til Postveien (senere Vestlandske hovedvei), som har krysset delområdet. Traséen er delvis bevart i landskapet. Mot slutten av 1800-tallet ble hovedveien lagt med ny trasé lenger sør på strekningen Tangen-Dørdal. Gjennom landskapet krysser også eksisterende E18.

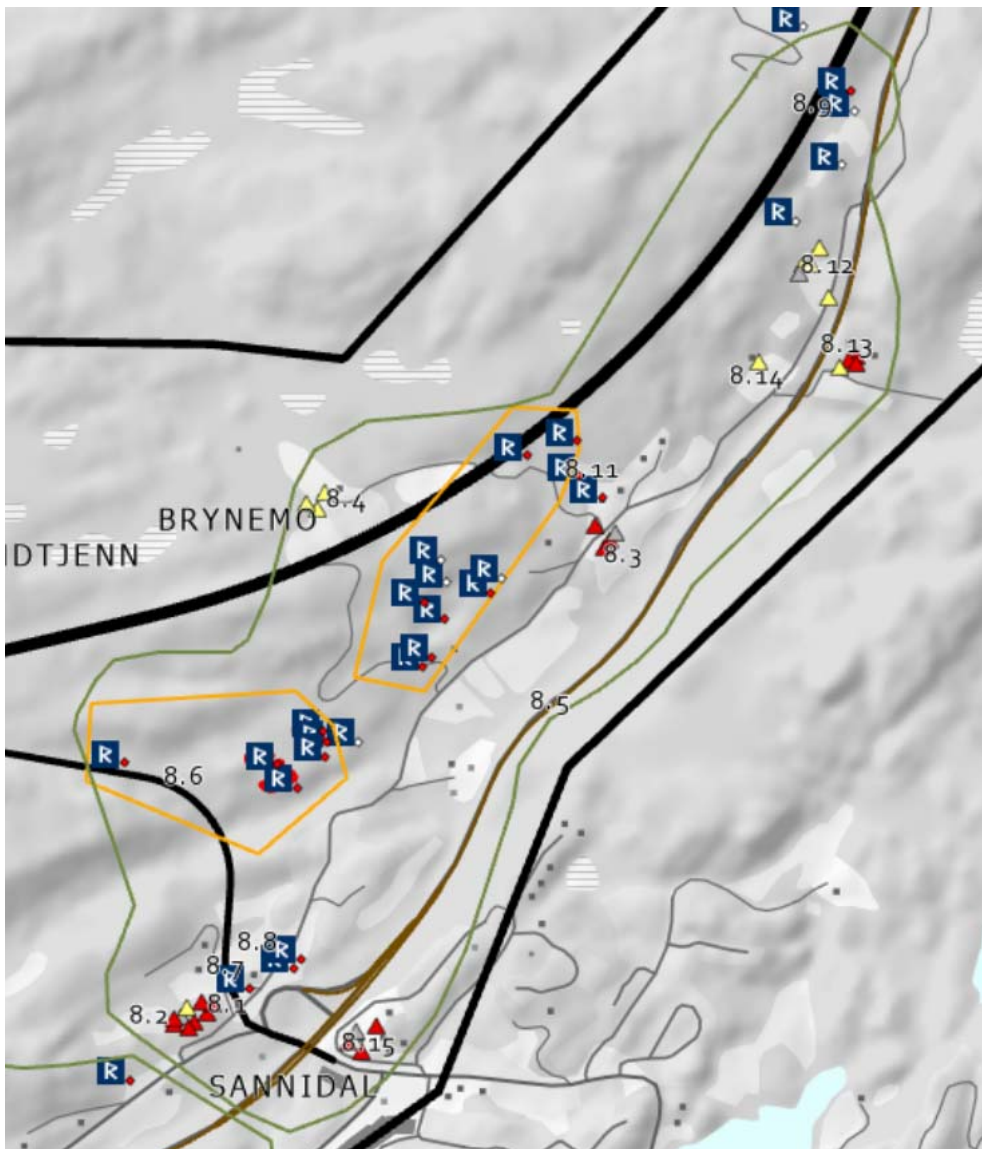
I området ligger også flere bosetnings- og aktivitetsområder fra eldre jernalder, en hulvei og kullgroper.

Figur 6-34 Humlestad i 1952. Kilde: Digitalt museum.

Figur 6-35 T.v.: Tunet på Vestre Humlestad i retning nord. T.h.: Tunet på Hegland i retning øst. Kilde: COWI AS, 2020.

Figur 6-36 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-8 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminnelD: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
8.1. Heglandsveien 7 "Humlestad Vestre"	Gårdsmiljø	0815-0102-018, 020 og 021.	Gårdsbruk som ligger tett på Humlestad østre. Våningshus, Stabbur og bryggerhus er SEFRAK-registrert. Låve er revet i de senere årene. Gårdene har synlig beliggenhet i kulturlandskapet ved Sannidal. Tilhørende inn- og utmark.	1700-tallet, tredje kvartal	SEFRAK
8.2 Heglandsveien 3 og 5. "Humlestad østre"	Gårdsmiljø	0815-0102-022, 023, 024 og 026.	Gårdsbruk som ligger tett på Humlestad østre. Eldre våningshus, bryggerhus, uthus/låve og utedo er SEFRAK-registrert. Tidligere skysstasjon og gjestgiveri. Gårdene har synlig beliggenhet i kulturlandskapet ved Sannidal. Tilhørende inn- og utmark.	1600-tallet, første kvartal, ukjent	SEFRAK
8.3 Heglandsveien 30 "Hegland vestre"	Gårdsmiljø	0815-0102-011 012, 013 og 014.	Gårdsbruk med eldre våningshus, stabbur og bryggerhus er SEFRAK-registrert. Uthus av nyere dato. Tidligere skysstasjon og gjestgiveri. Tilhørende innmark. Gården har synlig beliggenhet i kulturlandskapet.	1700-tallet, fjerde kvartal.	SEFRAK
8.4. Heglandsveien 29 og 31. "Brynemo" "Knatten"	Gårdsmiljø	0815-0102-015, 016 og 017.	Småbruk med våningshus, driftsbygning og bryggerhus som er SEFRAK-registrert. Tidligere plass under Hegland.	1800-tallet, tredje og fjerde kvartal og 1900-tallet, første kvartal.	SEFRAK
8.5 Europavei 18 – Dørdal – Tangen	Infrastruktur	-	Veistrekningen utgjør objekt nr. 208 i Nasjonal verneplan for veier, bruer og veirelaterte kulturminner. (Se beskrivelse under delområde 1 – Dørdal).	1971	Statlig listeført
8.6. Bosetningsspor/ Aktivitetssområde "Hegland"	Kulturminner i utmark	270916-0 272567-0 272568-0 273130-0 273131-0 273133-0	6 Steinalderlokaliteter/bosetnings-Spor (boplass) beliggende ved Hegland.	Eldre steinalder	Automatisk fredet
8.7 Kokegrop "Humlestad 1"	Kulturminner i utmark	272052-0	Kokegrop øst for Humlestad. Sirkulær kokegrop med mye stor skjærbrent stein.	Bronsealder - jernalder	Automatisk fredet
8.8. Hulvei "Humlestad 2"	Kulturminner i utmark	272562-0 272053-0	Bosetning-aktivitetssområde Hulvei øst for Humlestad. Avlangt fyllskifte på tvers av sjakt.	bronsealder /jernalder Førreformatorisk tid	Automatisk fredet
8.9. Bosetningsspor/ Aktivitetssområde "Hegland"	Kulturminner i utmark	270909-0	Steinalderlokalitet/bosetnings-Spor (boplass) beliggende ved Hegland.	Eldre steinalder	Automatisk fredet
8.10. Bosetningsspor/ Aktivitetssområde "Hegland"	Kulturminner i utmark	270910-0 270911-0 270912-0 270913-0 270914-0	8 Steinalderlokaliteter/bosetnings-Spor (boplass) beliggende ved Hegland.	Eldre steinalder	Automatisk fredet

		270915-0 273134-0 273135-0			
8.11 Bosetnings og aktivitetsområde	Kulturminner i utmark	272219	Bosetnings- og aktivitetsområde fra eldre jernalder.	Eldre jernalder	Automatisk fredet
8.12. Heglandsveien 29 "Heggland"	Gårdsmiljø	0815-0102-001, 002, 003, 005	Gårdsbruk med våningshus, driftsbygning, stabbur, smie og bryggerhus som er SEFRAK-registrert. Tilhørende innmark.	1800-tallet, tredje kvartal.	SEFRAK
8.13. Heglandsveien 40 "Bastujordet"	Gårdsmiljø	0815-0102-007, 008, 009 og 010	Gårdsbruk med driftsbygning, stabbur og bryggerhus som er SEFRAK-registrert. Våningshus er antatt revet.	1800-tallet, tredje kvartal.	SEFRAK
8.14. Heglandsveien 45	Gårdsmiljø	0815-0102-006:	Gårdsbruk med våningshus oppført med inspirasjon fra sveitserstilen. Bygningen er SEFRAK-registrert.	1800-tallet, tredje kvartal.	SEFRAK
8.15. Nordre Tangevei 10 "Tangen"	Gårdsmiljø	0815-0102-074, 075076 og 077	Gårdsbruk med våningshus, stabbur, smie og driftsbygning som er SEFRAK-registrert. Våningshus er inspirert av sveitserstilen. Tunet har en synlig beliggenhet ved E18/Tangen.	1700-tallet, første kvartal.	SEFRAK

Vurdering av verdi

Den SEFRAK-registrerte bebyggelsen i området ligger i det kulturhistoriske jordbrukslandskapet langs Heglandselva. Humlestadgårdens verdi er knyttet til den sentrale beliggenheten, gårdens høye alder og tidligere funksjon som gjestgiveri og skysstasjon. Våningshusene på gårdene skal være oppført på 1600- og 1700-tallet og flere bygninger fremstår godt bevart. På flere av de øvrige gårdene, herunder Tangen og Heggland, finnes det også flere godt bevarte bygninger. Flere av gårdene er tilknyttet den tidligere Postveien (senere Vestlandske hovedvei). Kulturmiljøet er av nasjonal og stor regional betydning og er vurdert til å ha stor bruks-, opplevels- og kunnskapsverdi.

Gjennom delområdet krysser tre generasjoner hovedvei. Postveien og Gamle Sørlandske hovedvei har på denne strekningen ingen vernestatus, men er delvis bevart. Tidligere E18 er statlig listeført og bevart ved Sannidal. Veiene vitner om utviklingen av samferdselsinfrastruktur fra 1600-tallet og fremover til moderne tid og er vurdert til å ha bruks-, opplevels- og kunnskapsverdi.

Flere steder i delområdet er det funnet bosetningsspor/aktivitetsområde fra eldre steinalder og jernalder. Ved Humlestad er det gjort funn av kokegropen fra bronsealder/jernalder og en hulvei fra førreformatorisk tid. Kulturminnene er automatisk fredet og dermed gitt stor verdi.

Ved Brynemo og Humlestad knytter verdien seg til det kulturhistoriske jordbrukslandskapet, SEFRAK-registrert bebyggelse, historiske veifar og arkeologiske minner. K8 Brynemo og Humlestad samlet vurdert til å ha *svært stor verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Brynemo og Humlestad vil ny E18 legges vest i delområdet gjennom kupert og skogkledd terreng. Ny tilførselsvei til ny E18 legges fra Humlestad til Fikkjebakke, og over Humlestadåsen. Strekningen får gang- og sykkelvei. Eksisterende E18 i sør vil få redusert trafikk, og det eksisterende krysset ved Humlestad videreføres.

Figur 6-37 Illustrasjon som viser ny E18 forbi Hegland og Brynemo sørover mot Fikkjebakke. Kilde: COWI AS, 2021

Registrerte automatisk fredete kulturminner vil bli forringet av tiltaket. Dette omfatter bosetningsspor/ aktivitetsområder fra eldre steinalder Hegland 1 (ID: 270909), Hegland 4 (ID: 270910 og 270912), Tømmeråsen 1 (ID: 270916) og kokegroplokalitet fra bronsealder/jernalder Humlestad 1 (ID: 272052). Bosetningssporene og kokegropen vil bli ødelagt og vil bli fjernet som følge av tiltaket.

Flere nyere tids kulturminner vil bli noe forringet av tiltaket. Tiltaket vil medføre at ny E18 blir liggende nær gårdstunet på Brynemo (ID: 0815-0102-015 m.fl.). Humlestadgårdene vil også bli noe forringet, grunnet nærføring av ny tilknytningsvei.

Det kulturhistoriske jordbrukslandskapet blir noe forringet av tiltaket. Tiltaket får nærføring med flere gårdstun og reduserer opplevelsen av det kulturhistoriske jordbrukslandskapet.

Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K8 til å være *forringet*.

6.9 K9 Sannidal

Dagens situasjon for delområdet

Delområde K9 Sannidal er et område som ligger langs E18 ved Heglandselva og Sannidal kirke.

I Vestre Sannidal ble det dannet en sandbanke av isbreen som dekket Norge for omkring 10.000 år siden. Sandbanken ga bygda navn. Den het på gammelnorsk "Sandhaukadalir" – dalen med sandbanken. Her var trolig den første bebyggelsen i bygda (Store norske leksikon).

Sannidal kirke ligger sentralt i bygda og i kulturlandskapet. Det har vært kirke i Sannidal tilbake til 1200-tallet. På en liten haug syd for den nåværende kirken lå det en stavkirke som var viet til St. Laurentius. Bygningselementer og noe interiør fra stavkirken er brukt i nåværende kirke. Kirken som står der i dag er oppført i 1772, og er en tømret korskirke som er bordkledd utvendig og hvitmalt. Sannidal var egen kommune fram til 1960, og den gamle hovedveien fra Oslo til Kristiansand ligger rett ved siden av kirken.

Figur 6-38 Flyfoto av Sannidal kirke datert 1952. I bakgrunnen ligger gårdene Øvrebø, Eikehaug og Mo gård. Gamle Sørlandske krysser området. Kilde: Telemark museum/Digital museum.

Gården Mo, langs Krokenveien, har historie tilbake til middelalderen. Navnet er gammelt, kanskje det eldste i Sannidal, og betyr "gru" eller "sandslette". Fram til 1670 tilhørte gården Bamble prestegjeld. I samme område ligger gårdene Øverbø og Eikehaug. Øverbø er nevnt i Røde-boken, og betyr "den øvre gården" (Sannidal og Skåtøy bygdebok 1 1949: 122).

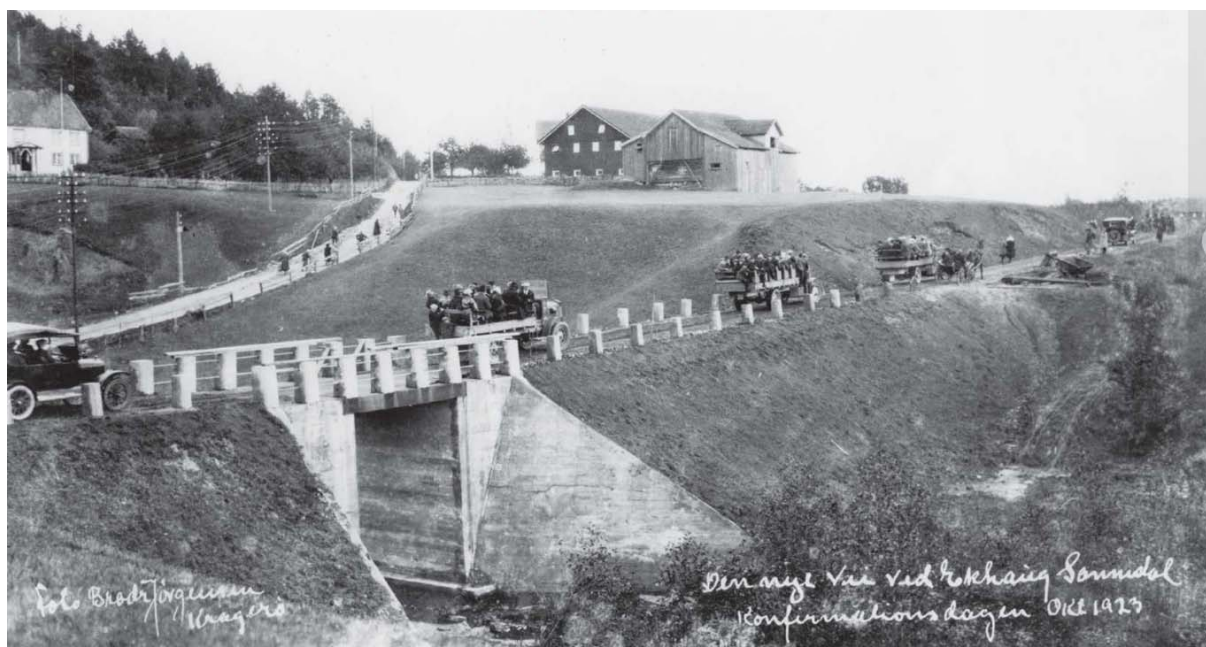

Figur 6-39 T.v. Sannidal kirke til høyre, Mo gård i bakgrunnen. T.h. Eikehaug med våningshus. Kilde: COWI AS, 2020 og Google Maps.

Huset vest for kirken er «Kirkestua», en rødmalt gammel bygning som blant annet har blitt brukt til skole. På den andre siden av veien fra kirken ligger Mo bedehus. Her ligger også velhuset. Bygdetunet i Sannidal består av åtte gamle historiske bygninger fra 1700- og 1800-tallet som siden 1949 har blitt samlet her.

Postveien (senere Vestlandske hovedvei) krysser delområdet. Veien er delvis bevart i kulturlandskapet. Frem til 1923 gikk Postveien over tunet på Eikehaug og nær tunet på Mo. Ny vei ble lagt utenom gårdstunet i 1923. Gjennom landskapet krysser også eksisterende E18.

I området ligger tre gravfelt med gravhauger fra jernalder, to ved Øvrebø, og et noe lenger vest ved Heivadmoen.

Figur 6-40 Bildet viser av åpningen av "den nye veien" ved Eikehaug i Sannidal, 1923. Postveien til venstre. Mo og Eikehaug i bakgrunnen. Kilde: Sannidal historielag.

Figur 6-41 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-9 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminnelD: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
9.1. Krokenveien 8. "Eikehaugen"	Gårdsmiljø	0815-0102-043 og 045	Gårdsbruk som ligger tett på nabogården Mo. Stort våningshus inspirert av sveitserstilen, samt tilliggende verksted. Bygningene er SEFRAK-registrert. Låve er revet i senere tid. Tilhørende inn- og utmark.	1800-tallet, andre kvartal.	SEFRAK
9.2 Krokenveien 12. "Mo"	Gårdsmiljø	0815-0102-027, 028 og 029	Gårdsbruk med flere eldre bygninger. Tunet ligger tett på nabogårdene Eikehaug og Øvrebø. Våningshus, bryggerhus og smie som er SEFRAK-registrert. Tilhørende innmark. Gården har hatt en sentral funksjon i bygda, har høy alder, og har en sentral og synlig beliggenhet i kulturlandskapet.	1500 tallet, etter reformasjonen. Ukjent.	SEFRAK
9.3. Krokenveien 30, "Øvrebø"	Gårdsmiljø	0815-0102-038, 039 og 040.	Gårdsbruk som tidligere er utskilt fra gården Mo. Våningshus, bryggerhus og uthus er SEFRAK-registrert. Stabbur revet. Tilhørende innmark. Gården har en sentral og synlig beliggenhet i kulturlandskapet.	1700-tallet, tredje kvartal. 1800-tallet, andre kvartal.	SEFRAK
9.4 Gravfelt	Kulturminner i utmark	271861 160601	Gravfelt bestående av 2 overpløyde/utjevned gravhauger og en nedgravning med flatmarksgrav. Nær Øvrebø og Krokenveien.	Jernalder	Automatisk fredet.

		0815-0102-042	Gravfelt av opprinnelig 8 gravhauger. Nær Øvrebø og Krokenveien. Smie fra 1800-tallet. Ligger ved gravfelt160601.		SEFRAK
9.5. Gravfelt	Kulturminner i utmark	160608	Et gravfelt, nord for Sannidal Bygdetun. Det er målt inn 2 sikre gravhauger.	Jernalder	Automatisk fredet.
9.6. Sannidal kirke og kirkested	Andre kulturmiljø	85399	Det har vært kirke i Sannidal tilbake til 1200-tallet. På en liten haug syd for den nåværende kirken lå det en stavkirke (senere revet). Kirkestedet inkl. eks. kirke er fredet. Middelalderkirkegården er automatisk fredet, og er i bruk.	Middelalder.	Automatisk fredet Fredet
		85399-2 og 3	Sannidal kirke (listeført) står på gården Mo's grunn, på odden i elvemotet mellom Loneelva og Kvennvannselva. Kirken ble reist i 1772.	1700-tallet.	Listeført kirke.
		0815-0102-051	Kirkestua: Trehus ved kirkegården. SEFRAK registrert. Tidligere skole, nå prestekontor.	Ukjent.	SEFRAK
9.7. Kjølebrøndsveien 70 "Lisløv"	Gårdsmiljø.	0815-0102-081 og 082.	Gårdsbruk med forpakterbolig, låve og stabbur som er SEFRAK-registrert. Tidligere Sannidal prestegård. Eiendommen tilhørte kirken i middelalderen. Noe tilhørende innmark.	1800- tallet.	SEFRAK
9.8. Kjølebrøndsveien 68	Andre kulturmiljø	0815-0102-078 og 079.	Del av gårdstun. Våningshus som er fradelt gården Lisløv. Våningshus er inspirert av sveitserstilen. Tilhørende vognskjul. Bygningene er SEFRAK-registrert.	1800-tallet, tredje kvartal.	SEFRAK
9.9. Lønneveien 4 "Lønne østre"	Gårdsmiljø	0815-0102-099 og 100.	Gårdsbruk med vedskjul og låve som er SEFRAK-registrert.	1700-tallet, første kvartal. 1800-tallet.	SEFRAK
9.10 Gamle Sørlandske 58 "Mo skolehus"	Andre kulturmiljø	0815-0102-050	Mo bedehus. Tidligere skole. Bygningen er SEFRAK-registrert. Del av kulturmiljøet ved kirken.	Ukjent.	SEFRAK.
9.11. Sannidal bygdetun	Andre kulturmiljø	0815-0102-067, 068, 069, 070 og 071.	Bygdetunet består av åtte gamle historiske bygninger fra 1700- og 1800-tallet. Bygningene er SEFRAK-registrert.	1700 tallet og 1800-tallet.	SEFRAK
9.12. Gamle Sørlandske 76 "Bratlie"	Andre kulturmiljø	0815-0102-049	Bolighus som er SEFRAK-registrert.	Ukjent.	SEFRAK
9.13. Gamle Sørlandske 92 "Dalbråten".	Andre kulturmiljø.	0815-0102-031 og 033.	Eiendom med våningshus og bryggerhus som er SEFRAK-registrert.	Ukjent.	SEFRAK
9.14. Gamle Sørlandske 140 "Folemyra"	Gårdsmiljø	0815-0102-034	Gårdsbruk med våningshus som er SEFRAK-registrert. Låve er revet.	1800 tallet, andre kvartal.	SEFRAK

Vurdering av verdi

Sannidal kirke er listeført, kirkestedet er fredet og middelalderkirkegården er automatisk fredet. Kirken med omgivelser fremstår som svært godt bevart. Anlegget er vurdert til å ha nasjonal verdi. I kulturlandskapet ligger flere SEFRAK-registrerte gårder, herunder Mo, Øverbø og Eikehaug, alle med en synlig plassering i landskapet. Flere av gårdene har høy alder. Gården Mo har i tidligere tider vært et sentralt sted i bygda. Våningshuset på Mo skal være oppført på 1500-tallet. På flere av tunene, samt ved bygdetunet og Mo skolehus finnes flere godt bevarte bygninger fra ulike tidsepoker og med ulik arkitektonisk utforming. Kulturmiljøet, som har stor tidsdybde, er av nasjonal og stor regional verdi og er vurdert å ha stor bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi.

Gjennom delområdet krysser tre generasjoner hovedvei. Særlig Postveien (senere Vestlandske hovedvei) og gamle Sørlandske hovedvei utgjør et sentralt og synlig element i landskapet. Eksisterende E18 ligger noe lenger sør. Veiene har ingen vernestatus. Veiene vitner om utviklingen av samferdselsinfrastruktur fra 1600-tallet og fremover til moderne tid. Veiene er vurdert å ha bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi.

Ved Øvrebø og nord for Sannidal kirke ligger tre gravfelt datert til jernalder. Kulturminnene er automatisk fredet og dermed gitt stor verdi.

Ved Sannidal knytter verdien seg til det kulturhistoriske jordbrukslandskapet, kirken og kirkestedet, SEFRAK-registrert bebyggelse, historiske veifar og arkeologiske minner. K9 Sannidal er samlet vurdert å ha *svært stor verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Sannidal vil ny E18 legges vest for delområdet gjennom kupert og skogkledt terreng ved Fikkjebakke. Her etableres nytt kryss. Ny tilførselsvei fra Humlestad til Fikkjebakke, over Humlestadåsen, vil medføre at Krokenveien får redusert trafikk. Det skal etableres gang- og sykkelvei fra Fikkjebakke til Mostad. Eksisterende E18 i sør videreføres, men får også redusert trafikk.

Figur 6-42 Illustrasjon som viser ny E18 forbi Humlestad. Kilde: COWI AS, 2021

Registrerte automatisk fredete kulturminner, nyere tids kulturminner og det kulturhistoriske jordbrukslandskapet, i delområdet vil få en forbedret situasjon som følge av tiltaket. Ny E18 vil legges i ny trasé i nord, ved Fikkjebakke, i god avstand fra det kulturhistoriske jordbrukslandskapet og kulturmiljøet ved kirken. Eksisterende E18, gamle Sørlandske hovedvei og Krokenveien, vil kunne få betydelig redusert trafikk.

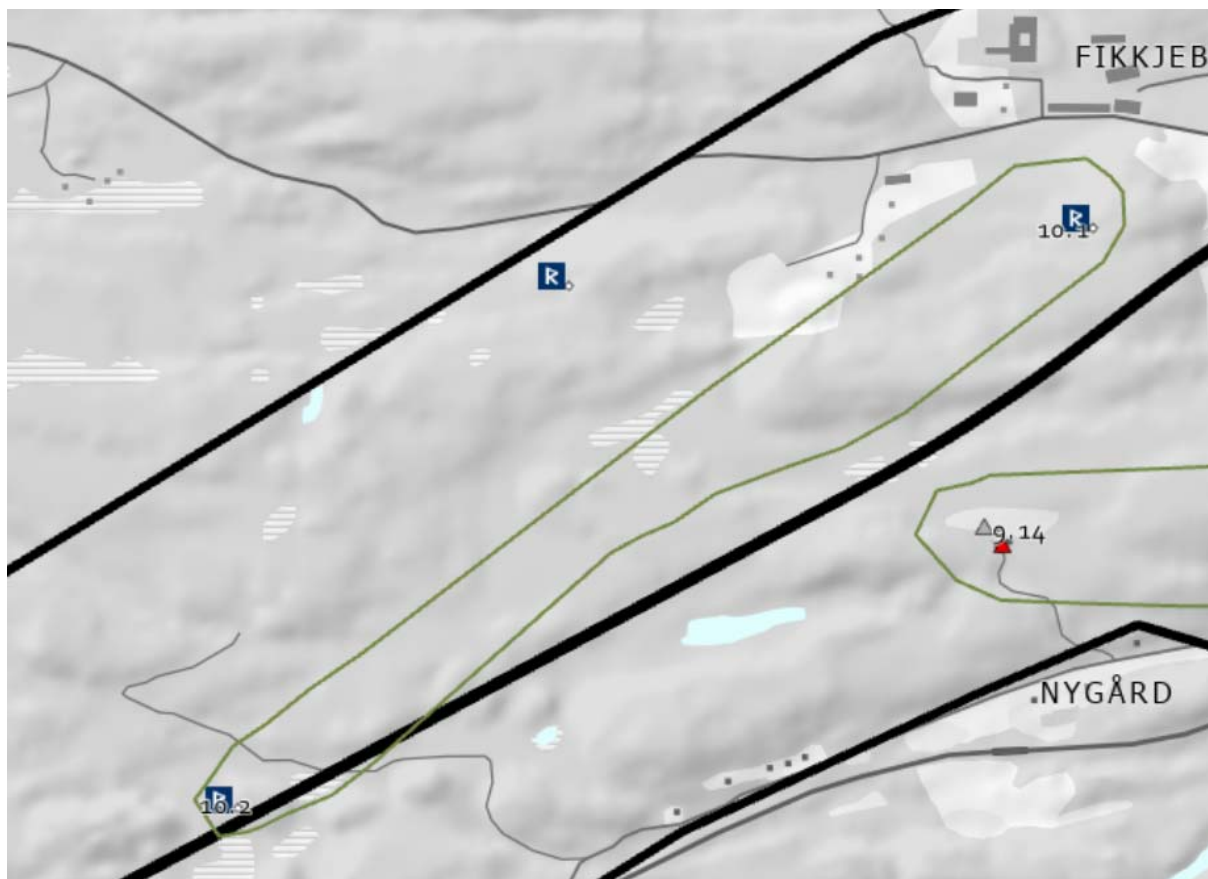
Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K9 til å være *forbedret*.

6.10 K10 Fikkjebakke – Vestre Slettefjell

Dagens situasjon for delområdet

Delområde K10 Fikkjebakke og Vestre Slettefjell er et ruralt skogsområde sørvest for Sannidal.

I området ligger to nyere tids kulturminner, et kullfremstillingsanlegg ved Fikkjebakke og et steinbrudd/gruve ved Slettefjell.

Figur 6-43 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-10 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminneID: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
10.1. Kullfremstillingsanlegg	Kulturminner i utmark	115715-1	Kullgrop.	Etterreformatorisk tid.	Ikke fredet.
10.2. Steinbrudd	Kulturminner i utmark	148785-1	Steinbrudd hvor det antageligvis har blitt utvunnet kvarts.	Etter reformatorisk tid.	Ikke fredet.

Vurdering av verdi

I delområdet ligger to lokaliteter som ligger separat. Kulturminnene er ikke fredet, og er vurdert å ha noe kunnskapsverdi.

Ved Fikkjebakke – Vestre Slettefjell er verdien knyttet til arkeologiske minner. K10 Fikkjebakke – Vestre Slettefjell er samlet vurdert å ha *noe verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Fikkjebakke – Vestre Slettefjell vil ny E18 i all hovedsak legges utenfor delområdet. Tiltaket vil krysse skogkledd og dels småkupert landskap fra Fikkjebakke, i retning sørvest.

Figur 6-44 Illustrasjon av kryssområde på ny E18 ved Fikkjebakke. Kilde: COWI AS, 2021.

Tiltaket vil ha ingen/ubetydelig virkning på registrerte automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner.

Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K10 til å være *ubetydelig endring*.

6.11 K11 Bråtvannsdalen

Dagens situasjon for delområdet

Delområde K11 Bråtvannsdalen ligger ved Bråtvann.

Innen delområdet ligger tre småbruk: Søndbø (dels ruin), Bråtvannsdalen og Høgstli (ruin). Bråtvannsdalen er nevnt i kilder fra siste halvdel av 1700-tallet. Omkring Bråtvannsdalen ligger rester etter et kulturhistorisk jordbrukslandskap, de øvrige eiendommene er gjengrodd.

Gjennom delområdet krysser tre generasjoner hovedvei. Postveien har egen trasé sør for Bråtvann. Traseen er delvis bevart med bruer og steinfundamenter. Lenger nord ligger Gamle Sørlandske, som ble lagt over Østerholtheia på 1920-tallet. Her ligger også eksisterende E18 fra 1970-årene (Kilde: Gjerstad bygdebok, bind 4).

I området finnes ingen registrerte automatisk fredete kulturminner.

Figur 6-45 Eldre foto av Bråtvannsdalen. Ikke datert. Kilde: Sannidal bygdebok.

Figur 6-46 T.v.: Tunet på Bråtvannsdalen i dag, sett i retning nord. T.h.: Bråtvann til venstre, og to generasjoner hovedvei, E18 og Gamle Sørlandske. Kilde: COWI AS og Google Maps.

Figur 6-47 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-11 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminneID: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
11.1. Gamle Sørlandske 485 "Søndbø"	Gårdsmiljø	0815-0102-064 og 065	Rest av småbruk. Driftsbygning står. Våningshus revet. Begge er SEFRAK-registrert.	1800-tallet.	SEFRAK
11.2. Gamle Sørlandske 604 "Bråtvannsdalen"	Gårdsmiljø	0815-0102-052, 053, 054, 055, 056 og 057	Småbruk med våningshus, driftsbygning, snekkerverksted, smie, sommer fjøs og bryggerhus er SEFRAK-registrert. Tilhørende inn- og utmark er noe gjengrodd.	1800-tallet, tredje og fjerde kvartal. 1900-tallet.	SEFRAK
11.3 Gamle Sørlandske 679 "Høgstli" "Staua"	Andre kulturmiljø	0911-0106-045	Tidligere småbruk med innhus, sommervilla og uthus som er SEFRAK-registrert. Fremstår som ruin.	1800-tallet.	SEFRAK

Vurdering av verdi

Den SEFRAK-registrerte bebyggelsen i delområdet er tilknyttet småbrukene omkring Bråtvann. Bråtvannsdalen har et godt bevart tun med flere listeførte bygninger. Bebyggelsen er alminnelig forekommende, av lokal betydning og er vurdert å ha noe bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi. Det historiske jordbrukslandskapet er fragmentert av eksisterende E18, og dels gjengrodd.

Gjennom delområdet krysser tre generasjoner hovedvei. Postveien (senere Vestlandske hovedvei) er statlig listeført og det pågår frednings sak. Veien er godt bevart med veifar, bruer og andre konstruksjoner. Gamle Sørlandske hovedvei og eksisterende E18 har ingen vernestatus, men er delvis bevart. Veiene vitner om utviklingen av samferdselsinfrastruktur fra 1600-tallet og fremover til moderne tid. Spesielt Postveien (senere Vestlandske hovedvei) er vurdert til å ha stor bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi, og underverdien representativ – sjeldenhet.

Ved Bråtvannsdalen knytter verdien seg til SEFRAK-registrert bebyggelse, rester etter kulturhistorisk jordbrukslandskap og historiske veifar. K11 Bråtvannsdalen er samlet vurdert til å ha *noe verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Bråtvannsdalen vil ny E18 legges nordvest i delområdet gjennom kupert og skogkledt terreng. Nord for Bråtvannsknuten anlegges en 150 meter lang tunnel. Tiltaket vil krysse tunet på Bråtvannsdalen og kobles på eksisterende E18 ved Høgstli. Eksisterende E18 i øst vil videreføres med noe justert trasé, og få redusert trafikk.

Figur 6-48 Illustrasjon av ny E18 med Bråtvannsdalen midt i bildet. Eksisterende E18 ligger langs vannet til høyre. Kilde. COWI AS, 2021.

Nyere tids kulturminner vil bli forringet av tiltaket. På småbruket Bråtvannsdalen (ID: 0815-0102-052 m.fl.) vil hele tunet med listeførte bygninger måtte rives. Også på Høgstli (ID: 0911-0106-045) vil bygningene (ruiner) måtte rives.

Det kulturhistoriske jordbrukslandskapet ved Bråtvannsdalen vil bli forringet av tiltaket. Tiltaket vil danne en barriere i landskapet og redusere opplevelsen av området.

Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K11 til å være *forringet*.

6.12 K12 Østerholtheia

Dagens situasjon for delområdet

Delområde K12 Østerholtheia ligger på heia mellom Bråtvannsdalen og Østerholt.

Innen delområdet ligger tre adskilte eiendommer: Breidøygard, Tufttjernøygard og Lindkjenndalen østre. Sentralt i delområdet ligger bosetnings- og aktivitetsområdet Tofttjerndalen, som også er et nyere tids kulturminne.

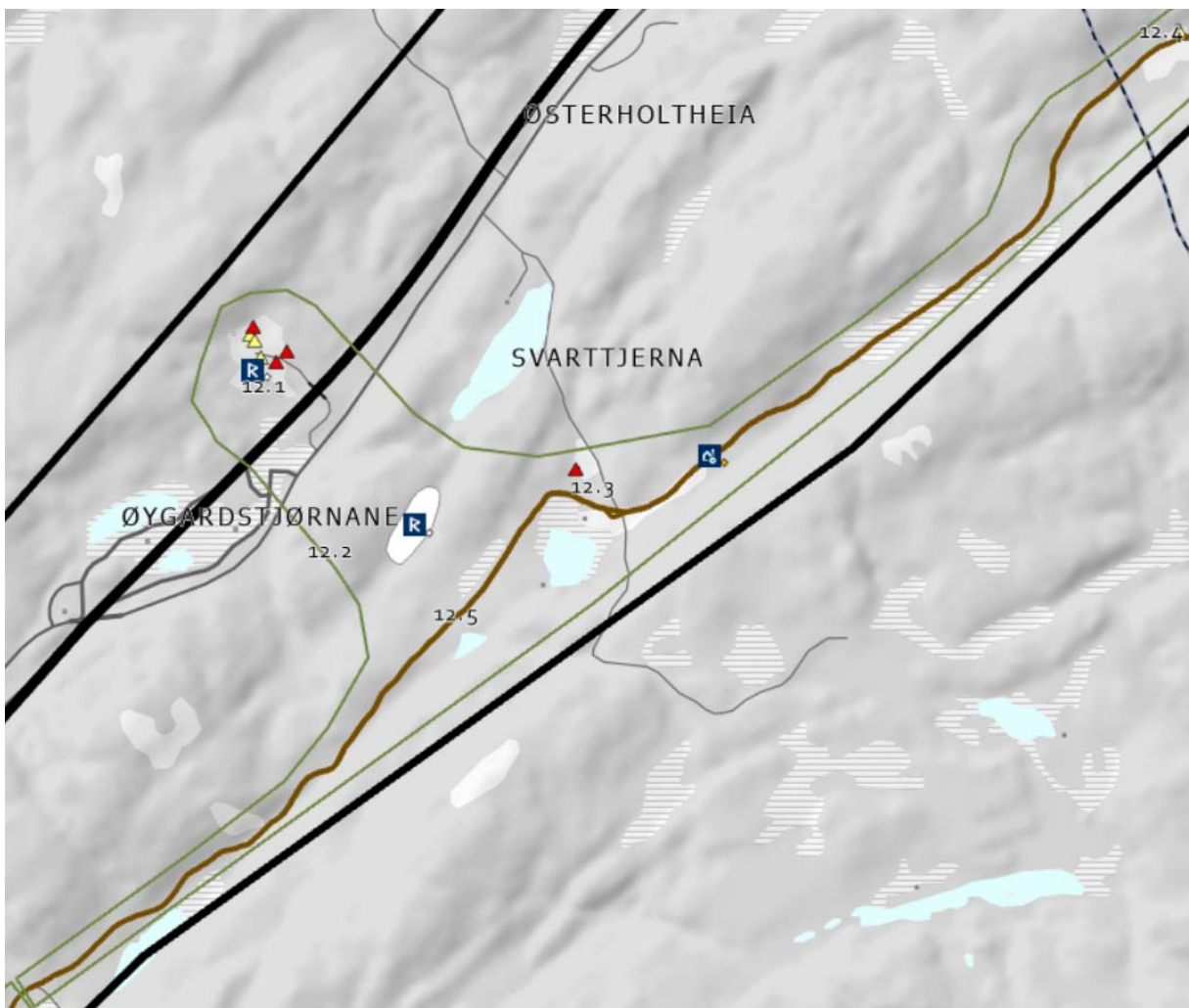
Sør i delområdet ligger Postveien (senere Vestlandske hovedvei). Gamle Sørlandske hovedvei går noe lenger nord, langs eksisterende E18.

Figur 6-49 Over Østerholtheia, udatert. Kilde: Digitalt museum.

Figur 6-50 Gamle Vestlandske hovedvei, bru ved Lindtjenn. T.h. Tunet på Breidøygard i retning nord. Kilde: MGT.no og COWI AS.

Figur 6-51 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-12 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminnelD: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
-------------	---------------	------------------------------	-------------	----------	-------------

12.1. Gamle Sørlandske 391 "Breidøygard"	Gårdsmiljø	0911-0106-026, 027, 028, 029, 030 og 031 273267	Småbruk/husmannsplass med bevart tun. Innhus (sommerhus), vedbu, snekkerverksted, smie og bryggerhus, vognskjul og smie er SEFRAK-registrert. Kulturlandskap: Ryddet gård, med spor fra eldre tider. Har flere steingjerder og oppbygde veier (gardsvei) som er synlig over markoverflaten og eldre fundamenter til hus som har stått her tidligere.	1800-tallet.	SEFRAK Ikke fredet
12.2. Bosetnings- og aktivitets-område "Tofttjerdalen"	Kulturminner i utmark	115218-1	Anlegget består av oppmuringer, røys og gjerder. Anlegget kan muligens sees på som et forsvarsanlegg i forbindelse med veifarene (Askeladden)	Uviss.	Ikke fredet.
12.3. Heibergveien 65 "Lindkjenndalen"	Gårdsmiljø.	0911-0106-047	Småbruk med innhus/sommerhus som er SEFRAK-registrert. Delvis gjengrodd. Nærhet til Postveien/ gamle vestlandske hovedvei. *	1800-tallet.	SEFRAK
12.4 Gamle Sørlandske 489 Lindkjenndalen Østre	Gårdsmiljø	0815-0102-063:	Småbruk med våningshus som er SEFRAK-registrert. Nærhet til Postveien/vestlandske hovedvei.*	1800-tallet, tredje kvartal.	SEFRAK
12.5. Vestlandske hovedvei (Sørlandske hovedvei)	Infrastruktur	129022	Vestlandske hovedvei er objekt nr. 194 i Nasjonal verneplan for veier, bruer og veirelaterte kulturminner (Statens vegvesen). Veistrekingen er på 4,5 km. På de bratteste partiene er veien bygd opp med tørrmurer på yttersiden, og skåret inn i terrenget på innersiden. Veien passerer forbi flere nedlagte husmannsplasser. Veien var første systematisk planlagte kjørevei som ble bygget omkring 1800, mellom Oslo og Stavanger. Veien ble anlagt i 1805. På grunn av veibyggingsprinsipper ble en stor del av veien lagt på nye steder. Store deler av dagens Europavei ligger i traséen til Vestlandske hovedvei, men stedvis ligger kortere og lengre parseller igjen. Denne parsellen gikk ut av bruk i 1923. Fredningssak pågår for veien.	1800-tallet, første kvartal.	Statlig listeført. (Fredningssak pågår.)

Vurdering av verdi

Den SEFRAK-registrerte bebyggelsen i delområdet ligger på tre spredte eiendommer/småbruk. I nord ligger småbruket Breidøygard, med flere godt bevarte bygninger på et helhetlig tun. Omkringliggende kulturhistoriske jordbrukslandskap er holdt i hevd, med steinrøys, veier og hustuffer, og er avmerket i Riksantikvarens database - Askeladden. Lenger sør ligger Tufttjernøygard og Lindkjenndalen, som begge har eldre

bebyggelse. Bebyggelsen i området er av lokal/regional betydning og er vurdert til å ha bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi.

Gjennom delområdet krysser tre generasjoner hovedvei. Postveien (senere Vestlandske hovedvei) er del av en strekning som er statlig listeført og hvor det pågår fredningssak. Gamle Sørlandske hovedvei har ingen vernestatus og er i liten grad bevart. Veiene i området vitner om utviklingen av samferdselsinfrastruktur fra 1600-tallet og fremover til moderne tid. Postveien (senere Vestlandske hovedvei) er gitt stor regional/nasjonal verdi, og er vurdert til å ha stor bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi, og underverdien representativ – sjeldenhet.

Sør i delområdet ligger et bosetningsspor/aktivitetsområder kalt Tofttjerndalen. Anlegget er ikke fredet, og dermed gitt middels verdi.

Ved Østerholtheia knytter verdien seg til SEFRAK-registrert bebyggelse, kulturhistorisk jordbrukslandskap, historiske veifar og arkeologiske minner. K12 Østerholtheia er samlet vurdert til å ha *middels verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Østerholtheia vil ny E18 i all hovedsak legges nordvest i delområdet. Tiltaket legges langs eksisterende E18 og Gamle Sørlandske hovedvei, og vil ligge i et daldrag på Østerholtheia.

Nyere tids kulturminner blir noe forringet av tiltaket. Breidøygard (ID: 273267 m.fl.) ved at ny veilinje legges nærmere plassen enn dagens vei.

Det kulturhistoriske jordbrukslandskapet blir berørt av ny vei ved at den kommer i konflikt med søndre del av landskapet og deler av en eldre gårdsvei ved Breidøygard. Tiltaket vil redusere opplevelsen av området sør for plassen.

Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K12 til å være *noe forringet*.

6.13 K13 Østerholt

Dagens situasjon for delområdet

Delområde K13 Østerholt ligger langs eksisterende E18 og Gamle Sørlandske hovedvei, sørvest for Østerholtheia.

Området er del av et helhetlig kulturhistorisk jordbrukslandskap i daldraget mellom Østerholt og Tofte. I bunnen av daldraget renner Kjerrstembekken. I området ligger flere eldre gårdsbruk og eiendommer. Av de mest sentrale er Lille Østerholt, Østerholt, Sunde og Storøygard. Østerholt og Sunde har tidligere fungert som skystasjon.

Gjennom området krysser tre generasjoner hovedvei. Sør i delområdet ligger Postveien (senere Vestlandske hovedvei). Fra fergestedet ved Holtefjorden krysser Postveien fjorden over til Hestesteinen og videre til Brokeland. Vestlandske hovedvei ble opparbeidet omkring

1806. Senere, i 1860, ble det anlagt ny vei på bru over elva ved Kjerringkastet (Sundebru), videre over Sundsmyra og til Østerholt (nå kalt Gamle Sørlandske) (Gjerstad bygdebok, bind 4).

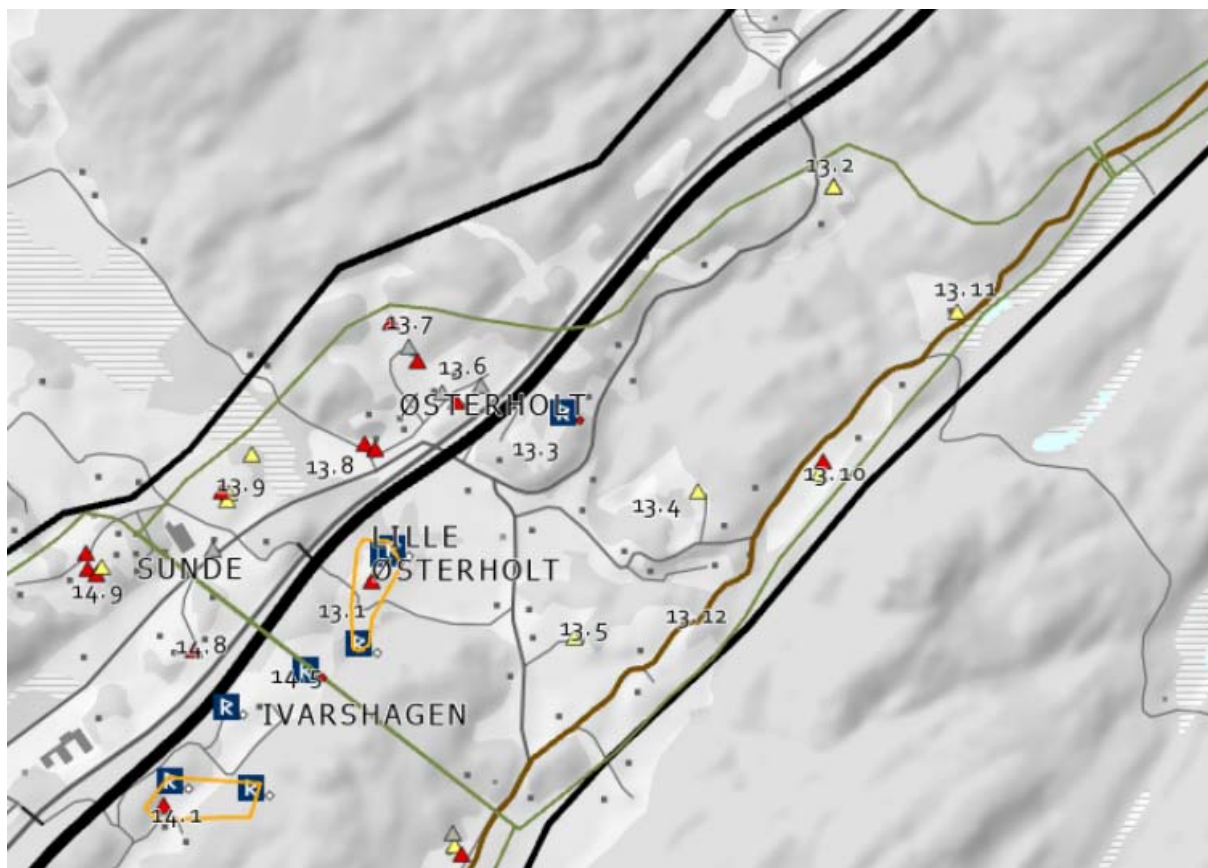
På eiendommen Lille Østerholt ligger en jernvinneovn fra jernalder/middelalder, og i øst ligger en tuft og en mulig ødelagt grensestein. I området er det også registrert et dyrkningslag fra førreformatorisk tid.

Figur 6-52 Fra Bygdeboka. Datert 1969. Lille Østerholt til høyre i bildet.

Figur 6-53 TUNET på Lille Østerholt og Østerholt Nerigard. Kilde: COWI AS, 2020.

Figur 6-54 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-13 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminneID: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
13.1. Holteveien 27 "Lille Østerholt"	Gårdsmiljø	0911-0106-012	Gårdsbruk med innhus som er SEFRAK-registrert. Eldre låvebygningen (ikke listeført). Synlig beliggenhet i landskapet. Tilhørende inn- og utmark er holdt åpen og er i bruk.	1600-tallet.	SEFRAK
		239477-0	Sør for gårdstunet ligger en jernvinneovn fra jernalder/middelalder, som har uavklart vernestatus. Kartfestingen er usikker.	Middelalder	Uavklart.
		273269-0	Rektangulær tuft.	Etterreformatorisk tid.	Ikke Fredet
		273386-0	Mulig ødelagt grensestein	Etterreformatorisk tid.	Ikke Fredet
13.2. Gamle Sørlandske 1094 "Skogly"	Andre kulturmiljø	0911-0106-019	Småbruk langs Gamle Sørlandske. Innhus Elvebakken som er SEFRAK-registrert.	1800-tallet.	SEFRAK
13.3. Dyrkningsspor	Kulturminner i utmark	273261-0	To dyrkningslag påvist i sjakt.	Før reformatorisk tid	Automatisk fredet.

13.4. Kvennveien 42 "Hagane"	Andre kulturmiljø	0911-0106-018	Eiendom med innhus som er SEFRAK-registrert.	Uviss.	SEFRAK
13.5. Holteveien 38 "Storøygaard"	Gårdsmiljø	0911-0106-042	Gårdsbruk med innhus som er SEFRAK-registrert.	1800-tallet, fjerde kvartal.	SEFRAK
13.6. Østerholt 15 "Østerholt"	Gårdsmiljø	0911-0106-022	Gårdsbruk med innhus og uthus (revet) som er SEFRAK-registrert. Sentral og synlig beliggenhet.	1700-tallet, fjerde kvartal.	SEFRAK
13.7. Østerholt 31 "Røisaker Øvre"	Gårdsmiljø	0911-0106-013, 014 og 015	Gårdsbruk med innhus, høybu og uthus (revet) som er SEFRAK-registrert.	1700-tallet. 1800-tallet.	SEFRAK
13.8. Østerholt 2 "Østerholt Nerigard"	Gårdsmiljø	0911-0106-020	Gårdsbruk med innhus og uthus som er SEFRAK-registrert.	1800-tallet, andre kvartal.	SEFRAK
13.9. Sunde "Sunde"	Gårdsmiljø	0911-0107-017, 018, 019, 020	Gårdsbruk med innhus/stolpehus, eldhus og smie som er SEFRAK-registrert. Sentral og synlig beliggenhet.	1800-tallet, første kvartal.	SEFRAK
13.10. Kvennveien 75 "Rønningen"	Gårdsmiljø	0911-0106-043 og 044	Småbruk med innhus og uthus som er SEFRAK-registrert. Ligger i tilknytning til Gamle Vestlandske hovedvei.	17-1800-tallet.	SEFRAK
13.11. Kvennveien 116 "Hegdesbråten"	Gårdsmiljø	0911-0106-041	Småbruk med Uthus/Eldhus som er SEFRAK-registrert. Ligger i tilknytning til Gamle Vestlandske hovedvei.	1800-tallet, tredje kvartal.	SEFRAK
13.12. Vestlandske hovedvei (Sørlandske hovedvei)	Infrastruktur	129022	Vestlandske hovedvei er objekt nr. 194 i Nasjonal verneplan for veier, bruer og veirelaterte kulturminner. Se beskrivelse delområde 12.	1800-tallet, første kvartal.	Statlig listeført. (Fredningssak pågår.)

Vurdering av verdi

Den SEFRAK-registrerte bebyggelsen i delområdet ligger på gårdsbruk, småbruk og andre eiendommer. Det finnes flere godt bevarte gårdstun i landskapet. Bygningene er av lokal betydning og er vurdert til å ha bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi.

Gjennom delområdet krysser tre generasjoner hovedvei. Postveien (senere Vestlandske hovedvei) er statlig listeført, og det pågår fredningssak. Veien, med sin beliggenhet i kulturlandskapet og tilknytning til de tilliggende gårdene, er hovedsakelig bevart. Veien er vurdert å ha stor regional/nasjonal verdi. Gamle Sørlandske hovedvei og eksisterende E18 har ingen vernestatus, men er delvis bevart i nord. Veiene i området vitner om utviklingen av samferdselsinfrastruktur fra 1600-tallet og fremover til moderne tid. Veiene og da særskilt Postveien, er vurdert til å ha stor bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi.

I området ligger en jernvinneovn fra jernalder/middelalder med uavklart vernestatus, en tuft og rester etter en grensestein fra nyere tid, som samlet er gitt middels verdi.

Øst i delområdet er det registrert to dyrkningslag fra førreformatorisk tid. Kulturminnene er automatisk fredet og dermed gitt stor verdi.

Ved Østerholt knytter verdien seg til det kulturhistoriske jordbrukslandskapet, SEFRAK-registrert bebyggelse, historiske veifar og arkeologiske minner. Holtegrenda er beskrevet som et prioritert kulturmiljø/ kulturlandskap av Agder Fylkeskommune. K13 Østerholt er samlet vurdert til å ha *stor verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Østerholt vil ny E18 legges nordvest i delområdet, hovedsakelig langs eksisterende E18. Langs Gamle Sørlandske anlegges det fra Østerholt til Sunde skole gang- og sykkelvei. Det anlegges også nye adkomstveier til enkelte av eiendommene. Ved Sunde skole knyttes gamle Sørlandske til eksisterende E18 i retning sørvest.

Figur 6-55 Illustrasjon av ny E18 med ved Østerholt og Sunde sett i retning sør. Eksisterende E18 i forgrunnen, ny E18 bak. Kilde: COWI AS, 2021.

Figur 6-56 Illustrasjon av ny E18 med ved Østerholt og Sunde sett i retning sørvest. Eksisterende E18 i forgrunnen, ny E18 bak. Kilde: COWI AS, 2021.

Tiltaket vil ha ubetydelig virkning på registrerte automatisk fredete kulturminner.

Nyere tids kulturminner blir noe forringet av tiltaket. Skjæringen ved gården Lille Østerholt (ID: 0911-0106-012) vil bli utvidet, og vil legges nærmere gårdstunet enn dagens E18. Dette vurderes som negativt for tunet og opplevelsen av landskapet omkring.

Det kulturhistoriske jordbrukslandskapet ved Østerholt vil bli forringet av tiltaket. Tiltaket vil medføre økt barrierevirkning med utvidet fylling i landskapet ved Holte, sammenlignet med dagens E18. Tiltaket vil også medføre utvidete skjæringer fra Lille Østerholt og vestover mot Sundebru. Tiltaket vil ytterligere svekke opplevelsen av, og sammenhengen i det kulturhistoriske landskapet og daldraget.

Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K13 til å være *forringet*.

6.14 K14 Sundebru

Dagens situasjon for delområdet

Delområde K14 Sundebru ligger ved Holtefjorden, der E18 møter Fv. 418.

I delområdet ligger flere gårdsbruk/småbruk og eiendommer, blant annet Sunde, Bakken, Fergestedet, Bråtane og bedehuset ved Abel skole. På vestsiden av Sundebru ligger en liten klynge med bebyggelse, noen med nåværende eller tidligere handelsfunksjoner, bl.a.

bygningen til handelslaget, oppført i 1890-årene. I tidligere tider var det både kafé og bensinstasjon i tillegg til butikk på Sundebru (Artikkel - austagderblad.no: 10.10.03).

Gjennom området krysser tre generasjoner hovedvei. Ferjestedet langs Postveien (senere Vestlandske hovedvei) ved Holtefjorden har bevart sitt navn. Ved Sundebru er brukarene til brua fra 1860 bevart (se beskrivelse i 6.13.)

Nordøst for Kjerringmyra ligger en fangstlokalitet (også kalt bogastelle) fra førreformatorisk tid, en hulvei er funnet ved Kals vest for Holtefjorden. Ved Ivarshagen er det funnet et sammensatt aktivitetsområde bestående av spredte kulturminner, derav kokegroper, dyrkningslag, ardspor og andre strukturer fra jernalder. Sør for Ivarshagen er det funnet to grensesteinslokalteter fra etterreformatorisk tid.

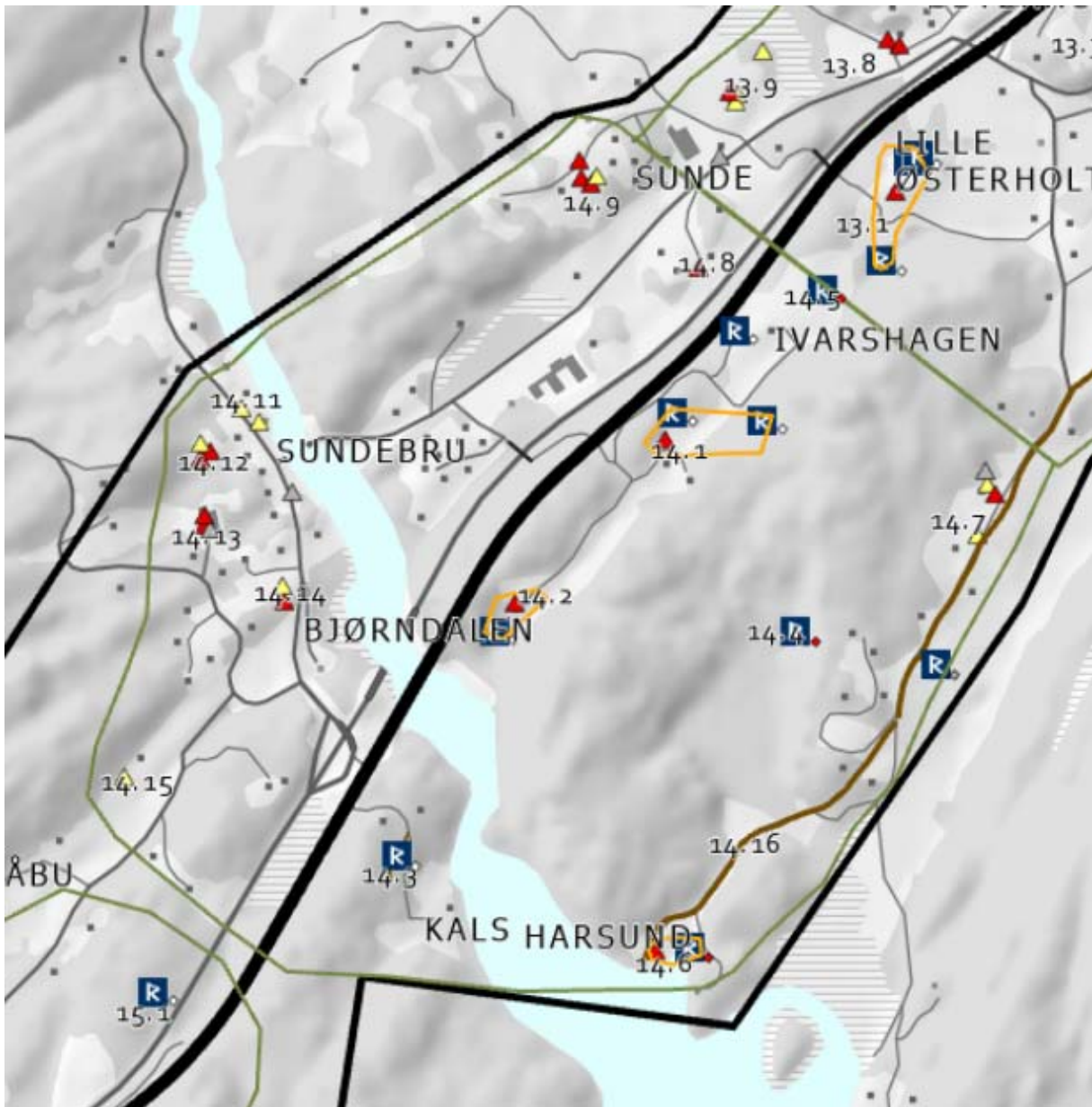
Figur 6-57 Området ved Østerholt-Sundebru. Gamle Vestlandske Hovedvei. Porteføljekart Norge 166, datert 1856 – håndtegnet av H. Gill. Kilde: Statens kartverk.

Figur 6-58 Brua og tettstedet på Sundebu, udatert, men antatt datert til 1930-1940. Kilde: Digitalt museum.

Figur 6-59 Sundebu sett i retning sørøst. T.h. Gamle Sørlandske ved bedehuset og Sunde. Kilde: Google Maps.

Figur 6-60 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-14 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminneID: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
14.1. Bjørndalsveien 29 "Bråtane"	Gårdsmiljø/kultur minner i utmark	0911-0106-011	Gårdsbruk med uthus som er SEFRAK-registrert. Tilhørende inn- og utmark.	1800-tallet, første kvartal.	SEFRAK
		273385-0	Grensestein, bestående av to vitnesteiner og én markørstein.	Etterreformator isk tid	Ikke fredet
		273383-0	Grensestein, bestående av to vitnesteiner og én markørstein.	Etterreformator isk tid	Ikke fredet

14.2. Bjørndalsveien 41 "Bjørndalen"	Gårdsmiljø/kulturminner i utmark	0911-0106-019 273382-0	Gårdsbruk. Innhus, er SEFRAK-registrert. Tilhørende inn- og utmark. Grensestein, bestående av to vitnesteiner og én markørstein.	1700-tallet, andre kvartal. Etterreformatorisk tid	SEFRAK Ikke fredet
14.3. Hulvei	Kulturminner i utmark	273193-0	Hulvei som strekker seg fra nordøst til sørvest. Tørrmur.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
14.4 Fangstlokalitet	Kulturminner i utmark	272624-0	Fangstlokalitet, også kalt bogastelle beliggende i sidekanten av et juv.	Førreformatorisk tid.	Automatisk fredet.
14.5 Sammensatt aktivitetsområde Ivarshagen	Kulturminner i utmark	273861-1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9,10,11,12,13, 14, 15 273869	Sammensatt aktivitetsområde bestående av spredte kulturminner, derav kokegroper, dyrkningslag, ardspor og andre strukturer av ukjent funksjon. Dyrkingsspor - ardspor	Jernalder Eldre bronsealder	Automatisk fredet. Automatisk fredet
14.6. Holteveien 141 "Fergestedet".	Andre kulturmiljø	0911-0106-034 239478-0	Tidligere fergested ved Gamle Vestlandske hovedvei, hvor man tidligere kunne krysse Holtefjorden over til Hestesteinen. Innhus fra SEFRAK-registrert. I Harsundet øst for Fergestedet ligger en Jernvinneovn, datert til middelalder, som er automatisk fredet.	1800-tallet. Middelalder	SEFRAK Automatisk fredet.
14.7. Holteveien 85 "Holte"	Gårdsmiljø	0911-0106-005, 006, 007 og 008.	Gårdsbruk med innhus, vedbod, smie og vognskjul som er SEFRAK-registrert. Gården ligger langs Vestlandske hovedvei.	1700-tallet, andre kvartal. 1800-tallet.	SEFRAK
14.8. Gamle Sørlandske 1264 "Sunde"	Gårdsmiljø	0911-0107-037	Gårdsbruk med innhus som er SEFRAK-registrert. Tilhørende inn- og utmark.	1800-tallet.	SEFRAK
14.9. Bakken 16 og 18 "Bakken"	Gårdsmiljø	0911-0107-030, 031, 032 og 033	Gårdsbruk med verksted våningshus (innhus) og uthus som er SEFRAK-registrert. Gården ligger på et høydedrag. Tilhørende inn- og utmark.	1700-tallet. 1800-tallet.	SEFRAK
14.10. Gjerstadveien 569 "Hagen" "Handelslaget"	Andre kulturmiljø	0911-0105-002	Eiendommen ligger sentralt i tettbebyggelsen ved Sundebru. Den hvite trebygningen er SEFRAK-registrert.	1800-tallet, fjerde kvartal.	SEFRAK
14.11. Gjerstadveien 571 "Fjellheim"	Andre kulturmiljø	0911-0105-001	Eiendom med innhus som er SEFRAK-registrert. Trehus som er betydelig ombygget.	1800-tallet, fjerde kvartal.	SEFRAK
14.12. "Brokeland"	Gårdsmiljø	0911-0105-006, 007 og 008.	Tidligere gårdsbruk med innhus, vedskjul og uthus (nå ruin) som er SEFRAK-registrert. Tunet ligger på en høyde over Sundebru.	1800-tallet.	SEFRAK
14.13. Grytingveien 25 "Visedal barnehage"	Andre kulturmiljø	0911-0105-011	Tidligere gårdsbruk, nå barnehage. En bevart bygning, et stabbur som er SEFRAK-registrert.	1800-tallet.	SEFRAK

14.14. Grytingveien 1 "Renstøl"	Gårdsmiljø	0911-0105-014 og 015	Gårdsbruk med Innhus, nå sommervilla (kalt sentralen), og uthus som er SEFRAK-registrert	1800-tallet, første og fjerde kvartal.	SEFRAK
14.15. Gjerstadveien 490 "Hovet"	Gårdsmiljø	0911-0105-017	Gårdsbruk med uthus som er SEFRAK-registrert.	1800-tallet, fjerde kvartal.	SEFRAK
14.16. Vestlandske hovedvei (Sørlandske hovedvei)	Infrastruktur	129022	Vestlandske hovedvei er objekt nr. 194 i Nasjonal verneplan for veier, bruer og veirelaterte kulturminner. Se beskrivelse delområde 12.	1800-tallet, første kvartal.	Statlig listeført. (Fredningssak pågår.)

Vurdering av verdi

Den SEFRAK-registrerte bebyggelsen ligger spredt i delområdet. Bebyggelsen er alminnelig forekommende, av lokal betydning og er vurdert til å ha noe bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi.

Gjennom delområdet krysser tre generasjoner hovedvei. Postveien (senere Vestlandske hovedvei) er statlig listeført, og det pågår fredningssak. Veien, med sin beliggenhet i kulturlandskapet og tilknytning til de tiliggende gårdene, er hovedsakelig bevart. Gamle Sørlandske, lenger nord, har ingen vernestatus, og er delvis bevart. Ved Sundebru er steinfundamentene i brua fra 1860 bevart. Brua er et synlig element i området. Postveien og bevart del av Sundebru er gitt stor regional/nasjonal verdi. Veiene i området vitner om utviklingen av samferdselsinfrastruktur fra 1600-tallet og fremover til moderne tid. Anleggene er vurdert til å ha stor bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi.

En hulvei fra etterreformatorisk tid ligger ved Kals. Ved Bråtane ligger flere grensesteiner fra etterreformatorisk tid.

Ved Ivarshagen ligger et sammensatt aktivitetsområde bestående av spredte kulturminner fra jernalder. Her ligger også dyrkingsspor fra eldre bronsealder. Mellom Holte og Bjørndalen ligger en fangstlokalitet, også kalt bogastelle, datert til førreformatorisk tid. Kulturminnene er automatisk fredet og dermed gitt stor verdi.

Ved Sundebru knytter verdien seg til det kulturhistoriske jordbrukslandskapet, SEFRAK-registrert bebyggelse, historiske veifar og arkeologiske minner. Holtegrenda er beskrevet som et prioritert kulturmiljø/kulturlandskap av Agder Fylkeskommune. K14 Sundebru er samlet vurdert å ha *stor verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Sundebru vil ny E18 legges delvis langs eksisterende E18, og delvis noe lenger sør på ny bru over Holtefjorden. Langs Gamle Sørlandske anlegges det nye adkomstveier til noen av eiendommene. Ved Sunde skole knyttes Gamle Sørlandske til eksisterende E18 i retning sørvest over Holtefjorden.

Figur 6-61 Illustrasjon som viser ny E18 ved Sundebru. Kilde: COWI AS, 2021

Ett registrert automatisk fredete kulturminne blir forringet av tiltaket. Tiltaket vil medføre fjerning av dyrkingsspor – ardspar (ID: 273869) ved Ivarshagen.

Flere nyere tids kulturminner blir noe forringet av tiltaket. Ved plassene Bjørndalen (ID: 0911-0106-019) og Bråtane (ID: 0911-0106-011) vil ny E18 legges nærmere plassene enn dagens vei og redusere opplevelsen av disse. Etablering av ny lokalvei vil medføre inngrep i landskapet mellom gårdsbruket Sunde (ID: 0911-0107-037) og Abel skole. Tiltaket vil medføre en noe forbedret situasjon for kulturmiljøet ved Sundebru. Omlegging av lokalveien vil medføre redusert trafikk på Gamle Sørlandske over brua ved Sundebru og gjennom tettbebyggelsen vest for denne.

Det kulturhistoriske jordbrukslandskapet ved Sundebru/Østerholt vil bli forringet av tiltaket. Tiltaket medfører økt barrierevirkning mellom Sundebru og kulturlandskapet i sørøst.

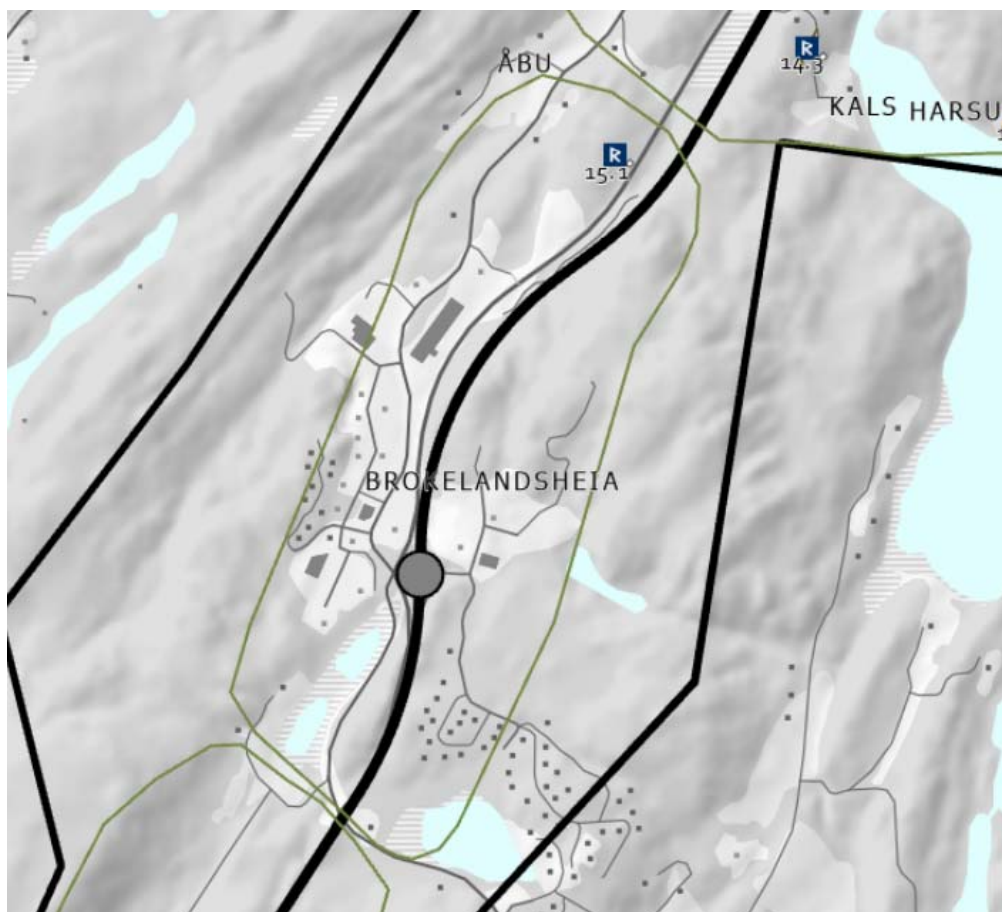
Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K14 til å være *forringet*.

6.15 K15 Brokelandsheia

Dagens situasjon for delområdet

Delområde K15 Brokelandsheia ligger på heia vest for Sundebru. Her finnes et registrert nyere tids kulturminne, en grensestein.

Gamle Sørlandske krysser området. Veien ble anlagt over heia omkring 1860, som erstatning for Vestlandske hovedvei.

Figur 6-62 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-15 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminneID: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
<i>Planområde</i>					
15.1. Grensestein	Kulturminner i utmark	273381-0	Grensestein på en større flyttblokk	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet

Vurdering av verdi

Det ligger noe spredt småhusbebyggelse av eldre dato i området, men bebyggelsen er ikke vernet eller listeført. Gamle Sørlandske hovedvei som går gjennom delområdet har ingen formell vernestatus.

Ved Brokelandsheia knytter verdien seg til et nyere tids kulturminne, en grensestein. K15 Brokelandsheia er samlet vurdert å ha *noe verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Brokelandsheia vil ny E18 legges sentralt gjennom delområdet. Tiltaket vil krysse skogkledd og dels småkupert landskap på sørsiden av eksisterende E18.

Figur 6-63 Ny E18 gjennom Brokelandsheia. Kilde: COWI AS, 2021

Tiltaket vil ha ubetydelig virkning på nyere tids kulturminner.

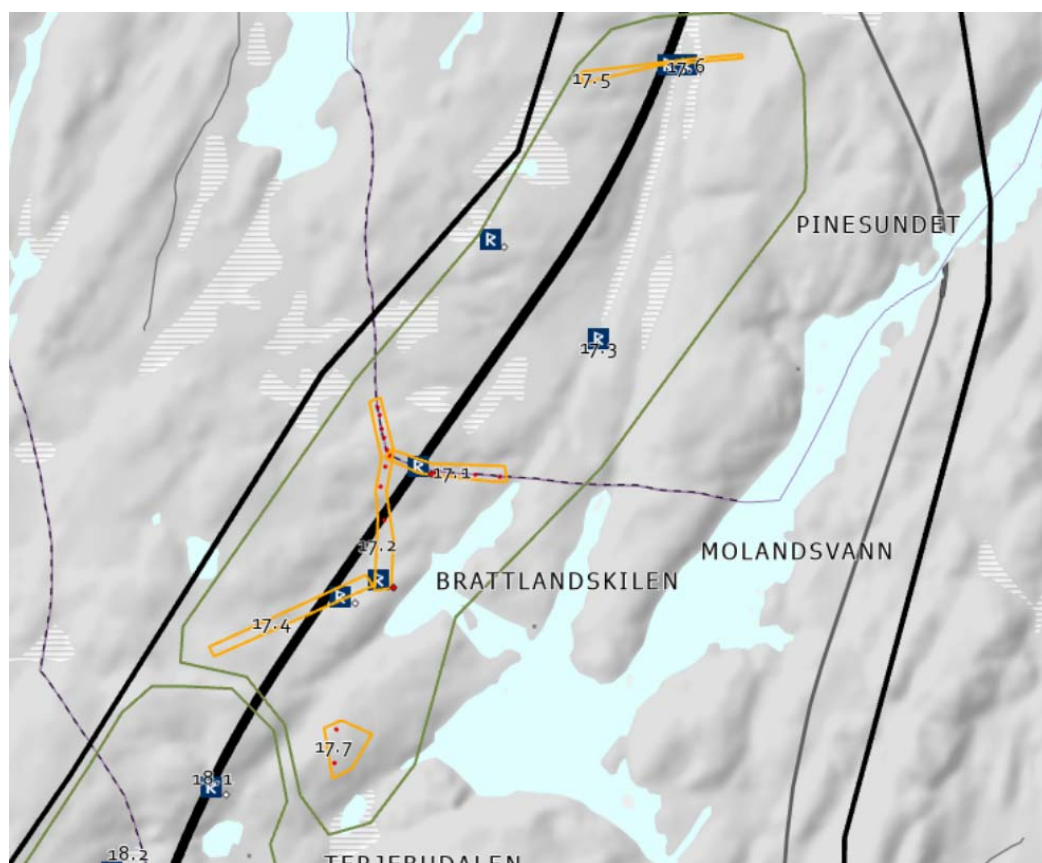
Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K15 til å være *ubetydelig endring*.

6.16 K17 Molandsvann

Dagens situasjon for delområdet

Delområde K17 Molandsvann ligger vest for Molandsvann, i et landskap som fremstår avsides og uberørt. Området er myrlendt, og består hovedsakelig av skog og vann. I området ligger det flere grensesteinlokaliteter. I nord, ved Langkoven, finnes det rester av et tidligere demningsanlegg. I tillegg til disse kulturminnene, er det registrert en merkestein sørvest i delområdet.

Innenfor delområdet er det ingen kjente stående byggverk.

Figur 6-64 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-16 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminneID: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
17.1. Grensesteiner	Infrastruktur	264480-1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 og 10	Grensesteinslokaliter på kommunegrensen mellom Risør og Gjerstad. Består av ti enkeltminner.	Førreformatorisk kulturminne	Automatisk fredet
17.2. Grensesteiner	Infrastruktur	266248-1,2 og 5,6,7	Fem av sju grensesteiner mellom 59/ og 58/17 i Risør kommune.	Førreformatorisk tid	Automatisk fredet
17.3. Demningsanlegg	Teknisk-industrielle kulturminner	264468-0	Rester av en steindemning over en bekk. Like vest for demningen er det en rydningsrøys som består av samme type stein som i	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet

			demningen. Kan derfor være rester av den demonterte demningen. Antas å ha vært brukt i tilknytning til fløtning av tømmer ned til Molandsvannet.		
17.4. Merkestein	Kulturminner i utmark	266250-1	Flat og høyreist markørstein med vitnestein på hver side. Merkesteinen er delvis rødmalt.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
17.5. Merkestein	Kulturminner i utmark	263232	Lokalitet bestående av 9 grensesteiner som ligger på eiendoms grensen mellom Gnr/Bnr 1/5, 1/12, 1/13 og 1/14.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
17.6. Tuft, "Hytta"	Kulturminner i utmark	262649-0	Tuft på 2x3x0,5m som var i bruk under jakt tilbake til 1930-tallet. Ligger på berg og er delvis overgrodd av mose og lyng. Opplysninger fått av lokalperson den 01.07.19.	1800- og 1900-tallet	Ikke fredet
17.7 Grensesteiner	Kulturminner i utmark	266248-3 og 4	To av sju grensesteiner mellom Risør og Gjestad. Tilhører sammen grense som merkesteinene i pkt. 17.2	Førreformatorisk tid	Automatisk fredet

Vurdering av verdi

I delområdet finnes det ingen SEFRAK-registrerte bygg, eller annen bebyggelse av verdi. Det er registrert tre nyere tids kulturminner, et demningsanlegg, rester av et bygg og merkesteiner. Ingen av disse er fredete. Demningsanlegget gir en historisk referanse til tømmerfløttingsperioden på Molandsvann på 1800- og 1900-tallet. Dette gir området noe kunnskaps- og opplevelsesverdi. Bruksverdien er vurdert til liten.

Spredt i delområdet ligger flere grensesteinslokaliteter. Disse markerer hvor den eldre kommunegrensen mellom Risør og Gjerstad tidligere gikk. Lokalitetene er automatisk fredete og vurdert til å ha stor bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi.

Ved Molandsvann knytter verdien seg hovedsakelig til grensteinslokaliteter. K17 Molandsvann er samlet vurdert til å ha *noe verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Molandsvann vil ny E18 legges i tilnærmet rett linje fra nordøst til sørvest gjennom delområdet. Veilinjens trasé mellom Brattlandsvannet og Molandsvann, langs vestre side av myra Langkoven.

Figur 6-65 Illustrasjon som viser ny E18 Brattlandskilen og Molandsvann. Kilde: COWI AS, 2021

Flere registrerte automatisk fredete kulturminner vil bli noe forringet av tiltaket. Ny veilinje krysser den eldre kommunegrensen mellom Risør og Gjerstad (ID: 264480-1 til 10), og eiendomsgrensene mellom gnr/bnr.: 59/ og 58/17 (ID: 266248-1 til 7) og gnr/bnr.: 1/5, 1/12, 1/13 og 1/14 (ID: 263232). Dette medfører at de sammenhengende eiendomsgrensene blir brutt. Fire av enkeltminnene i disse eiendomsgrensene blir helt ødelagt som følge av tiltaket (ID: 264480-1, 2 og 7, samt ID: 263232-4).

Tiltaket vil ha ubetydelig virkning på registrerte nyere tids kulturminner.

Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig vest for Molandsvann hvor det finnes flere spor etter tidligere utmarksvirksomhet. Tiltaket vil bli et synlig element i området, og dette skaper en negativ barrierевirkning. Tiltaket vil redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet og svekke lesbarheten av det. Kulturminnene som blir direkte berørt mister deler av sin opprinnelige kontekst, og dette vurderes som negativt.

Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K17 til å være *noe forringet*.

6.17 K18 Stormyråsen

Dagens situasjon for delområdet

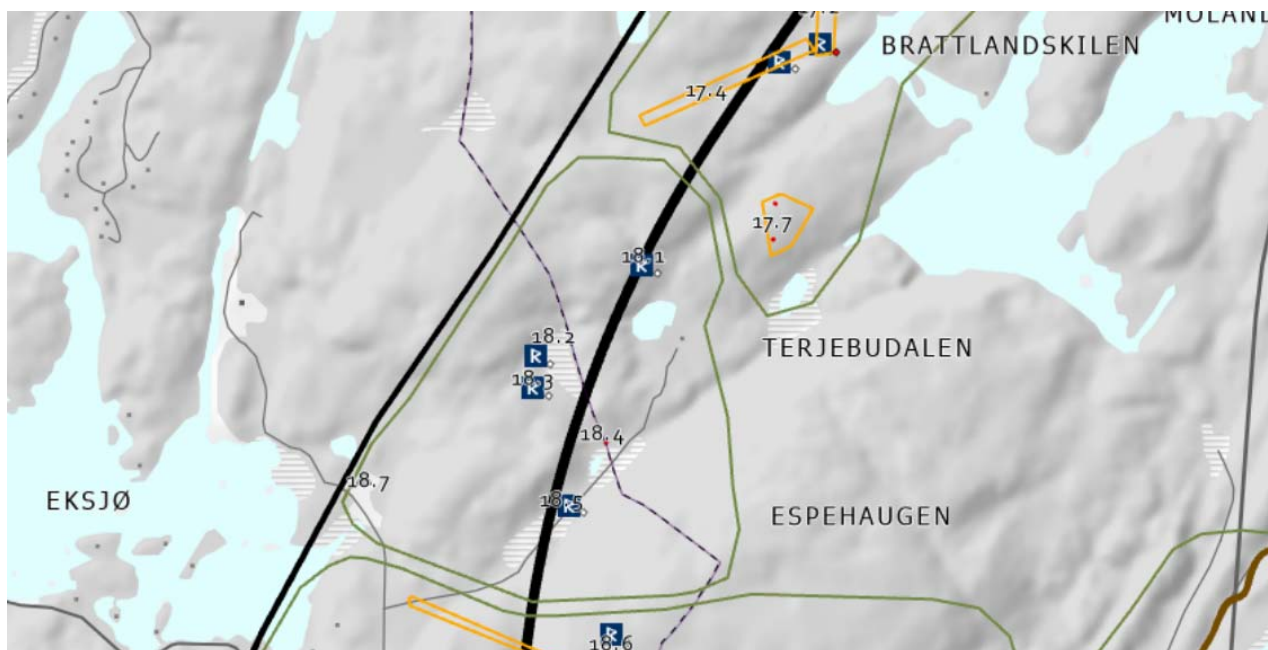
Delområde K18 Stormyråsen ligger sørvest for Molandsvann, i et landskap som fremstår avsides og uberørt. Området er myrlendt, og består hovedsakelig av skog.

I utkanten av delområdet ligger den eldre husmannsplassen Limyra, hvor det i dag kun finnes rester av et uthus. Spredt i delområdet ligger flere grensesteinlokaliteter, samt rester etter et steinbrudd, en husmannsplass og et kullfremstillingsanlegg.

Skogbruket har hatt stor økonomisk betydning i området siden 1600-tallet, og i særlig grad fra slutten av 1800-tallet. Her er kullmilebånnene de mest særpregete kulturminnene. De fleste stammer fra mellom 1800 og 1900, da de ble brukt i tilknytning til de nærliggende jernverkene. Store mengder trekull ble brent til bruk for jernframstillingen (Christensen 1983:7).

Figur 6-66 Kullmilebrenning ved Østigard Ljøstad i Vegårshei ca. 1905. Kullmilen til venstre. Bildet tilhører Asbjørn Moland. Kilde: Jernverksmuseet. no.

Figur 6-67 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-17 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminnelD: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
18.1. Skjerp/steinbrudd	Teknisk-industrielle kulturminner	262669-0	Skjerp for utvinning av jernmalm. Det ligger stein med malm strødd utover bakken, og visse steder i bergveggen kan man se malm.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
18.2. Grenselokaliteter	Infrastruktur	264482-1	Grensesteinslokaltet som ligger på dagens eiendomsgrense.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
18.3. Grensestein og markørstein	Infrastruktur	266065-0	Grensestein med en markørstein og to vitnesteiner, samt tre støttesteiner i nord, sør og øst. Ligger ikke på dagens eiendomsgrense.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
18.4. Minnesmerke	Infrastruktur	266183-1	Grensesteinslokaltet langs kommunegrensen til Vegårshei mot Risør i nord og Tvedestrand i sør. Grenserøys bestående av ti steiner. Grenserøysen ligger på eksisterende grense.	Førreformatorisk tid	Automatisk fredet
18.5. Kullfremstillingsanlegg	Teknisk-industrielle kulturminner	262670-0	Kullmile med tydelig voll i sør og vest, mens den i nord og øst er avgrensa av manglende kull i jordbørr.	Etterreformatorisk kulturminne	Automatisk fredet
18.6. Tuft	Gårdsmiljø	263216-0	Nyere tuft av tre. Den er sammenrast og fremstår delvis som en vedstabel. Tuften ligger på bart berg i et område med spredt furuskog.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
18.7. Limyrveien 75 "Liamyra"	Gårdsmiljø	0912-0006-045	Eiendommen har vært et eldre gårdsbruk. I dag finnes det kun rester etter et uthus. Bygget er SEFRAK-registrert. Synlig på eiendommen.	1800-tallet, andre kvartal	SEFRAK

Vurdering av verdi

I delområdet finnes det lite bebyggelse, men det ligger en eldre plass sørøst i delområdet. Plassen er SEFRAK-registrert, og datert til 1800-tallet. I tillegg er det registrert et skjerp for utvinning av jernmalm, og grensesteinslokaliteter tilknyttet eiendomsgrenser innenfor delområdet. Kulturminnene er etterreformatoriske, vurdert til alminnelig forekommende og av lokal betydning. De er vurdert til å ha noe opplevelsels- og kunnskapsverdi, men ingen bruksverdi.

I delområdet ligger det også en kullmile og en grensesteinslokalitet, sistnevnte ligger langs kommunegrensen mellom Risør og Tvedestrand. Begge kulturminnene er automatisk fredete og dermed gitt stor verdi. Kullmilebånnene er de mest særpregete kulturminnene i utmark fra perioden med jernutvikling, og dette gir de generell kulturhistorisk stor verdi.

Ved Stormyråsen knytter verdien seg til teknisk-industrielle kulturminner, samt utvinning av jernmalm og trekull. I tillegg knyttes verdien til antallet grensesteinslokaliteter som er registrert innenfor delområdets avgrensning. K18 Stormyråsen er samlet vurdert til å ha *noe verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Stormyråsen vil ny E18 legges i slak kurve, fra nord til sør gjennom delområdet forbi Terjebudalen og Espehaugen. Det blir veifylling ved Dukmyr og Djupmyr.

Figur 6-68 Illustrasjon som ny E18 forbi Terjebudalen og Espehaugen til venstre i bildet. Til høyre går dagens E18. Kilde: COWI AS, 2021

Tiltaket vil ha ubetydelig virkning på registrerte automatisk fredete kulturminner.

Nyere tids kulturminner vil bli noe forringet av tiltaket. Tiltaket medfører at steinbruddet (ID: 262669-0) vil måtte bli fjernet eller ødelagt. Bruddet ligger i direkte konflikt med ny veilinje.

Kullmilen (ID: 262670-0) som ligger nord i Djupmyra vil bli sterkt forringet av tiltaket. Milen ligger innenfor annen veggrunn i plankart, og blir ødelagt eller vil måtte bli fjernet som følge av dette.

Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig omkring myrområdene hvor majoriteten av kulturminnene ligger. Tiltaket vil bli et synlig element, og vil gi en negativ barrierевirkning. Til tross for at det ikke finnes mange kjente kulturminner i delområdet, vil tiltaket likevel bidra til å redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet, og svekke lesbarheten av det.

Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K18 til å være *noe forringet*.

6.18 K19 Kirkeveien

Dagens situasjon for delområdet

Delområde K19 Kirkeveien ligger vest for Moland. I området ligger flere kulturminnelokaliteter som viser spor etter menneskelig aktivitet og stor tidsdybde. Området består for det meste av myrområder og skogsterreng.

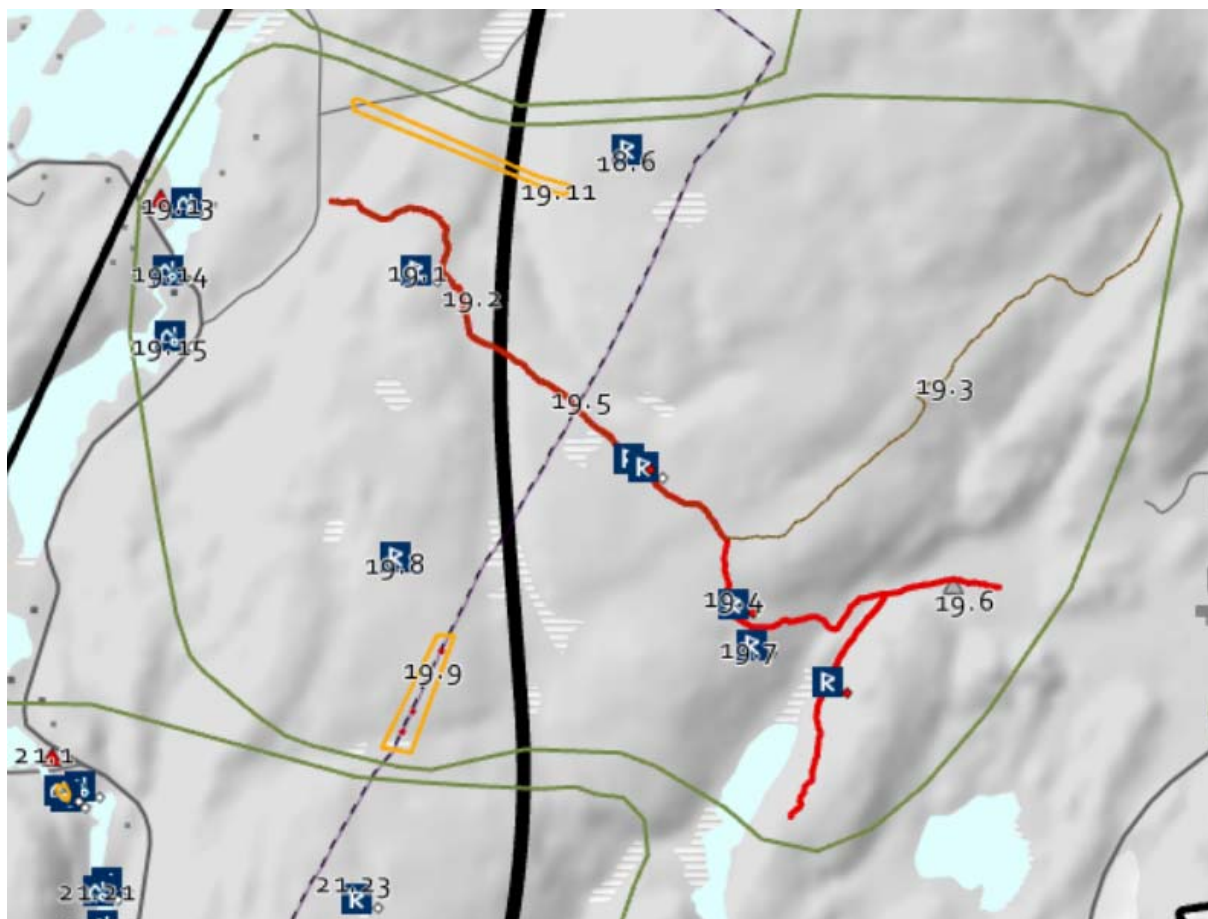
Innenfor området ligger det flere grenseteinlokalteter og andre kulturminner i utmark, som for eksempel Riggusteinen, en vardestein, og en grenserøys. Veifaret Kirkeveien krysser delområdet i retning øst-vest. Veien er datert til middelalder.

Figur 6-69 På Amtkart fra Nædenes fra 1859 kan man se Kirkeveien, her vist i hvit skrift. Kilde: Statens kartverk.

Den gamle byveien mellom Vegårshei og Risør fra 1500- og 1600-tallet, kobler seg på Kirkeveien like før Moland, ved Espehaugen.

I utkanten av delområdet ligger området Fossen, som er et tidligere fløtingsanlegg med tilhørende miljø tilknyttet Eksjødammen. Anlegget var en del av det tidligere skogbruket i området, og vitner om gamle tradisjoner som har vært i full drift fram til 1950- og 1960-årene.

Figur 6-70 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-18 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminneID: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
19.1. Merkestein	Kulturminner i utmark	264481-1	Grensesteiner på dagens grense.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
19.2. Kirkeveien	Infrastruktur (veifar)	266682-0	Kirkeveien fra Vegårshei til Søndeled datert til middelalderen. Det samme strekket ble også brukt som byvei fra Vegårshei til Risør fra 1500- og 1600-tallet og frem til 1830, da byveien endret trase. Fra Limyrveien i vest og de første 700 meterne er veien brukt av skogsmaskiner og er dermed ødelagt. Der skogsbilveien svinger av fra kirkeveien er sistnevnte vanskelig å følge. Den er synlig som en svak sti i terrenget og sterkt overgrodd.	Middelalder	Automatisk fredet
19.3. Byvei fra Vegårshei til Risør	Infrastruktur (veifar)	266687-0	Byvei fra Vegårshei til Risør tatt i bruk fra 1830. I sørvest kobler veien seg inn på den gamle byveien fra 15/1600-tallet og kirkeveien mellom Vegårshei og Søndeled datert til middelalderen. Her har deler av strekket blitt planert ut og brukt av anleggsmaskiner og veien er på dette strekket ødelagt.	1800-tallet	Ikke fredet
19.4. Varde/varderekke	Kulturminner i utmark	267389-0	Markørstein ved den gamle Kirkeveien fra Vegårshei til Søndeled fra middelalderen og byveien fra Vegårshei-Risør fra 15/1600-tallet og	Førreformatorisk	Automatisk fredet

			frem til 1830. Det er to flate steiner som er plassert oppå hverandre på bart berg.		
19.5. Riggusteinen	Kulturminner i utmark	266183-2	Grenserøys langs kommunegrensen til Vegårshei mot Risør i nord og Tvedestrand i sør.	Førreformatorisk	Automatisk fredet
19.6. Askekjær	Gårdsmiljø	0901-0303-077	Ruin etter husmannsplassen "Askekjær".	Ukjent	SEFRAK
19.7. Grenserøys	Kulturminner i utmark	267392-0	Stor grensestein med fire store steiner og fem mindre. Ligger ikke på dagens grense.	Etterreformatorisk	Ikke fredet
19.8. Tjæreovn	Kulturminner i utmark	262667-0	Steinsetting som er tolket å være rester av en tjæreovn som ligger langs sti.	Etterreformatorisk	Ikke fredet
19.9. Grensestein-lokaliteter	Kulturminner i utmark	266183-17, 18 og 19	Grensesteinslokaltet langs kommunegrensen til Vegårshei mot Risør i nord og Tvedestrand i sør.	Førreformatorisk	Automatisk fredet
19.10 Hulvei	Infrastruktur (veifar)	273194-0	Hulvei, som i nord kobler seg på Kirkeveien ID 266682. I nord fremstår den som tydelig med U-form, men er her svært gjengrodd og store trær har veltet over veien. I sør fremstår den som en tynn sti, og kunne til slutt ikke gjenfinnes. Ved Paddetjern er hulveien delvis bygget opp med tørrmur, og fremstår bredere og mer som en vanlig vei, slik at man enkelt kommer seg opp skråningen og videre sørover.	Førreformatorisk tid	Automatisk fredet
19.11 Merkesteiner	Kulturminner i utmark	264481-3 og 4	Grensesteiner på dagens grense. Den sammen eiendommen som i pkt. 19.1	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
19.12. Aklandsveien 1000. "Fossen"	Gårdsmiljø	0912-0006-066	Våningshus, Ekstø sag	Før 1849	SEFRAK
19.13. Eksjødammen	Teknisk- industrielt kulturminne, fløtingsanlegg	124613-1	Eksjødammen. Hovedmateriale er betong, damfestene på sidene samt søylene mellom damlukene. Brua over dammen er av tre. Det er også noen "forlengere" av dammen i begge endene (på skrå i forhold til dammen). Denne dammen (brua) ble nyttet som gangvei til Limyra.		
19.14. Fossen tømmerrenne	Teknisk-industrielt kulturminne	124560-1	Tømmerrenne for å fløte tømmeret forbi fossen. Her var det en stengeanordning i elva, slik at tømmeret ble ledet inn i renna. På elvas østside er det også rester av steinrenne. Det var til turbinhullet på saga.	1900-tallet	Ikke fredet
19.15 Fossen saga	Teknisk-industrielt kulturminne	124623-1	Saga var av tre. Det er bare noen få rester igjen av grunnmurene (holdestein). Vannsag med turbin. Oppgangssag, sirkelsag. Saga ble bygget som moderne vannsag med turbindrif. Den brant i 1924.	1900-tallet	Ikke fredet

Vurdering av verdi

Innenfor delområdet ligger Eksjødammen og Fossen, hvor det finnes eldre bebyggelse og strukturer tilknyttet tømmerfløtingsperioden på 1800- og 1900-tallet. Tømmerfløtingsanleggene var en viktig inntektskilde lokalt, gjennom salg av trelast, og de har stor kunnskaps- og identitetsverdi.

Gjennom området krysser to historiske veifar, den gamle Kirkeveien fra Vegårshei til Sønedeled og byveien fra Vegårshei til Risør. Enkelte partier av disse er ødelagt av nyere

skogdrift, men verdien vurderes til å ikke være betydelig redusert som følge av dette. Kirkeveien er automatisk fredet, og innehar dermed stor verdi, mens byveien er av etterreformatorisk tid, og innehar ikke det samme formelle vernet. Uavhengig av formell status, så vurderes byveien til å ha både kunnskapsverdi og opplevelsesverdi.

I delområdet ligger også Riggusteinen og enkelte varder. Disse er automatisk fredet, og er dermed gitt stor verdi. I skrevne dokument er Riggusteinen nevnt så tidlig som i 1586, da det var rettsak om grensedelingen mot Moland.

Ved Kirkeveien knytter verdien seg til historiske veifar, merkestein, tidligere husmannsplasser, nyere tids bebyggelse og teknisk-industrielle kulturminner i og langs vassdrag. K19 Kirkeveien er samlet vurdert til å ha *middels verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Kirkeveien vil ny E18 legges i tilnærmet rett linje gjennom delområdet, gjennom Langemyrdalen, i nordgående til sørgående retning. Ny E18 blir lagt i dalføret mellom Espehaugen og Skomakerheiane.

Figur 6-71 Illustrasjon som viser ny E18 forbi Espehaugen. Kilde: COWI AS, 2021

Figur 6-72 Illustrasjon som viser ny E18 ved Espehaugen. Moland og eksisterende E18 sees til høyre. Kilde: COWI AS, 2021

Registrerte automatisk fredete kulturminner vil bli noe forringet av tiltaket. Tiltaket medfører at deler av den automatisk fredete Kirkeveien (ID: 266682-0) blir ødelagt. Tiltaket vil bryte en helhetlig bevart strekning, redusere lesbarheten av kulturminnet og medføre økt støy/støvbelastning. Veilinjene er foreslått lagt i kulvert i krysningsspunktet mellom Kirkeveien og ny E18 slik at veien fortsatt skal få en sammenevende forbindelse. Dette vurderes som positivt. Veitiltaket legges med nærføring til Kirkeveien ved Nærestadkjerr. Nyere tids kulturminner vil bli noe forringet av tiltaket. Ny veilinje krysser en eldre eiendomsgrense. Grensen består av flere steiner (ID: 264481-3 og 4). Ingen av disse blir direkte berørt, men selve grensen blir brutt opp som følge av tiltaket.

Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig der ny veilinje krysser Kirkeveien. Tiltaket vil bli et synlig element i området, og vil gi en negativ barrierevirkning. Tiltaket vil redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet og svekke lesbarheten av det. Kulturminnene som blir direkte berørt mister deler av sin opprinnelige kontekst, og dette vurderes som negativt.

Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K19 til å være *noe forringet*.

6.19 K20 Moland

Dagens situasjon for delområdet

Delområde K20 Moland ligger vest for eksisterende E18, i et tidligere jordbrukslandskap. Området er i dag preget av Moland næringsområde, og det tidligere historiske jordbrukslandskapet er delvis fragmentert av dette og den eksisterende E18. Veien krysser området i nordgående-sørgående retning.

I nord finnes det rester etter den statlig listeførte Postveien som var i bruk frem til ca. 1800.

Rett sørvest for Postveien finner man de eldre gårdstunene tilhørende Moland gård og Vestigard. Bebyggelsen på Moland gård kan dateres tilbake til 1600-tallet. Hovedhuset er fra 1709. Eldhuset antas å være fra 1600-tallet, og kan være det eldste i sitt slag i Risør kommune. Et mindre uthus på gården er merket med årstallet "1776", og både stabburet og smia er antakelig over 200 år gamle. Hovedhuset på Moland gir assosiasjoner til "Nedeneshus", en lokal byggeskikk. Hustypen kan minne om de trønderske lånene. Karakteristisk for hustypen Nedenes er at de er oppført i to etasjer, som et midtpipehus, og med lang innbygd svalgang. Blant lokale blir de gjerne omtalt som "langsvålhus". Fasadene domineres av to vertikale rader med vinduer (en for hver etasje) på langsiden. Den samme symmetrien gjentar seg på gavlveggene. Mange av husene har to inngangsdører (Christensen 1983: 15).

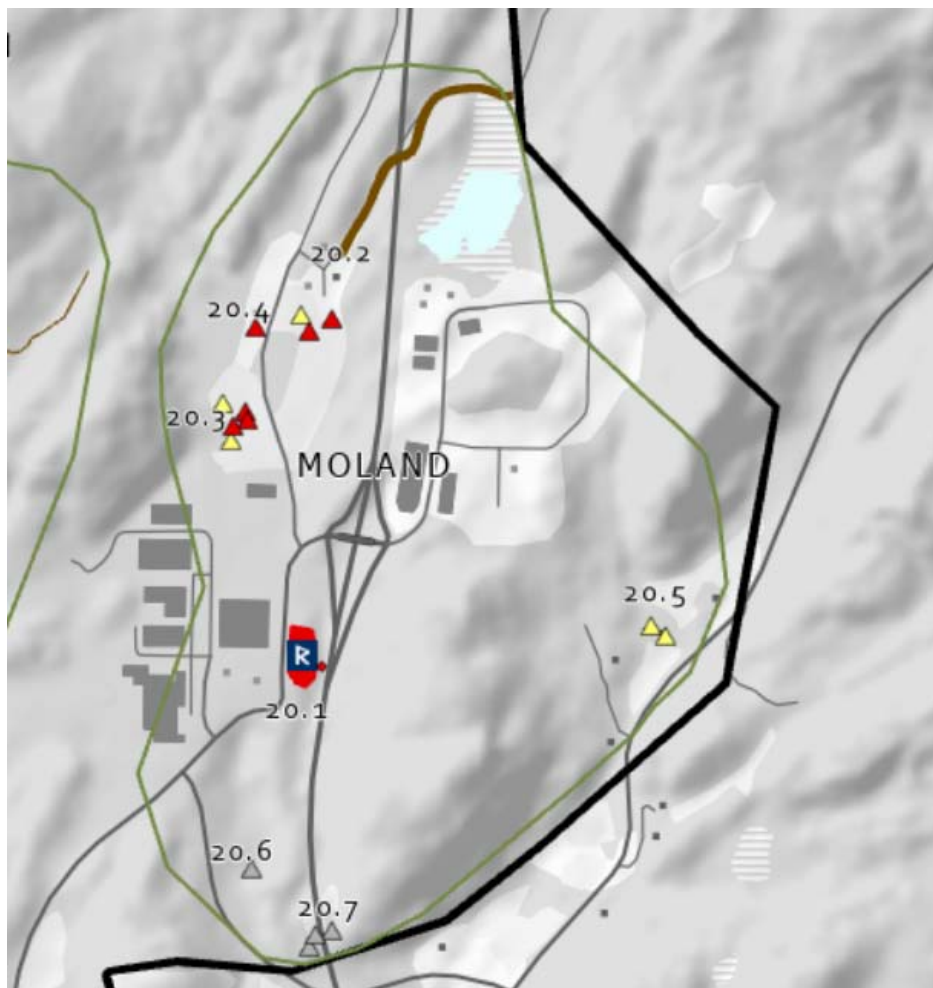

Figur 6-73 Hovedhuset på Moland Gård. Fotografi fra bladet irisør.no, 2018.

Figur 6-74 Hovedhuset på Moland gård. Kilde: Agderposten, hentet 01.10.2020.

Midt i delområdet, mellom Molandsveien og påkjøringsrampen til eksisterende E18, ligger et stort gravfelt bestående av 12 gravhauger datert til jernalder. Disse antas å ha vært en del av eiendommen til Moland gård.

Figur 6-75 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-19 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminnelD: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
20.1. Moland gravfelt	Kulturminner i utmark	113150	Gravfeltet ligger som en "øy" i et lite skogholt mellom to veier. Et grustak ligger like i nordenden av gravfeltet. Feltet består av 12 gravhauger. I 1980 ble gravfeltet befart av Anne Karine Sandmo (Universitetets Oldsaksamling): "På østsiden av grusveien til Moland, rett øst for selve Akland veistasjon, ligger et felt med ni gravhauger". Alle har et gjengrodd plyndringshull i sentrum, men den største haugen er også forstyrret nylig.	Jernalder	Automatisk fredet
20.2. Postveien, Søndeled	Infrastruktur (veifar)	176613-1	Dette er objekt nr. 193 i <i>Statens vegvesens landsverneplan</i> .	1800-tallet, første kvartal	Statlig listeført

			Veien er 7 km lang, og går mellom Hamne og Bråten i et småkupert landskap. Veien er i stor grad lagt i en rett linje, og følger således det franske byggeprinsipp der traseen ikke viker for bratte kneiker eller lignende. Over myrområder er det lagt ut trestokker. Enkelte steder er små fjellknauser sprengt vekk. Veien brukes i dag som turvei.		
20.3. "Vestigard" Molandsveien 70	Gårdsmiljø	0901-0303-059, 060, 061, 062 og 063	Gårdsbruk med innhus, stabbur, låve, potethus, ildhus, låve og som er SEFRAK-registrert. Synlig beliggenhet i landskapsrommet, sør for Moland gård. Tilhørende inn- og utmark er holdt åpen og er i bruk.	1700- og 1800-tallet	SEFRAK
20.4. "Moland", Molandsveien 85	Gårdsmiljø	0901-0303-054, 055, 056, 056 og 57	Gårdsbruk med vedskjul, innhus, ildhus og smie som er SEFRAK-registrert. Synlig beliggenhet i landskapsrommet, nord for Vestigard gård. Tilhørende inn- og utmark er holdt åpen og er i bruk.	1700- og 1800-tallet	SEFRAK
20.5. "Spiremyr", Søndeledveien 150	Gårdsmiljø	0901-0303-082 og 83	Gårdsbruk med innhus og uthus som er SEFRAK-registrert.	1800-tallet, fjerde kvartal	SEFRAK
20.6. "Sagdalen"	Gårdsmiljø	0901-0303-045	Ruin etter uthus.	Etterreformatorisk tid	SEFRAK
20.7. "Ospelunden"	Gårdsmiljø	0901-0303-089, 090 og 91	Ruin etter våningshus og to boder.	1900-tallet, første kvartal	SEFRAK

Vurdering av verdi

I delområdet finnes noe spredt bebyggelse, men hovedandelen av bebyggelsen er tilknyttet nyere næringsområder som ligger på hver side av eksisterende E18. Det ligger to gårdsbruk/plasser som er SEFRAK-registrert i området, herunder Moland. Bebyggelsen er i hovedsak oppført på 1700- og 1800-tallet, og fremstår som godt bevart. Kulturmiljøet er vurdert til å ha stor bruks-, opplevelsels- og kunnskapsverdi.

Gjennom delområdet krysser to generasjoner hovedvei, Postveien og eksisterende E18. Veiene viser utviklingen av infrastruktur fra ca. år 1600 og frem til nåtid. Delområdet ligger i en kontekst som fremstår fragmentert og delvis ødelagt som følge av nyere næringsutbygging og infrastrukturtiltak. Postveien har med sin korte brukstid som kjørevei fått ligge urørt for senere utvidelser og endringer, og er i stor grad bevart slik den opprinnelig ble bygd. Veien er statlig listeført. Veien er vurdert til å ha stor bruks-, opplevelsels- og kunnskapsverdi.

I delområdet ligger 12 gravrøyser. Disse er automatisk fredet og dermed gitt stor verdi.

Ved Moland knytter verdien seg til eldre gårdsbruk/plasser, SEFRAK-registrert bebyggelse, historisk veifar og arkeologiske minner. K20 Moland er samlet vurdert til å ha *middels verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Moland vil ny E18 legges vest for, og utenfor delområdet. Eksisterende E18 i nord videreføres, men med redusert trafikk. Dette gir en forbedret situasjon for de automatisk fredete og nyere tids kulturminnene. Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K20 til å være *forbedret*.

6.20 K21 Langhøl og Savannet

Dagens situasjon for delområdet

Delområde K21 Langhøl og Savannet ligger i og ved vassdragene med samme navn, vest for eksisterende E18.

Det ligger flere eldre plasser innenfor delområdet, herunder Sagen og Rundholt.

Figur 6-76 Våningshuset ved Sagen til venstre og bygget på gbnr. 32/20 til høyre. Kilde: Google Maps, 2019.

Husmannsplassen Pollen ligger i et eldre bosetningsområde innenfor delområdet, datert til 1600-tallet. I dag finnes det ingen stående byggverk igjen etter husmannsplassen Pollen, men det er synlige strukturer i landskapet (tufter, rydningsrøyser mm).

Figur 6-77 T.v. Rester etter husmannsplassen Pollen. T.h.: Bru ved Pollen (Langhøl/Savannet). Kilde: COWI AS, 2020.

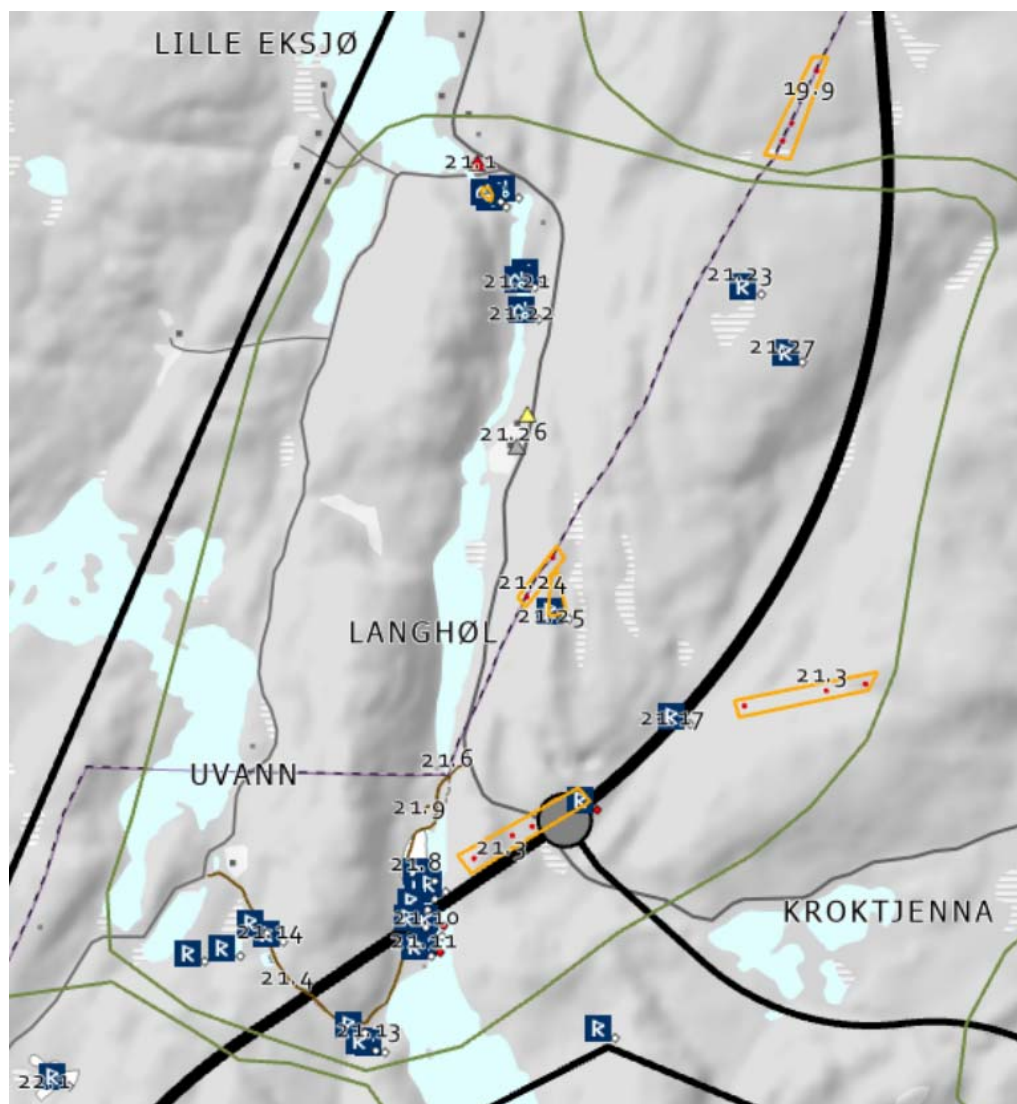
Gjennom området går det også et eldre veifar, langs Knutebekken. Veifaret leder fra den gamle Vegårshveien over Pollen, langs Knutebekken, og opp til gården Knuten hvor den treffer på Vierliveien.

Figur 6-78 Kart over Nedenæs og Robygdelagetets Amt (sør) - (revidert fra 1901). Delområde 21 ligger innenfor det oransje polygonet. Kilde: Statens kartverk.

Det finnes rester etter flere kullmiler, som i likhet med andre områder i plan- og influensområdet er fra 1700- og 1800-tallet. Det var i denne perioden trekull ble brukt til jernutvinning.

Steinalderboplassene ligger i forlengelse av husmannsplassen Pollen, på vestsiden av vassdraget.

Figur 6-79 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-20 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminneID: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
21.1. Sagen	Gårdsmiljø	0912-0006-075	Eldre våningshus i krysset mellom Vierliveien og Aklandsveien.	1700-tallet, første kvartal	SEFRAK
21.2. Saga	Teknisk-industrielt kulturminne	124711-1 og 2	Demning (fløteløp) og ålekar. Dam for tømmerfløting og vannsag.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
21.3. Grenselokaliteter	Kulturminner i utmark	264479-0, 1, 2 og 4, 5, 6, 7, 8 og 9	Grensesteinslokalitet på eiendomsgrænse mellom to gårder.	Førreformatorisk tid	Automatisk fredet

21.4. Veifar	Infrastruktur (veifar)	267165-1	Veifar og brukar som viser til hvor veifaret tidligere kan ha gått. Veifar som går delvis oppå et eldre veifar i nord. Veifaret leder fra den gamle Vegårsheiveien over Pollen, langs Knutebekken og opp til gården Knuten hvor den treffer på Vierliveien. Veien har blitt oppbygd av stablet stein de fleste steder.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
21.6. Fløtingsanlegg	Teknisk-industrielt kulturminne	263234-1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 og 13	Lokalitet bestående av 13 ulike elementer knyttet til fløtning langs Savannet.		
21.7 Husmannsplass, "Pollen"	Kulturminner i utmark	146419-1	Husmannsplassen "Pollen" som fra skriftlige kilder dateres tilbake til 1600-tallet. Det er registrert 3 tufter, 7 rydningsrøyser, 1 dyrkningsterrasse og 2 store og flere små rydda flater brukt til dyrkning.	1600-tallet	Ikke fredet
21.8 Kullmile	Kulturminner i utmark	250357-0	Sirkulær kullmile. Kullmilen er tydelig markert i terrenget og har en tydelig voll rundt det hele.	Etterreformatorisk	Ikke fredet
21.9. Merkestein	Kulturminner i utmark	266186-1 og 2	Lokalitet bestående av to grensesteiner på eiendomsgrensen mellom eiendommene 33/5,14 og 33/9.		
21.10. Boplass	Kulturminner i utmark	262662-0	Boplass som ligger på en større nordvendt flate langs Savannet. Ligger over marin grense og er derfor ikke strandbunden.	Steinalder	Automatisk fredet
21.11. Boplass	Kulturminner i utmark	250369-0	Lokaliteten ligger på en N-S orientert flate langs Savannet med en svak helning mot S. Flaten har blitt dyrket i forbindelse med husmannsplassen "Pollen".	Steinalder	Automatisk fredet
21.12. Kullmile	Kulturminner i utmark	250363-0	Forstyrret kullmile som ligger på en liten forhøyning på en større flate langs Savannet. Kullmilen er ikke tydelig markert i terrenget og har en noe uklar utstrekning.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
21.13. Fløtingsanlegg	Teknisk-industrielt kulturminne	263235-1-9	Lokalitet bestående av 9 elementer knyttet til fløtning langs Knutebekk.	1800-/1900-tallet	Ikke fredet
21.14. Gårdstuft	Kulturminner i utmark	262661-0	Tuft av uvisst funksjon. Tufta ligger i skillet mellom myr og dyrka mark. I området er det flere rydda dyrkningsflater, rydningsrøyser og oppbygninger av stein. Hører trolig til gården "Knuten".	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
21.15. Mølleruin/kvernstein	Kulturminner i utmark	262644-0	Rester av et kvernhus i form av fire steinpilarer. To av steinpilarene står ute i vannet i Knutebekken. Det ligger en kvernstein mot berget i S.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
21.16. Fiske- og fangstsystem	Kulturminner i utmark	262643-0	Kan se rester av treverk. En tømmerstokk ligger på tvers av elven og skaper et lite fall i vannet. Rester av treplanker som ser ut til å ha stått oppreist som et gjerde over elven der hvor tømmerstokken ligger. Dypere basseng nedenfor tømmerstokken.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet

21.17 Tuft	Kulturminner i utmark	262663-0	Tuft orientert NV-SØ på ca. 2x3x0,5m. Tuften ligger på en N-S gående rygg vest for traktorvei og en delvis sammenrast brakke. Moderne søppel i og utenfor tuften.	1800-/1900-tallet	Ikke fredet
21.18 Vannsag	Teknisk-industrielt kulturminne	124710-1	Vannsag i produksjon fra ca. 1900 til ca. 1920. Damanlegg for saga med 2 luker. Den ene luka for vann til vannhjulet, nå i betong, den andre luka i stein for tømmer fram til sagbenken. Hvor vannhjulet sto, vises ved at der er sprengt ut ei hole i fjellet på sida av grunnmuren. Steinmuren er i bra stand. Sirkelsag, årgangssag.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
21.19 Sag	Teknisk-industrielt kulturminne	0912-0006-076	Ruin etter sag	1500-tallet	SEFRAK
21.20 Rundholtsaga	Teknisk-industrielt kulturminne	124653-1	Den gamle saga som har stått her, har en dokumentasjon på at var i bruk ca. 1850. Den er trolig adskillig eldre enn det. I 1930-40 ble det bygget en enkel kassebordsag drevet med vannkraft. Jernkallen står her enda.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
21.21 Rundholt-dammen	Teknisk-industrielt kulturminne	124651-1 og 2	Fløtingsanlegg og fangstinnretning for fisk.	1900-tallet	Ikke fredet
21.22 Rundholtratet	Teknisk-industrielt kulturminne	124648-1	Fløtingsskjermer på vestsiden, på til sammen 40 m. Treskjermer som er festet til steinfillinger og lignende, gjerne med jernbolter. Treskermene har begynnende forfall.	1900-tallet	Ikke fredet
21.23 Varde	Kulturminner i utmark	264466-0	Varde. Oppbygd røys av stein i varierende størrelse.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
21.24 Grenselokalitet	Kulturminner i utmark	266183-16 og 15	Grensesteinslokalitet langs kommunegrensen til Vegårshei mot Risør i nord og Tvedestrand i sør.	Førreformatorisk	Automatisk fredet
21.25 Grenselokalitet	Kulturminner i utmark	266028-1 og 2	Ødelagt grensestein med markørstein og to vitnesteiner. Markørsteinen er flyttet på. Ligger ikke på dagens eiendomsgrense.	Etterreformatorisk	Ikke fredet
21.26 Rundholt, Aklandsveien 1175 og 1177	Gårdsmiljø	0912-0006-048 og 049	Eldre plass langs Langhøl-vassdraget, med våningshus (ombygd) og en smie.	1800-tallet, fjerde kvartal	Ikke fredet
21.27 Grenserøys	Kulturminner i utmark	266072-0	Tolket som en grensestein og en mulig endestav. De ligger ikke på dagens eiendomsgrenser. Grensesteinen består av en markørstein og to vitnesteiner. Litt nordøst for grensesteinen møter man på kanten av den mulige endestaven. Endestaven består av en avlang stein med en stein i hver kortende. Grensesteinen og den mulige endestaven danner til sammen formen «L».	Etterreformatorisk	Ikke fredet

Vurdering av verdi

I delområdet ligger det flere SEFRAK-registrerte bygg. Disse ligger ved plassene Fossen og Sagen, og er av ulik tilstand og opprinnelighet. Våningshuset ved Sagen bør trekkes frem

som spesielt godt vedlikeholdt og autentisk. Smia ved Rundholt fremstår også opprinnelig i sin utforming, men mindre vedlikeholdt. De øvrige byggene på denne plassen fremstår kraftig ombygd. Bygningene er av lokal betydning og er vurdert til å ha noe bruks- og kunnskapsverdi, men liten opplevelsesverdi.

Den tidligere husmannsplassen ved Pollen, som ifølge skriftlige kilder kan dateres til 1600-tallet, representerer en kulturminnekategori som tidligere var et vanlig innslag i kulturlandskapet, men som på grunn av fraflytting og generelt lite vedlikehold er blitt betydelig redusert i sitt antall i dag. Det er derfor knyttet kunnskapsverdi, og underverdiene representativ – sjeldenhet til dette kulturmiljøet.

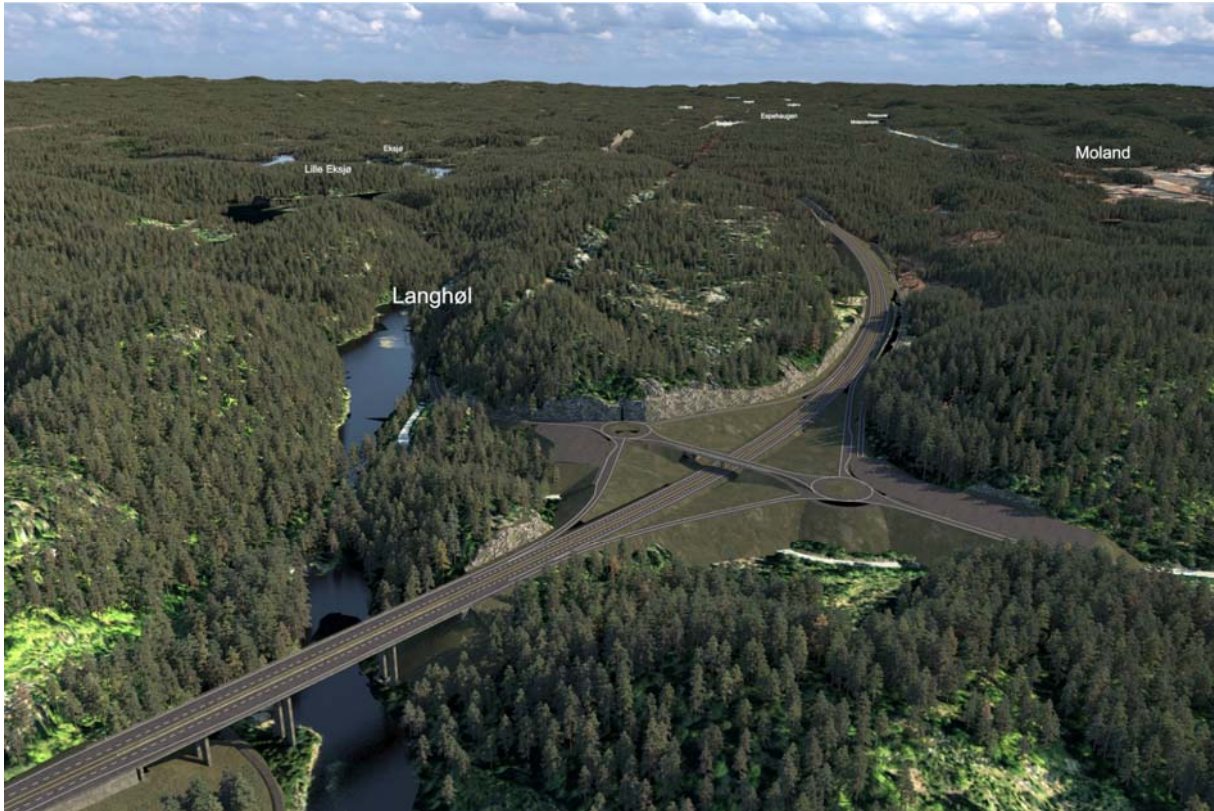
Sørvest i delområdet ligger det et historisk veifar, den gamle Vegårsheiveien. Denne følger Knutebekken, og vurderes til å ha noe bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi.

Sentralt sør i delområdet ligger to steinalderplasser. Disse er automatisk fredete, og dermed gitt stor verdi.

Ved Langhøl og Savannet knytter verdien seg til eldre gårdsbruk/plasser, historisk veifar og arkeologiske minner. Kulturminnene i delområdet har sammenheng med fløtings- og fiskeaktivitet ved Savannet. Tidsspennet er stort. Til tross for at området i dag fremstår gjengrodd, er området lite fragmentert av nyere tids infrastruktur og utbygging. K21 Langhøl og Savannet er samlet vurdert til å ha *stor verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Langhøl og Savannet vil ny E18 legges sørøst i delområdet, gjennom dalsøkket mellom Rundholt og Fjerbuheia. Ved Rundholt anlegges et ruterkryst. Ny veilinje krysser vassdraget Savannet rett sør for Pollen, og her er det planlagt kryssing ved bru i rett linje. Eksisterende E18 i øst vil videreføres, men med redusert trafikk.

Figur 6-80 Illustrasjon som viser ny bru og kryssløsning ved Savannet. Kilde: COWI AS, 2021

Figur 6-81 Illustrasjon som viser ny E18 i bru over Langhøl. Kilde: COWI AS, 2021

Registrerte automatisk fredete kulturminner vil bli sterkt forringet av tiltaket. Ved krysset ned til Akland vil flere grensesteiner (ID: 264479-0, 1, 2 og 4, 5 og 6), samt en tuft (ID: 262663-0), bli helt eller delvis ødelagt som følge av tiltaket. Brukrysningen ved Savannet medfører at kulturminnene som ligger i nærheten vil bli helt eller delvis ødelagt. Dette gjelder spesielt de to steinalderboplassene (ID: 262662-0 og 250369-0) og kullmilen (ID: 250363-0).

Nyere tids kulturminner vil bli forringet av tiltaket. Husmannsplassen ved Pollen (ID: 146419-1) vil bli redusert i sin opplevelsesverdi ved at ny motorvei legges i bru nært inntil. Ny vei er foreslått lagt på fylling over Knutebekken, med en liten kulvert i sørenden av fyllingen. Kulvert sikrer at det historiske veifaret forblir åpent for ferdsel, men opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet som en gang var tilknyttet bekken vil langt på vei bli forringet. Området vil også bli utsatt for støy og støv, og dette forringer.

Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig gjelder dette nordøst for ny bru, selve brukrysningen og fyllingen ved Knutebekken. Tiltaket vil bli et svært synlig element i området. Dette vil bidra til å redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet i vassdraget, og svekke lesbarheten av det. Kulturminnene som blir direkte berørt mister deler av sin opprinnelige kontekst, og dette vurderes som negativt.

Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K21 til å være *sterkt forringet*.

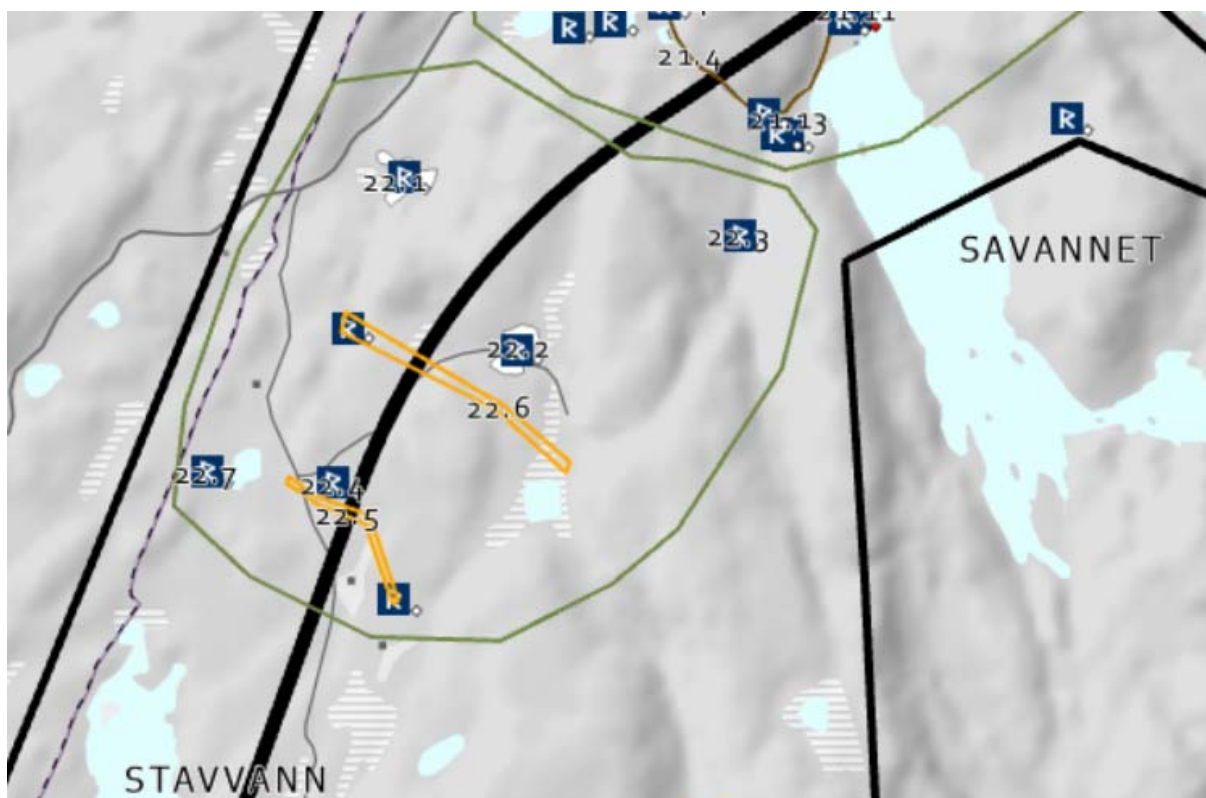
6.21 K22 Brumyr

Dagens situasjon for delområdet

Delområde K22 Brumyr ligger ved Brumyrheia, sørvest for Savannet. Området ligger avsides, og består hovedsakelig av skog, samt flere myrer og tjern - slik som Hesttjern, Tøresmyr og Tøresmyrtjern. Eksisterende E18 ligger øst for delområdet.

Innenfor delområdet er det få kjente stående byggverk, men det finnes rester etter en eldre husmannsplass ved Brumyr, datert til slutten av 1700-tallet.

Det finnes fysiske spor som vitner om at det har vært fremstilt kull i tilknytning til tjernene.

Figur 6-82 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-21 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminneID: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
22.1 Brumyr	Kulturminner i utmark	250366-0	Husmannsplass fra 1790-tallet Består av et større ryddet område med 4 tufter, rydningsrøyser, dreneringsgrøfter og et mulig brukar over en større dreneringsgrøft omtrent midt på flaten. Den ene tuften er tolket som boligtuft. De tre andre er antageligvis tufter etter ulike uthus. Uthus 1 ligger i nord, uthus 2 ligger i nordvest og uthus 3 ligger i sør.	1700-tallet	Ikke fredet
22.2 Tøresmyr	Kulturminner i utmark	250367-0	Det ligger en moderne hytte oppå det som trolig er restene etter eldre tuft. Det er flere terrasser og rydninger på plassen. Det er rester etter murer enkelte plasser, men ingen tydelige tufter. Pga. navnet Tøresmyr blir den knyttet til Tøresmyrhytta.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
22.3 Kullfremstillingsanlegg	Kulturminner i utmark	262646-0	Kullholdig jordsmonn i helning sør for en merket tursti. Store klumper kull i en rotvelt viste til kullmila som er plassert på et naturlig flatt platå like sør for tursti.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
22.4 Tuft, bosetning- og aktivitetsområde	Kulturminner i utmark	262653-0	Tuften har to tydelige steinpilarer. Tolket som mulig slåttetuft eller tuft i forbindelse med skogsdrift.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet

22.5 Grensesteiner	Kulturminner i utmark	266231-1, 2 og 3	Grensesteiner rundt gbnr. 33/1, 33/11 og 33/23-24 i Risør kommune.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
22.6 Grensesteiner	Kulturminner i utmark	266046-1, 2,3 og 4	Grensesteinslokaltet på eiendomsgrensen mellom 33/1 og 33/7-9,15. Består av 4 enkeltminner.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
22.7 Hesttjern, kullfremstillingsanlegg	Kulturminner i utmark	262652-0	Kullmile som måler 10x8m. Den ligger like ved en myr og er omkranset av dreneringsgrøfter. Kullag med trekull 40-50 cm dypt. Ligger ca. 1m høyere enn myra, Er mulig oppbygd i SV.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet

Vurdering av verdi

I delområdet finnes det noe spredt bebyggelse, og spor etter tidligere plasser. Det finnes ingen registrerte stående SERFRAC-registrerte bygninger, men det finnes rester av tre husmannsplasser, alle datert til etterreformatorisk tid. Til delområdet knytter det seg derfor kunnskapsverdi, og underverdiene representativ – sjeldenhet. Tilstanden til husmannsplassene innenfor delområdet er uvis, men alderen tilsier at de er av kulturhistorisk verdi. I tillegg til disse plassene, finnes det et kullfremstillingsanlegg og flere grensesteinlokalteter fra etterreformatorisk tid. Disse vurderes som alminnelig forekommende.

Det ligger også rester etter et annet kullfremstillingsanlegg nordøst i området, samt en kullmile. Disse er fra etterreformatorisk tid, og vurderes til å ha noe bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi.

Det finnes ingen kjente historiske veifar i delområdet, eller kjente automatisk fredete kulturminner.

Ved Brumyr knytter verdien seg til eldre plasser, SEFRAC-registrert bebyggelse, merkesteiner og kullfremstillingsanlegg. K22 Brumyr er samlet vurdert til å ha *noe verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Brumyr vil ny E18 legges nordvest for Barlinddalen, i skogkledd og myrlendt terreng over Brumyrheia. Veien krysser Tøresmyr, hvor den legges på fylling.

Figur 6-83 Illustrasjon som viser ny E18 mellom Knutebekken og Stavann. Kilde: COWI AS, 2021

To nyere tids kulturminner vil bli noe forringet av tiltaket. Veilinjen krysser grensesteiner på grensen til eiendom gbnr. 33/1, 33/11 og 33/23-24 (ID: 266231-1, 2 og 3) i Risør kommune og eiendomsgrensen mellom 33/1 og 33/7-9,15 (ID: 266046-1, 2, 3 og 4), og medfører at disse grensene brytes. Dette medfører at enkelte av steinene helt eller delvis må fjernes.

I tillegg vil tuften til den tidligere husmannsplassen vest for veilinjen (mot Hesttjenn) (ID: 262653-0) trolig bli helt eller delvis ødelagt som følge av foreslått veifylling.

Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket. Ny veilinje er lagt på terreng, uten fjellskjæringer eller høye fyllinger. Dette vurderes som positivt. Likevel vil tiltaket bidra til å redusere noe av opplevelsen og sammenhengen av det kulturhistoriske landskapet.

Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K22 til å være *noe forringet*.

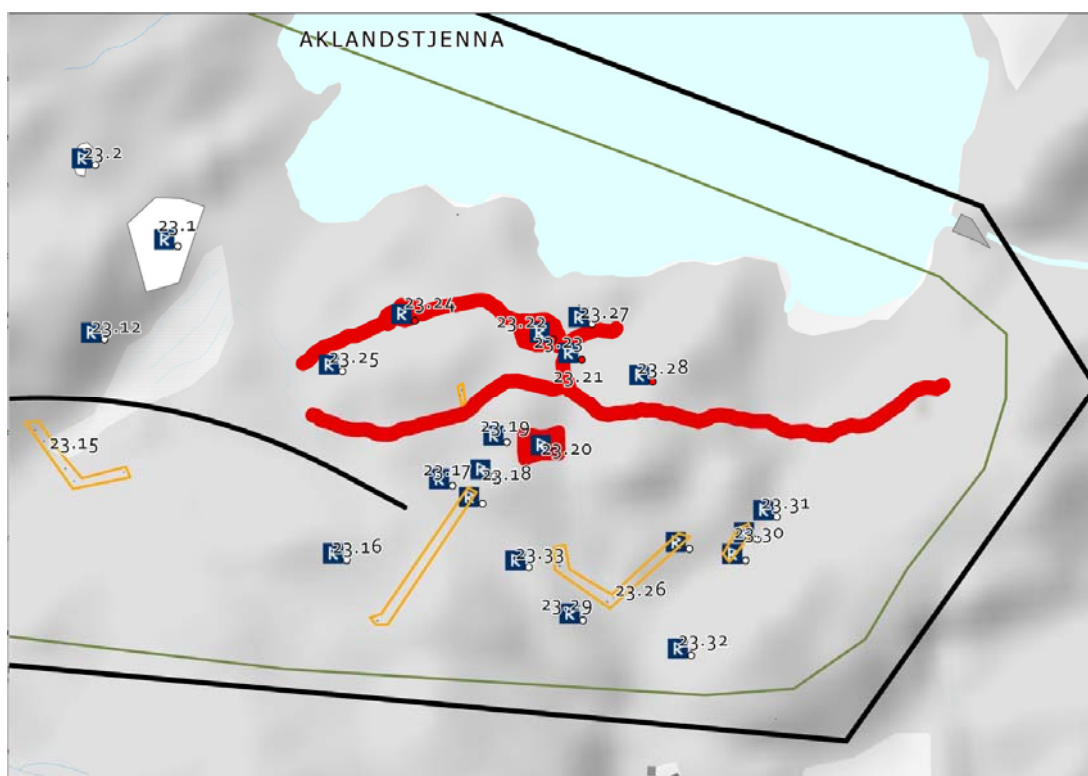
6.22 K23 Aklandstjenna

Dagens situasjon for delområdet

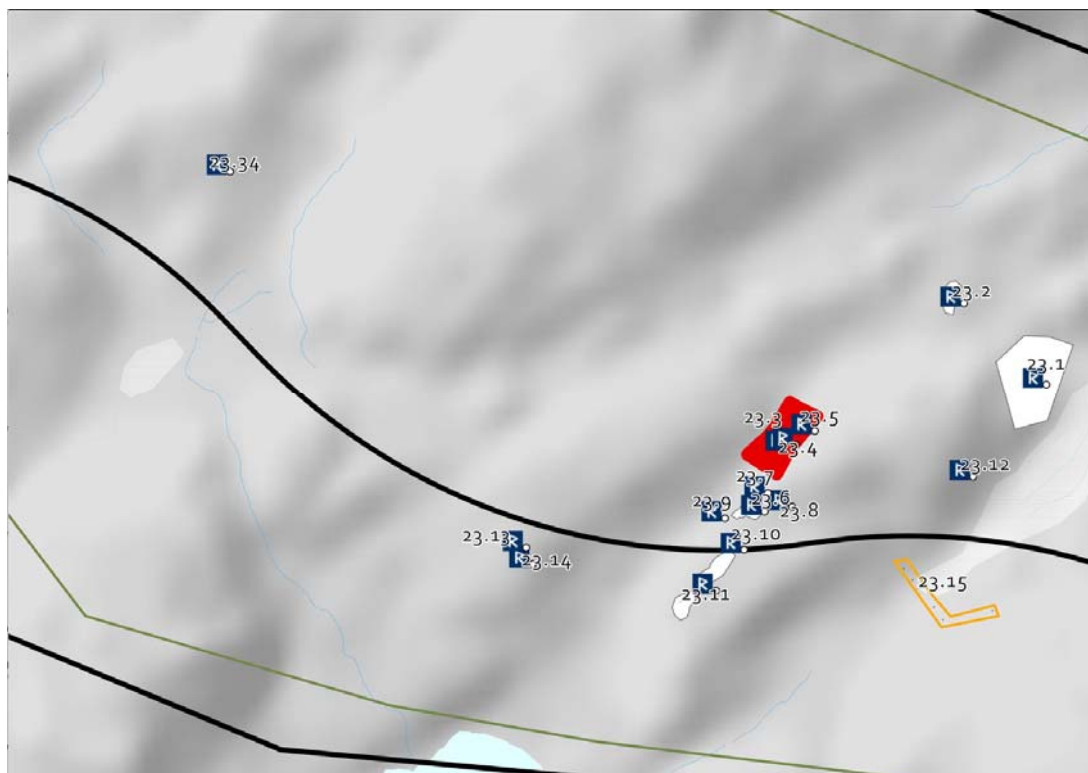
Delområde K23 Aklandstjenna ligger sørvest for Aklandstjenna, og nordøst for Lille Lauvåsen, mellom Lindlandsveien (Fv.3) og eksisterende E18. Sørlandsporten går i tunnel øst for delområdet. Delområdet er kupert og består av skogsterreng.

I området finnes det flere kvartsbrudd og andre brudd. Områdene i og ved Arendal – Tvedestrand er kjent for å ha bergarter som er rike på jernholdige malmer, som ga grunnlag for jernverksdrift fra 1600-tallet. Det er gjort funn innenfor delområdet som representerer denne perioden.

Innenfor delområdet er det gjort funn av flere steinalderboplasser og merkesteiner. Tre eldre hulveier er registrert i nordøst, mot Aklandstjenna.

Figur 6-84 Registreringskart av delområdet, østre del. Kilde; COWI AS, 2021.

Figur 6-85 Registreringskart av delområdet, vestre del. Kilde: COWI AS, 2021

Tabell 6-22 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminnelD: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernesta tus
23.1 Skjerp	Teknisk-industrielt kulturminne	250351-0	Større område med flere skjerp. Ved siden av flere av skjerpene er det små røyser av jernmalm som er tatt ut.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
23.2 Skjerp	Teknisk-industrielt kulturminne	250352-0	Flere uttak av jernmalm. Det er samlet jernmalm i en liten røys like ved det ene bruddet.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
23.3 Boplass	Kulturminner i utmark	250359-0	Lokaliteten ligger på toppen av et dalsøkk som går fra Aklandstjenna til Lindlandsvatnet. Ut ifra strandlinjen er lokaliteten datert til tidlig mesolittisk. Det ligger en fangstgrop midt i lokaliteten der massene trolig har blitt spredd utover.	Eldre steinalder	Automatisk fredet
23.4 Fangstgrop	Kulturminner i utmark	250358-0	Tydelig grop i terrenget med liten voll som er tolket som fangstgrop. Fangstgropa ligger midt i steinalderlokaliteten ID 250359.	Jernalder/middelalder (venter på svar på prøve)	Automatisk fredet
23.5 Gårdstuft	Kulturminner i utmark	263206-0	Tuft. Usikker funksjon. Fra tuften i vest går et steingjerde mot sørvest.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
23.6. Kvartsbrudd	Teknisk-industrielt kulturminne	262668-0	Kvartsbrudd på bergflate i flatt terreng. Synlige kvartsårer enkelte steder i berget, og spredte kvartsblokker liggende utover.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
23.7. Funnsted	Kulturminner i utmark	266221-0	Funn av et brent flintavslag. Funnstedet ligger ca. 17 m sørvest for steinalderlokalitet ID 250359. Negative prøvestikk rundt har gjort	Eldre steinalder	Automatisk fredet

			at det blir tolket som et løsfunn, men det er trolig det har hatt sammenheng med steinalderlokaliteten		
23.8. Kvartsbrudd	Teknisk-industrielt kulturminne	262638-0	Kvartsbrudd under overhengende berg. Enkelte steder tydelige spor etter meisel.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
23.9. Funnsted - løsfunn	Kulturminner i utmark	266213-0	Flintavslag funnet ved prøvestikk. Negative prøvestikk rundt og lokaliseringen gjør at det er tolket som et løsfunn.	Eldre steinalder	Ikke fredet
23.10. Rydningsrøys	Kulturminner i utmark	262637-0	Rydningsrøys. Noe overgrodd, men lett synlig	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
23.11. Kvartsbrudd	Teknisk-industrielt kulturminne	262640-0	Flere uttak av kvarts. Bruddene er ikke sammenhengende.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
23.12. Steinbrudd	Teknisk-industrielt kulturminne	250350-0	Skjerp med oppsamlingsrøys av fintilhogd stein. Mulig blitt brukt som benk.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
23.13. Kvartsbrudd	Teknisk-industrielt kulturminne	263231-0	Kvartsbrudd. Åren går dypt inn i berget.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
23.14. Kvartsbrudd	Teknisk-industrielt kulturminne	263230-0	Kvartsbrudd. I nord ligger en samling med kvarts.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
23.15. Merkesteiner	Kulturminner i utmark	266055-3, 6-7 og 9-10	Grensesteinslokalitet som består av enkeltminner. Alle grensesteinene ligger på eiendomsgrenser mellom ulike Bnr innenfor Gnr 56.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
23.16. Skjerp	Kulturminner i utmark	266113-0	Skjerp beliggende på liten kolle. Skjerp består av to innhogg ned i fjellet. Begge er firkantede i formen.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
23.17. Kullmile	Kulturminner i utmark	250348-0	Sirkulær kullmile. Ligger på et oppbygd platå i en skråning. Tydelig voll i S og V. Flat på toppen. Dypt lag med kull. Ligger langs sti.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
23.18. Steinbrudd	Teknisk-industrielt kulturminne	263225-0	Stort hull i bakken etter uttak av kvarts og kråkesølv.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
23.19. Steinbrudd	Teknisk-industrielt kulturminne	250355-0	Skjerp bestående av steinblokker av kvarts i ulik størrelse.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
23.20. Boplass	Kulturminner i utmark	262674-0	Ligger på en avlang sadelformet flate som er orientert Ø-V.	Steinalder	Automatisk fredet
23.21 Hulveisystem	Infrastruktur	267388-1, 2 og 3	Et veianlegg som dateres til jernalder/middelalder basert på tilknytningen til gravfeltet ID 264472. Veianlegget består av tre hulveier og kan i øst ha gått i retning av middelaldergården Rød.	Jernalder/middelalder	
23.22. Boplass	Kulturminner i utmark	262674-0	Ligger på en avlang flate som er orientert Ø-V. 2 positive av 15 prøvestikk. Totalt to flintavslag til sammen i begge prøvestikk.	Steinalder	Automatisk fredet
23.23. Gravfelt	Kulturminner i utmark	264472-1 og 2	Gravfelt med en gravhaug og et varp. Ligger på en større flate med en eldre ferdselsåre som går forbi.	Flere dateringer	Automatisk fredet
23.24. Boplass	Kulturminner i utmark	250356-0	Ligger på en nordvendt terrasse med en sadelformet forhøyning i V. Eldre ferdselsåre går tvers over lokaliteten.	Steinalder	Ikke fredet
23.25. Steinbrudd	Teknisk-industrielt kulturminne	250354-0	Jernmalm-skjerp. Funn av steiner fra skjerp. Steinene ligger på toppen av utstikkende berggrunn,	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet

			og selve bruddet har blitt til dels tildekket av undergrunn.		
23.34 Merkestein	Kulturminner i utmark	262639-0	Grensestein bestående av en markørstein og to vitnestein. Ligger på eiendomsgrense i skråning orientert NØ-SV.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
23.26. Merkesteiner	Kulturminner i utmark	266055-4-5 og 11-13	Grensesteinslokaltet som består av enkeltminner. Alle grensesteinene ligger på eiendomsgrenser mellom ulike Bnr innenfor Gnr 56. Deler samme grense om merkesteinene som i 23.15.		
23.27 Gjerde	Kulturminner i utmark	263207-0	Rektangulær innhegning. Bygd opp av store stein og naturlig berg i NV og S. Åpning i Ø. Området mellom innmålt innhegning og en stor steinblokk i øst kan også ha vært benyttet som en del av innhegningen.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
23.28. Bogastelle	Kulturminner i utmark	250349-0	Oppmuring tolket som et bogastelle.	Jernalder/middelalder	Automatisk fredet
23.29. Kvartsbrudd	Kulturminner i utmark	263224-0	Kvartsbrudd med mye løs stein liggende rundt. Veldig tilgrodd.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
23.30. Gjerder	Kulturminner i utmark	263205-0 263204-0	Innhegning for dyr. Steinblokk brukt som vegg i NØ.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
23.31 Steinbrudd	Kulturminner i utmark	263233-0	Spor etter kvartsuttak i heller. Flere spor etter meisler i berget og tydelige spor på at kvarts har blitt fjernet.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
23.32 Kvartsbrudd	Kulturminner i utmark	266185-0	Kvartsbrudd i fjellvegg. Rundt bruddet ligger mye kvarts, noen plasser samlet i hauger.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
23.33 Steinbrudd	Kulturminner i utmark	263226-0	Lite steinbrudd som har blitt benyttet for å hente ut feltspat.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet

Vurdering av verdi

Innenfor delområdet er det ingen SEFRAK-registrerte bygg. Det er registrert rester av en eldre plass i form av en tuft og en rydningsrøys. Disse er av alminnelig forekommende, og er vurdert til å ha noe bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi.

Av øvrige nyere tids kulturminner er det registrert flere steinbrudd og skjerp. Disse vitner om at det har vært utstrakt uttak av stein i området rundt Aklandstjenna, og dette knytter området til jernindustrien som foregikk i Arendal og Tvedestrand på 1800-tallet. Disse er vurdert til å ha middels bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi.

Øst i området er det registrert tre hulveier. Veiene viser utviklingen av infrastruktur fra ca. år 1600. Kulturminnene er automatisk fredet og dermed vurdert til stor bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi.

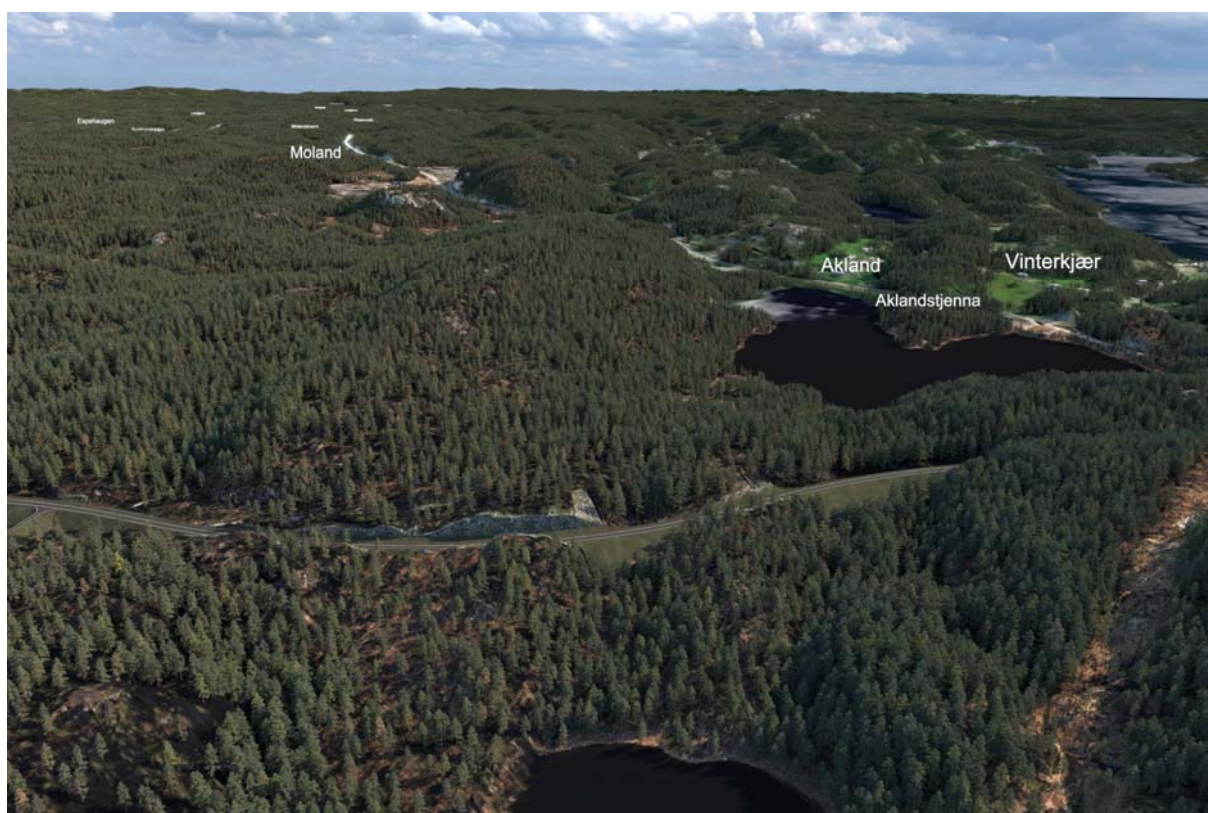
Bogasteller og fangstgroper indikerer at området har vært brukt i jaksammenheng. Disse er datert til jernalder/middelalder. Kulturminnene er automatisk fredet og dermed gitt stor verdi.

I delområdet finnes det flere bosetningsområder, samtlige datert til steinalder. Det er også et gravfelt som er datert til flere ulike tidsperioder, men alle er datert til førreformatoriske tid. Disse er automatisk fredet og dermed gitt stor verdi.

Ved Aklandstjenna knytter verdien seg til hulveier, teknisk-industrielle kulturminner i utmark og arkeologiske minner, samt den totale funnmengden. Delområdet ligger i en lokal kontekst som fremstår lite fragmentert, men noe gjengrodd. K23 Aklandstjenna er samlet vurdert til å ha *stor verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Aklandstjenna vil ny tilførselsvei til E18 legges gjennom delområdet, i retning vest til øst. Ny trasé føres nord for Sotingskleiv og Sagmyra, og sør for Aklandstjenna.

Figur 6-86 Illustrasjon som viser ny veilinje forbi Aklandstjenna. Kilde: COWI AS, 2021

Registrerte automatisk fredete kulturminner vil bli forringet av tiltaket. En hulvei (ID: 267388-3) som ligger like nord for Lille Lauvåsen blir ødelagt. De to andre (ID: 267388-1 og 2) blir berørt, men er forsøkt ivaretatt i plankart.

Nyere tids kulturminner vil bli forringet av tiltaket. En rydningsrøys (ID: 262637-0) og flere kvartsbrudd (ID: 263230-0, 262668-0 og 262640-0) vil bli helt eller delvis ødelagt.

Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig gjelder dette vest i delområdet hvor ny vei legges på høy fylling. Tiltaket vil bli et synlig element i området, og vil gi en negativ barrierevirkning. Tiltaket vil redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet,

og sammenhengen mellom land og vann, mot tjernet, vil gå tapt. Kulturminnene som blir direkte berørt mister deler av sin opprinnelige kontekst, og dette vurderes som negativt.

Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K23 til å være *forringet*.

6.23 K24 Lia og Langtveit

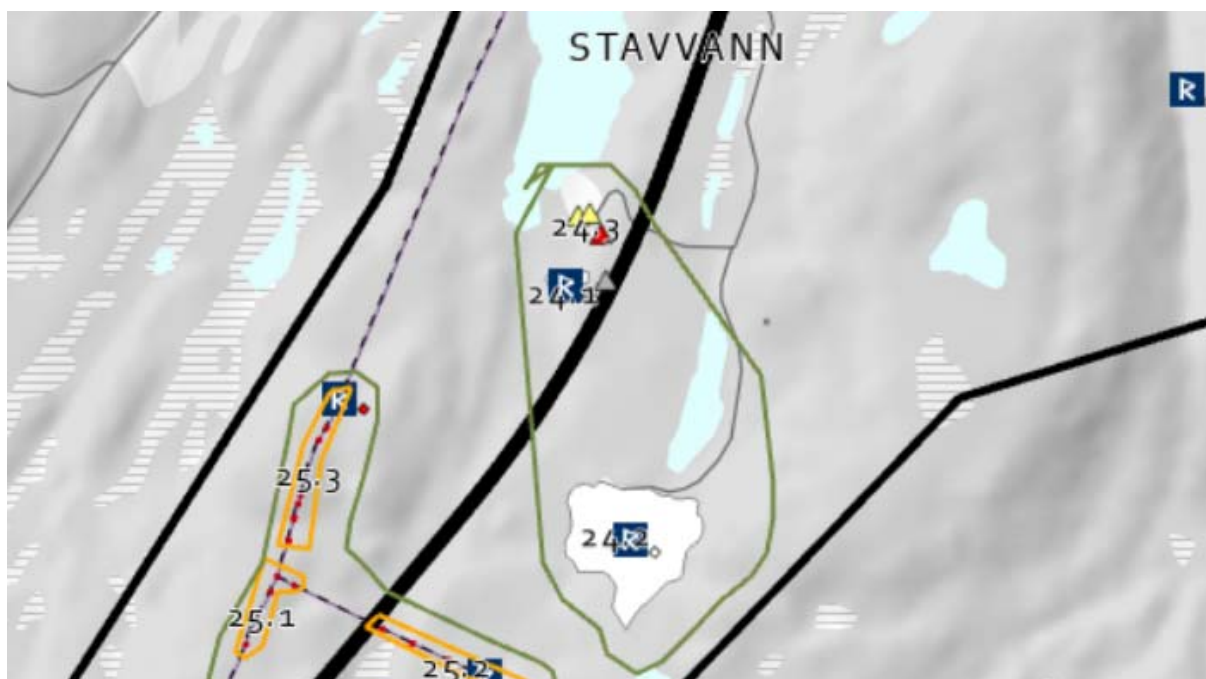
Dagens situasjon for delområdet

Delområde K24 Lia og Langtveit ligger vest for eksisterende E18, mellom Stavvann og Langevann.

Nordvest i delområdet ligger plassen Lia. Sørøst for Langevann ligger en annen husmannsplass, kalt Langtveit. I dag finnes det kun tufter og andre strukturer igjen fra plassen ved Langtveit, og Lia fremstår svært ombygd.

Figur 6-87 "Lia" husmannsplass til venstre og "Langtveit" husmannsplass til høyre. Flyfoto datert 1969. Kilde: Finn.no.

Figur 6-88 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-23 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminnelID: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
24.1 Husmannsplass	Kulturminner i utmark	262659-0	Husmannsplass med dyrkningsflater, rydningsrøyser og en tuft. Det står i dag et bygg av tre på tuften som delvis har rast sammen. Det ligger flere rydningsrøyser i utkanten av dyrkningsflatene.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
24.2 Langtveit, husmannsplass	Kulturminner i utmark	250368-0	Husmannsplass med to synlige tufter etter bolighus og uthus. To bygninger skal ha blitt revet og brukt som fyllmasser da veien ble oppgradert. På husmannsplassen ligger rydningsrøyser, rester av en potetkjeller, dyrkingsterrasser og noen uidentifiserbare strukturer. Det meste av dyrkbart areal er brukt. Eldste kjente bebyggelse er 1846 (Søndeled Gårdshistorie III, 1973).	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
24.3 Vierliveien 371 "Lia"	Gårdsmiljø	0901-0302-020, 021, 022 og 023	Gårdsbruk med potethus, uthus, bolighus og en ruin etter et hønsehus som er SEFRAK-registrert.	1700- og 1900-tallet	Ikke fredet

Vurdering av verdi

I delområdet finnes det kun spredt bebyggelse, og noen få plasser og småbruk. Det finnes stående SEFRAK-registrerte bygninger ved plassen Lia, og rester av to husmannsplasser. Ved Lia er det registrert bygg fra 1700-tallet, men de to husmannsplassene er datert til 1800- og 1900-tallet. Byggene vurderes til å ha vært lokalt alminnelige, men fremstår i dag som kraftig ombygd og-/eller revet. Dette reduserer verdien. Delområdet er vurdert til å ha liten til ingen bruks-, opplevels- og kunnskapsverdi.

Det finnes ingen kjente historiske veifar i delområdet, eller kjente automatisk fredete kulturminner.

Ved Lia og Langtveit knytter verdien seg til perioden med husmannsvesen, eldre plasser og SEFRAK-registrert bebyggelse. K24 Lia og Langtveit er samlet vurdert til å ha *noe verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Lia og Langtveit vil ny E18 legges gjennom delområdet i retning nord til sør. Veilinjen føres vest for Langevann og Langtveit, og øst for bebyggelsen ved Lia gårdsmiljø. Vest for den tidligere husmannsplassen Langtveit blir ny trasé lagt på fylling.

Figur 6-89 Illustrasjon som viser ny E18 ved Lia og Langtveit. Kilde: COWI AS, 2021

Nyere tids kulturminner vil bli noe forringet av tiltaket. Ny veilinje legges med nærføring til Lia gårdsmiljø og de tidligere husmannsplassene rett sørøst. Tiltaket vil spesielt forringe bebyggelsen ved Lia, hvor blant annet det eldre potethuset går tapt. Veilinjen plasseres med større avstand til området ved Langtveit, og virkningen på denne vurderes derfor som mindre forringet.

Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig ved plassen Lia. Sørvest i delområdet vil ny vei bli lagt på bred fylling. Dette medfører at tiltaket vil bli et synlig element, og bidrar til å skape en negativ barrierevirkning. Tiltaket vil redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet og svekke lesbarheten av det.

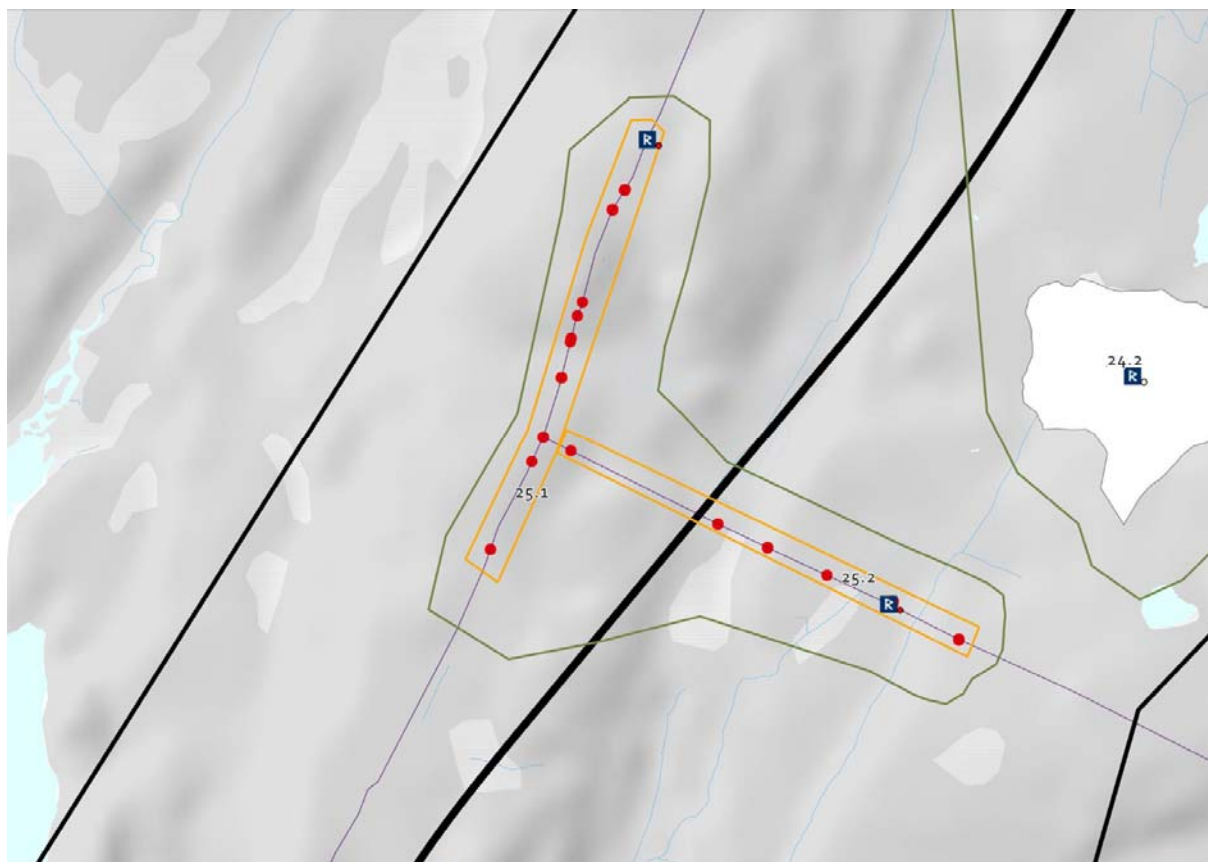
Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K24 til å være *noe forringet*.

6.24 K25 Blekkkjennheia

Dagens situasjon for delområdet

Delområde K25 Blekkkjennheia ligger vest for eksisterende E18, og består av grenseteiner langs kommunegrensen mellom Vegårshei og Risør i nordvest, og på grensen til Tvedestrand i sørøst.

Innenfor delområdet finnes det ingen kjente stående byggverk eller andre nyere tids kulturminner.

Figur 6-90 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-24 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminneID: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
25.1 Grenseteinlokaliteter	Kulturminner i utmark	266183-3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 10, 11 og 12	Grenseteinslokalitet langs kommunegrensen til Vegårshei mot Risør i nord og Tvedestrand i sør.	Førreformatorisk tid	Automatisk fredet
25.2 Grenseteinlokaliteter	Kulturminner i utmark	266229- 1, 2, 3, 4, 5, 6 og 7	Grenseteiner på kommunegrensa mellom Tvedestrand og Risør.	Førreformatorisk tid	Automatisk fredet

Vurdering av verdi

I delområdet finnes det et titalls grensesteinslokaliteter. Disse er automatisk fredet, og er dermed gitt stor verdi.

Området er del av et større kulturlandskap med stor tidsdybde, og sammen med grensesteinlokalitetene medfører dette at delområdet er vurdert å ha middels verdi.

Ved Blekktjennheia knytter verdien seg til grensesteinslokaliteter. K25 Blekktjennheia er samlet vurdert å ha *middels verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Blekktjennheia vil ny E18 legges i daldraget gjennom delområdet, øst for Blekktjennheia. Deler av traseen legges på fylling.

Figur 6-91 Illustrasjon som viser ny E18 mellom Krokvann og Stavvann, forbi Blekktjennheia. Kilde. COWI AS, 2021

Registrerte automatisk fredete kulturminner vil bli noe forringet av tiltaket. Veilinjen krysser kommunegrensen mellom Tvedestrand og Risør (ID: 266229- 1, 2, 3, 4, 5, 6 og 7), og medfører at den sammenhengende eiendomsgrensen vil bli brutt. En eller flere av grensesteinene blir ødelagt eller fjernet som følge av tiltaket.

Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket. Nordøst i delområdet vil ny veilinje bli lagt på bred fylling. Dette medfører at tiltaket vil bli et synlig element, og skaper en negativ barrierevirkning. Flere automatisk fredete kulturminner, grensesteiner, vil helt eller delvis bli ødelagt.

Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K25 til å være *noe forringet*.

6.25 K26 Nattvann og Sandvann

Dagens situasjon for delområdet

Delområde K26 Nattvann og Sandvann ligger vest for eksisterende E18. Innenfor delområdet ligger Nattvann, Store Sandvann, Vestre og Østre Sandvatjenn og Byttingsmyra.

Innenfor delområdet ligger husmannsplassen Steika, samt rester etter et fløttingsanlegg tilknyttet Sandvann. Husmannsplassen Steika lå tidligere under Aas gård i Vegårshei.

Det er registrert flere grensesteinslokaliteter i delområdet.

Figur 6-92 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-25 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminnelD: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
26.1 Grensesteinlokaliteter	Kulturminner i utmark	266183-13 og 14	Grensesteinslokalitet langs kommunegrensen til Vegårshei mot Risør i nord og Tvedestrand i sør. Merkesteinene inngår i samme eiendomsgrense som i delområde 25, pkt. 25.1	Førreformatorisk tid	Automatisk fredet

26.2. Grensetein	Kulturminner i utmark	266238-2	Grensesteiner rundt gbnr. 73/3 i Tvedestrand kommune.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
26.3 "Steika", tuft	Kulturminner i utmark	264470-0	Tuft, tilhørende husmannsplassen "Steika". Rektangulær form bestående av enkel oppmuring. Det er rester etter en oppmurt steinovn i det sørøstlige hjørnet i tuften. Myrområdet mot vest kan muligens ha blitt slått. Steika husmannsplass er blitt nevnt i boken «Liv og arbeid langs Skjerkavassdraget» (Bjørvatn, Ø. 2004). Det ble ikke funnet flere synlige rester etter husmannsplassen.	Uviss tid	Ikke fredet
26.4 "Nattvann", fløtningsanlegg	Teknisk-industrielt kulturminne	124763-1	Demning i utløpet av Nattvann. Gammel steindam av naturstein, men utbedret som betongdam i 1956.	1900-tallet	Ikke fredet

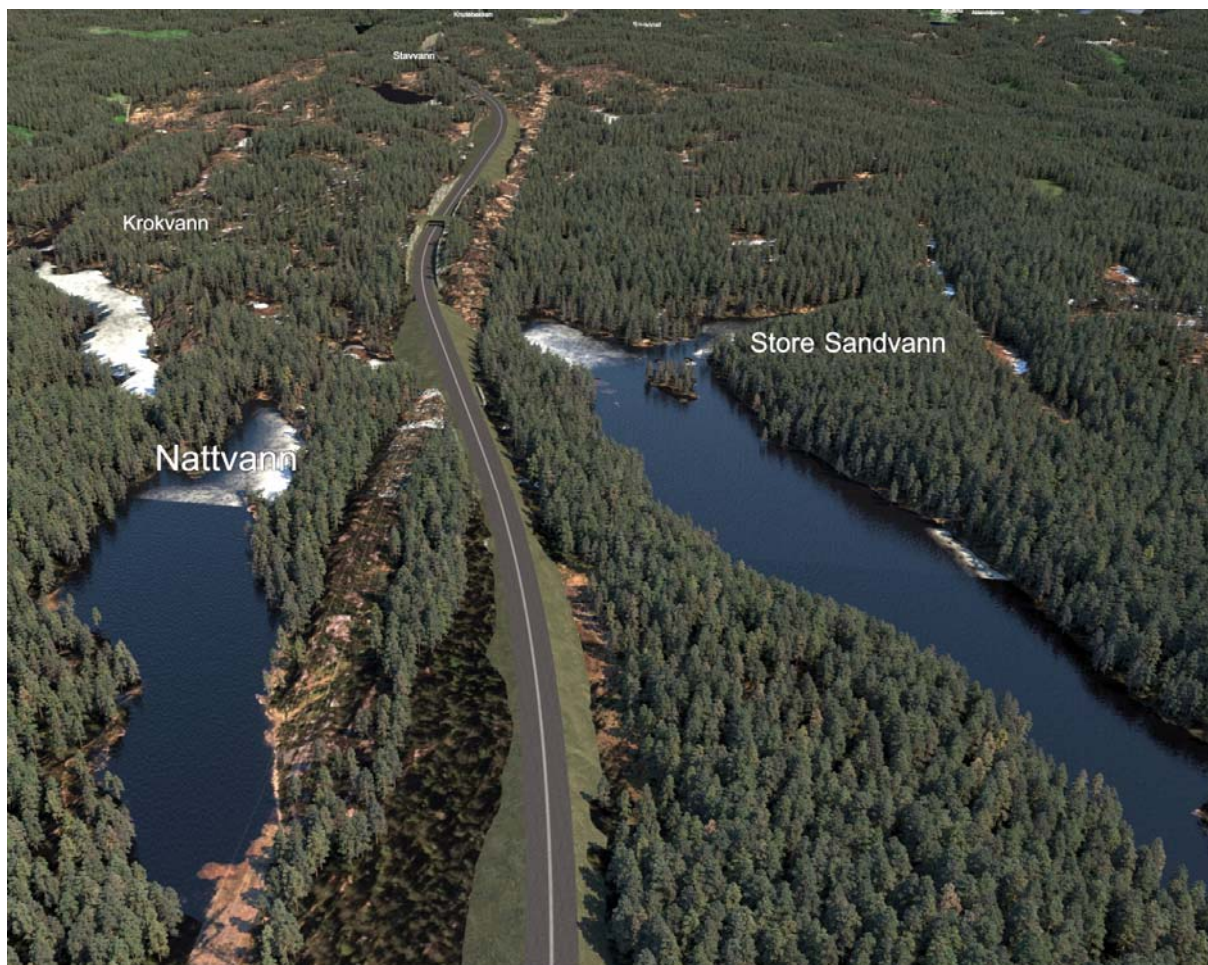
Vurdering av verdi

I delområdet finnes det få kjente kulturminner. Det finnes kulturminner i form av grensesteiner, og rester av en husmannsplass og et fløtningsanlegg. Samtlige vurderes som lokalt alminnelige, og er vurdert til å ha liten til noe bruks-, opplevels- og kunnskapsverdi. Likevel inngår området i et overordnet kulturhistorisk landskap som er av verdi, og dette medfører at området vurderes til noe.

Ved Nattvann og Sandvann knytter verdien seg til kulturminner i utmark, både nyere tids og automatisk fredete. K26 Nattvann og Sandvann er samlet vurdert til å ha *noe verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Nattvann og Sandvann vil ny E18 legges i retning nordøst mot sørvest gjennom delområdet. Veilinjens foreslått vest for Sandvannet og øst for Nattvann. Ny trasé legges på fylling over Byttingsmyra og Langkjerr. Traseen krysser høyspentlinjen ved Byttingsmyra.

Figur 6-93 Illustrasjon som viser ny E18 forbi Nattvann og Store Sandvann. Kilde: COWI AS, 2021

Tiltaket vil ha ubetydelig virkning på registrerte automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner.

Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K26 til å være *ubetydelig endring*.

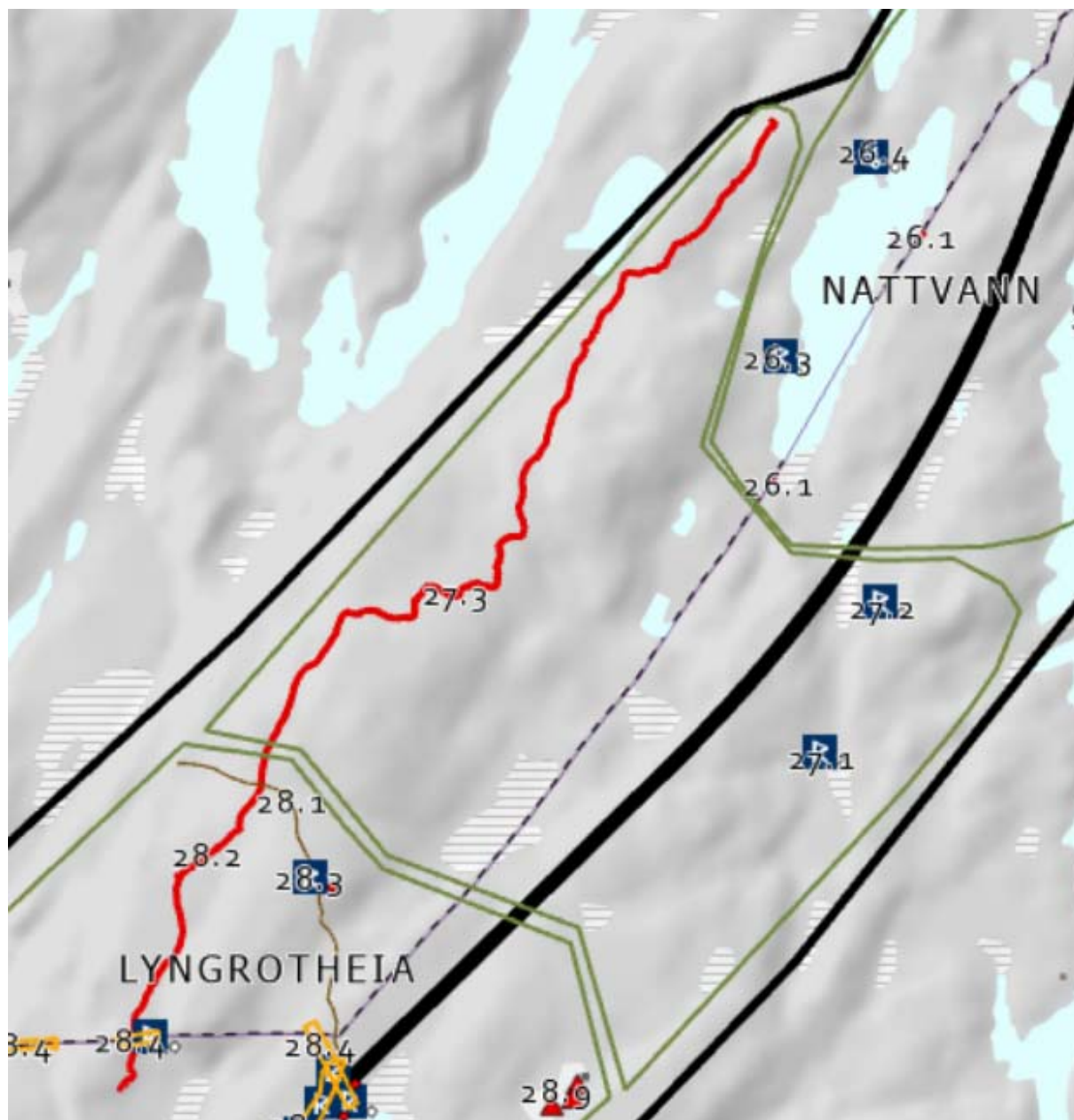
6.26 K27 Djupmyrheia

Dagens situasjon for delområdet

Delområde K27 Djupmyrheia ligger vest for eksisterende E18, og i forlengelse av Steikadalen i vest. Sentralt i delområdet ligger Djupmyrheia. Området er myrlendt og består hovedsakelig av skog.

Det finnes få kulturminner innenfor området. I nord, ved Landkjern, ligger en eldre grensestein, og ved Djupmyr - øst i området - ligger rester av en kullmile. I vest, i influensområdet, går det en eldre ridevei/ferdselsvei, som antas å være fra jernalder. Veien

går fra gården Vierli i nord til postgården og skysstasjonen ved Angelstad i sør (begge steder ligger utenfor delområdet).

Figur 6-94 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-26 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminnelD: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
27.1 Kullfremstillings- anlegg	Kulturminner i utmark	262641-0	Kullmile. Skjæres av vei i sør. I nordvest ligger en tilhørende tuft. Sørveggen er en bergvegg. Inngang i øst.	Etterreformator isk tid	Ikke fredet
27.2 Grensestein	Kulturminner i utmark	266238-3	Inngår i samme eiendomsgrense som grensesteinene i delområde 26, pkt. 26.2.	Etterreformator isk tid	Ikke fredet

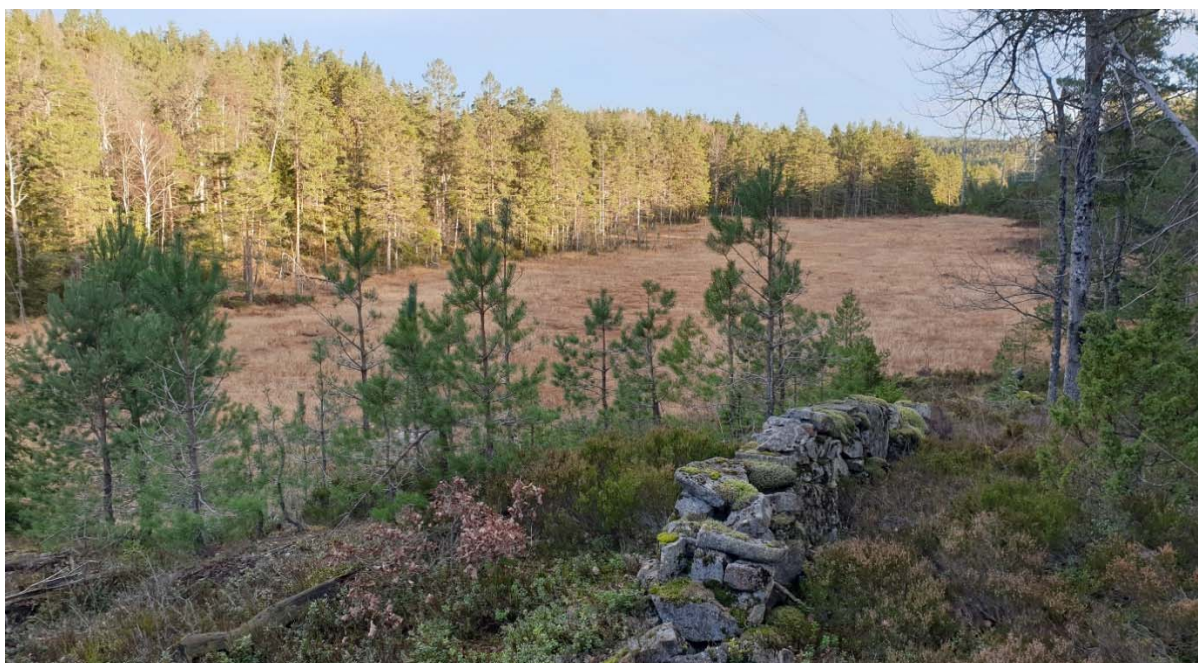
27.3 Ridevei/ Ferdseisvei "Vierli"	Infrastruktur	267393-15 og 16	Ferdseisvei, tolket som en ridevei/postvei fra jernalder - middelalder. Veien går mellom gården Vierli i nord og postgård /gjestgiveri (ID 86975) i Angelstad i sør. Den er hittil ikke identifisert helt frem til Vierli. Veien fremstår i delpartier som en etablert sti som går over bart fjell, gjennom skog, og forbi myr og våtmark. I Vegårshei ble det funnet tre veiviservarder langsmed veien, og som er tolket i tilknytning til denne.	Jernalder- middelalder	Automatisk fredet
--	---------------	-----------------	--	---------------------------	----------------------

Vurdering av verdi

I delområdet finnes det ingen bebyggelse. Det finnes to nyere tids kulturminner, et kullfremstillingsanlegg og en grensestein, og disse er vurdert til å ha noe bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi.

Innenfor delområdet ligger den automatisk fredete Rideveien mellom Vierli nord til Angelstad i sør. Denne ferdselsveien er vurdert til å ha stor kunnskaps- og opplevelsesverdi. Veien er datert til jernalder-middelalder og er således med på å vise utviklingen av infrastruktur fra da til moderne tid. Delområdet ligger i en lokal kontekst som fremstår lite fragmentert.

Ved Djupmyrheia knytter verdien seg til historiske veifar og kulturminner i utmark. K27 djupmyrheia er samlet vurdert til å ha *noe verdi*.

Figur 6-95 Fotografi av Djupmyra, i retning sørøst. Fotograf: Knut Aas, 2020.

Vurdering av virkninger

Ved Djupmyrheia vil ny E18 legges i østlig del delområdet. Ny veilinje er lagt på terreng, uten betydelige fjellskjæringer og fyllinger, og i et område hvor det ikke finnes registrerte kulturminner. Tiltaket vil derfor ha ubetydelig virkning på registrerte automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner.

Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K27 til å være *ubetydelig endring*.

6.27 K28 Lyngrotheia

Dagens situasjon for delområdet

Delområde K28 Lyngrotheia ligger øst for eksisterende E18 og Lundeheiane. Området er myrlendt og består av skogsterreng.

Sentralt i området, mot øst, ligger husmannsplassen Greinkjær. Gjennom denne plassen går det et eldre veifar nord til sør, omtalt som Varden/Greinkjær. Langs veien er det gjort funn av flere skriverfjell, og disse er med på å datere veien til 1700-tallet. Parallelt med veifaret går rideveien, som er datert til middelalder/jernalder.

Mot vest fra plassen Greinkjær går det en eldre ferdselsvei som fører til plassen Bløyta.

Figur 6-96 Rideveien i retning Blautmyrknatten/Lyngrot. Fotograf: Knut Aas, 2020.

Figur 6-97 Skriverfjell (ID 264477-3). Kilde: Agder fylkeskommune ved N.O.Sundet.

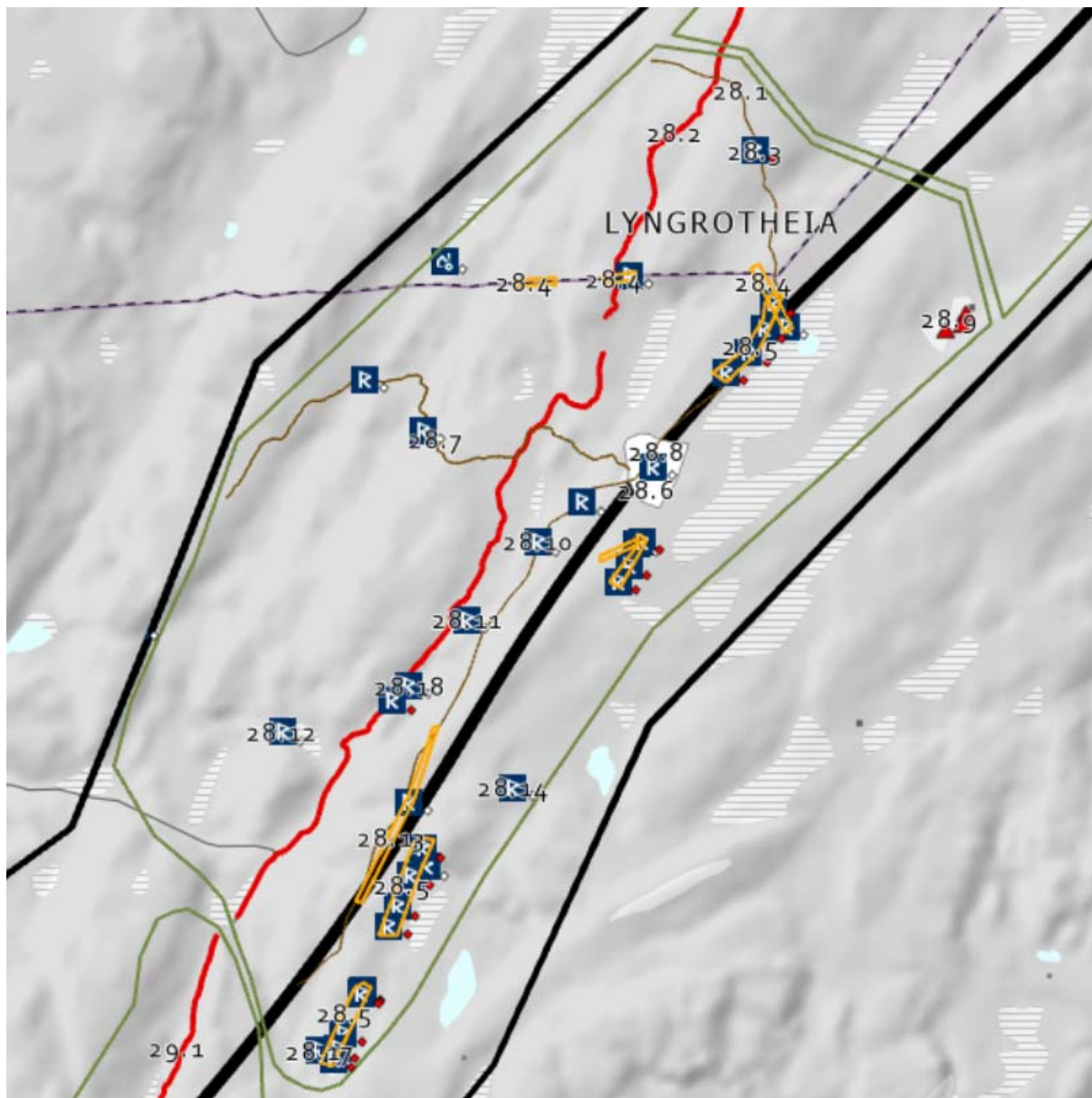
Spredt i delområdet ligger flere grensesteinslokaliteter, de fleste av disse er av etterreformatorisk tid, men det finnes også førreformatoriske steiner.

Ved både Lille og Store Bjellekjerr ligger det rester av et damanlegg. Begge er av etterreformatorisk tid.

Figur 6-98 Kart over Nedencæs og Robygdelagetets Amt (sør), datert 1859. Lyngrot ligger ved det oransje polygonet
Kilde: Statens kartverk.

Innenfor delområdet finnes det også registrert en likkvile. Denne ligger ved to veifar, og må derfor sees i sammenheng med disse. Likkviler er som navnet tilsier et sted hvor man etter sørlandsk tradisjon la liket når gravfølget var på vei til begravelsen.

Figur 6-99 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-27 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminnelD: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
28.1 Veianlegg "Varden/ Greinkjær"	Infrastruktur	266281-0	Veien går forbi Varden/Greinkjær (ID 244221) i Tvedestrand, og krysser Rideveien (ID 267393) i Vegårshei. Langsmed veien finnes flere Skriverfjell (ID 264477), og basert på noen av	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet

			disse innskriftene kan veien trekkes tilbake til slutten av 1700-tallet. Deler av veien, hovedsakelig i Tvedestrand, er blitt brukt som traktorvei.		
28.2. Ridevei/Postvei	Infrastruktur	267393-13, 14 og 15	Ferdelsvei, tolket som en ridevei/postvei fra jernalder - middelalder. Veien går fra gården Vierli i nord til postgård og gjestgiveri (ID 86975) i Angelstad i sør. Den er hittil ikke identifisert helt frem til Vierli. Veien fremstår i delpartier som en etablert sti som går over bart fjell, gjennom skog, og forbi myr og våtmark. I Vegårshei ble det funnet tre veiviservarder langsmed veien, og som er tolket i tilknytning til denne.	Førreformatorisk tid	Ikke fredet
28.3. Likkvile	Kulturminner i utmark	264471-0	Likkvile. Den befinner seg på bart berg, på et åpent høydedrag. En sti passerer i ø, fra Varden/Greina.	Førreformatorisk tid	Automatisk fredet
28.4. Grensesteiner	Kulturminner i utmark	266274-1, 2, 3, 4 og 5	Flere grensesteiner, beliggende på kommunegrensen mellom Tvedestrand og Vegårshei. Denne grensen skal ha blitt oppført i 1709.	1700-tallet	Ikke fredet
28.5. Merkesteiner	Kulturminner i utmark	267384-1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 og 17	Flere grensesteiner, endestaver, grenserøyser og steinblokker beliggende på grensen mellom 51/1 og 50/5.	Flere dateringer	Automatisk fredet
28.6. Husmannsplass, "Greinkjær"	Gårdsmiljø	244221-0	Husmannsplass med flere tufter, steingjerder, brønner, dreneringsgrøfter, slåttemyr og rydningsrøyser. Området er påvirket av nyere tids aktivitet. Sør på plassen er det områder med slåttemyr og flere dreneringsgrøfter. Det er også flere rydningsrøyser og steingjerder i området.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
28.7. Ferdelsvei	Infrastruktur	267335-0	Ferdelsvei fra husmannsplassen Greinkjær/Varden i øst, til Bløyta i vest. Fremstår som en etablert sti, som i delpartier er vanskelig å gjenfinne.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
28.8 Varden	Gårdsmiljø	0914-0301-022 og 023	Gårdsbruk med våningshus og ruin etter uthus som er SEFRAK-registrert.	1800-tallet, tredje kvartal	SEFRAK
28.9. Greina	Gårdsmiljø	0914-0302-022, 023 og 024	Gårdsbruk med våningshus og vedbu og uthus som er SEFRAK-registrert.	1700-tallet 1800-tallet 1800-tallet	SEFRAK
28.10. Kullfremstillingsanlegg	Kulturminner i utmark	244225-0	Kullmilen ligger langsmed en traktorvei, på et flatt platå på et høydedrag. Den er naturlig avgrenset av bratt skråning i vest og nordvest, samt traktorveien i øst.	1800-/1900-tallet	Ikke fredet
28.11. Damanlegg	Kulturminner i utmark	263223-0	Demning. Bygget opp av jord, naturstein og tømmer.	1800-/1900-tallet	Ikke fredet
28.12. Damanlegg, "Store bjellekjerr"	Kulturminner i utmark	263222-0	Demning lagt i den vestlige delen av Store Bjellekjerr.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet

			Begynner ved en bergvegg og går over en liten del av myren.		
28.13. Innskrift	Kulturminner i utmark	264477-2, 3, 4, 5 og 6	Flere skriverfjell (skriverberg) på bergflater langs en trolig eldre vei. Det kan være flere, nå ødelagte eller overgrodde skriverfjell langs- eller i nærheten av denne veien.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
28.14. Kwartsbrudd	Teknisk-industrielt kulturminne	263221-0	Kwartsbrudd. Lokalisert i en bergvegg på en høyde i terrenget. Overgrodde hauger med kvartsblokker i alle størrelser utenfor bruddet.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
28.15 Merkesteiner	Infrastruktur	266304-1 og 2	To grensesteiner, beliggende på grensen mellom 50/6 og 50/5.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
28.16 Skriverfjell	Annen arkeologisk lokalitet	244224-0	Skriverfjell. Tilsvarende pkt. 28.13.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
28.17 Merkestein	Infrastruktur	267145-0	Grensestein, består av én markørstein og to vitnesteiner. Total utstrekning er ca. 75 x 40 x 30 cm. Orientert VNV - ØSØ. Ligger på grensen mellom 50/3 og 50/5.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
28.18 Damdemning, Lille Bjellekjerr	Teknisk-industrielle kulturminner	262671-0	Demning, ca. 10x1x2m. Bygget opp av natursteinsblokker, med supplerende trestokker. I midten av demningen er det en åpning, ca 1 m bred, der vannet renner ut i en liten bekk. Befinner seg sørenden av en myr; Lille Bjellekjerr. Ca. 10 m lenger nede i bekken ligger en ansamling steinblokker som kan ha vært del av demningen.	1800-/ 1900-tallet	Ikke fredet

Vurdering av verdi

Delområde Lyngrotheia er samlet vurdert til å ha stor kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til eldre plasser, SEFRAK-registrert bebyggelse, historiske veifar og arkeologiske minner.

I området finnes det lite bebyggelse, og få plasser og småbruk. Det finnes fem SEFRAK-registrerte bygg ved Varden og Greina som er datert til 1700- og 1800-tallet. Ingen av disse er stående byggverk. Like ved ligger husmannsplassen Greinkjær, hvor det også kun finnes rester av tufter. Plassen er fra etterreformatorisk tid, og ikke fredet. Byggene er vurdert til å ha noe kunnskapsverdi.

Gjennom delområdet krysser tre generasjoner veifar, én automatisk fredet og to nyere tids, som alle viser utviklingen av infrastruktur fra ca. jernalder/middelalder og frem til 1700-tallet. Veitraseene er vurdert til å ha stor verdi, spesielt rideveien.

I delområdet ligger det mange grensesteiner, som både er automatisk fredete og nyere tids kulturminner (ikke fredete). Disse er vurdert til noe til middels bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi.

Vurdering av virkninger

Ved Lyngrotheia vil ny E18 legges øst i delområdet, i retning nordøst til sørvest. Traseen legges i tilnærmet rett linje i daldraget mellom Lyngrotheia og Hallandsheia.

Figur 6-100 Illustrasjon som viser ny E18 over Lyngrotheia. Kilde: COWI AS, 2021

Registrerte automatisk fredete kulturminner vil bli sterkt forringet av tiltaket. Grensesteiner, endestaver, grenserøyser og steinblokker som ligger på grensen mellom 51/1 og 50/5 (ID: 267384-1 til 17) vil måtte fjernes eller blir ødelagt.

Nyere tids kulturminner vil bli sterkt forringet av tiltaket. Husmannsplassen Greinskjær (ID: 244221-0) med flere tufter, steingjerder, brønner, dreneringsgrøfter, slåttemyr og rydningsrøyser kommer i direkte konflikt med ny veilinje, og vil måtte fjernes.

Det ligger flere skriverfjell (ID: 264477-5, 264477-4, 264477-3, 264477-2, 244224-0 og 264477-6) langs veilinjen som blir berørt. Flere av disse blir ødelagt som følge av tiltaket.

Grensesteiner som ligger på kommunegrensen mellom Tvedestrand og Vegårshei vil bli helt eller delvis ødelagt (ID: 266274-1, 266274-2, 266274-3 og 266274-4, 266274-5). Restene av hva som er igjen etter husmannsplassen Varden vil også gå bli ødelagt som følge av tiltaket (ID: 0914-0301-023 og 0914-0301-022).

Parallelt med foreslått veilinje ligger det et eldre veifar (ID 266281-0). Veien går forbi husmannsplassen Varden/Greinkjær i Tvedestrand, og krysser Rideveien (ID: 267393) i Vegårshei. Veien vil bli brutt av ny E18, og det legges ikke til rette for kulvert i dette området. Spesielt sårbar er veien nord for Varden, og rett sør for Skillemyr. På strekket mellom husmannsplassen Varden/Greinkjær og Skillemyr er veifaret foreslått regulert til LNF-formål,

og fremstilt med hensynssone for bevaring av kulturmiljø (H570) på plankart. Dette vurderes som positivt.

Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig langs Rideveien. Tiltaket vil bli et synlig element i området, og vil gi en negativ barrierevirkning. Tiltaket vil redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet og svekke lesbarheten av det.

Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K28 til å være *sterkt forringet*.

6.28 K29 Skjerkholtdalen

Dagens situasjon for delområdet

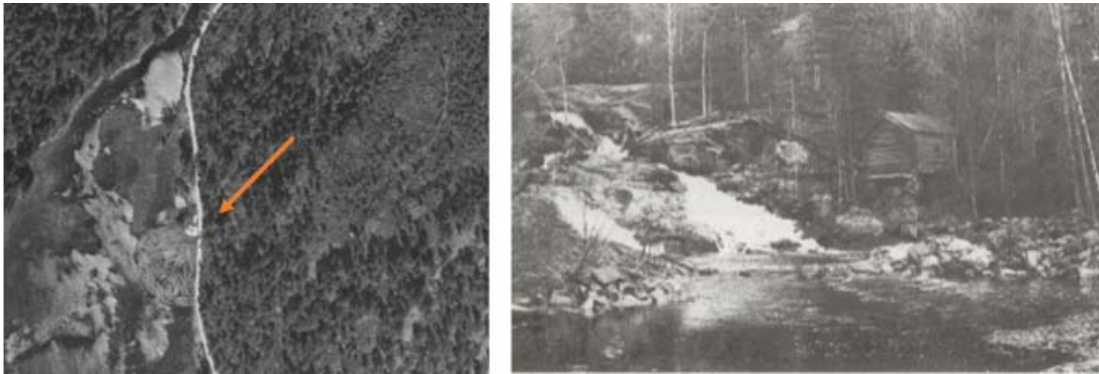
Delområde K29 Skjerkholtdalen ligger i et dalføre langs Skjerkholtvassdraget. Her ligger et kulturhistorisk jordbrukslandskap som er blitt holdt i hevd. Området fremstår bevart, hvor gamle strukturer og tun er beholdt. Skjerkholtvassdraget ligger i bunnen av daldraget. Dette vassdraget har hatt stor betydning for området. Dette gjenspeiler seg i kulturminnene som er registrert i området. I tillegg til bebyggelse som kvernhus og rester av ei sagstue, så finnes det kulturminner knyttet til fangst, fløtingsanlegg og flere vaskeplasser.

Figur 6-101 Kart over Nedenæs og Robygdelagets Amt (sør), fra 1859. "Skjærkholt" ligger innenfor det oransje polygonet Kilde: Statens kartverk.

Innenfor delområdet er det registrert flere eldre plasser som er datert til 1700- og 1800-tallet, samt 1900-tallet. Det ligger også rester etter flere eldre husmannsplasser.

Gjennom området går det flere eldre veifar, blant annet Rideveien fra middelalderen.

Figur 6-102 Tv.: Tømmerfløting (oransje pil) på Skjerkholtvassdraget i 1969. Kilde: Finn.no, historiske kart. T.h.: Kverna på Skjerkholt er den eneste bevarte kverna som ble registrert i området. Den har bl.a. skåret inn årstallet "1861". Ved siden av kverna ligger rester av vassdrevet treskemaskin og et sagbruk, dessuten tømmer skjerner og rester etter ålekar. Kilde: Christensen1983: 9.

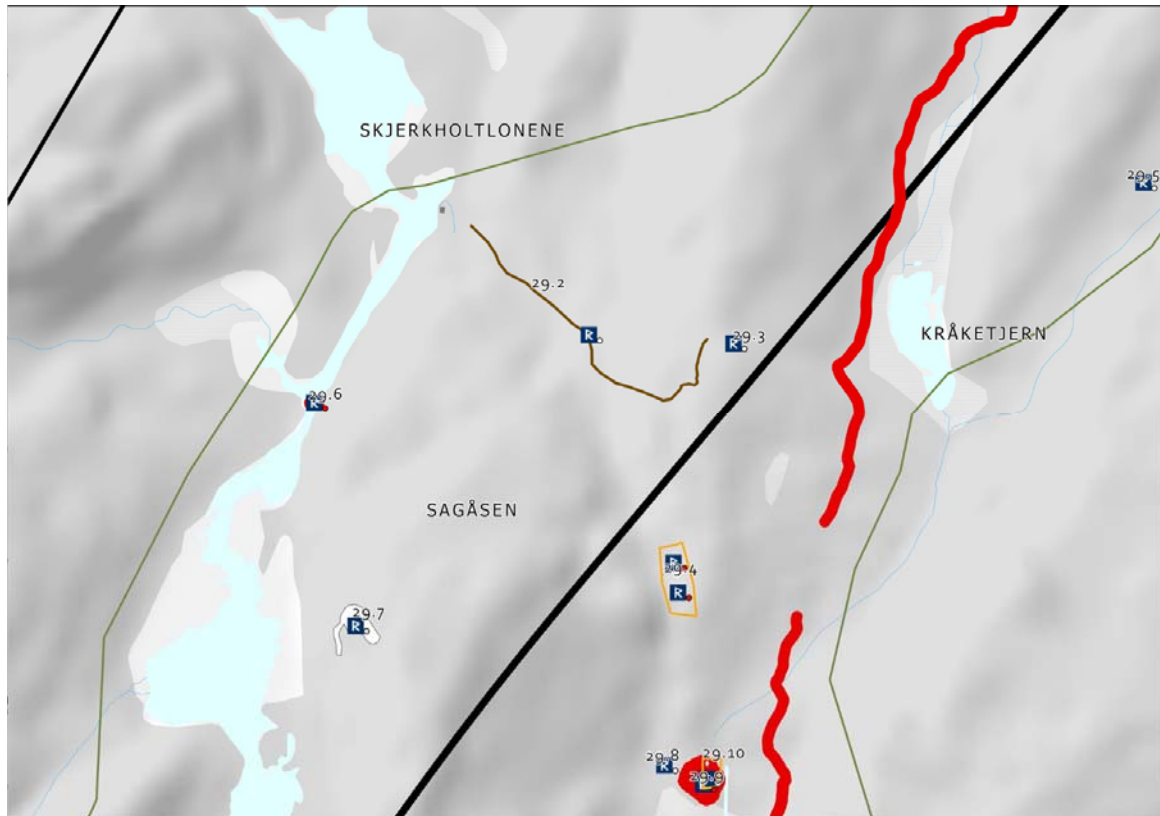
Figur 6-103 Steinalderboplass (ID: 263219). Nr. 29.9 i tabell. Kilde: Agder fylkeskommune, ved N.O.Sundet.

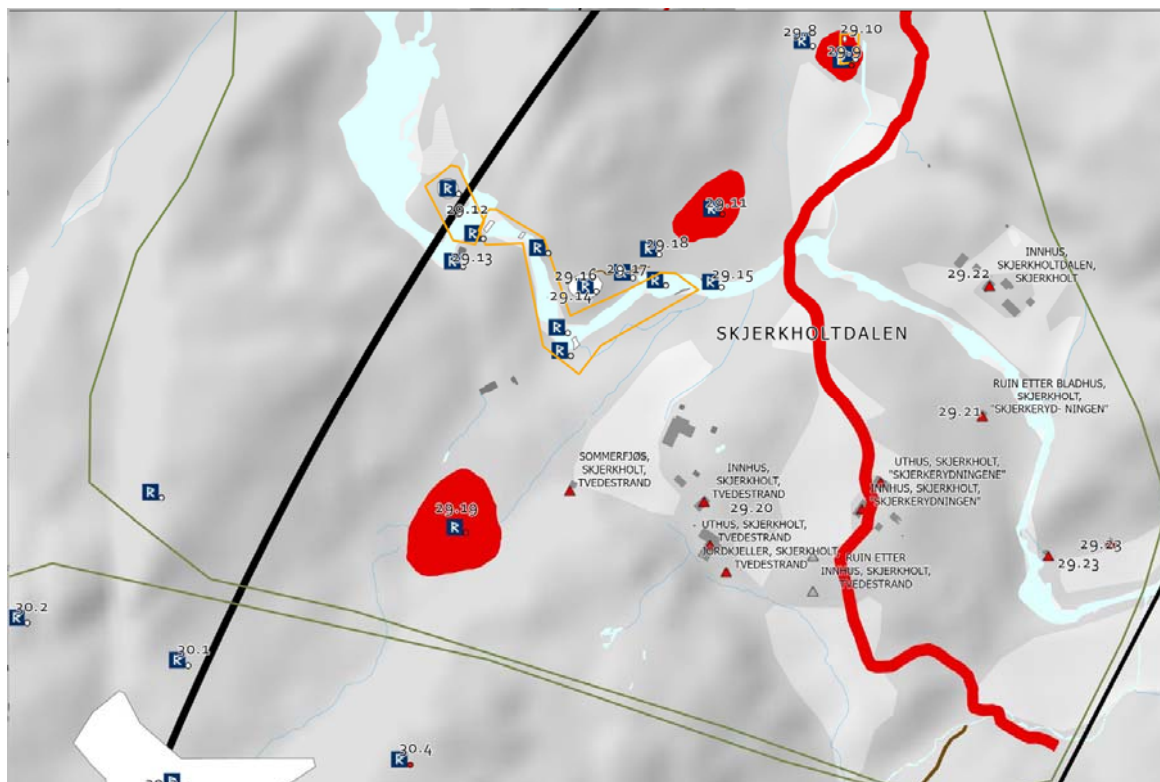
Figur 6-104 Fåmyr (ID: 250365). Nr. 29.19 i tabell. Kilde: Agder fylkeskommune, ved N.O.Sundet.

Figur 6-105 Registreringskart av delområdet, nordre del. Kilde: COWI AS, 2021.

Figur 6-106 Registreringskart av delområdet, midtre del. Kilde: COWI AS, 2021.

Figur 6-107 Registreringskart av delområdet, søndre del. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-28 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminneID: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
29.1. Ridevei	Infrastruktur	267393-8, 9, 10, 11 og 12	Ferdelsvei, tolket som en ridevei/postvei fra jernalder - middelalder. Veien går fra gården Vierli i nord til postgård og gjestgiveri i Angelstad i sør.	Jernalder/middelalder	Automatisk fredet
29.2. Ferdelsvei	Infrastruktur	267336-0	Ferdelsvei, i form av en tydelig sti. Veien er delvis oppbygd med småstein, og leder til et skjerp hvor det har vært uttak av feltspat.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
29.3. Steinbrudd	Teknisk-industrielt kulturminne	262658-0	Feltspatbrudd. Skjerpet ligger på toppen av ei hei, med turstier som passerer forbi.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
29.4. Bogastelle og fangstlokalitet	Teknisk-industrielt kulturminne	262655-0	Halvsirkelformet, enkel oppmuring av stein. Det passerer et kjent dyretråkk i juvet. Langs hele skråningen på østsiden av myren er det flere partier med utrust stein, og bogastellet får med dette naturlig kamuflasje langs skråningen.	Uviss tid	Automatisk fredet
		262656-0	I underkant av 30 meter mot S ligger et noe større bogastelle.		
29.5. Hustuft	Gårdsmiljø	262654-0	Nylig sammenrast, moderne hustuft/mulig slåtteløe. Den befinner seg på en bergrygg midt i en myr/våtmarksområde. Det går en moderne tursti og traktorvei over flaten i V og Ø. Området rundt er ryddet og drenert, og det er plantet granskog. I SØ ligger en rydningsrøys.	1900-tallet	SEFRAK
29.6. Teinelaget	Teknisk-industrielt kulturminne	244215-0	Tradisjon om at stedet er brukt til teinefangst av ørret. Ukjent når det ble benyttet sist. Elveutløpet er smalt (ca. 8 meter bredt) som gir gode muligheter for fangst av ørret. Det er ikke noen synlige anlegg på land. Tradisjonen om fangststedet ble opplyst av lokal grunneier i 2018.	Førreformatorisk tid	Automatisk fredet
29.7. Steinbrudd	Teknisk-industrielt kulturminne	250362-0	To skjerp og ett dagbrudd, trolig hentet ut kvarts. Oppmuringen er av god kvalitet, og er trolig for å danne bedre plass for aktiviteten rundt bruddene. Området består ellers av mye kvartsbiter i- og utenfor skjerpene og dagbruddet.	Uviss tid	Ikke fredet
29.8. Sommerfjøs, tuft	Gårdsmiljø	263209-0	Sommerfjøs. Ligger ved et beite/jorde i S og Ø.	1900-tallet	Ikke fredet
29.9. Boplass	Kulturminner i utmark	263219-0	Steinalderlokalitet, ligger på en flat terrasse i utkanten av et beiteområde i S, på et høydedrag i landskapet.	Steinalder	Automatisk fredet
29.10. Husmannsplass "Rønningen"	Kulturminner i utmark	264476-1 og 2	Rester etter tuft, trolig "hagetufta" etter Rønningen husmannsplass, samt to rydningsrøysar.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
		263219-0	Husmannsplassen befinner seg oppå en steinalderlokalitet og har trolig påvirket denne. Husmannsplassens utstrekning er vanskelig å definere.		

29.11 Boplass	Kulturminner i utmark	250364-0	Lokaliteten er lokalisert på en flat forhøyning i landskapet, og orientert SV-NØ. Den vender ut mot Ø og SØ. Et rydningsgjerde ligger nordvest for kulturminnet, i bunnen av skråningen.	Steinalder	Automatisk fredet
29.12. Kullmiler	Kulturminner i utmark	25036-0 244234-0	To kullmiler.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
29.13. Grytefossen	Teknisk-industrielt kulturminne	263213-0	Grytefossen, vaskeplass for gårdseierne.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
29.14. Fløtningsanlegg	Teknisk-industrielt kulturminne	264475-1, 2, 3, 4, og 5	Fløtningsanlegg, bestående av to dammer og tre fløtningskjermer. Fløtningsanlegget har vært i bruk i lang tid, og det er usikkert når de eldste dammene og skjermene stammer fra.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
29.15 Vaskeplass	Gårdsmiljø	263214-0	Vaskeplass for gårdseierne.		
29.16. Kullfremstillingsanlegg	Kulturminner i utmark	250361-0	Område med flere kullmiler. Flaten har trolig flere kullmiler, men det er vanskelig å definere vollene på grunn av vegetasjonen.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
29.17. Hulvei	Infrastruktur	263208-0	Hulvei beliggende Ø-V/NV i stigende terreng mot N og V.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
29.18. Tuft, "Sagstua"	Teknisk-industrielt kulturminne	262642-0	Tuft, kalt "Sagstua". Beliggende like nord for eksisterende skogsvei. Grenser mot delvis gjengrodd skogsvei i nord. Muligens tuften etter dammesterens hus.	1700-/1800-tallet	Ikke fredet
29.19. Fåmyra	Tradisjon/kulturminner i utmark	250365-0	Fåmyra er en myr som er omkranset og inngjerdet av et steingjerde, sannsynligvis for å holde dyr ute. Myra har blitt grøftet. Navnet kan settes i forbindelse med det første trinnet i prosessen rundt linproduksjon. Røyting av linet, der linet ble fådd, som skjer enten på bakken eller i vann eller myrer med rett sammensetning. Stedsnavnet Fåmyra minner om dette.	Førreformatorisk tid	Automatisk fredet
29.20 Skjerkholt, Skjerkholtveien 380	Gårdsmiljø	0914-0301-027, 028, 029, 030, 032, 033 og 059	Gårdsbruk med innhus, jordkjeller, uthus og et sommerhus. Det finnes også ruiner etter et innhus, et uthus og et badehus. Plassen er SEFRAK-registrert.	1800-tallet	SEFRAK
29.21. Skjerkholt, "Skjerkerydningene", Skjerkholtveien 299	Gårdsmiljø	0914-0301-060 og 061	Innhus Uthus	1700-tallet 1800-tallet	SEFRAK
29.22. Skjerkholdalen	Gårdsmiljø	0914-0301-037	Innhus	1800-tallet	SEFRAK
29.23 Lien Vestre	Gårdsmiljø	0914-0301-055 og 056	Gårdsbruk med et kuldhus og et kvernhus. Byggene er SEFRAK-registrert.	1800-tallet 1700-tallet	SEFRAK

Vurdering av verdi

Delområdet ligger i en lokal kontekst som er noe fragmentert og delvis ødelagt av nyere utbygging og infrastrukturiltak. Det kulturhistoriske jordbrukslandskapet er holdt i hevd, og dette bidrar til at området innehar svært stor verdi.

I området finnes en del spredt bebyggelse. Her ligger flere tidligere småbruk, tun og gårdsbruk/plasser som er SEFRAK-registrert. Bebyggelsen er i hovedsak oppført på 1700- og 1800-tallet. Gårdene livnærte seg blant annet på å levere kull til Nes Jernverk. Dette vitner kullmilene om, som man også finner innenfor delområdet. Bygningene fremstår i dag alminnelig forekommende, av lokal betydning, og de er vurdert til å ha noe bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi.

Langs Skjerholtvassdraget finnes det nyere tids kulturminner, i form av spor etter eldre vaskeplasser, og fangstinnretninger. Samt et eldre kvernhus, og en sagstue. Kulturminnene er vurdert til å ha middels bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi.

Gjennom delområdet krysser to veifar, den gamle rideveien og en vei som er blitt brukt i forbindelse med steinuttak. Førstnevnte er automatisk fredet, og datert til jernalder/middelalder. Denne er vurdert til å ha stor kunnskaps- og opplevelsesverdi. Veien som går til steinuttaket, er vurdert til noe kunnskaps- og opplevelsesverdi.

I delområdet ligger det en boplass fra steinalderen. Denne vitner om at området har stor tidsdybde, og at det har vært menneskelig aktivitet der i lang tid. Boplassen er automatisk fredet og dermed gitt stor verdi.

Ved Skjerholtdalen knytter verdien seg til SEFRAK-registrert bebyggelse, kulturminner i tilknytning til vassdraget og historiske veifar. K29 Skjerholtdalen er samlet vurdert til å ha *stor verdi*.

Vurdering av virkninger

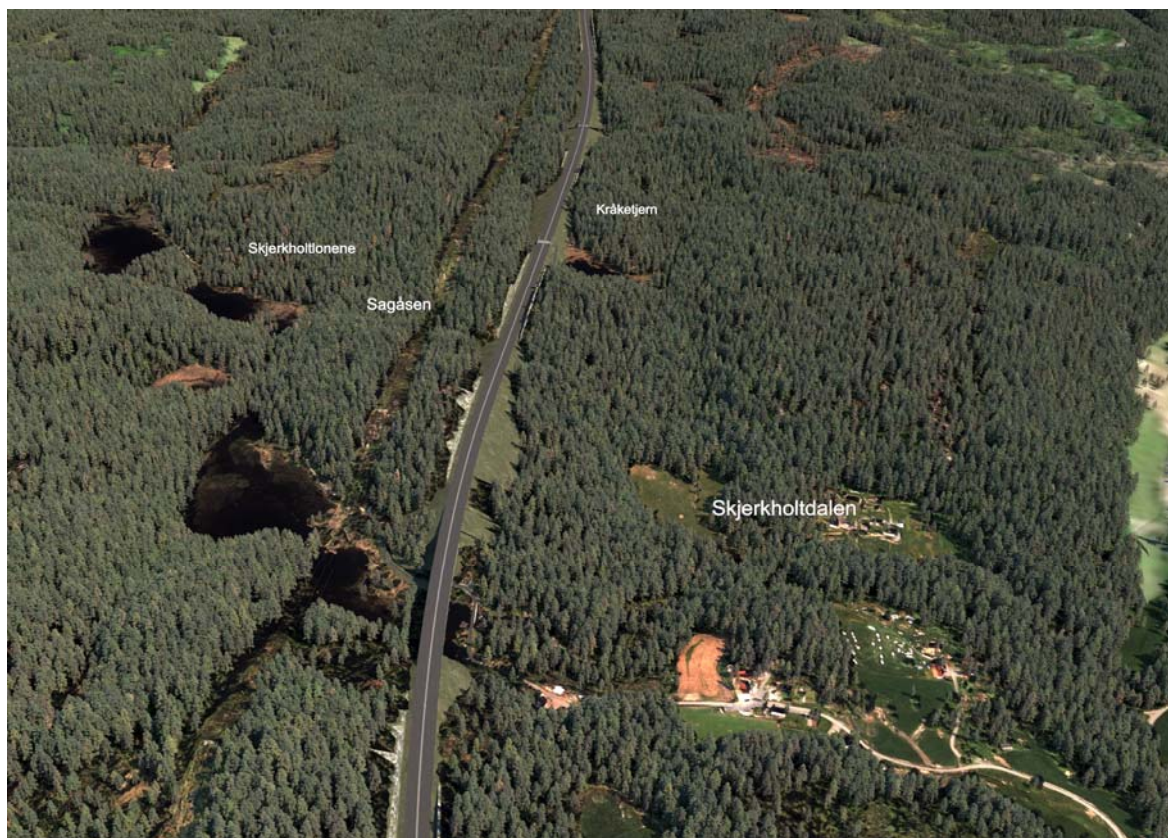
Ved Skjerholtdalen vil ny E18 legges gjennom delområdet, i retning nordøst til sørvest. Nord for bebyggelsen er veilinjens foreslått lagt i bru over Skjerholtvassdraget.

Figur 6-108 Illustrasjon som viser ny E18 i bru ved Skjerkholtdalen. Kilde: COWI AS, 2021.

Figur 6-109 Illustrasjon som viser ny E18 i bru ved Skjerkholtdalen. Kilde: COWI As, 2021.

Figur 6-110 Illustrasjon som viser ny E18 gjennom Skjerkholtdalen. Kilde: COWI AS, 2020.

Registrerte automatisk fredete kulturminner vil bli sterkt forringet av tiltaket. Ny E18 krysser den automatisk fredete Rideveien (ID: 267393-8-12) mellom Kråketjennhogsten og Kråketjern. Tiltaket vil dermed bryte en helhetlig bevart strekning og redusere lesbarheten av kulturminnet, i tillegg til å medføre økt støy/støvbelastning. Veilinjen er foreslått lagt i kulvert i krysningpunktet slik at veien fortsatt vil få en sammenehende forbindelse. Dette vurderes som positivt. Likevel vil opplevelsesverdien og bruksverdien langt på vei være forringet.

Det ligger to automatisk fredete bogasteller (ID: 262655-0 og 262656-0) langs foreslått trasé. De ligger ikke i direkte konflikt med veilinjen, men såpass nære veibanen, og den ene av de (-55) ligger innenfor et område som er foreslått regulert til annen veggrunn. Det forventes at bogastellene vil måtte fjernes eller å bli ødelagt som følge av tiltaket. Det er foreslått veifylling mellom Sagåsen og Sagåslia, og denne vil påvirke de to kulturminnene negativt.

Nyere tids kulturminner vil bli sterkt forringet av tiltaket. Ny E18 krysser en eldre ferdselsvei (ID: 267336-0), som følger terrenget i retning nordvest. I tillegg til denne, ligger det flere skjerp og steinbrudd ved foreslått veilinje som vil bli helt eller delvis ødelagt (ID: 262658-0 og ID: 250362-0).

Langs Skjerkholtvassdraget, i nordvest, ligger det to nyere tids kulturminner i form av kullmiler (ID: 25036-0 og 244234-0). Ny E18 er foreslått lagt i bru over disse, og dette medfører at kullmilene må anses som ødelagt. En eldre vaskeplass ved Grytefossen (ID: 263213-0) som

tidligere ble nyttet av gårdbrukerne i område, vil også bli sterkt forringet som følge av ny veilinje, da denne ikke har latt seg gjøre å bevare

Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig nord i området. Her vil ny motorvei dele dalen i to. Tiltaket vil bli et synlig element i området, og vil gi en negativ barrierevirkning. Tiltaket vil redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet og svekke lesbarheten av det. Miljøet i dalen vil bli oppstykket, og mister flere spor som er med på å fortelle noe om den opprinnelige konteksten.

Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K29 til å være *sterkt forringet*.

6.29 K30 Sandvann

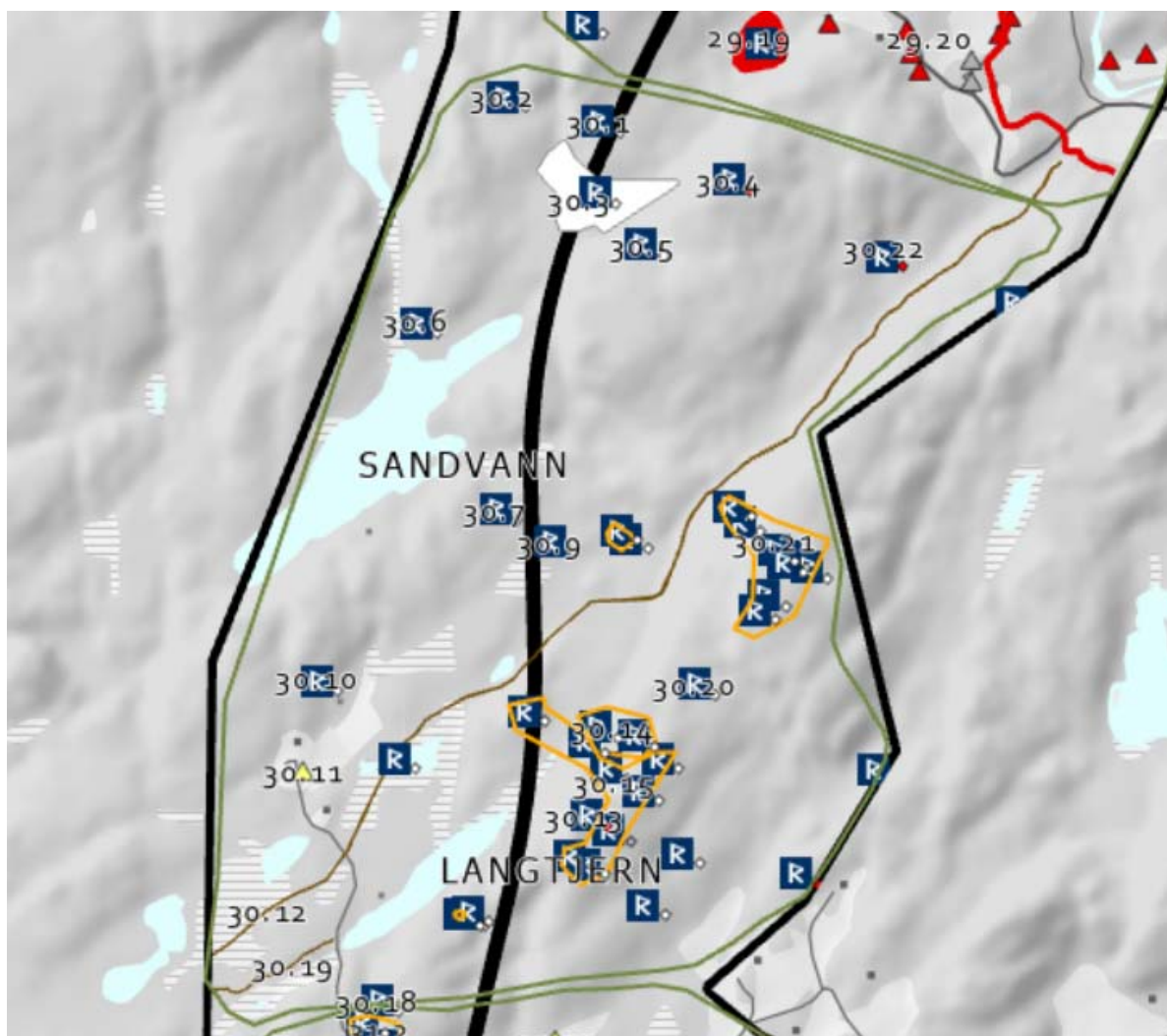
Dagens situasjon for delområdet

Delområde K30 Sandvann er et område som hovedsakelig består av rurale skogsarealer, samt et småskala jordbrukslandskap omkring Lauvland.

Det finnes flere registrerte nyere tids kulturminner, herunder kvarts- og steinbrudd, grensesteiner, rest etter husmannsplass.

Gjennom området krysser to eldre veifar, Kolveien som gikk fra Lia til Nes jernverk og en ferdselsvei som gikk fra Lauvland i øst til Rosseland i vest.

I området finnes grensesteiner og bogastelle fra førreformatorisk tid.

Figur 6-111 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-29 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminneID: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
30.1. Tradisjonslokalitet	Kulturminner i utmark.	246930-0	I forbindelse med bjørnejakt på 1840-tallet, etter å ha skadeskutt en bjørn, søkte jegeren tilflukt på denne steinen for omlading. Bjørnen ble deretter skutt og drept. (Muntlig kilde).	1800-tallet.	Ikke fredet
30.2. Grensesteiner	Kulturminner i utmark.	267176-0	En avlang markørstein stilt på høykant mellom to noe mindre vitnesteiner.	Etterreformatorisk tid.	Ikke fredet
30.3. Aktivitetssområde	Kulturminner i utmark.	244183-0	Husmannsplass med tuft, terrasser, rydningsrøys og innhegninger.	17-1800-tallet.	Ikke fredet
30.4. Merkestein	Kulturminner i utmark.	266261-1 og 2	Grensesteinslokalitet som består av to enkeltminner. Ligger på grensen til gården Skjerkholt i nord mot gårdene Grensa og Angelstad i sør.	Førreformatorisk tid.	Automatisk fredet

30.5. Grensestein	Kulturminner i utmark	244185-0	Grensestein, bestående av én markørstein omringet av ni andre vitnesteiner/støttesteiner i varierende størrelse.	Førreformatorisk tid.	Ikke fredet
30.6. Kullmile	Kulturminner i utmark	244182-0	Kullmile som er sirkelformet og befinner seg på en flat forhøyning i terrenget. Mot sør-sørvest ligger det en slags rampe med kull - trolig er dette masser fra kullmilen som er dratt utover. En vei leder til kullmilen fra blant annet husmannsplassen Kjerrgråmyra, mot Barlinbunntjenna og ender i Angelstaddalen.	Etterreformatorisk tid.	Ikke fredet
30.7. Kullmile	Kulturminner i utmark	266112-0	Kullmile. Det er tydelig voll i nord, sør og aust, og i vest stopper den i berg.	Etterreformatorisk tid.	Ikke fredet
30.8. Steinbrudd (Skjerp)	Kulturminner i utmark	244204 og 205	Lite skjerp og lite kvartsbrudd.	18-1900-tallet.	Ikke fredet
30.9. Grensestein	Kulturminner i utmark	244193-0	Grensestein, bestående av én markørstein i midten av to vitnesteiner. Markerer eiendomsgrensen mellom 52/1 og 55/2.	Etterreformatorisk tid.	Ikke fredet
30.10. Skjerp	Kulturminner i utmark	244191-0	Skjerp med vei som går gjennom som deler skjerp i en vestlig og østlig del.	18-1900-tallet.	Ikke fredet
30.11. Lauvlandsveien 107 "Lauvland"	Gårdsbruk	0914-0301-004	Småbruk med uthus som er SEFRAK-registeret.	1800-tallet, tredje kvartal.	SEFRAK
30.12. Eldre veifar, "Kolveien"	Kulturminner i utmark	246935-0	Vintervei for transport av kull, fra kolhuset i Lia i øst til Næs jernverk i vest. Fremstår delvis som en smal sti og som et søkk i myr. Siste delstykke, fra Rosseland og videre frem til jernverket i sørvest, er ikke kjent. Muntlige kilder Anders Grændsen og Eilev Angelstad.	16-1700-tallet.	Ikke fredet
30.13. Bogastelle	Kulturminner i utmark	244197-0	2,4 m lang og opptil 2 m brei mur i helling i kløft, tolka som bogastelle. Bogastellet har en naturlig plassering mot toppen av den vestlige kanten.	Førreformatorisk tid	Automatisk fredet.
30.14. Steinbrudd	Kulturminner i utmark	244192-0 246921-0	2 steinbrudd. 244192: Omfattende åpent kvartsbrudd i dagen. 246921: Kantete og sprengt stein i diverse størrelser spredt utover ca. 10 x 10 m stort område. Kan muligens ha en relasjon med steinbruddet mot vest.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet.
30.15. Grensesteiner	Kulturminner i utmark	246920 og 13 244226, 27, 30 og 31 244195	7 grensesteiner.	Etterreformatorisk tid.	Ikke fredet.

30.16. Grensestein	Kulturminner i utmark	246922-0	Fire vitnesteiner og to markørsteiner, der hver markørstein følger hver sin grense.	Etterreformatorisk tid.	Ikke fredet.
30.17. Kvartsbrudd	Kulturminner i utmark	244190-0	Grensestein, bestående av én markørstein i midten av to vitnesteiner. Markerer eiendomsgrensen mellom 52/1 og 55/2.	18-1900-tallet.	Ikke fredet.
30.18. Kvartsbrudd	Kulturminner i utmark	244187-0	Åpent kvartsbrudd	18-1900-tallet.	Ikke fredet.
30.19. Veifar	Kulturminner i utmark		Ferdselsvei fra Lauvland i øst til Rosseland i vest. I øst er veien omtrent 1,5 meter bred og virker brukt i nyere tid som traktor- eller firehjulingvei, men smalner til en tynn sti, ca. 50 cm bred vestover.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet.
30.20. Merkesteiner	Kulturminner i utmark	244209-0	Grensestein, bestående av 8 vitnesteiner/støttesteiner og én markørstein. Total utstrekning er 115×110×30 cm, orientert NV-SØ.	Etterreformatorisk tid.	Ikke fredet
30.21 Merkesteiner	Kulturminner i utmark	244211-0 244209-0 244202-0 244201-0 244214-0 244200-0 244212-0 246911-0	8 ulike merkesteiner beliggende rundt Føykåsen.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
30.22 Bogastelle	Kulturminner i utmark	244186-0	En steinoppstilling, tolket som et bogastelle. Bogastellet består av en enkel oppmuring av stein, formet som en avlang halvsirkel. Det ligger flere større steiner og rasmasser på samme hylle, og bogastellet får med dette god kamuflasje i terrenget.	Førreformatorisk tid	Automatisk fredet
30.23 Bygningsruin	Bygningsruin, tuft	244199-0	Utrast grunnmur	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
30.24 Boplass	Kulturminner i utmark	244498	Tolket som en steinalderlokalitet. Kulturminnet strandlinjedateres til tidlig mesolitikum. Funnmaterialet består av et stort og fint flintavslag med bruksspor, samt en usikker kvartsbit.	Eldre steinalder	Automatisk fredet

Vurdering av verdi

Delområdet er spesielt rik på kulturminner i utmark, som vitner om hvordan industrialiseringen i Agder foregikk i årene før 1900-tallet. Her finnes det kulturminner som knytter seg til jakt, tømmerfløting, jernutvinning, og det er gjort funn av flere kullmiler, og kvartsbrudd. Mangfoldet og variasjon medfører at området vurderes til å inneha både lokal og regional kulturhistorisk betydning. Delområdet fremstår i liten grad fragmentert og ødelagt av nyere utbygging. Området er til dels gjengrodd, men ligger i en historisk kontekst.

Innenfor delområdet finnes det et SEFRAK-registrert bygg, datert til etter 1850. Bygget er et uthus på det tidligere småbruket Lauvland. Det finnes også rester etter en eldre husmannsplass, datert til 1700- og 1800-tallet. Bebyggelsen er alminnelig forekommende, av lokal betydning og er vurdert å ha noe bruks-, opplevelses- og kunnskapsverdi.

To historiske veifar krysser delområdet, hvorav Kolveien (en vintervei), er den av størst verdi. Denne er vurdert til liten bruksverdi, men stor kunnskapsverdi.

Innenfor delområdet er det registrert et bogastelle og en merkestein, begge er automatisk fredete og dermed gitt stor verdi.

Ved Sandvann knytter verdien seg til SEFRAK-registrert bebyggelse, historiske veifar og kulturminner i utmark. K30 Sandvann er samlet vurdert å ha *middels verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Sandvann vil ny E18 legges sentralt gjennom delområdet sørvest for Skjerkholtalen. Ny vei legges øst for Midtbøheia og vest for Tverråsen frem til Langtjern.

Figur 6-112 Illustrasjon som viser ny E18 forbi Modalen og Langtjern. Kilde: COWI AS, 2021.

Figur 6-113 Illustrasjon som viser ny E18 gjennom Modalen. Kilde: COWI AS, 2021

Tiltaket vil ha ubetydelig virkning på registrerte automatisk fredete kulturminner.

Registrerte nyere tids kulturminner vil bli forringet av tiltaket. Tiltaket kommer i direkte konflikt med flere kulturminner, herunder tradisjonslokaliteten fra 1800-tallet (ID: 246930-0), og en eldre husmannsplass med tuft, terrasser, rydningsrøys og innhegninger (ID: 244183-0). Disse vil måtte fjernes som følge av tiltaket.

Tiltaket vil komme i nærføring med en kullmile (ID: 266112-0) og en grensestein bestående av en markørstein og to vitnesteiner (ID: 244193-0) som ligger på eiendomsgrensen mellom gbnr 52/1 og 55/2 ligger innenfor annen veigrunn og vil måtte fjernes ellers bli ødelagt som følge av tiltaket.

To kvartsbrudd (ID: 244190-0) som ligger like nordvest for ny veilinje, på Langåsen, vil også bli noe forringet som følge av tiltaket. Bruddene ligger ikke i direkte konflikt med ny trasé, men vil miste mye av sin opprinnelige kontekst som følge av utbyggingen.

Det nyere tids kulturminnet Kolveien (ID 246935-0) vil bli sterkt forringet av tiltaket. Ny veilinje vil bryte en helhetlig bevart strekning, redusere lesbarheten av kulturminnet og medføre økt støy/støvbeklastning. Veilinjen er ikke foreslått lagt i kulvert i krysningpunktet, og veien vil derfor miste sin sammenhengende forbindelse. Dette vurderes som negativt.

Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig øst for Langtjern hvor det finnes flere kulturminner, primært tilknyttet tidligere utmarksdrift og fangstaktivitet. Tiltaket vil skape en barriere og redusere opplevelsen av landskapet. Selv om konkrete synlige spor etter automatisk fredete kulturminner mangler, har landskapet likevel en historisk dimensjon som vil bli berørt.

Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K30 til å være *forringet*.

6.30 K31 Fosstveit

Dagens situasjon for delområdet

Delområde K31 Fosstveit ligger vest for eksisterende E18, og strekker seg utover på hver side av dalsøkket ved Storelva.

Figur 6-114 Kart over Nedenæs og Robygdelaets Amt (sør) - (revidert fra 1901). Fosstveit ligger innenfor det oransje polygonet. Kilde: Statens kartverk.

Kulturmiljøet ved Fosstveit er et teknisk-industrielt kulturmiljø som blant annet består av industribebyggelsen langs Storelva. Her ligger tidligere Fosstveit sliperi og Fosstveit kraftverk. Innenfor området har det vært industrivirksomhet siden annen halvdel av 1500-tallet. Det har vært sager, møller, kverner, fløtning, teglverk, tresliperi, vannkraftproduksjon mm. I tillegg finnes det spor etter aktivitet fra steinalder og bronsealder i form av bosetnings- og aktivitetsplasser og bergkunst.

I området ligger flere eldre plasser og eiendommer, herunder Foss, Fosstveit, Modalen Ytre, Nordbråten, Bakken og Berghagen.

Det går også flere veifar gjennom området, blant annet en tidligere ferdselsvei til jernaldergården Berge (Svensen 1978: 136).

Gjennom delområdet går Vestlandske hovedvei, som stod ferdig som kjørevei mellom Oslo og Kristiansand i 1805. Veien ble lagt om i 1865, og ved Fosstveit inngår en jernbru i

veistrekningen. I 1837 ble jernbrua ved Fosstveit montert. Den er støpt på Næs Jernverk og står fortsatt med opprinnelig plassering. Det finnes bare to slike bruer i Norge. Fosstveit er derfor den eneste i landet som fortsatt står på sitt opprinnelige sted, og som er åpen for biltrafikk (Lokalhistoriewiki). Brua ble restaurert i 1985 og 2015 (Nasjonal verneplan for veier, bruer og veirelaterte kulturminner Statens vegvesen – Region Sør).

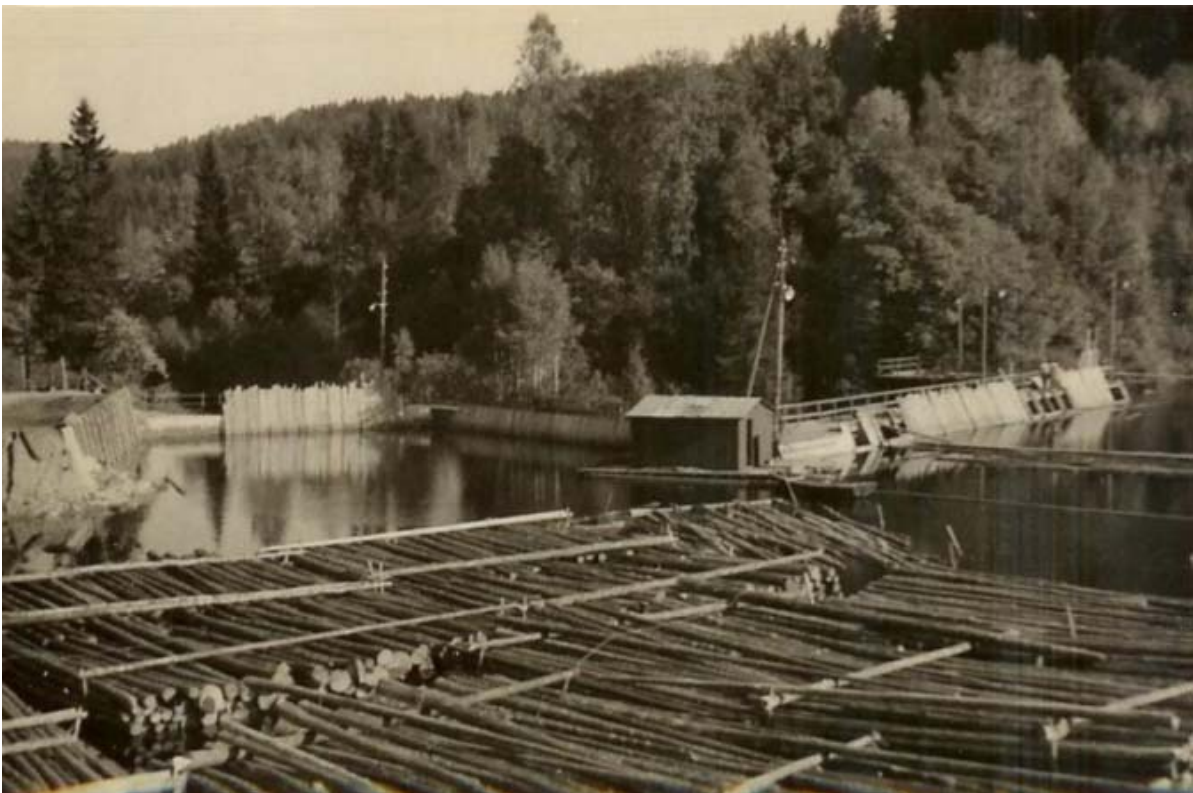
Figur 6-115 T.v.: Fotografi av Fosstveit jernbru som er fredet. T.h.: Fotografi av miljøet ved Fosstveit. Kilde. COWI AS, 2020.

Jernbrua består av 5 buer av til sammen 98 elementer og er skrudd sammen med 812 bolter. Spennvidden er på ca. 19 meter. Brua ble konstruert av veimester Georg Daniel Barth Johnson (1794-1872), og kostet 3758 specidaler da den var ny. Brua er en sjelden brutype i norsk sammenheng (Lokalhistoriewiki).

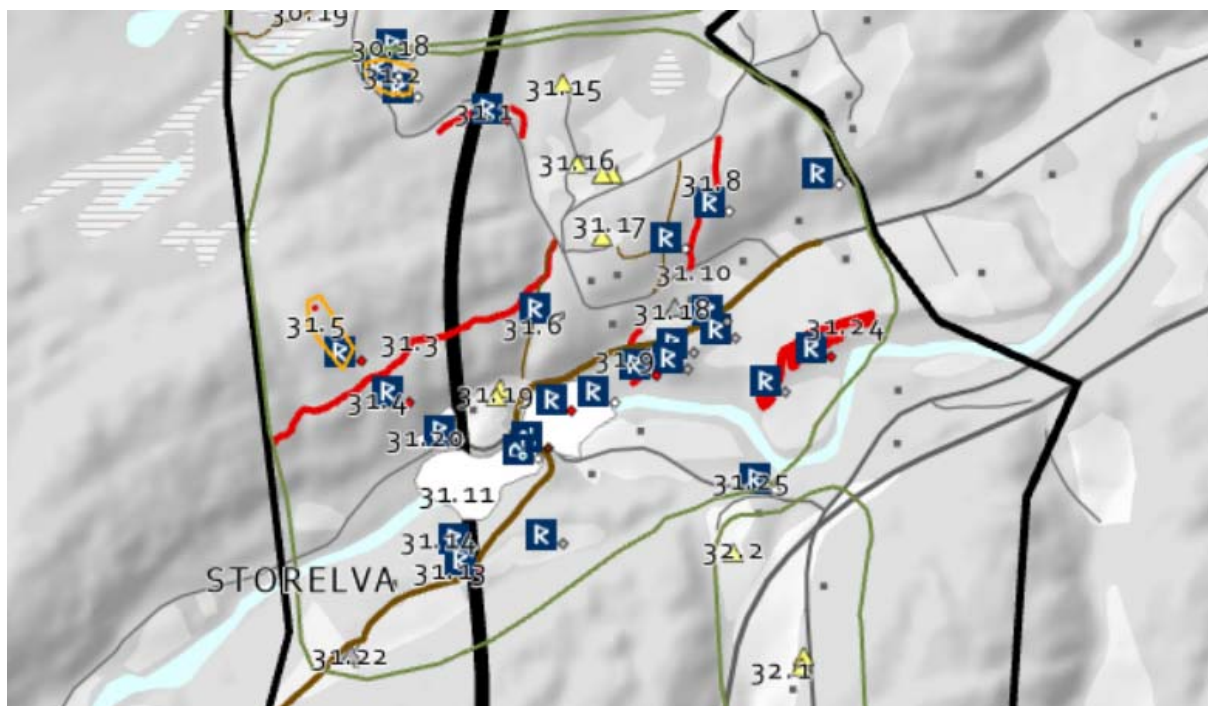
Sliperiet på Fosstveit er et eksempel på virksomhet tilknyttet tømmer. Det slipte tømmer til tremasse, og var en viktig arbeidsplass i distriktet. Sliperiet startet opp sin virksomhet i 1908, av aktieselskapet Fosstvedt Træsliperi, og nedlagt i 1970 (Tvedestrand kulturminneplan 2021-2024: 10).

Figur 6-116 Sliperiet på Fosstveit var i drift frem til 1970. Sliperiet brukte vannkraft fra elva, og tømmeret ble i stor grad fløtet på Storelva. Vannveien sørget dermed både for transport og energi. Kilde: Christensen 1983: 14/Tvedestrand kulturminneplan 2021-2024: 20.

Figur 6-117 Vannveien var viktig for transport av tømmer før skogsbilveien kom. Fotografier viser inntaket til sliperiet på Fosstveit. Kilde: Tvedestrand kulturminneplan 2021-2024: 10.

Figur 6-118 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-30 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminnelD: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
31.1. Hulveier	Infrastruktur	267023-2 og 1	To hulveier, er trolig gamleveien til Lauvland.	Førreformatorisk tid	Ikke fredet
31.2. Kvarterbrudd	Teknisk-industrielt kulturminne	246926-0 244188-0	Kvarterbrudd	1800-/1900-tallet	Ikke fredet
31.3. Veianlegg	Infrastruktur	266255-0	Ferdelsvei som leder fra jernaldergården Berge i vest til andre jernalder/middelaldergårder i øst.	Jernalder/middelalder	Automatisk fredet
31.4. Merkestener	Kulturminner i utmark	266256-1 og 2	Grensesteinslokalitet bestående av 2 enkeltminner. Ligger på/ved eiendomsgrensen mellom 57/1 og 58/12.	Førreformatorisk tid	Automatisk fredet
31.5. Bogastelle	Kulturminner i utmark	244194-0	Bogastelle med god utsikt mot sør. Bygget av sprukket stein.	Førreformatorisk tid	Automatisk fredet
31.6. Ferdelsvei	Infrastruktur	267337-0	Ferdelsvei, i form av en smal sti i S med mye stein og rasmasser, som går bratt oppover et juv mot N.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
31.7. Ferdelsvei	Infrastruktur	246932-0	Ferdelsvei som leder opp en bratt skråning fra SSV til NNØ. Fra omtrent midtveis deles veien, og en avstikker fortsetter mot V til et hus. Veien er flere steder jevnet ut og bygget opp med tørrmur.	1800-/1900-tallet	Ikke fredet
31.8. Hulvei	Infrastruktur	246931-0	Hulvei, fremstår som en nedsenket sti i terrenget i S, mens den i N ikke kan gjenfinnes da den er ødelagt av nyere traktorvei.	Uviss tid	Ikke fredet

31.9. Hulveier	Infrastruktur	266284-1 og 2	Hulvei, fremstår som en 1-2 meter bred forsenkning i terrenget, som går ned en skråning fra nord til sør. Kun et lite parti nærmest Angelstadveien er bevart.	Førrereformatorisk tid	Automatisk fredet
31.10. Veianlegg, "Vestlandske hovedvei"	Infrastruktur	243543-0	Vestlandske hovedvei, fra tidlig 1900-tallet kalt Sørlandske hovedvei.	Etterreformatorisk tid	Regionalt listeført
31.11. Fosstveit industriområde	Teknisk-industrielt kulturminne	244237-0 246908-0	Innenfor området har det vært industrivirksomhet siden annen halvdel av 1500-tallet. Det har vært sager, møller, kverner, fløtning, teglverk, tresliperi, vannkraftproduksjon mm. Innenfor området ligger også en tuft.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
31.12 Bergkunst	Bergkunst	243393-0	Skålgropfeltet (ID 243393) består av 18 skålgroper, hvorav 13 av dem er sikre og fem er noe mer usikre. Bergkunsten befinner seg innenfor Fosstveit Industriområde og i umiddelbar nærhet til skålgropfeltet ligger Fosstveit Kraftverk. Helt siden annen halvdel av 1500-tallet har det vært industrivirksomhet i området, med sager, møller, kverner, vannkraftproduksjon osv. Området skålgropfeltet befinner seg i er derfor sterkt preget av nyere tids forstyrrelser.	Bronsealder	Automatisk fredet
31.13 Boplass	Kulturminner i utmark	243396-0	Funnmaterialet består av to store flintavslag funnet på hver sin forhøyning på terrassen, hvorav det ene var kraftig brent og er nå mistet. Lokaliteten strandlinjedateres til tidligmesolitikum, men på grunn av dens nære tilknytning til Storelva kan den også være yngre. Den Vestlandske hovedvei/Sørlandske hovedvei (ID 243543) går forbi i S, samt en moderne traktorvei nedenfor i N, noe som kan ha påvirket lokaliteten.	Steinalder	Automatisk fredet
31.14. Tuft	Kulturminner i utmark	244173-0	En kvadratisk tuft, bestående av to vegger stablet med stein og to vegger bestående av naturlig berg. Det er mulig at tuften er delvis gravd ned for stabilisering.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
31.15. Nordbråten, Modalsveien 56	Gårdsmiljø	0914-0301-024	Gårdsbruk med et våningshus. Plassen er SEFRAK-registrert		
31.16. Modalen, Modalsveien 54	Gårdsmiljø	0914-0301-025, 026 og 027	Gårdsbruk med innhus, uthus og et våningshus. Plassen er SEFRAK-registrert.	1800-tallet	SEFRAK

31.17. Modalen ytre, Modalsveien 53	Gårdsmiljø	0914-0301-072	Ruin etter uthus		
31.18. Fosstveit	Gårdsmiljø	0914-0301-048	Ruin av uthus	1900-tallet	SEFRAK
31.19. Bakken	Gårdsmiljø	0914-0301-008 og 009	Gårdsbruk med uthus og et våningshus. Plassen er SEFRAK-registrert.	1800-tallet	SEFRAK
31.20. Foss	Gårdsmiljø	0914-0301-001	Bolig som er SEFRAK-registrert	1800-tallet	SEFRAK
31.21. Husmannsplass	Gårdsmiljø	244174-0	Denne husmannsplassen består av to bygninger, en rekke steingjerder som former terrasser og en brønn.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
31.22. Berghagen	Gårdsmiljø	0914-0204-009	Ruin av bolig	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet
31.23. Hulvei	Infrastruktur	266258-0	Hulvei.	Førreformatorisk tid	Automatisk fredet
31.24. Gravfelt	Kulturminner i utmark	70205-1, 2 og 3 70205-7	Gravfelt bestående av flere strukturerer.	Flere dateringer	Automatisk fredet
31.25. Boplass	Kulturminner i utmark	247207-0	Smieplass. Funn av smeltedigel på markoverflaten på en liten terrasse.	Etterreformatorisk tid	Ikke fredet

Vurdering av verdi

I delområdet finnes det noe spredt bebyggelse. Her ligger flere tidligere plasser som er SEFRAK-registrert og en eldre husmannsplass. Bebyggelsen er i hovedsak oppført på 1800- og 1900-tallet. Bebyggelsen er alminnelig forekommende, av lokal betydning og er vurdert å ha noe bruks-, opplevels- og kunnskapsverdi.

Gjennom delområdet krysser to generasjoner hovedvei, Gamle Vestlandske hovedvei og veien til Berge. Veiene viser utviklingen av infrastruktur fra jernalder/middelalder og frem til nåtid, og er vurdert til å ha stor verdi.

Fosstveit bru ble fredet etter kulturminneloven som nasjonalt kulturminne i 2008. Den inngår i Statens vegvesens landsverneplan «Vegvalg, Nasjonal verneplan for verger – bruer og veirelaterte kulturminner», og dermed vurdert til å ha svært stor verdi.

Ved Fosstveit knytter verdien seg til det tekniske-industrielle kulturmiljøet ved Fosstveit bruk, SEFRAK-registrert bebyggelse, historiske veifar og arkeologiske minner. K31 Fosstveit er samlet vurdert å ha *svært stor verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Fosstveit vil ny E18 legges i fjellskjæring ved Bytingsdalen, for så å legges i bru over Storelva og Fosstveit til Bergehaganeheia, i retning vest til øst. Ved Bergehaganeheia anlegges en tunnel på ca. 200 meter.

Figur 6-119 Illustrasjon som viser ny E18 i bru over Storelva/Fosstveit. Kilde: COWI AS, 2021

Figur 6-120 Illustrasjon som viser ny E18 i bru over Storelva. Kilde: COWI AS, 2021

Registrerte automatisk fredete kulturminner vil bli sterkt forringet av tiltaket. I Bytingsdalen krysser ny E18 den eldre ferdselsveien som leder fra jernaldergården Berge i vest til andre jernalder/middelaldergårder i øst (ID: 266255-0). Veien er automatisk fredet. Tiltaket

medfører at to hulveier som er automatisk fredete (ID: 267023-2 og 1) vil bli ødelagt og vil måtte fjernes.

Nyere tids kulturminner vil bli sterkt forringet av tiltaket. Ny bru over Storelva vil medføre at det helhetlige kulturmiljøet knyttet til industrimiljøet ved Fosstveit (ID: 244237-0), Vestlandske hovedvei (ID: 243543-0) med Fosstveit bru og tiliggende nyere tids kulturminner vil bli sterkt forringet. Opplevelsesverdien knyttet til kulturmiljøet, og dammen i vest vil bli sterkt forringet som følge av tiltaket. Brua vil bli svært synlig og oppleves som et fremmedelement i dalføret. Konstruksjonen og brupilarene vil danne barrierer for nær- og fjernvirkning. Tiltaket vil medføre betydelige skjæringer og fyllinger i landskapet. Tiltaket vil redusere opplevelsen av kulturlandskapet som helhet og medføre en inngripen som medfører at de kulturhistoriske sporene blir mindre lesbare. Tiltaket vil videre medføre at de SEFRAK-registrerte plassene Bakken og Fossen (ID: 0914-0301-008, 0914-0301-009 og 0914-0301-001) vil bli forringet.

Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig tilknyttet den nye brukryssningen som gir høye fjellskjæringer og fyllinger. Tiltaket vil bli et synlig element i dalen, og vil gi en negativ barrierevirkning. Tiltaket vil redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet og svekke lesbarheten av det. Flere automatisk fredete kulturminner, herunder et historisk veifar og to hulveier, vil helt eller delvis bli ødelagt. Flere nyere tids kulturminner vil bli berørt, særlig Fosstveit industriområde.

Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K31 til å være *sterkt forringet*.

6.31 K32 Bjørnstad

Dagens situasjon for delområdet

Delområde K32 Bjørnstad ligger sørøst i planområdet, mot Amtmannsvingen i retning Tvedestrand by.

I delområdet finnes det to eldre plasser, henholdsvis Bjørnstad ved Tveitehallingane og Bjørnstad ved Fosstveitmoen, samt plassen ved Bukkebladkjerret. Bortsett fra disse finnes det få kulturminner. Det kulturhistoriske landskapet er fragmentert av eksisterende E18.

Figur 6-121 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-31 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminneID: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
32.1 Gamleveien 25, "Bjørnstad", Tveitehallingene	Gårdsmiljø	0914-0204-063 og 064	Plass med et innhus og et uthus	1800-tallet, fjerde kvartal	SEFRAK
32.2 Fostveitmoen 8, "Bjørnstad"	Gårdsmiljø	0914-0204-056	Plass med et innhus	1800-tallet, fjerde kvartal	SEFRAK
32.3 Bukkebladkjæravn. 30, "Bukkebladkjær"	Gårdsmiljø	0914-0205-057	Plass med bolighus	Etterreformator isk tid	SEFRAK

Vurdering av verdi

Innenfor delområdet ligger det tre plasser som fremstår lokalt alminnelige, og med liten verneverdi. De er vurdert til å ha noe kunnskapsverdi.

Det er ingen kjente automatisk fredete kulturminner i eller ved delområdet.

Ved Bjørnstad knytter verdien seg til SEFRAK-registrert bebyggelse fra nyere tid. K32 Bjørnstad er samlet vurdert å ha *noe verdi*.

Vurdering av virkninger

Ved Bjørnstad vil ny E18 føres vest for, og utenfor delområdet. Eksisterende E18 vil bli benyttet som lokalvei, og vil få redusert trafikk. Dette vurderes som positivt for det SEFRAK-registrerte bygget, men vil likevel ikke føre til en forbedring. Det anlegges ny gang- og sykkelvei mellom Amtmannsvingen og eksisterende E18. Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K32 til å være *ubetydelig endring*.

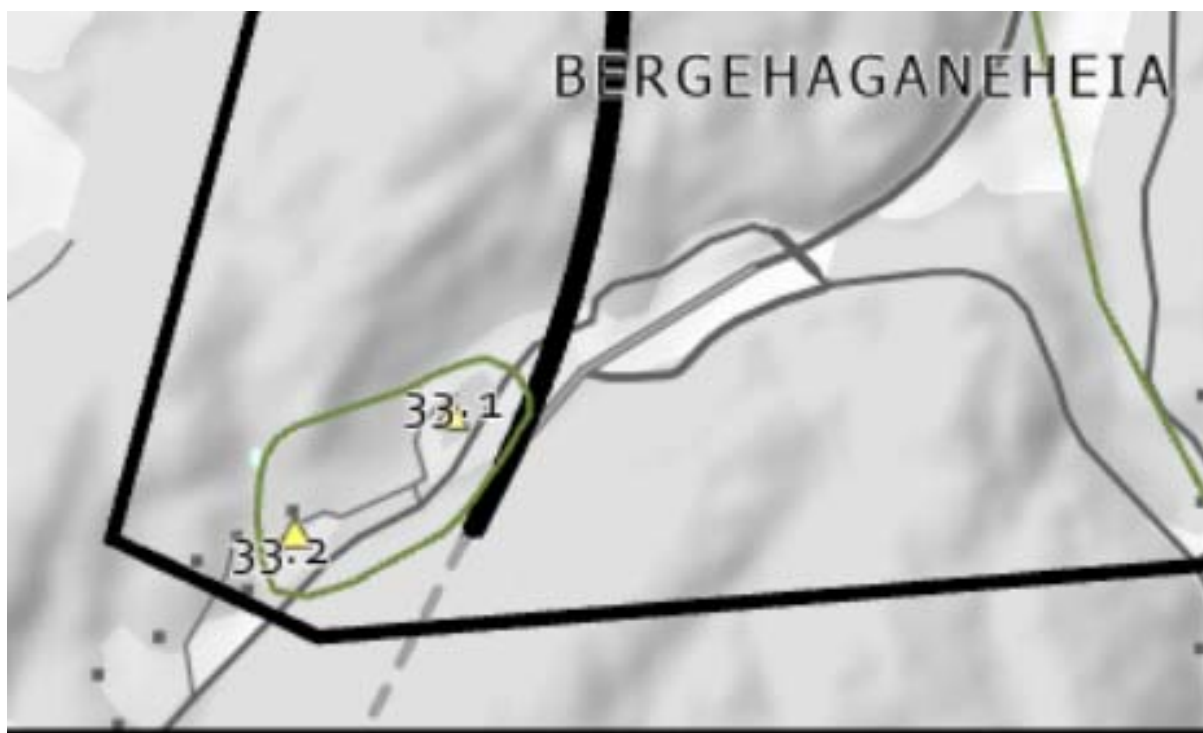

Figur 6-122 Illustrasjon som viser ny E18 forbi Bjørnstad. Kilde: COWI AS, 2021

6.32 K33 Rødmyr

Dagens situasjon for delområdet

Delområde K33 Rødmyr ligger sørvest i planområdet, langs Holstveien. Ny E18 i retning Arendal ligger sør for delområdet. Innenfor delområdet ligger det to eldre plasser, Rødmyr ved Plankedalstykket og Rødmyr ved Myklebustad. Sistnevnte er revet.

Figur 6-123 Registreringskart av delområdet. Kilde: COWI AS, 2021.

Tabell 6-32 Vernestatus

Kulturmiljø	Vernekategori	KulturminneID: BygningID:	Beskrivelse	Datering	Vernestatus
33.1 Plankedalstykket, "Rødmyr"	Gårdsmiljø	0914-0204-004	Plass med bolighus. <i>Revet.</i>	1800-tallet, tredje kvartal	SEFRAK
33.2 Holtsveien 109, "Rødmyr" Myklebustad	Gårdsmiljø	0914-0204-005	Plass med bolig.	1800-tallet, fjerde kvartal	SEFRAK

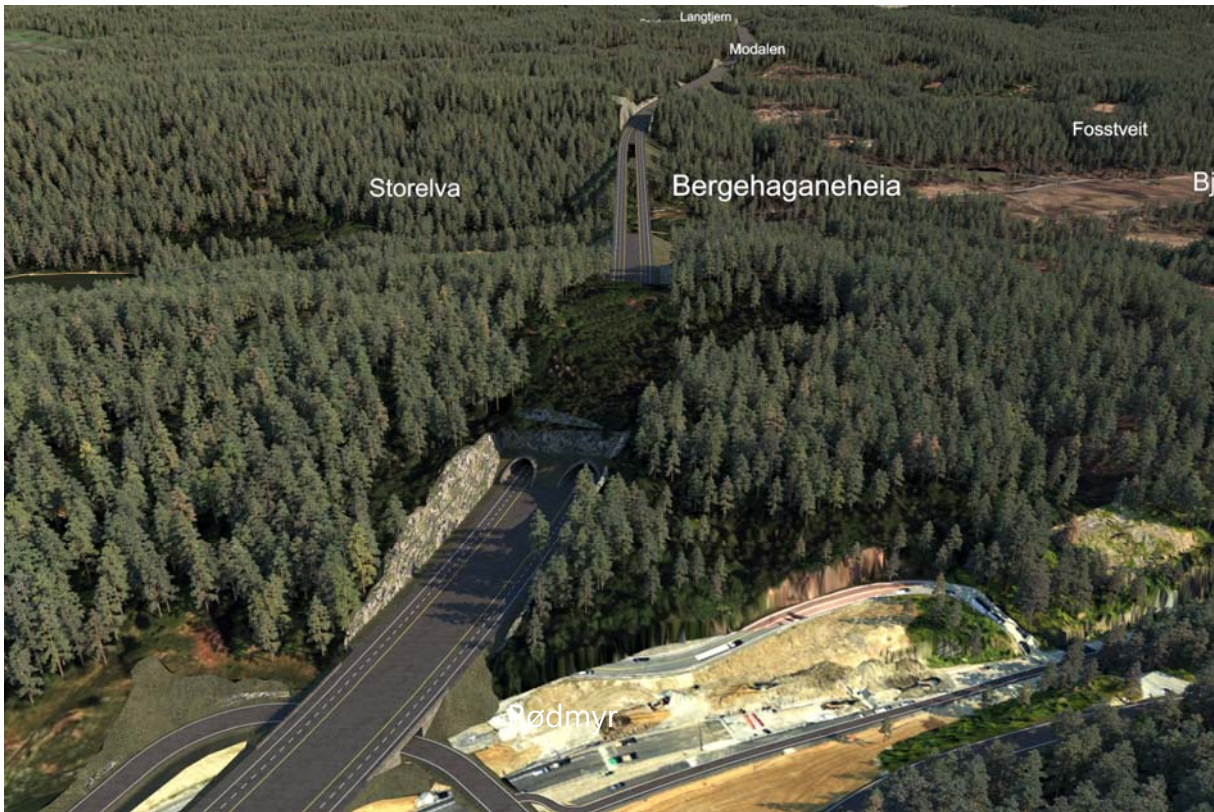
Vurdering av verdi

Delområde Rødmyr er samlet vurdert å ha ingen kulturhistorisk verdi. Det kulturhistoriske landskapet er fragmentert og fremstår ødelagt av to generasjoner E18. Bygningen ved Rødmyr er fra 1800-tallet, fremstår lokalt alminnelige, og innehar liten til ingen verneverdi. Bygningen fremstår svært ombygd og redusert i verdi.

Det er ingen kjente automatisk fredete kulturminner rundt i/ved delområdet.

Vurdering av virkninger

Ved Rødmyr vil Ny E18 føres øst for, og utenfor delområdet. Eksisterende E18 blir benyttet som lokalvei og vil få redusert trafikk. Ved Bergehaganeheia anlegges en tunnel på ca. 200 m. Tiltaket vil ha ubetydelig virkning på registrerte nyere tids kulturminner. Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K33 til å være *ubetydelig endring*.

Figur 6-124 Illustrasjon som viser ny E18 gjennom Bergehaganeheia. Kilde: COWI AS, 2021

Figur 6-125 Illustrasjon som viser ny E18 ved Rødmyr (til høyre) og Bergehaganeheia. Kilde: COWI AS, 2021

7 Skadereduserende tiltak

7.1 Anleggsperioden

Det følgende er en gjennomgang av skadereduserende tiltak i anleggsperioden. Først generelt for tiltaket, deretter spesifikt for delområder/tema.

Generelt

- Dersom det under anleggsarbeid eller annen virksomhet i planområdet framkommer automatisk fredete kulturminner, må arbeidet straks stanses og kulturvernmyndighetene varsles som omtalt i lov om kulturminner §8, 2. ledd.
- Alle kjente automatisk fredete- og nyere tids kulturminner som skal ivaretas skal avmerkes i plankart.
- Under anleggsperioden må kjente registrerte automatisk fredete kulturminner som skal ivaretas gjerdes inn med midlertidig gjerde. Automatisk fredete kulturminner har en sikringsone på 5 meter, som i likhet med selve kulturminnet er fredet. I tillegg skal det legges inn en ekstra sikkerhetsone. Bredde avklares av kulturminnemyndighet (krav fra Vestfold og Telemark fylkeskommune og Agder Fylkeskommune).
- Der tiltak medfører direkte konflikt med automatisk fredete kulturminner, og det ikke lar seg gjøre med plantilpasninger og regulering til hensynssone med bestemmelser om vern, kreves det dispensasjon fra kulturminneloven, jf. § 8, 1. ledd. Dersom dispensasjon blir gitt av Fylkeskommunen vil det normalt bli satt vilkår om arkeologiske utgravninger. Ved fjerning av automatisk fredete kulturminner etter dispensasjonsvedtak, vil sikring av kunnskapsverdien som kulturminnene har gjennom utgraving, være et viktig avbøtende tiltak.
- Ved nærføring av vei mot verneverdig bebyggelse og anlegg bør det i videre detaljprosjektering gjøres nødvendige tilpassinger som kan opprettholde og ivareta det visuelle inntrykket kulturminnet/-miljøet har hatt i sin opprinnelige situasjon. Støytiltak må også ses i denne sammenheng (se under for spesifikke områder).
- Verneverdige bygninger og anlegg som skal rives må dokumenteres før rivning. En eventuell dokumentasjon må skje i samråd med Agder Fylkeskommune og Vestfold og Telemark Fylkeskommune, samt berørte kommuner.

Spesifikt

Kulturminner avsatt til hensynssone bestemmelsesområde (#2_X)

Dette er automatisk fredete kulturminner, som berøres av tiltaket, og hvor det ikke har latt seg gjøre med plantilpasninger og regulering til hensynssoner. Kulturminnene må søkes frigitt, og er avhengig av dispensasjon fra kulturminneloven (KML) § 8, 1. ledd, før anleggsstart. Kulturminnene er i plankartene markert med bestemmelsesområde (#2_X).

Lokalitet	Askeladden ID	Type lokalitet
-----------	---------------	----------------

Tvedestrand		
Fosstveit	243396	Bosetnings- og aktivitetsområde
Fosstveit	266255	Jernalder/middelaldervei fra Berge
Lauvland	267023	Hulvei
Skjerkholt	262656	Bogastelle
Skjerkholt	262655	Bogastelle
Skjerkholt	267393	Veifar
Nordre Greinmyra	267384	4 Grensesteinslokaliteter
Risør-Tvedestrand	266229	Grensesteinslokaliteter
Risør (sør)		
Pollen	250369	Bosetnings- og aktivitetsområde
Pollen	262662	Bosetnings- og aktivitetsområde
Pollen	264479 - 0, 1, 2, 4, 5 og 6	6 Grensesteinslokaliteter
Aklandstjenna	267388	Del av veianlegg fra middelalder
Risør (nord)		
Risør-Gjerstad	266248 - 1, 2 og 7	3 Grensesteinslokaliteter
Risør-Gjerstad	264480	Grensesteinslokaliteter
Vegårshei		
Vegårshei til Søndeled	266682	Kirkeveien
Gjerstad		
Ivarshagen	273869	Dyrkningsspor
Kragerø		
Tømmeråsen	270916	Bosetnings- og aktivitetsområde
Humlestad	272052	Kokegrop
Helgand 3	270911	Bosetnings- og aktivitetsområde
Hegland 3	270912	Bosetnings- og aktivitetsområde
Skræva	270909	Bosetnings- og aktivitetsområde
Holtane 1	272051-1	Kokegroplokalitet
Holtane 2	272051-2	Kokegroplokalitet
Gjerdemyra	272566	Kokegroplokalitet
Gjerde	144999	Gravrøyser
Gjerde	145001	Gravrøyser
Gropedalen	263315	Bosetnings- og aktivitetsområde
Gropedalen	266110	Bosetnings- og aktivitetsområde
Østerfoss	263138	Eldre veifar
Østerfoss	265844	Bosetnings- og aktivitetsområde
Østerfoss	265842	Bosetnings- og aktivitetsområde
Østerfoss	273136	Bosetnings- og aktivitetsområde
Østerfoss	273137	Bosetnings- og aktivitetsområde
Bamble		
Grummestad	263577	Bosetnings- og aktivitetsområde
Grummestad	263578	Bosetnings- og aktivitetsområde
Grummestad	263579	Bosetnings- og aktivitetsområde

Nyere tids-/ikke-fredete kulturminner som ikke bevares

Dette er nyere tids-/ ikke-fredete kulturminner som berøres av tiltaket, og hvor det ikke har latt seg gjøre med planløsninger og regulering til hensynssoner. For disse kulturminnene og kulturmiljøene bør det avklares med kulturminnemyndighet ved evt. nødvendig fjerning/flytting, rivetillatelse, samt dokumentasjon.

Kulturminnene er ikke markert i plankartene.

Lokalitet	Askeladden ID /SEFRAK ID	Type lokalitet
Tvedestrand		
	0914-0204-063244173	Eiendom – Bjørnstad
	244173	Tuft
	244237	Idustriemiljø
	243543	Veifar
	0914-0301-008	Småbruk Bakken
	0914-0301-001	Småbruk - Fosstveit
	244174	Husmannsplass - ruin
	246931	Hulvei
	267337	Ferdselsvei
	246909	Grensestein
	244205	Skjerp
	246935	Kolveien
	244193	Grensestein
	244183	Kjerrgråmyr
	246930	Bjønsteinen
	267336	Veifar
	262658	Feilspatbrudd
	267145	Grensestein
	266281	Veifar
	264477	Skriverfjell
	264477	Skriverfjell
	264477	Skriverfjell
	264477	Skriverfjell
	264477	Skriverfjell
	266304	Grensestein
	267335	Veifar
	244225	Kullmile
	244221	Greinkjær
	266295	Grensestein
	262641	Kullmile
	266238	Grensestein
	250360	Kullmile
	244234	Kullfremstillingsanlegg
	263213	Vaskeplass
Risør (sør)		
	262659	Husmannsplass - ruin
	0901-0302-022	Del av småbruk Lia, rives. Markerer i plankart (bygg eldre enn 1849).

	266231	Grensestein
	266231	Grensestein
	266231	Grensestein
	262653	Grensestein
	267165	Veifar
	146419	Tuft
	263235	Fløtningsanlegg
	263234	Fløtingsanlegg
	263234	Fløtingsanlegg
	263234	Fløtingsanlegg
	263234	Fløtingsanlegg
	263234	Fløtingsanlegg
	263234	Fløtingsanlegg
	263231	Kvartsbrudd
	266071	Grensestein
	250363	Kullmile
	266186	Grensestein
	262663	Tuft
	263230	Kvartsbrudd
	263230	Kvartsbrudd
	262668	Kvartsbrudd
	262637	Rydningrøys
	262640	Kvartsbrudd
	262638	Kvartsbrudd
	266055	Grensestein
	266055	Grensestein
	266055	Grensestein
	266055	Grensestein
	266055	Grensestein
	250350	Skjerp
Risør (nord)		
	262663	Tuft
	262669	Skjerp
	266250	Grensestein
	266250	Grensestein
Vegårshei		
	262670	Kullmile
Gjerstad		
	262649	Tuft
	263232	Grensestein
	263232	Grensestein
	263232	Grensestein
	263232	Grensestein
	263232	Grensestein
	0911-0106-010	Bjørndalen, småbruk
	0911-0106-011	Bråtane, småbruk

	0911-0107-037	Sunde, småbruk
	273267	Husmannsplass, Breidøggard
Kragerø		
	0911-0106-045	Eiendom Hogstli, rives
	0815-0102-050-55	Småbruk Bråtvannsdalen, rives
	0815-0102-015	Brynemo
	0815-0205-039	Søndre Holtane, småbruk
	0815-0205-035	Holtane, småbruk
	266161	del av veifar Postveien som rives
Bamble		
	0814-0052-051	Dørdal, eiendom
	0814-0052-016	Dørdal, kretshus
	0814-0052-024	Dørdal, småbruk
	0814-0052-056	Eiendom Skogen, rives
	0814-0052-006	Plassen, småbruk

7.2 Permanent situasjon

Det følgende er en gjennomgang av skadereduserende tiltak i permanent situasjon for tiltaket. Først generelt for tiltaket, deretter spesifikt for delområder/tema.

Generelt

- Kulturlandskap: I videre utforming og prosjektering av tiltaket bør det sikres mulighet for mindre justeringer som sikrer at kulturhistoriske jordbrukslandskap tas hensyn til.
- Tilbakeføring av eksisterende E18: På de strekningene der eksisterende E18 skal tilbakeføres til opprinnelig terreng/situasjon, er det viktig at tilliggende kulturlandskap, kulturminner og kulturmiljø blir ivaretatt. Det må sikres en god og helhetlig utforming av dette nye landskapet langs traseen, slik at det fremstår som tilnærmet likt situasjonen før veianlegget ble anlagt.

Spesifikt

Kulturminner avsatt til hensynssone H730

Dette er automatisk fredete kulturminner som skal bevares, og som i plankartene er markert med hensynssone H730 – *sone for båndlegging etter lov om kulturminner*.

Lokalitet	Askeladden ID	Type lokalitet
Tvedestrand		
	267393 266229	Merkestein Grensestein
Risør (sør)		
	266229	Grensestein
Aklandstjenna	267388	Veianlegg

Risør (nord)		
	264480	Merkestein
Vegårshei		
	266682 x 2	Kirkeveien
	266183	Minnesmerke
Gjerstad		
	264480 – 3, 5, 6.	Grenserøyser
Ivarshagen	273861	Bosetnings- og aktivitetsområde
Bråtane	273261	Dyrkningsflate
Kragerø		
Humlestad 2	272053	Hulvei
Humlestad	272562	Stolpehus
Humlestad 7	273134	Bosetnings- og aktivitetsområde
Humlestad 8	273135	Bosetnings- og aktivitetsområde
Hegland 2	270910	Boplass
Tveitereid - Farsjø	263138	Del av Veifar
Østerfoss 6 og 7	273137	Del av bosetnings- og aktivitetsområde
Tisjødal 2	265838	Bosetningsspor
Tisjødal 3	265840	Bosetningsspor
Bamble		
Masterød 19	263581	Bosetnings- og aktivitetsområde
Masterød 20	263582	Bosetnings- og aktivitetsområde
Masterød 18	263575	Bosetnings- og aktivitetsområde
Grummestad 2	263554	Bosetnings- og aktivitetsområde
	145174	Flatmarksgrav
	145361	Flatmarksgrav

Kulturminner avsatt til hensynssone H570

Dette er nyere tids kulturminner, og andre ikke-fredete kulturminner, som skal bevares. Disse kulturminnene er i plankartene markert med hensynssone H70 – *sone for bevaring av kulturmiljø*.

Lokalitet	Askeladden ID	Type lokalitet
Tvedestrand		
Varden/Greinkjær	266281	Veifar
Varden/Greinkjær	264477 –5 og 6	Skriverfjell langs veifaret
Varden/Greinkjær	267335	Veifar til husmannsplassen Varden/Greinkjær
	267393	Sikringssone veifar
Risør (sør)		
Knutebekken	267165	Veifar
Risør (nord)		
-	267388	Sikringssone veifar
	266229	Sikringssone grensestein
	264480	Sikringssone grensestein

	264480	Sikringssone grensestein
Vegårshei		
-	-	-
Gjerstad		
Breidøgard	273267	Husmannsplass
	264480	Sikringssone grensestein
	264480	Sikringssone grensestein
	264480	Sikringssone grensestein
	273861	Sikringssone bosetningsplass
	273261	Sikringssone dyrkningsspor
Kragerø		
Postveien	266161	Del av veifar
Vesterbekk-broen, Postveien	266040	Del av veifar
	272562	Sikringssone hustuft
	272053	Sikringssone hulvei
	270910	Sikringssone boplass
	273137	Sikringssone aktivitetsområde
	265838	Sikringssone boplass
	265840	Sikringssone boplass
Bamble		
Plassen	263800	Kornetreske
Grådalen	145480	Fløtningsskjerm
	263581	Sikringssone bosetningsområde
	263582	Sikringssone bosetningsområde
	263575	Sikringssone bosetningsområde
	263554	Sikringssone bosetningsområde
	145174 (Flatmarksg.)	Sikringssone flatmarksgrav
	145361 (Flatmarksg.)	Sikringssone flatmarksgrav
	263581	Sikringssone bosetningsområde

Kulturhistoriske jordbrukslandskap og kulturmiljø – behov for oppfølging

Ved viktige kulturmiljø og kulturhistoriske jordbrukslandskap, bør man ved videre detaljprosjektering av tiltaket, i størst mulig grad ivareta kulturlandskapet og kulturmiljøet i området. De tiltak som gjennomføres bør utføres på en mest mulig skånsom måte. Dette gjelder veianlegg, skjæringer og fyllinger mm.

Av viktige kulturmiljø og kulturhistoriske jordbrukslandskap kan nevnes:

- Østerfoss og Farsjø
- Gjerde
- Holtane
- Brynemo og Humlestad
- Sannidal

- Østerholt
- Sundebru
- Skjerkholtdalen/Fosstveit

I Byttingsdalen krysser ny E18 den eldre ferdselsveien som leder fra jernaldergården Berge i vest til andre jernalder/middelaldergårder i øst (ID: 266255-0). Som et skadereduserende tiltak bør veien legges om. Dette for at brupilarene/brukonstruksjonen ikke skal blokkere traséen.

8 Samletabell og oppsummering

Tabellen nedenfor oppsummerer verdi og virkning for delområdene på hele strekningen.

Tabell 8-1 Viser verdi og virkning for delområdene.

Verdi og virkning			
Delområde	Verdi	Virkning	Vurdering
K1 Dørdal	Noe	Noe forringet	<p>Delområdet er gitt noe kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg, historiske veifar og arkeologiske minner.</p> <p>Det kulturhistoriske landskapet omkring Dørdal vil bli noe forringet av tiltaket. Tiltaket vil bli et synlig element i landskapet sørvest for bebyggelsen. Tiltaket vil påvirke elven som delvis må legges om.</p> <p>Virkningen vurderes til å være noe forringet.</p>
K2 Bakkevannet Nord	Middels	Foringet	<p>Delområdet er gitt middels kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg, historiske veifar og arkeologiske minner.</p> <p>Det kulturhistoriske landskapet omkring Bakkevannet bli noe forringet av tiltaket, særlig i sør ved Gamle Sørlandske hovedvei. Tiltaket vil skape en barriere og redusere opplevelsen av landskapet, særlig i sør.</p> <p>Virkningen vurderes til å være forringet.</p>
K3 Bakkevannet Sør	Middels	Ubetydelig endring	<p>Delområdet er gitt middels kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg, historiske veifar og arkeologiske minner.</p> <p>Tiltaket kommer ikke i konflikt med kulturminner i delområdet, og vil dermed ikke endre noe kulturmiljø eller den historiske lesbarheten av det.</p> <p>Virkningen vurderes til å være ubetydelig endring.</p>
K4 Auråa	Middels	Sterkt forringet	<p>Delområdet er gitt middels kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg, historiske veifar og arkeologiske minner.</p> <p>Det kulturhistoriske landskapet mellom Auråa og Ødegård bli forringet av tiltaket. Ny E18 legges i dalsiden og vil med sine skjæringer og fyllinger bli et synlig element i landskapet.</p> <p>Virkningen vurderes til å være sterkt forringet.</p>
K5 Østerfoss og Farsjø	Stor	Sterkt forringet	<p>Delområdet er gitt stor kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg, historiske veifar og arkeologiske minner.</p> <p>Det kulturhistoriske elvelandskapet ved Kragerøvassdraget/Tisjø vil bli forringet av tiltaket. Her krysser ny på bru E18 ved Fosseskjæra og brupilarer og fyllinger legges i og ved vassdraget. Tiltaket vil skape en barriere og svekke opplevelsen av landskapet og miljøet.</p> <p>Virkningen vurderes til å være sterkt forringet.</p>
K6 Gjerde	Middels	Foringet	<p>Delområdet er gitt middels kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg, historiske veifar og arkeologiske minner.</p> <p>Det kulturhistoriske landskapet vil bli forringet av tiltaket, særlig vestre del av området, mot vassdraget. Tiltaket vil bli et synlig element i området, beliggende relativt høyt over vassdraget.</p> <p>Virkningen vurderes til å være forringet.</p>

K7 Holtane	Middels	Forringet	<p><i>Delområdet er gitt middels kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg, historiske veifar og arkeologiske minner.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske landskapet bli forringet av tiltaket, særlig ved den nordre av Holtane gårdene. Eksisterende E18 krysser området i dag, og reduserer allerede opplevelsen av det kulturhistoriske jordbrukslandskapet. Ny E18 vil ytterligere redusere opplevelsen av landskapet.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være forringet.</i></p>
K8 Brynemo og Humlestad	Svært stor	Forringet	<p><i>Delområdet er gitt svært stor kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til det kulturhistorisk jordbrukslandskapet, SEFRAK-bygg, historiske veifar og arkeologiske minner.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske jordbrukslandskapet vil bli noe forringet av tiltaket. Tiltaket vil medføre at ny E18 blir liggende nær gårdstunet på Brynemo (ID: 0815-0102-015 m.fl.), og dermed redusere på opplevelsen av tunet og jordbrukslandskapet. Humlestadgårdene vil også bli noe forringet ved at ny tilførselsvei legges like øst for gårdene.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være forringet.</i></p>
K9 Sannidal	Svært stor	Forbedret	<p><i>Delområdet er gitt svært stor kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til et kulturhistorisk jordbrukslandskap, SEFRAK-bygg, historiske veifar, kirkested og arkeologiske minner.</i></p> <p><i>Registrerte automatisk fredete kulturminner, nyere tids kulturminner og det kulturhistoriske jordbrukslandskapet, i delområdet vil få en forbedret situasjon som følge av tiltaket. Ny E18 vil legges i ny trasé i nord, ved Fikkjebakke, i god avstand fra det kulturhistoriske jordbrukslandskapet og kulturmiljøet ved kirken. Eksisterende E18, gamle Sørlandske hovedvei og Krokenveien, vil kunne få betydelig redusert trafikk.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være forbedret.</i></p>
K10 Fikkjebakke – Vestre Slettefjell	Noe	Ubetydelig endring	<p><i>Delområdet er gitt noe kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til arkeologiske minner.</i></p> <p><i>Tiltaket kommer ikke i konflikt med kulturminner i delområdet, og vil dermed ikke endre noe kulturmiljø eller den historiske lesbarheten av det.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til ubetydelig endring.</i></p>
K11 Bråtvannsdalen	Noe	Forringet	<p><i>Delområdet er gitt noe kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg, rester etter kulturhistorisk jordbrukslandskap og historiske veifar.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske jordbrukslandskapet ved Bråtvannsdalen vil bli forringet av tiltaket. Tiltaket vil danne en barriere i landskapet og redusere opplevelsen av området.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være forringet.</i></p>
K12 Østerholtheia	Middels	Noe forringet	<p><i>Delområdet er gitt middels kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg, historiske veifar og arkeologiske minner.</i></p> <p><i>Det nyere tids kulturminnet Breidøygard (ID: 273267 m.fl.) og det kulturhistoriske jordbrukslandskapet omkring vil bli noe forringet av tiltaket. Tiltaket kommer i konflikt med søndre del av landskapet og deler av en eldre gårdsvei. Tiltaket vil redusere opplevelsen av området sør for plassen.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være noe forringet.</i></p>

K13 Østerholt	Stor	Forringet	<p><i>Delområdet er gitt stor kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til et helhetlig historisk jordbrukslandskap, SEFRAK-bygg, historiske veifar og arkeologiske minner.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske jordbrukslandskapet ved Østerholt vil bli forringet av tiltaket. Tiltaket vil medføre økt barrierevirkning med utvidet fylling i landskapet ved Holte. Fyllingen vil ytterligere svekke opplevelsen av, og sammenhengen i det kulturhistoriske landskapet og daltraget. Skjæringen ved gården Lille Østerholt (ID: 0911-0106-012) vil også bli utvidet og dette vurderes som negativt. Tiltaket vil legges nærere gårdstunet enn dagens vei og svekke opplevelsen av dette.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være forringet.</i></p>
K14 Sundebru	Stor	Forringet	<p><i>Delområdet er gitt stor kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til et historisk jordbrukslandskap, SEFRAK-bygg, historiske veifar og arkeologiske minner.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske jordbrukslandskapet ved Sundebru/Østerholt vil bli forringet av tiltaket. Tiltaket medfører økt barrierevirkning mellom Sundebru og kulturlandskapet i sørøst. Plassene Bjørndalen (ID: 0911-0106-019) og Bråtane (ID: 0911-0106-011) vil bli noe forringet av tiltaket. Ny E18 vil legges nærmere plassene enn dagens vei og redusere opplevelsen av disse. Etablering av ny lokalvei vil medføre inngrep i landskapet mellom gårdsbruket Sunde (ID: 0911-0107-037) og Abel skole.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være forringet.</i></p>
K15 Brokelandsheia	Noe	Ubetydelig endring	<p><i>Delområdet er gitt ubetydelig kulturhistorisk verdi. Det knytter seg få kulturminneverdier til området. I delområdet finnes et kjent nyere tids kulturminne, en grensestein, som har noe verdi.</i></p> <p><i>Tiltaket kommer ikke i konflikt med kulturminner i delområdet, og vil dermed ikke endre noe kulturmiljø eller den historiske lesbarheten av det.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være ubetydelig endring.</i></p>
K16 Haugen			<i>Delområdet tatt ut. Delområdet er vurdert til å være uten betydning.</i>
K17 Molandsvann	Noe	Noe forringet	<p><i>Delområdet er gitt noe kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg hovedsakelig til grensesteinslokaliteter.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig vest for Molandsvann hvor det finnes flere spor etter tidligere utmarksvirksomhet. Tiltaket vil bli et synlig element i området, og dette skaper en negativ barrierevirkning. Tiltaket vil redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet og svekke lesbarheten av det. Kulturminnene som blir direkte berørt mister deler av sin opprinnelige kontekst, og dette vurderes som negativt.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være noe forringet.</i></p>
K18 Stormyråsen	Noe	Noe forringet	<p><i>Delområdet er gitt noe kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til teknisk-industrielle kulturminner, samt utvinning av jernmalm og trekull. I tillegg knyttes verdien til antallet grensesteinslokaliteter.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig omkring myrområdene hvor majoriteten av kulturminnene ligger. Tiltaket vil bli et synlig element, og vil gi en negativ barrierevirkning. Til tross for at det ikke finnes mange kjente kulturminner i delområdet, vil tiltaket likevel bidra til å redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet, og svekke lesbarheten av det.</i></p>

			<i>Virkningen vurderes til å være noe forringet.</i>
K19 Kirkeveien	Middels	Noe forringet	<p><i>Delområdet er gitt middels kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til historiske veifar, merkesteiner, tidligere husmannsplasser, nyere tids bebyggelse og teknisk-industrielle kulturminner i og langs vassdrag.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig der ny veilinje krysser Kirkeveien. Tiltaket vil bli et synlig element i området, og vil gi en negativ barrierevirkning. Tiltaket vil redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet og svekke lesbarheten av det. Kulturminnene som blir direkte berørt mister deler av sin opprinnelige kontekst, og dette vurderes som negativt.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være noe forringet.</i></p>
K20 Moland	Middels	Forbedret	<p><i>Delområdet er gitt middels kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg, samferdselsminner og arkeologiske minner.</i></p> <p><i>Ved Moland vil ny E18 legges vest for, og utenfor delområdet. Eksisterende E18 i nord videreføres, men med redusert trafikk. Dette gir en forbedret situasjon for de automatisk fredete og nyere tids kulturminnene.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være forbedret.</i></p>
K21 Langhøl og Savannet	Stor	Sterkt forringet	<p><i>Delområdet er gitt stor kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til mangfoldet av kulturminner innenfor delområdet, både automatisk fredete og nyere tids kulturminner.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig gjelder dette nordøst for ny bru, selve brukrysningen og fyllingen ved Knutebekken. Tiltaket vil bli et svært synlig element i området. Dette vil bidra til å redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet i vassdraget, og svekke lesbarheten av det. Kulturminnene som blir direkte berørt mister deler av sin opprinnelige kontekst, og dette vurderes som negativt.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være sterkt forringet.</i></p>
K22 Brumyr	Noe	Noe forringet	<p><i>Delområdet er gitt noe kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til tidligere plasser, merkesteiner og kullfremstillingsanlegg.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket. Ny veilinje er lagt på terreng, uten fjellskjæringer eller høye fyllinger. Dette vurderes som positivt. Likevel vil tiltaket bidra til å redusere noe av opplevelsen og sammenhengen av det kulturhistoriske landskapet.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være noe forringet.</i></p>
K23 Aklandstjenna	Stor	Foringet	<p><i>Delområdet er gitt stor kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til hulveier, teknisk-industrielle kulturminner i utmark og arkeologiske minner, samt den totale funnmengden.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig gjelder dette vest i delområdet hvor ny vei legges på høy fylling. Tiltaket vil bli et synlig element i området, og vil gi en negativ barrierevirkning. Tiltaket vil redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet, og sammenhengen mellom land og vann, mot tjernet, vil gå tapt. Kulturminnene som blir direkte berørt mister deler av sin opprinnelige kontekst, og dette vurderes som negativt.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være forringet.</i></p>

K24 Lia og Langtveit	Noe	Noe forringet	<p><i>Delområdet er gitt noe kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til perioden med husmannsvesen og SEFRAK-bygg.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig ved plassen Lia. Sørvest i delområdet vil ny vei bli lagt på bred fylling. Dette medfører at tiltaket vil bli et synlig element, og bidrar til å skape en negativ barrierevirkning. Tiltaket vil redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet og svekke lesbarheten av det.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være noe forringet.</i></p>
K25 Blekkjennheia	Middels	Noe forringet	<p><i>Delområdet er gitt middels kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til grensesteiner.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket. Nordøst i delområdet vil ny veillinje bli lagt på bred fylling. Dette medfører at tiltaket vil bli et synlig element, og skaper en negativ barrierevirkning. Flere automatisk fredete kulturminner, grensesteiner, vil helt eller delvis bli ødelagt.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være noe forringet.</i></p>
K26 Nattvann og Sandvann	Noe	Ubetydelig endring	<p><i>Delområdet er gitt noe kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til kulturminner i utmark.</i></p> <p><i>Tiltaket kommer ikke i konflikt med kulturminner i delområdet, og vil dermed ikke endre noe kulturmiljø eller den historiske lesbarheten av det.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være ubetydelig endring.</i></p>
K27 Djupmyra	Noe	Ubetydelig endring	<p><i>Delområdet er gitt noe kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til historiske veifar og kulturminner i utmark.</i></p> <p><i>Tiltaket kommer ikke i konflikt med kulturminner i delområdet, og vil dermed ikke endre noe kulturmiljø eller den historiske lesbarheten av det.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være ubetydelig endring.</i></p>
K28 Lyngrotheia	Stor	Sterkt forringet	<p><i>Delområdet er gitt stor kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg, historiske veifar og arkeologiske minner i utmark.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig langs Rideveien. Tiltaket vil bli et synlig element i området, og vil gi en negativ barrierevirkning. Tiltaket vil redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet og svekke lesbarheten av det.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være sterkt forringet.</i></p>
K29 Skjerkholtdalen	Stor	Sterkt forringet	<p><i>Delområdet er gitt stor kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg, kulturminner i tilknytning til vassdraget og historisk veifar.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig nord i området. Her vil ny motorvei dele dalen i to. Tiltaket vil bli et synlig element i området, og vil gi en negativ barrierevirkning. Tiltaket vil redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet og svekke lesbarheten av det. Miljøet i dalen vil bli oppstykket, og mister flere spor som er med på å fortelle noe om den opprinnelige konteksten.</i></p> <p><i>Virkningen vurderes til å være sterkt forringet.</i></p>
K30 Sandvann	Middels	Forringet	<p><i>Delområdet er gitt middels kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg, historiske veifar og kulturminner i utmark.</i></p> <p><i>Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig øst for Langtjern hvor det finnes flere kulturminner, primært tilknyttet tidligere utmarksdrift og fangstaktivitet. Tiltaket vil skape en barriere og redusere opplevelsen av landskapet. Selv om konkrete synlige spor etter automatisk</i></p>

			<p>fredete kulturminner mangler, har landskapet likevel en historisk dimensjon som vil bli berørt.</p> <p>Virkningen vurderes til å være forringet.</p>
K31 Fosstveit	Svært stor	Sterkt forringet	<p>Delområdet er gitt svært stor kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til det tekniske-industrielle kulturmiljøet ved Fosstveit bruk, historiske veifar og arkeologiske minner.</p> <p>Det kulturhistoriske landskapet blir forringet av tiltaket, særlig tilknyttet den nye brukrytningen som gir høye fjellskjæringer og fyllinger. Tiltaket vil bli et synlig element i dalen, og vil gi en negativ barrierenvirkning. Tiltaket vil redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet og svekke lesbarheten av det. Flere automatisk fredete kulturminner, herunder et historisk veifar og to hulveier, vil helt eller delvis bli ødelagt. Flere nyere tids kulturminner vil bli berørt, særlig Fosstveit industriområde.</p> <p>Virkningen vurderes til å være sterkt forringet.</p>
K32 Bjørnstad	Noe	Ubetydelig endring	<p>Delområdet er gitt noe kulturhistorisk verdi. Verdien knytter seg til SEFRAK-bygg.</p> <p>Ved Bjørnstad vil ny E18 føres vest for, og utenfor delområdet. Eksisterende E18 vil bli benyttet som lokalvei, og vil få redusert trafikk. Dette vurderes som positivt for det SEFRAK-registrerte bygget, men vil likevel ikke føre til en forbedring. Samlet vurderes virkningen av tiltaket for delområde K32 til å være ubetydelig endring.</p> <p>Virkningen vurderes til å være ubetydelig endring.</p>
K33 Rødmyr	Uten betydning	Ubetydelig endring	<p>Delområdet er gitt verdien uten betydning.</p> <p>Ny E18 føres øst for, og utenfor delområdet. Eksisterende E18 blir benyttet som lokalvei og vil få redusert trafikk. Tiltaket kommer ikke i konflikt med kulturminner i delområdet, og vil dermed ikke endre noe kulturmiljø eller den historiske lesbarheten av det.</p> <p>Virkningen vurderes til å være ubetydelig endring.</p>

Generelt

Tiltaket berører delområder med alt fra svært stor verdi til ingen verdi. Delområdene berøres i ulik grad. Flere helhetlige kulturhistoriske jordbrukslandskap berøres. Planområdet er rikt på automatisk fredete kulturminner fra steinalder og middelalder, både i inn- og utmark. Dette omfatter bosetnings- og aktivitetsområder, grenselokaliteter, kulturminner tilknyttet jakt, fiske og jordbruk, samt eldre veifar mm. Flere av kulturmiljøene og kulturminnene blir direkte eller indirekte berørt av tiltaket. Videre finnes en rekke nyere tids kulturminner i området, både i inn- og utmark. Dette omfatter teknisk- industrielle kulturminner, kulturminner tilknyttet jakt, fiske og jordbruk, eldre veifar, jernbane, grenselokaliteter, steinbrudd mm. Det finnes et stort antall SEFRAK-registrerte bygninger langs strekningen, knyttet til offentlige bygg, gårdsbruk, plasser og småbruk, bolig og fritidseiendommer. Det finnes både rester etter plasser, ruiner og bevarte bygninger og tun. Flere blir direkte eller indirekte berørt av tiltaket.

Det foreslås skadereduserende tiltak for å dempe virkningen av tiltaket.

Under oppsummeres virkninger for de ulike delområdene for fagtema kulturarv.

Spesifikt

Delområde K31 Fosstveit vil bli sterkt forringet. Ny E18 vil svekke delområdet historiske lesbarhet. Særlig gjelder dette ved den nye brukrysningen som gir høye fjellskjæringer og fyllinger. Tiltaket vil bli et synlig element i dalen, og vil gi en negativ barrierevirkning. Flere nyere tids kulturminner vil bli berørt, spesielt gjelder dette for Fosstveit industriområde.

Delområdene K4 Auråa, K5 Østerfoss og Farsjø, K7 Holtane, K21 Langhøl og Savannet, K28 Lyngrotheia og K29 Skjerkholt K2 Bakkevannet Nord, K6 Gjerde, K8 Brynemo og Humlestad, K11 Bråtvannsdalen, K13 Østerholt, K14 Sundebru, K23 Aklandstjenna og K30 Sandvann, blir også negativt berørt. Felles for disse delområdene er at ny E18 vil redusere opplevelsen av det kulturhistoriske landskapet og svekke lesbarheten av det. Veiltaket vil stedvis skape en barriereeffekt, og flere kulturminner vil enten gå tapt eller langt på vei bli redusert. Virkningene i disse delområdene er forringet og sterkt forringet.

Følgende delområder er vurdert til å bli noe forringet av tiltaket: K1 Dørdal, K12 Østerholtheia, K17 Molandsvann, K18 Stormyråsen, K19 Kirkeveien, K22 Brumyr, K24 Lia og Langtveit og K25 Nattvann og Sandvann.

Ny E18 er for delområdene K3 Bakkevannet Sør, K10 Fikkjebakke – Vestre Slettefjell, K15 Brøkelandsheia, K26 Nattvann og Sandvann, K27 Djupmyrheia, K32 Bjørnstad og K33 Rødmyr vurdert til å gi ubetydelig endring. Dette skyldes primært at ny E18 legges i rurale områder hvor det er registrert få kulturminner, eller over marin grense hvor det ikke finnes kulturminner.

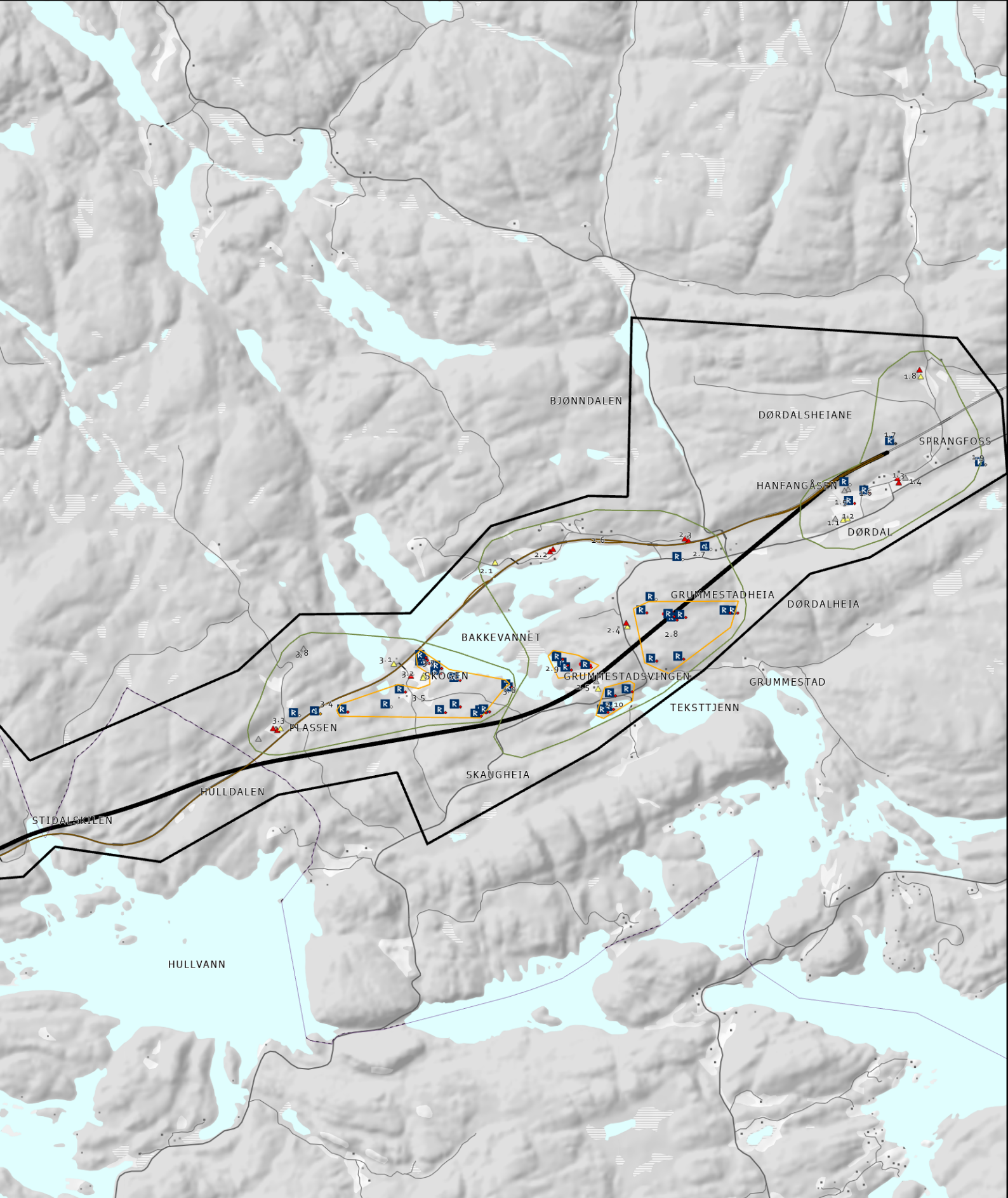
Enkelte delområder vil få positive virkninger av tiltaket. Dette fordi ny E18 legges i større avstand fra delområdet og/eller at eksisterende vei blir nedgradert. Dette gjelder særlig delområdene K9 Sannidal og K20 Moland. Spesielt i delområdet K9 Sannidal er dette tydelig. Her vil både registrerte automatisk fredete kulturminner, nyere tids kulturminner og det kulturhistoriske jordbrukslandskapet få en forbedret situasjon som følge av tiltaket. Ny E18 vil legges i ny trasé i nord, ved Fikkjebakke, i god avstand fra det kulturhistoriske jordbrukslandskapet og kulturmiljøet ved kirken.

9 Referanser

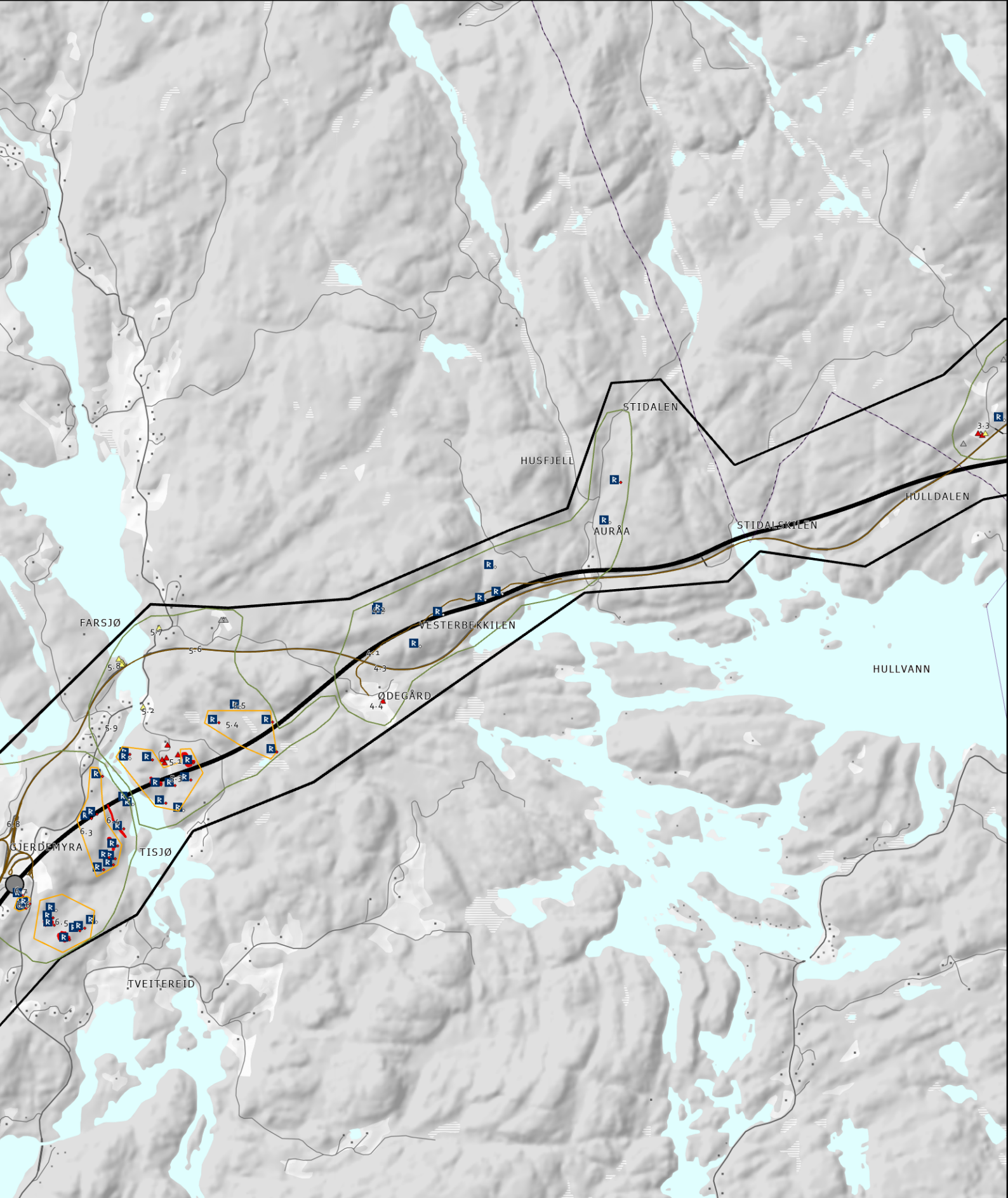
- Christensen Lie, Arne (1983), "En skogsbygd på Sørlandet – Kulturminner fra nyere tid i Vegårsheivassdraget", Aust-Agder, Riksantikvarens rapport nr. 7, Akademisk forlag.
- Svensen, Sv. (1978), *Holt - en bygdebok*, Dreyers Grafiske Anstalt, Stavanger.
- Holt Skogeierlag (1967), *Holt Skogeierlag 1942 – 1967*, Tvedestrand boktrykkeri.
- Nemnd (1949), "Sannidal og Skåtøy bygdebok – gards og slektshistorie for Sannidal", Naper – Kragerø.
- Torleif Kveim (1969), "Gjerstad – av bygdesoga, bind 4", Naper – Kragerø.
- Jernverksmuseet:
<https://www.jernverksmuseet.no/notater/kpcevj3tjz1q11dzp4j130evmhdfsj-9ate2-2emj8>
- Bergvesenet rapport BV1867, 1990.
<https://dirmin.no/sites/default/files/bibliotek/BV1867.pdf>
- Statens vegvesen, , "Nasjonal verneplan for veger, bruer og vegrelaterte kulturminner Statens vegvesen – Region Sør".
https://www.vegvesen.no/attachment/62327/binary/16317?fast_title=Enkeltobjekter+191-220
- Knut Aas, grunneier av gbnr 47/1 i Vegårshei kommune: utlån av fotografier, 2020.
- Hageland, Torfinn N. (2013). "Stå i stein. Brudled, likkviler, varp og andre steinsetjingar på Agder og i Rogaland". Kulturhistoriske rapportar Vest-Agder fylkeskommune. Nr. 14.
- Riksantikvaren: <https://www.riksantikvaren.no/>
- Kulturminnedatabasen Askeladden: <https://askeladden.ra.no/>
- Kulturminnesøk: <https://kulturminnesok.no/>
- Digitalt museum: <https://digitaltmuseum.no/>
- Googles karttjeneste: <https://googlemaps.no/>
- Kartverket: <https://kartverket.no/>
- Lokalhistoriewiki
- Finn.no
- iRisør.no: <https://www.irisor.no/2018/06/13/holder-kultur-og-familiedag-pa-moland-gard/>
- Agderposten

10 Vedlegg

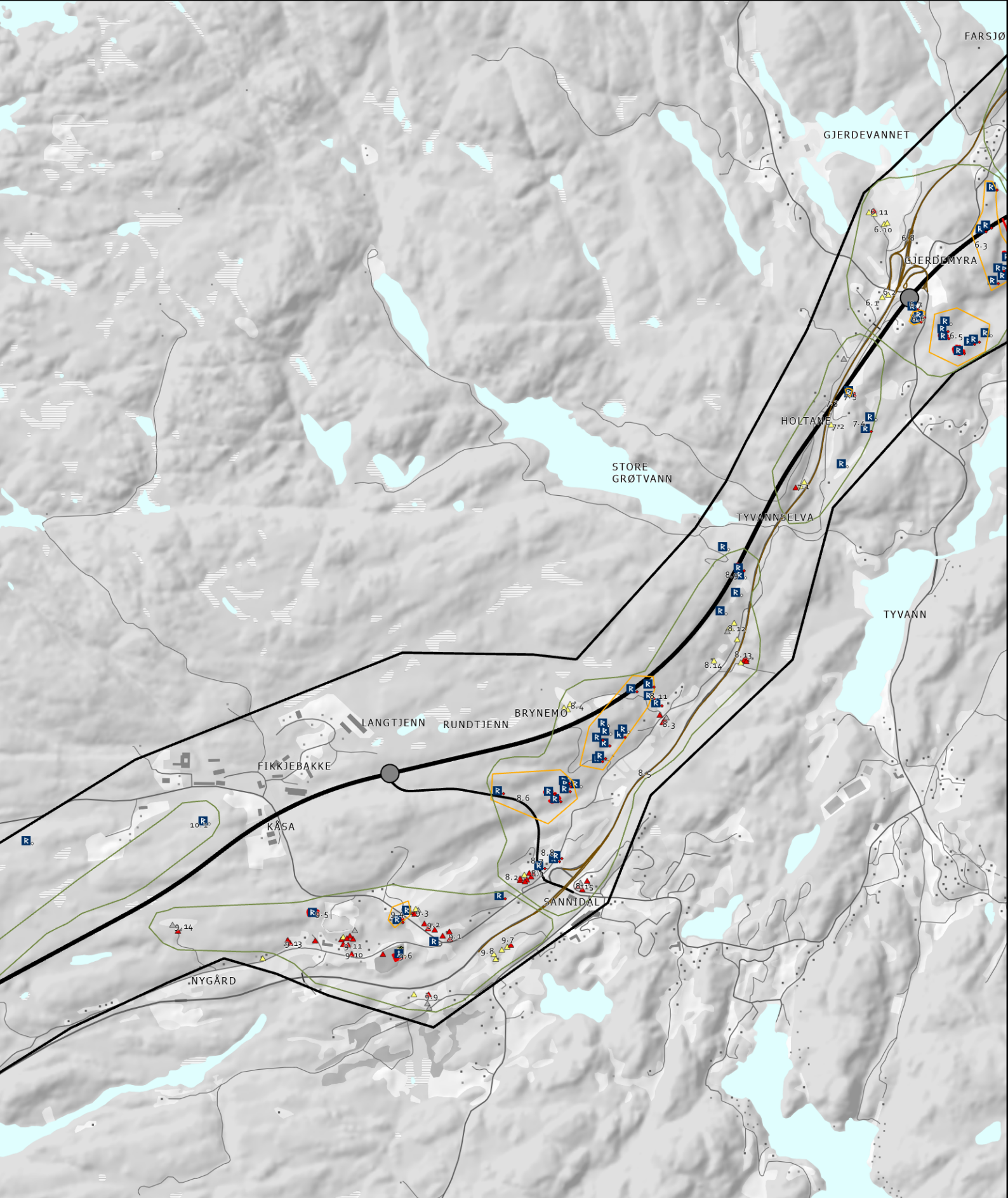
- Registreringskart nr. 1 – 9
- Verdikart nr. 1 – 9

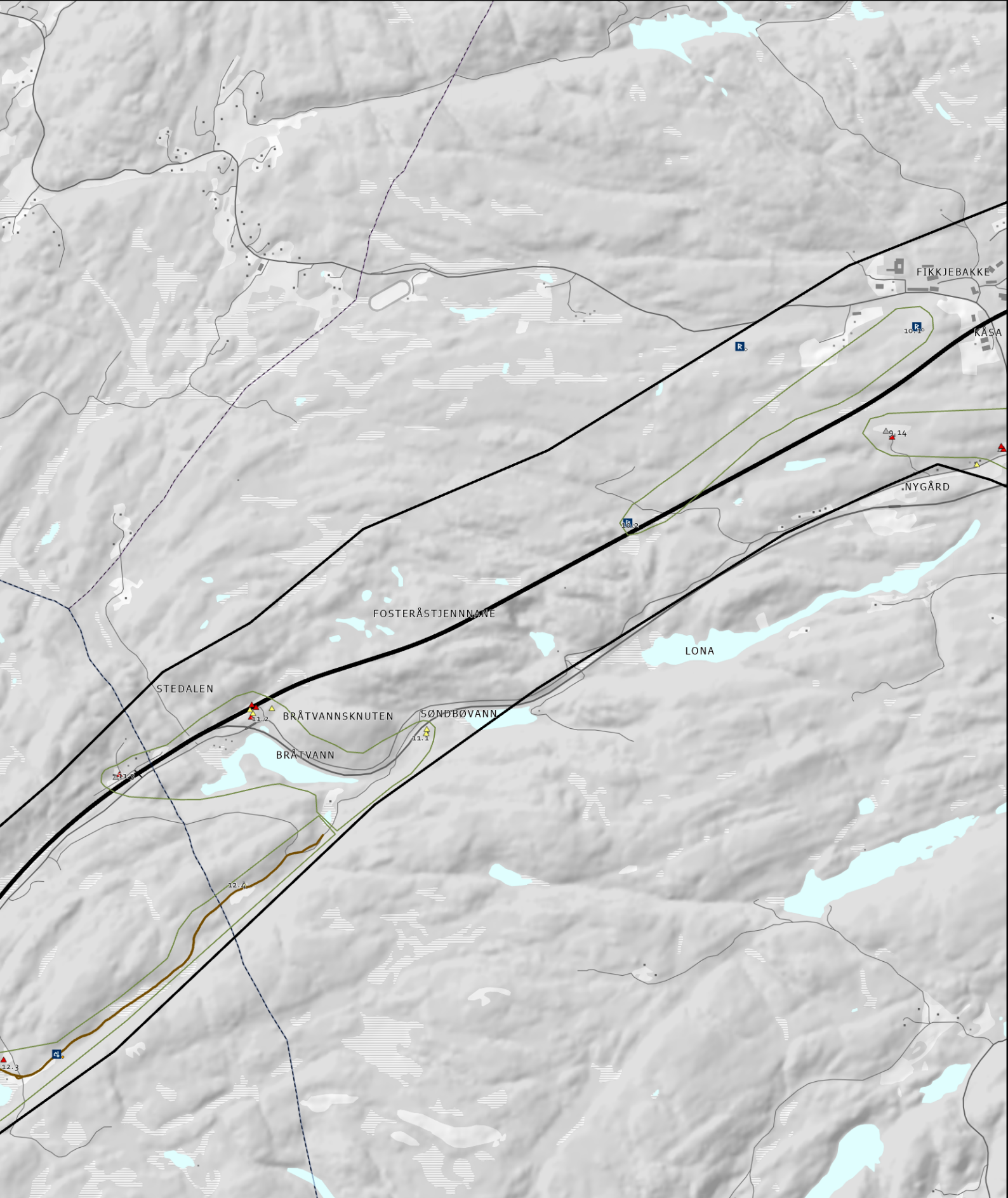
1 av 9: Bamble	Registreringskart: Kulturarv	E18 Tvedestrand - Bamble
<ul style="list-style-type: none"> Influensområde Veitrasè Veitrasè - Kryss Kommunegrense Fylkesgrense Vannflate 	<ul style="list-style-type: none"> Delområder Avgrensning Veifar <ul style="list-style-type: none"> Automatisk fredete veifar Ikke fredete veifar Listeført/vernet etter PBL <ul style="list-style-type: none"> Listeført kirke <ul style="list-style-type: none"> SEFRAK <ul style="list-style-type: none"> Ruin eller fjernet objekt Annet SEFRAK-objekt Meldepliktig iht. kulturminneloven §25 Lokalitet <ul style="list-style-type: none"> Arkeologisk lokalitet Bebyggelse/infrastruktur Kirkested <ul style="list-style-type: none"> Vernestatus <ul style="list-style-type: none"> Automatisk fredet Fjernet (automatisk fredet) Forskriftsfredet Fredningssak pågår Ikke fredet Sammensatt vernestatus Uavklart vernestatus 	<div style="text-align: center;"> <p>N</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>0 500 1000 m</p> </div> <div style="text-align: center;"> </div>

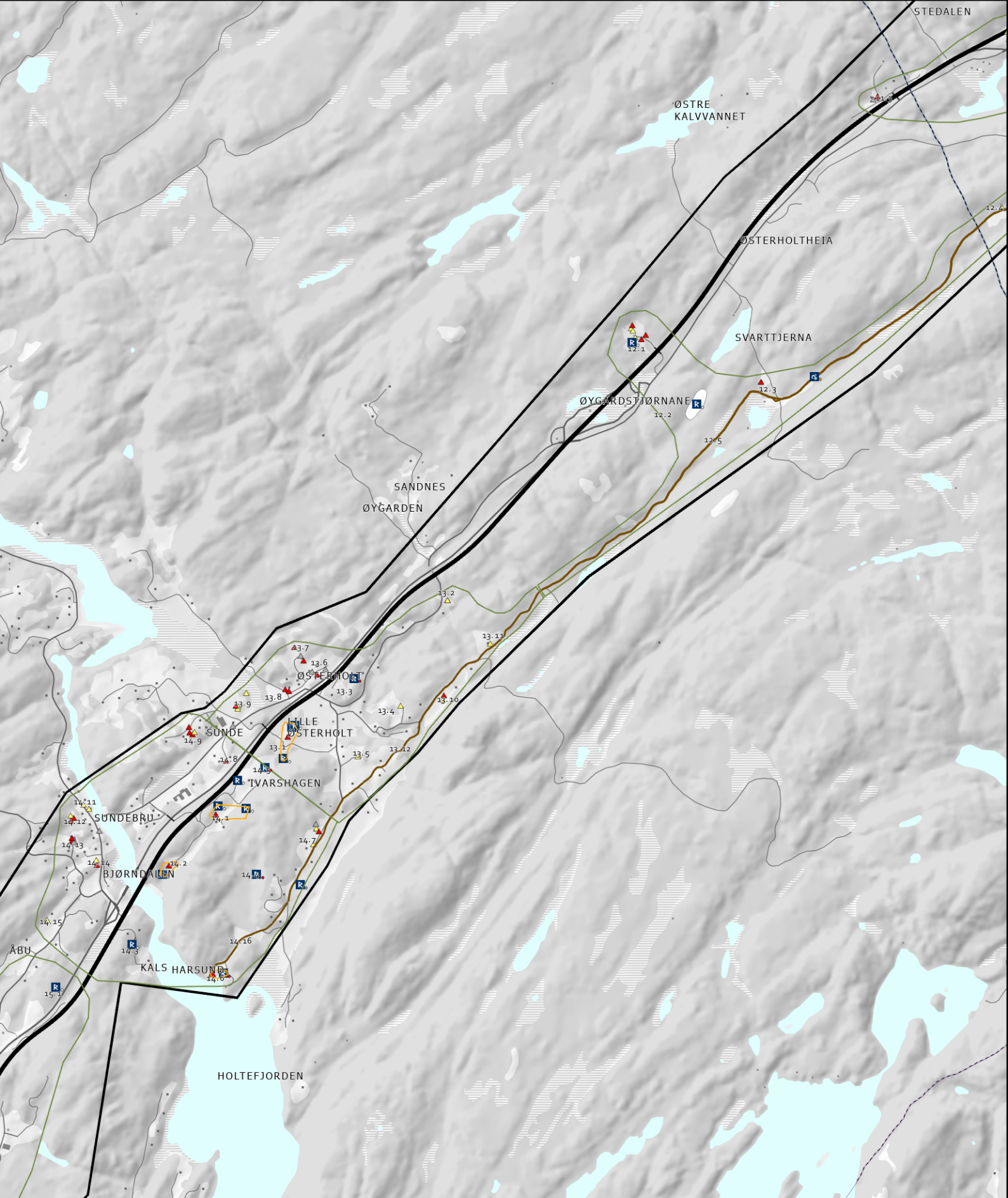
2 av 9: Kragerø (N)	Registreringskart: Kulturarv	E18 Tvedestrand - Bamble
<ul style="list-style-type: none"> Influensområde Veitrasè Veitrasè - Kryss Kommunegrense Fylkesgrense Vannflate 	<ul style="list-style-type: none"> Delområder Avgrensning Veifar <ul style="list-style-type: none"> Automatisk fredete veifar Ikke fredete veifar Listeført/vernet etter PBL <ul style="list-style-type: none"> Listeført kirke 	<ul style="list-style-type: none"> SEFRAK <ul style="list-style-type: none"> Ruin eller fjernet objekt Annet SEFRAK-objekt Meldepliktig iht. kulturminneloven §25 Lokalitet <ul style="list-style-type: none"> Arkeologisk lokalitet Bebyggelse/infrastruktur Kirkested Vernestatus <ul style="list-style-type: none"> Automatisk fredet Fjernet (automatisk fredet) Forskriftsfredet Fredningssak pågår Ikke fredet Sammensatt vernestatus Uavklart vernestatus <div style="text-align: right;"> <p>COWI Nye Veier</p> <p>0 500 1000 m</p> </div>

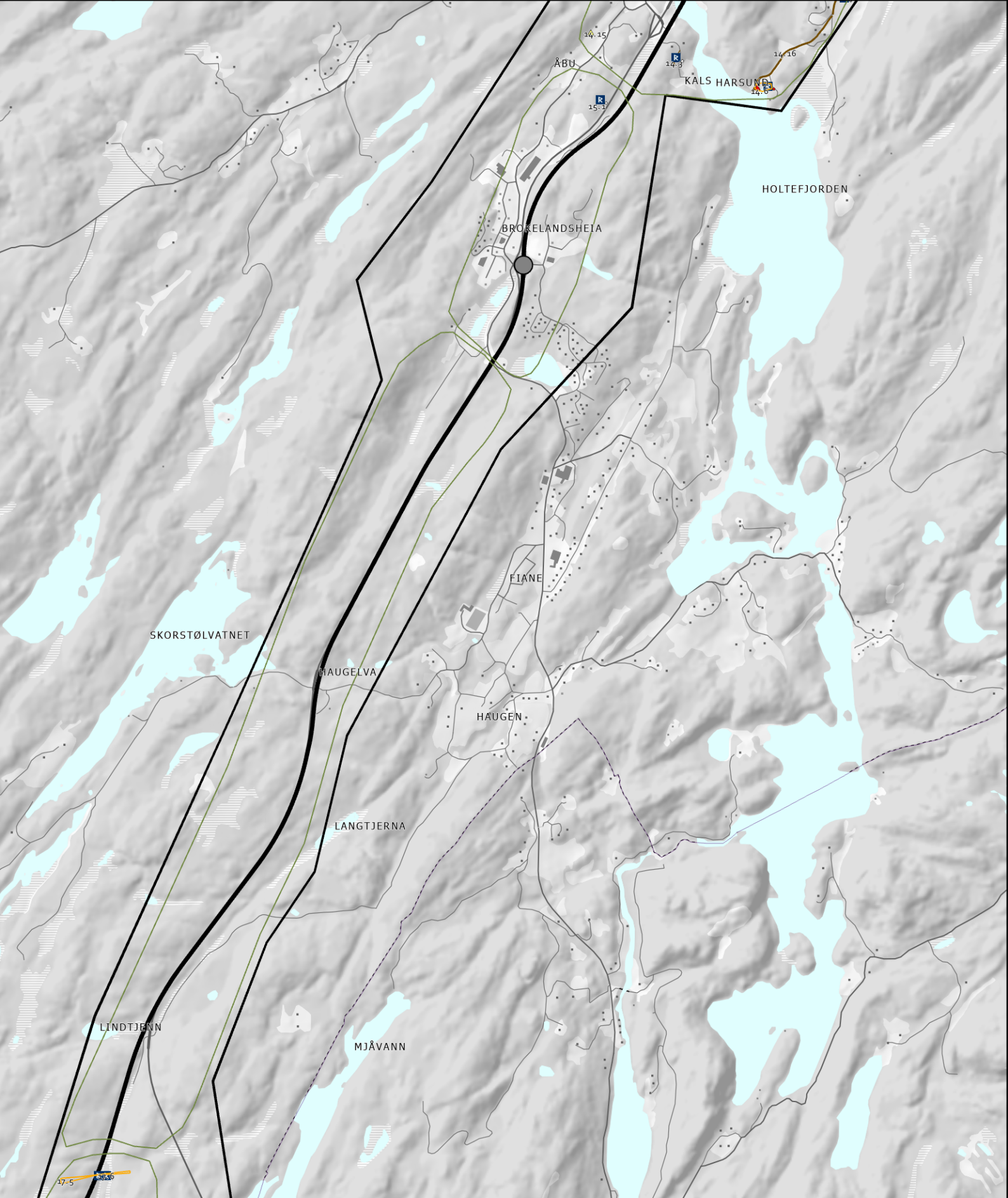
3 av 9: Kragerø	Registreringskart: Kulturarv	E18 Tvedestrand - Bamble
<ul style="list-style-type: none"> Influensområde Veitrasè Veitrasè - Kryss Kommunegrense Fylkesgrense Vannflate 	<ul style="list-style-type: none"> Delområder Avgrensning Veifar <ul style="list-style-type: none"> Automatisk fredete veifar Ikke fredete veifar Listeført/vernet etter PBL <ul style="list-style-type: none"> Listeført kirke SEFRAK <ul style="list-style-type: none"> Ruin eller fjernet objekt Annet SEFRAK-objekt Meldepliktig iht. kulturminneloven §25 Lokalitet <ul style="list-style-type: none"> Arkeologisk lokalitet Bebyggelse/infrastruktur Kirkested Vernestatus <ul style="list-style-type: none"> Automatisk fredet Fjernet (automatisk fredet) Forskriftsfredet Fredningssak pågår Ikke fredet Sammensatt vernestatus Uavklart vernestatus 	<div style="text-align: center;"> <p>N</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>0 500 1000 m</p> </div> <div style="text-align: center;"> </div>

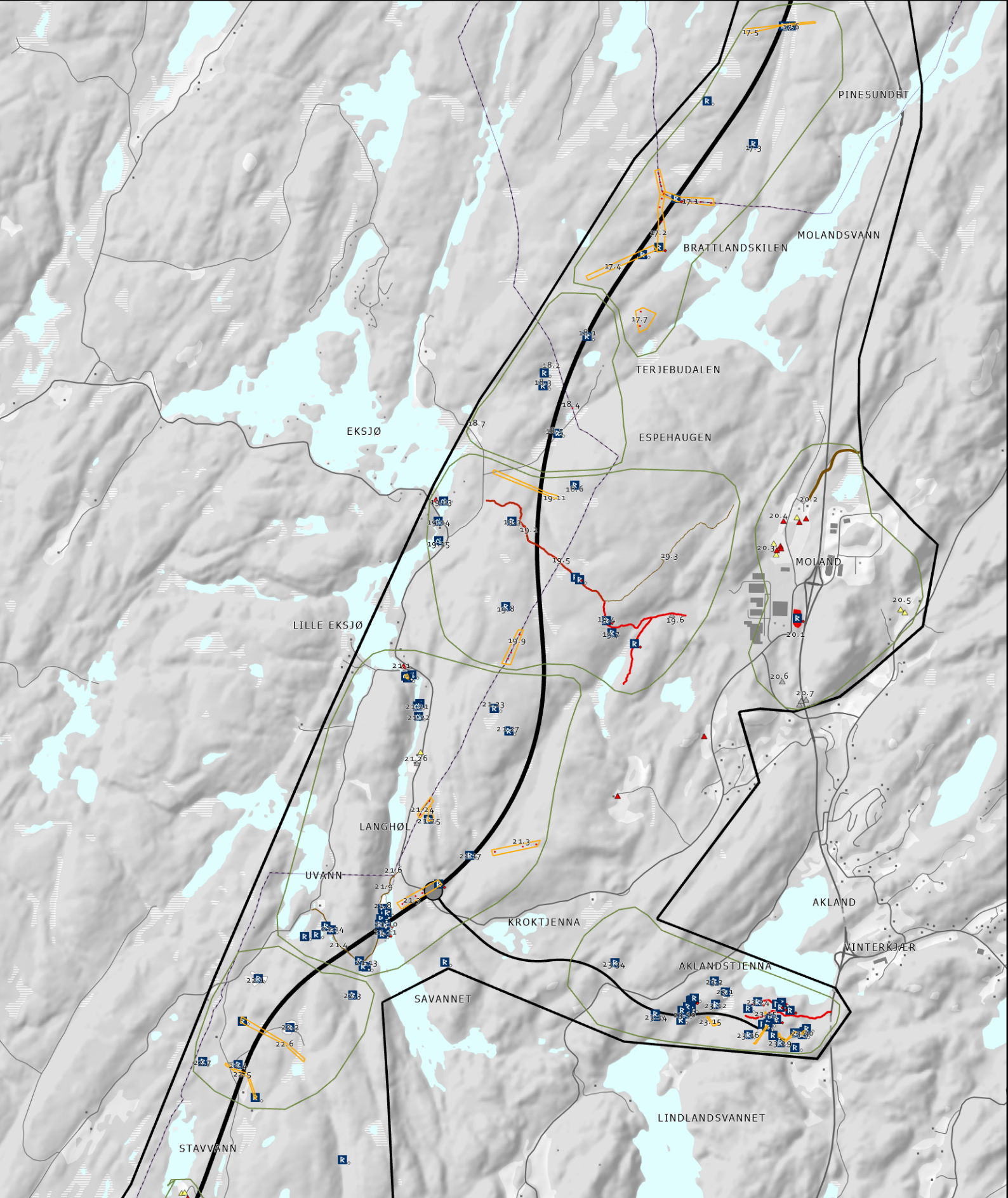
4 av 9: Kragerø (S)	Registreringskart: Kulturarv	E18 Tvedestrand - Bamble
<ul style="list-style-type: none"> Influensområde Veitrasè Veitrasè - Kryss Kommunegrense Fylkesgrense Vannflate 	<ul style="list-style-type: none"> Delområder Avgrensning Veifar <ul style="list-style-type: none"> Automatisk fredete veifar Ikke fredete veifar Listeført/vernet etter PBL <ul style="list-style-type: none"> Listeført kirke 	<ul style="list-style-type: none"> SEFRAK <ul style="list-style-type: none"> Ruin eller fjernet objekt Annet SEFRAK-objekt Meldepliktig iht. kulturminneloven §25 Lokalitet <ul style="list-style-type: none"> Arkeologisk lokalitet Bebyggelse/infrastruktur Kirkested Vernestatus <ul style="list-style-type: none"> Automatisk fredet Fjernet (automatisk fredet) Forskriftsfredet Fredningssak pågår Ikke fredet S sammensatt vernestatus Uavklart vernestatus <div style="text-align: right;"> N 0 500 1000 m COWI Nye Veier </div>

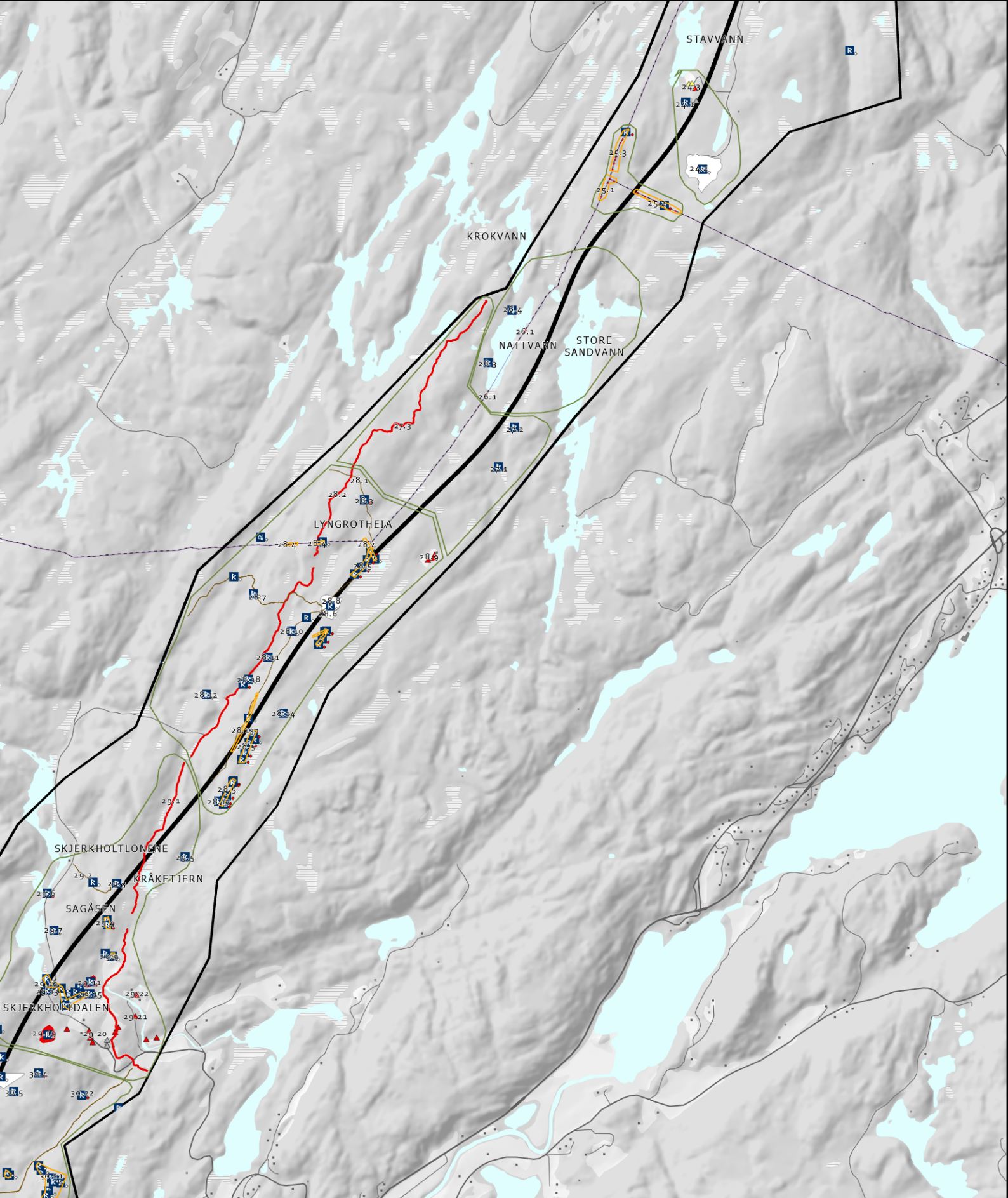
5 av 9: Gjerstad (N)	Registreringskart: Kulturarv	E18 Tvedestrand - Bamble
<ul style="list-style-type: none"> Influensområde Veitrasè Veitrasè - Kryss Kommunegrense Fylkesgrense Vannflate 	<ul style="list-style-type: none"> Delområder Avgrensning Veifar <ul style="list-style-type: none"> Automatisk fredete veifar Ikke fredete veifar Listeført/vernet etter PBL <ul style="list-style-type: none"> Listeført kirke 	<ul style="list-style-type: none"> SEFRAK <ul style="list-style-type: none"> Ruin eller fjernet objekt Annet SEFRAK-objekt Meldepliktig iht. kulturminneloven §25 Lokalitet <ul style="list-style-type: none"> Arkeologisk lokalitet Bebyggelse/infrastruktur Kirkested Vernestatus <ul style="list-style-type: none"> Automatisk fredet Fjernet (automatisk fredet) Forskriftsfredet Fredningssak pågår Ikke fredet Sammensatt vernestatus Uavklart vernestatus <div style="text-align: right;"> COWI </div>

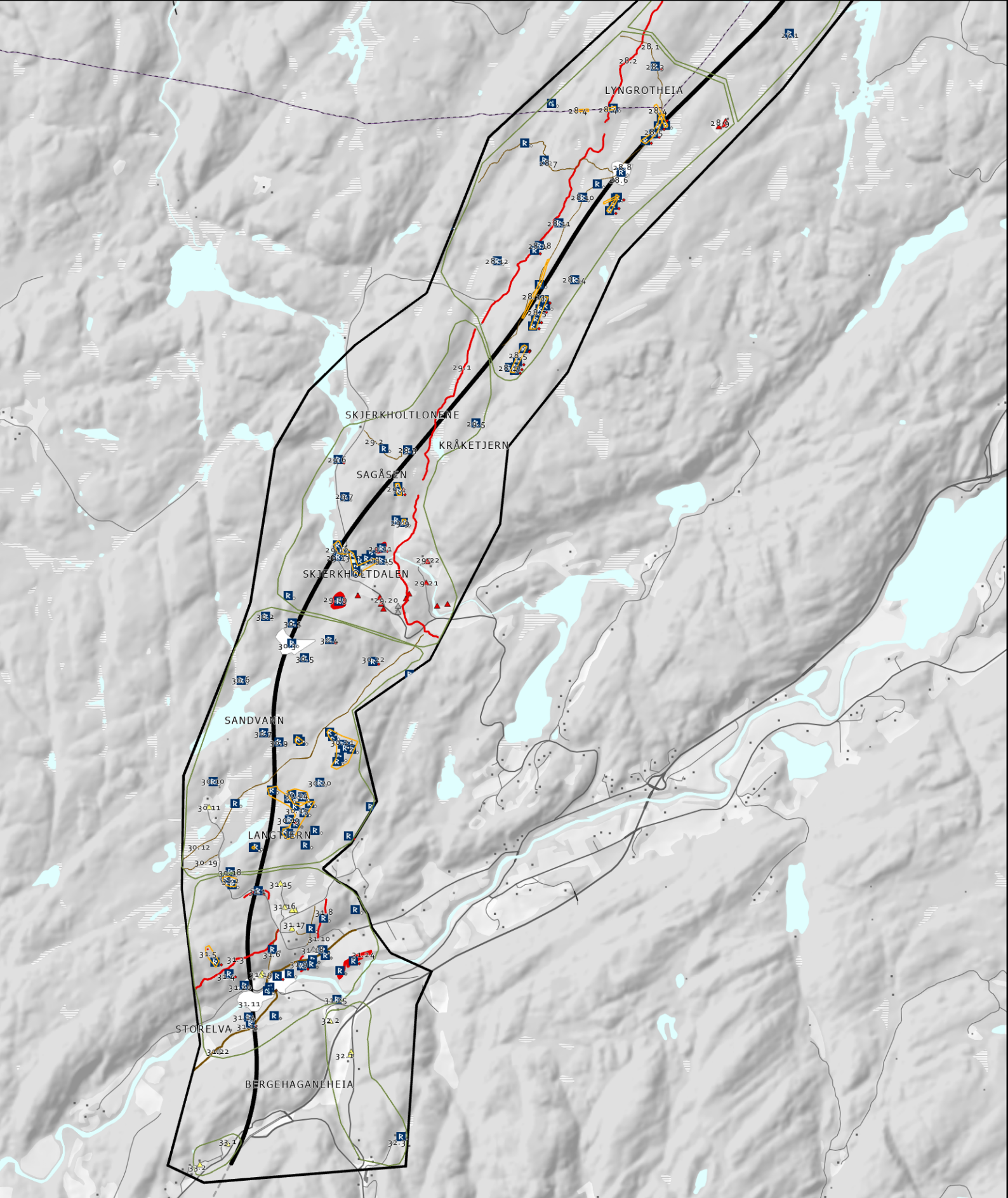
6 av 9: Gjerstad (S)	Registreringskart: Kulturarv	E18 Tvedestrand - Bamble
<ul style="list-style-type: none"> Influensområde Veitrasè Veitrasè - Kryss Kommunegrense Fylkesgrense Vannflate 	<ul style="list-style-type: none"> Delområder Avgrensning Veifar <ul style="list-style-type: none"> Automatisk fredete veifar Ikke fredete veifar Listeført/vernet etter PBL <ul style="list-style-type: none"> Listeført kirke SEFRAK <ul style="list-style-type: none"> Ruin eller fjernet objekt Annet SEFRAK-objekt Meldepliktig iht. kulturminneloven §25 Lokalitet <ul style="list-style-type: none"> Arkeologisk lokalitet Bebyggelse/infrastruktur Kirkested Vernestatus <ul style="list-style-type: none"> Automatisk fredet Fjernet (automatisk fredet) Forskriftsfredet Fredningssak pågår Ikke fredet Sammensatt vernestatus Uavklart vernestatus 	<div style="text-align: center;"> <p>N</p> </div> <div style="text-align: center;"> </div> <div style="text-align: center;"> <p>0 500 1000 m</p> </div>

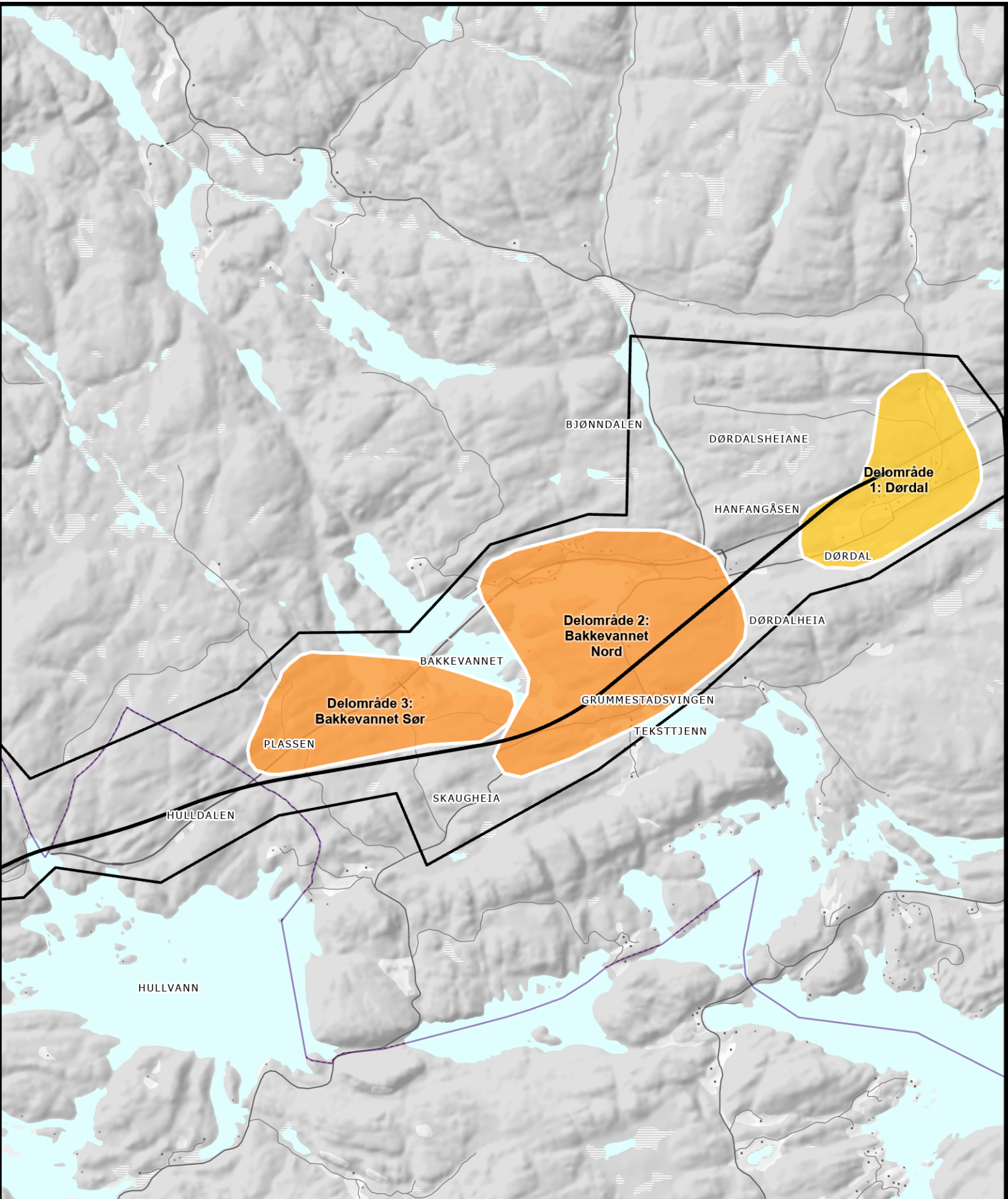
7 av 9: Vegårshei og Risør		Registreringskart: Kulturarv		E18 Tvedestrand - Bamble	
<ul style="list-style-type: none"> Influensområde Veitrasè Veitrasè - Kryss Kommunegrense Fylkesgrense Vannflate 	<ul style="list-style-type: none"> Delområder Avgrensning Veifar <ul style="list-style-type: none"> Automatisk fredete veifar Ikke fredete veifar Listeført/vernet etter PBL <ul style="list-style-type: none"> Listeført kirke 	SEFRAK <ul style="list-style-type: none"> Ruin eller fjernet objekt Annet SEFRAK-objekt Meldepliktig iht. kulturminneloven §25 Lokalitet <ul style="list-style-type: none"> Arkeologisk lokalitet Bebyggelse/infrastruktur Kirkested 	Vernestatus <ul style="list-style-type: none"> Automatisk fredet Fjernet (automatisk fredet) Forskriftsfredet Fredningssak pågår Ikke fredet S sammensatt vernestatus Uavklart vernestatus 	N 0 500 1000 m 	

8 av 9: Tvedestrand (N)	Registreringskart: Kulturarv	E18 Tvedestrand - Bamble
<ul style="list-style-type: none"> Influensområde Veitrasè Veitrasè - Kryss Kommunegrense Fylkesgrense Vannflate 	<ul style="list-style-type: none"> Delområder Avgrensning Veifar <ul style="list-style-type: none"> Automatisk fredete veifar Ikke fredete veifar Listeført/vernet etter PBL <ul style="list-style-type: none"> Listeført kirke 	<ul style="list-style-type: none"> SEFRAK <ul style="list-style-type: none"> Ruin eller fjernet objekt Annet SEFRAK-objekt Meldepliktig iht. kulturminneloven §25 Lokalitet <ul style="list-style-type: none"> Arkeologisk lokalitet Bebyggelse/infrastruktur Kirkested
<ul style="list-style-type: none"> Vernestatus <ul style="list-style-type: none"> Automatisk fredet Fjernet (automatisk fredet) Forskriftsfredet Fredningssak pågår Ikke fredet Sammensatt vernestatus Uavklart vernestatus 		<div style="text-align: center;"> </div> <div style="text-align: center;"> </div> <div style="text-align: center;"> </div>

9 av 9: Tvedestrand (S)	Registreringskart: Kulturarv	E18 Tvedestrand - Bamble
<ul style="list-style-type: none"> Influensområde Veitrasè Veitrasè - Kryss Kommunegrense Fylkesgrense Vannflate 	<ul style="list-style-type: none"> Delområder Avgrensning Veifar <ul style="list-style-type: none"> Automatisk fredete veifar Ikke fredete veifar Listeført/vernet etter PBL <ul style="list-style-type: none"> Listeført kirke 	<ul style="list-style-type: none"> SEFRAK <ul style="list-style-type: none"> Ruin eller fjernet objekt Annet SEFRAK-objekt Meldepliktig iht. kulturminneloven §25 Lokalitet <ul style="list-style-type: none"> Arkeologisk lokalitet Bebyggelse/infrastruktur Kirkested Vernestatus <ul style="list-style-type: none"> Automatisk fredet Fjernet (automatisk fredet) Forskriftsfredet Fredningssak pågår Ikke fredet Sammensatt vernestatus Uavklart vernestatus <div style="text-align: right;"> <p>COWI Nye Veier</p> <p>0 500 1000 m</p> </div>

1 av 9: Bamble Verdikart: Kulturarv E18 Tvedestrand - Bamble

- Influensområde
- Veitrasè
- Veitrasè - Kryss
- Kommunegrense
- Fylkesgrense
- Vannflate

- Svært stor verdi
- Stor verdi
- Middels verdi
- Noe verdi
- Uten betydning

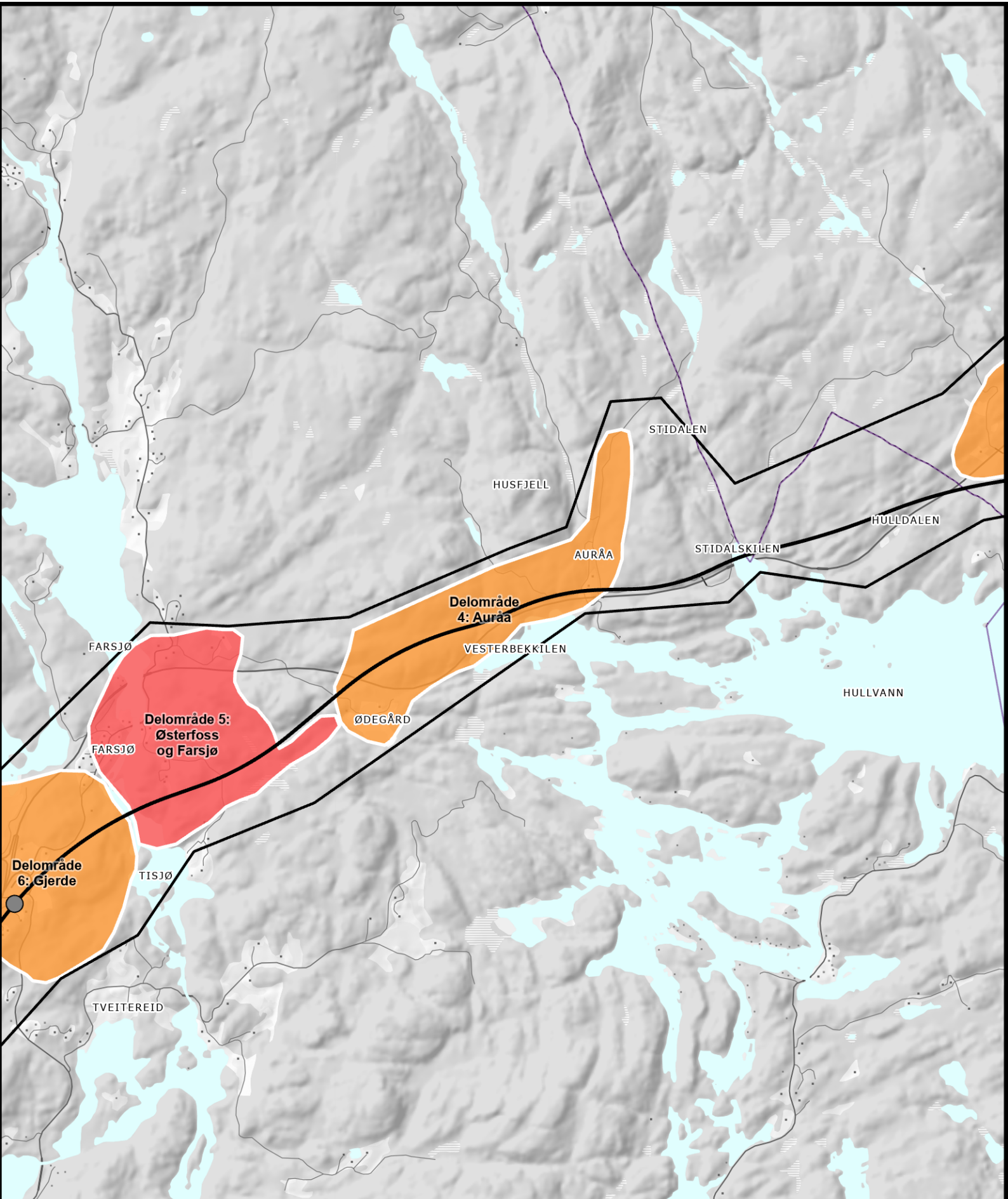

N

0 500 1000 m

2 av 9: Kragerø (N) Verdikart: Kulturarv E18 Tvedestrand - Bamble

- Influensområde
- Veitrasè
- Veitrasè - Kryss
- Kommunegrense
- Fylkesgrense
- Vannflate

- Svært stor verdi
- Stor verdi
- Middels verdi
- Noe verdi
- Uten betydning

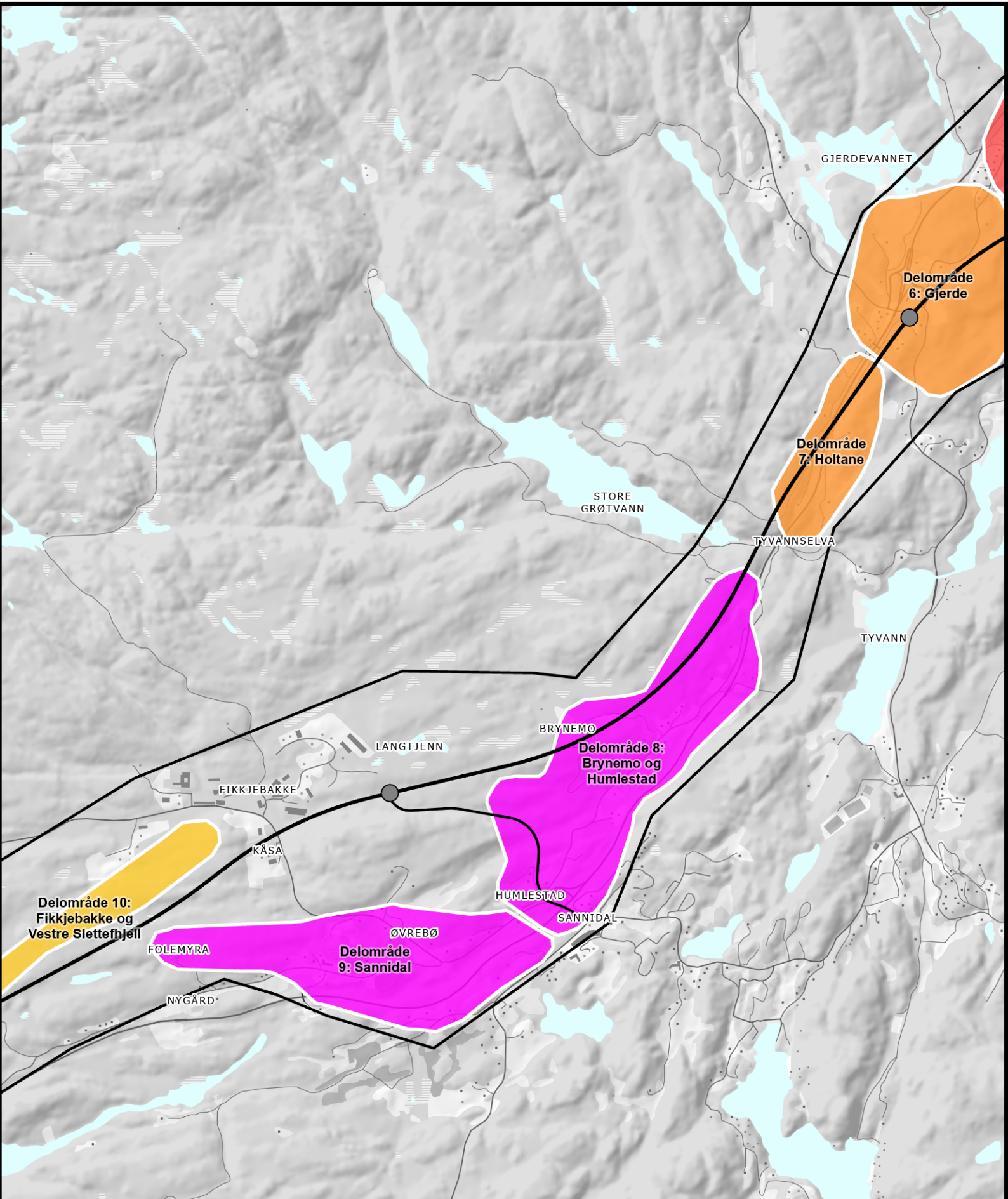
N

0 500 1000 m

3 av 9: Kragerø Verdikart: Kulturarv E18 Tvedestrand - Bamble

- Influensområde
- Veitrasè
- Veitrasè - Kryss
- Kommunegrense
- Fylkesgrense
- Vannflate

- Svært stor verdi
- Stor verdi
- Middels verdi
- Noe verdi
- Uten betydning

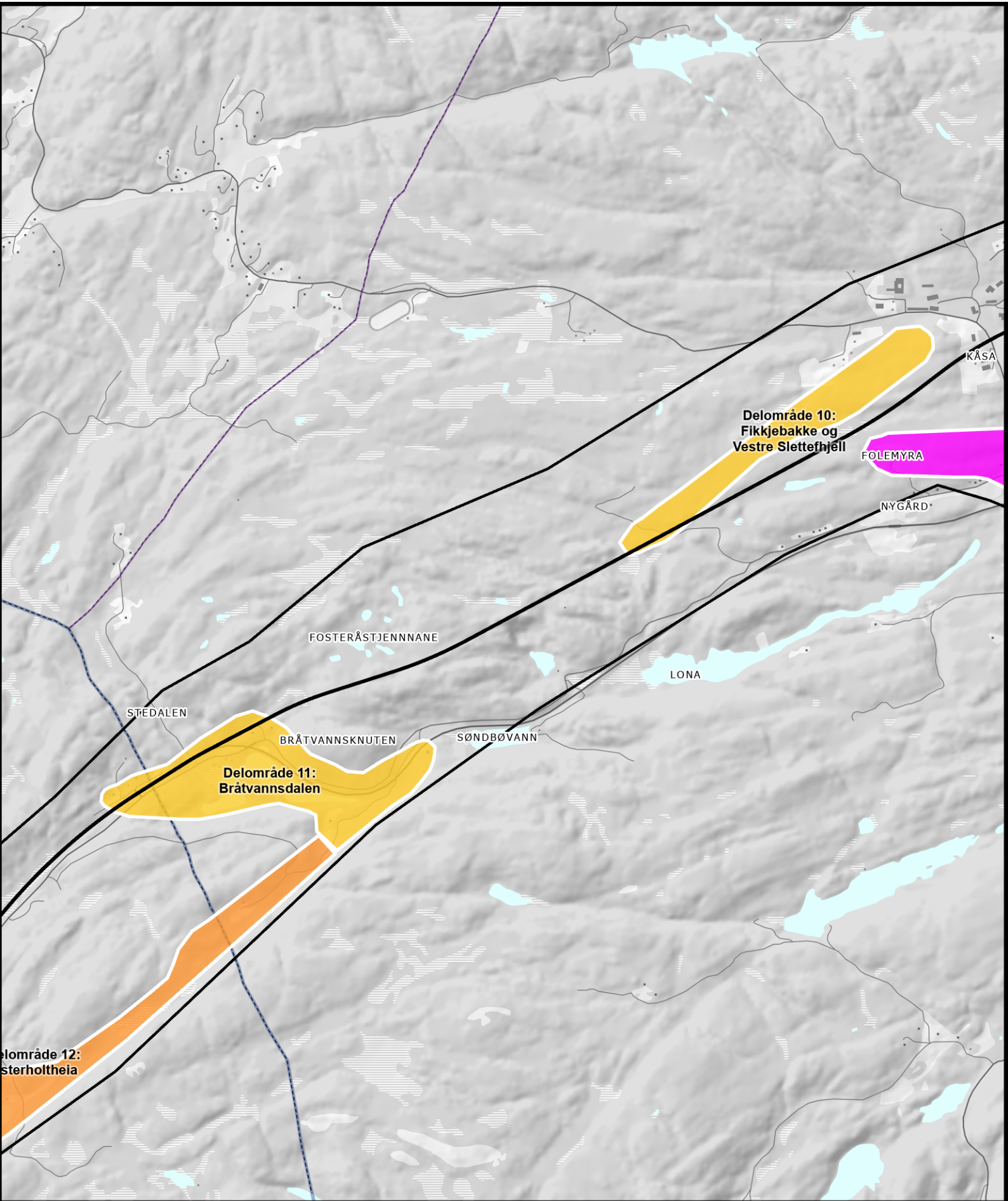

N

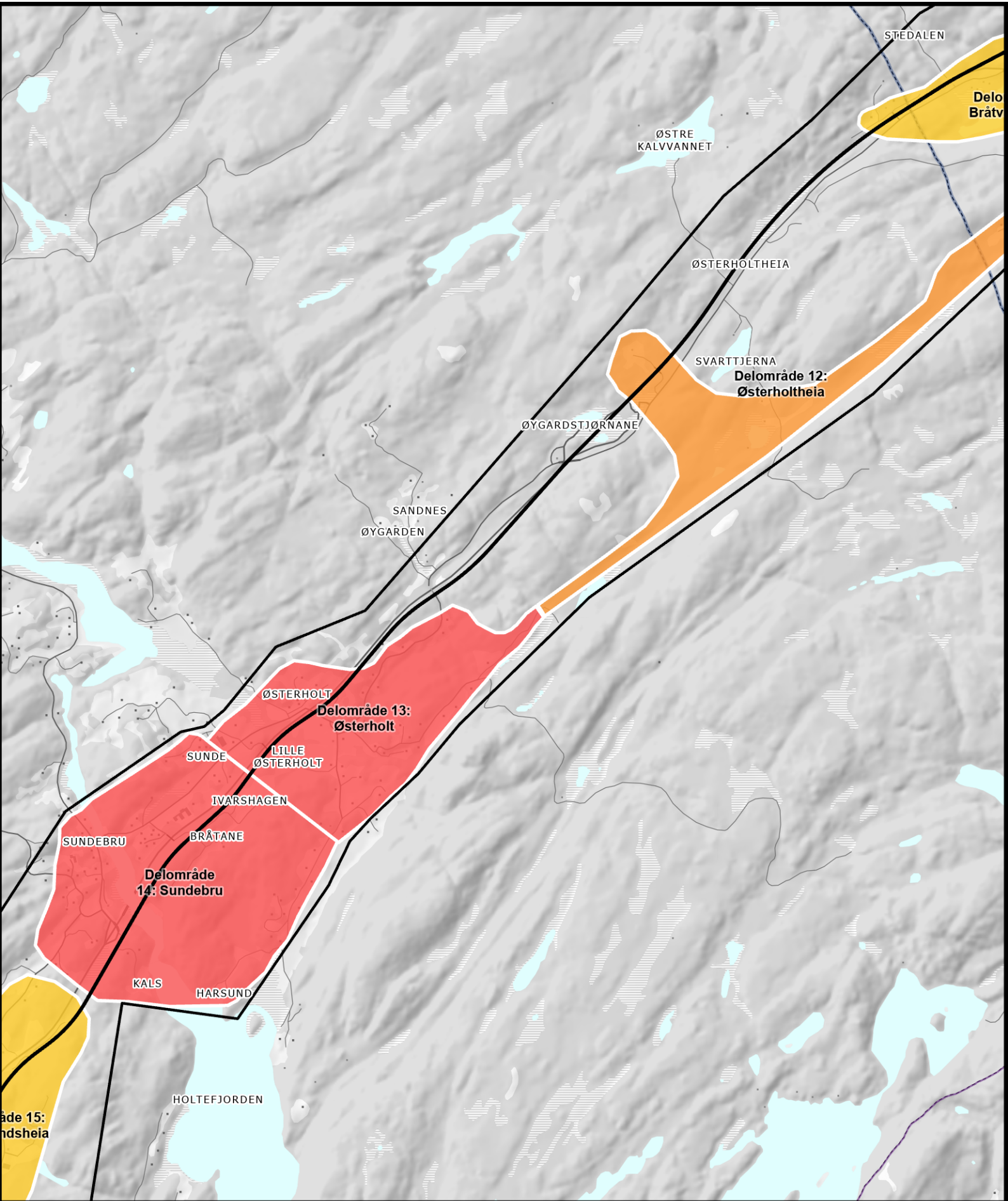
0 500 1000 m

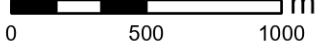

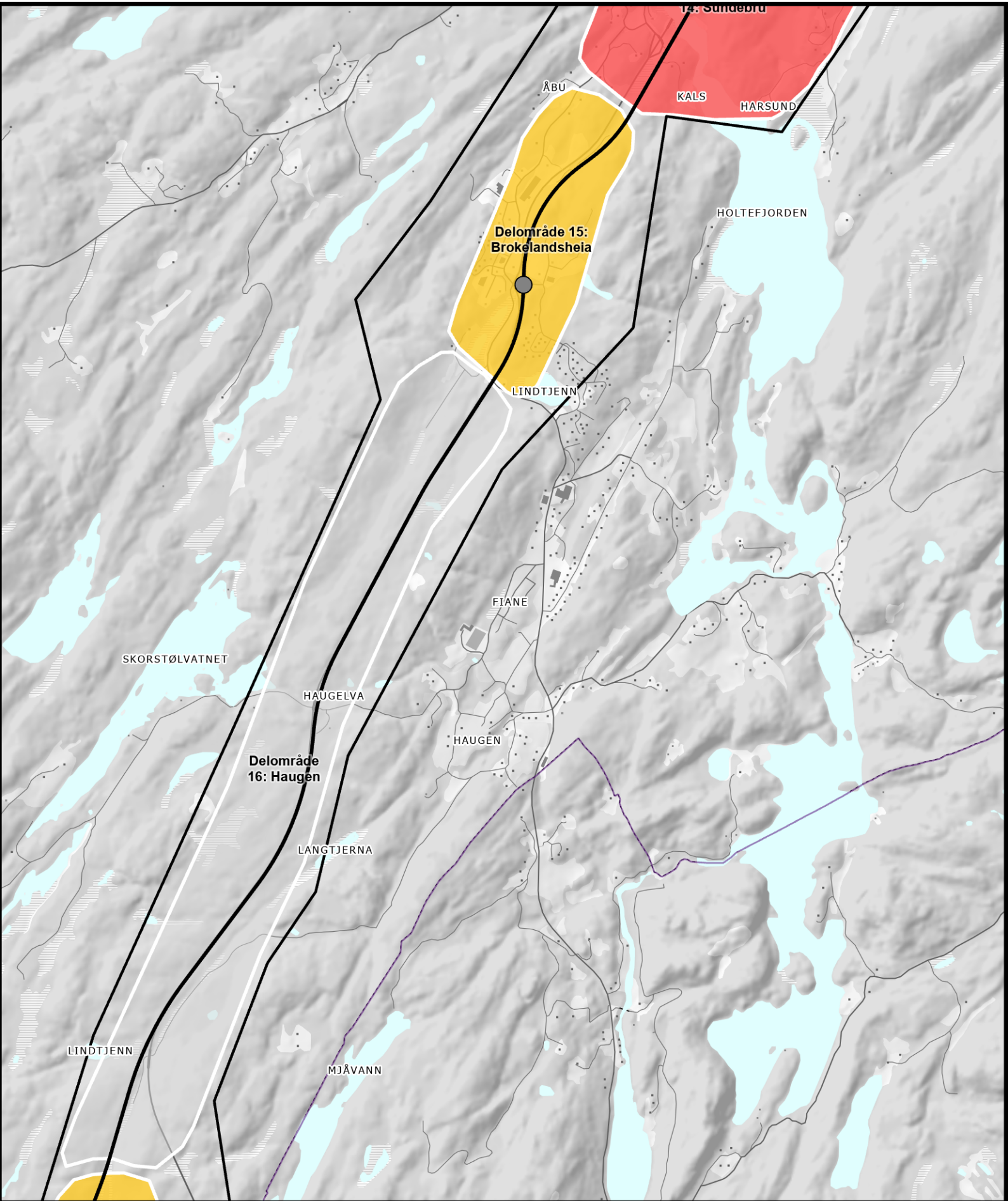

4 av 9: Kragerø (S) Verdikart: Kulturarv E18 Tvedestrand - Bamble

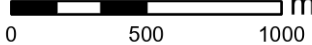

<ul style="list-style-type: none"> Influensområde Veitrasè Veitrasè - Kryss Kommunegrense Fylkesgrense Vannflate 	<ul style="list-style-type: none"> Svært stor verdi Stor verdi Middels verdi Noe verdi Uten betydning 	<p style="text-align: center;">N</p> <p style="text-align: center;">COWI </p> <p style="text-align: center;">0 500 1000 m</p>
--	--	---

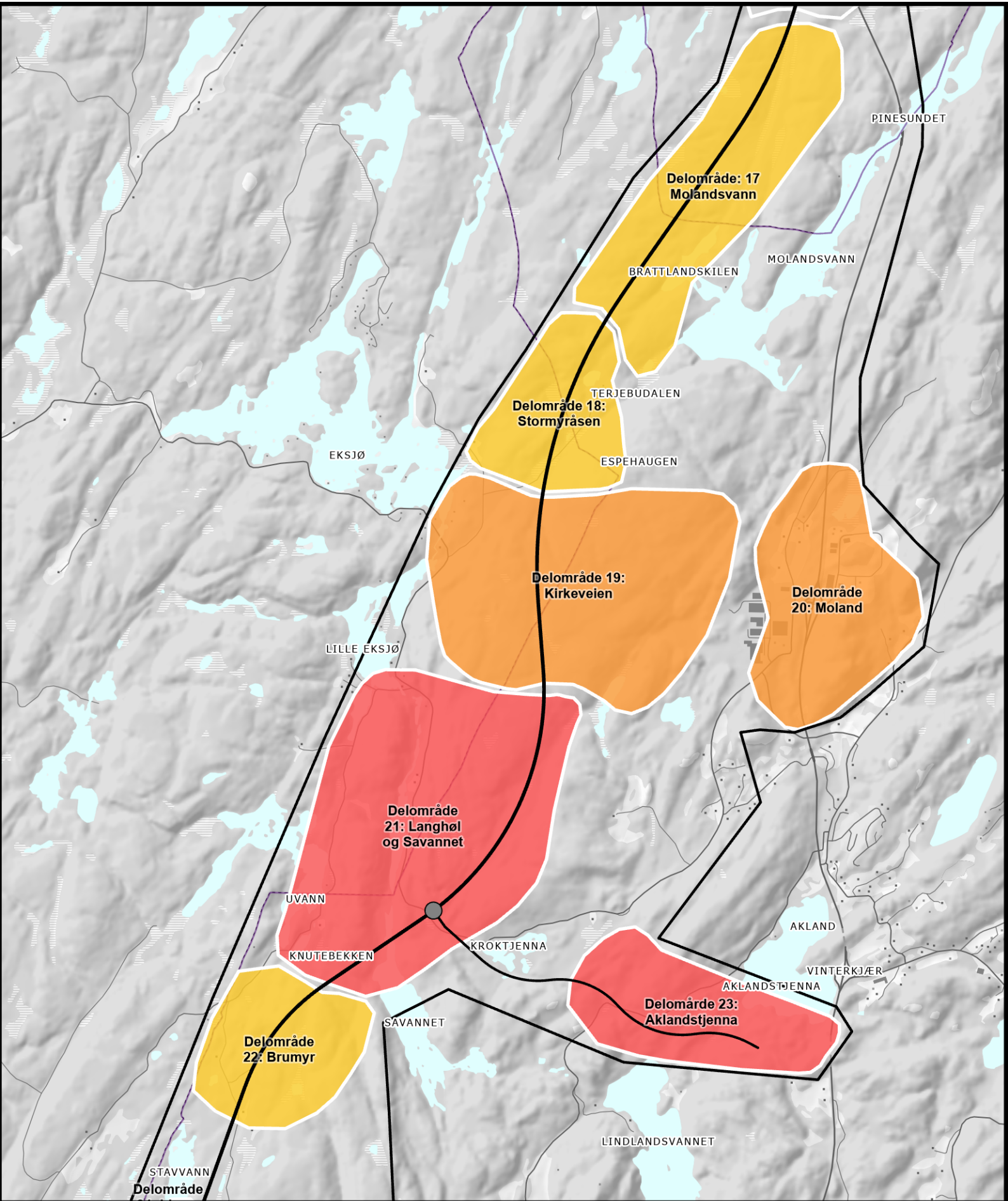

5 av 9: Gjerstad (N)	Verdikart: Kulturarv	E18 Tvedestrand - Bamble
<ul style="list-style-type: none"> Influensområde Veitrasè Veitrasè - Kryss Kommunegrense Fylkesgrense Vannflate 	<ul style="list-style-type: none"> Svært stor verdi Stor verdi Middels verdi Noe verdi Uten betydning 	<div style="text-align: center;"> </div> <div style="text-align: center;"> </div> <div style="text-align: right;"> </div>

6 av 9: Gjerstad (S) Verdikart: Kulturarv E18 Tvedestrand - Bamble

<ul style="list-style-type: none"> Influensområde Veitrasè Veitrasè - Kryss Kommunegrense Fylkesgrense Vannflate 	<ul style="list-style-type: none"> Svært stor verdi Stor verdi Middels verdi Noe verdi Uten betydning 	<div style="text-align: center;"> <p>N</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>0 500 1000 m</p> </div> <div style="text-align: right;"> </div>
--	--	--

7 av 9: Vegårshei og Risør

Verdikart: Kulturarv

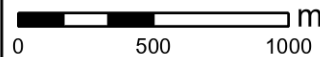
E18 Tvedestrand - Bamble

- Influensområde
- Veitrasè
- Veitrasè - Kryss
- Kommunegrense
- Fylkesgrense
- Vannflate

- Svært stor verdi
- Stor verdi
- Middels verdi
- Noe verdi
- Uten betydning

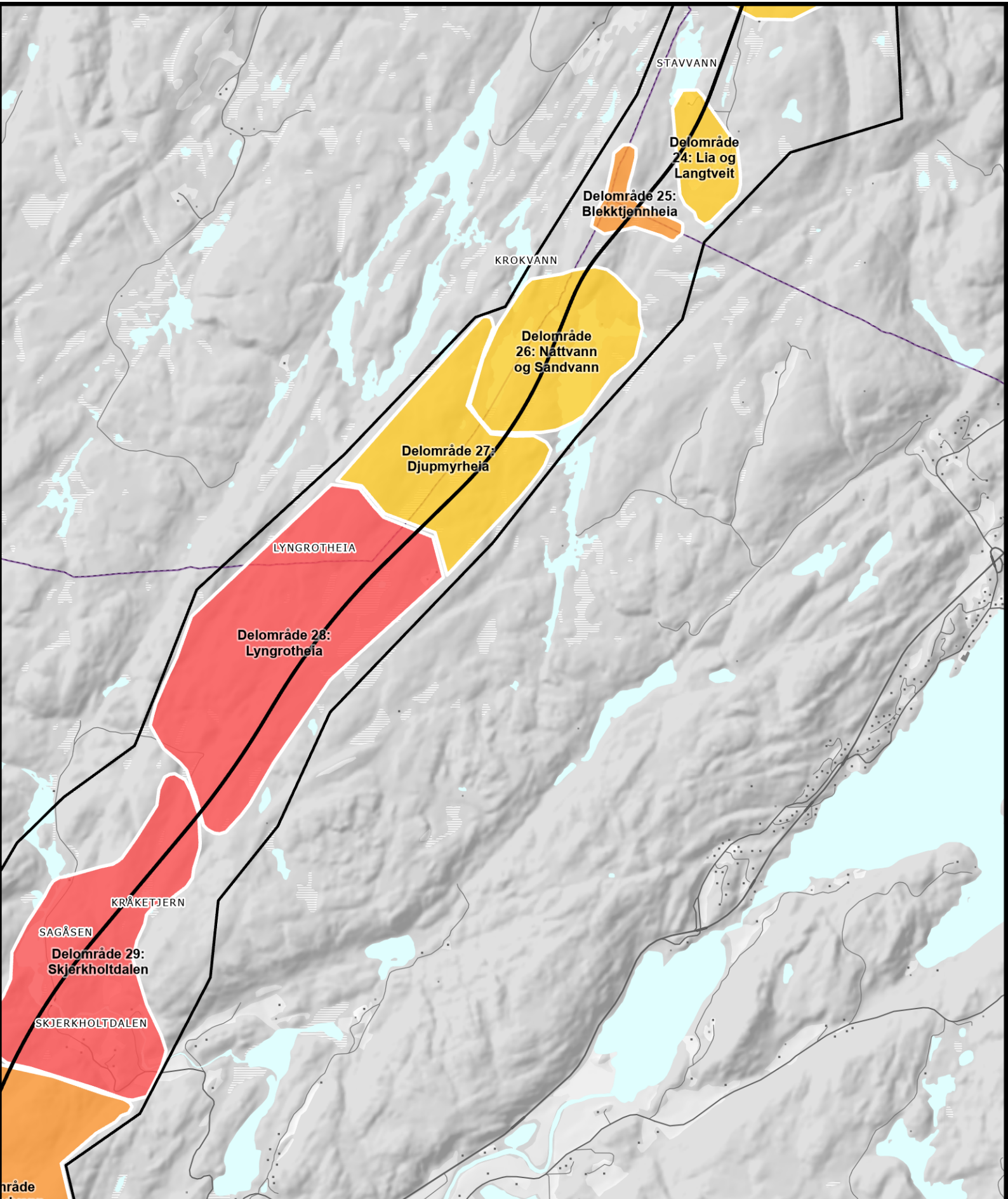
N

0 500 1000 m

8 av 9: Tvedestrand (N) Verdikart: Kulturarv E18 Tvedestrand - Bamble

- Influensområde
- Veitrasè
- Veitrasè - Kryss
- Kommunegrense
- Fylkesgrense
- Vannflate

- Svært stor verdi
- Stor verdi
- Middels verdi
- Noe verdi
- Uten betydning

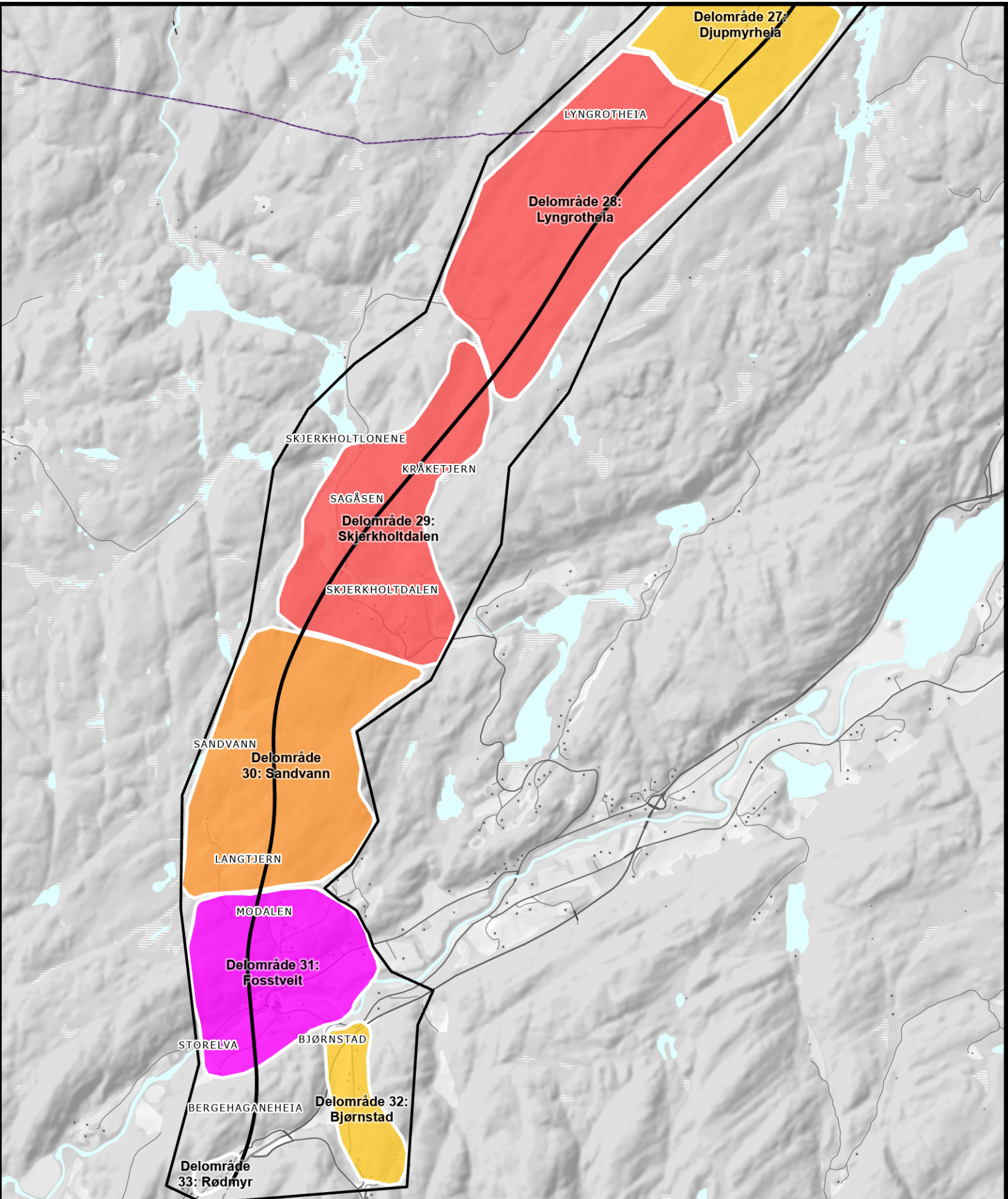
N

0 500 1000 m

9 av 9: Tvedestrand (S) Verdikart: Kulturarv E18 Tvedestrand - Bamble

- Influensområde
- Veitrasè
- Veitrasè - Kryss
- Kommunegrense
- Fylkesgrense
- Vannflate

- Svært stor verdi
- Stor verdi
- Middels verdi
- Noe verdi
- Uten betydning

N

COWI

 0 500 1000 m